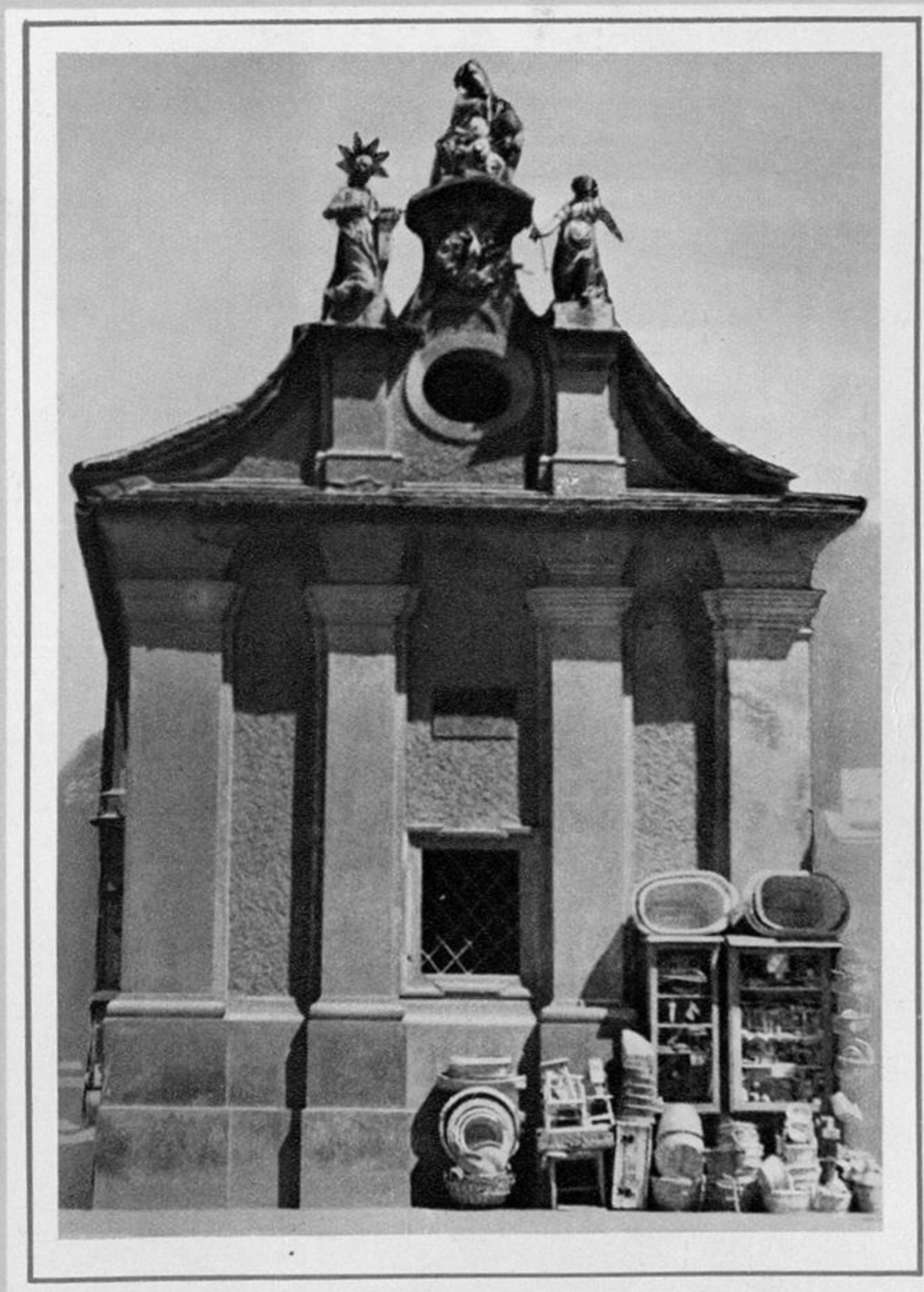

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2
ima bogato zalogo lestencev, namiznih
svetiljk, grelnih aparatov, likalnikov,
motorjev in električnih štedilnikov,
žarnic in sploh vsega električnega
materiala. Za popolnoma elektrifici-
rana gospodinjstva nudi električni tok
po izredno nizkih cenah

*Posebna cena
za ogrevalnike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)*

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10
Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 3 (magistr. poslopje)

Učiteljska tiskarna

registrovana zadruga z omejeno zavezo

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. / Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žurnale

**Račun
poštne
hraniln.
10.761**

**Telefon
23 - 12**

Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! Zahtevajte cenike!

V Ljubljani, Frančiškanska ulica številka 6

5925-13110
ДИН **79.-**

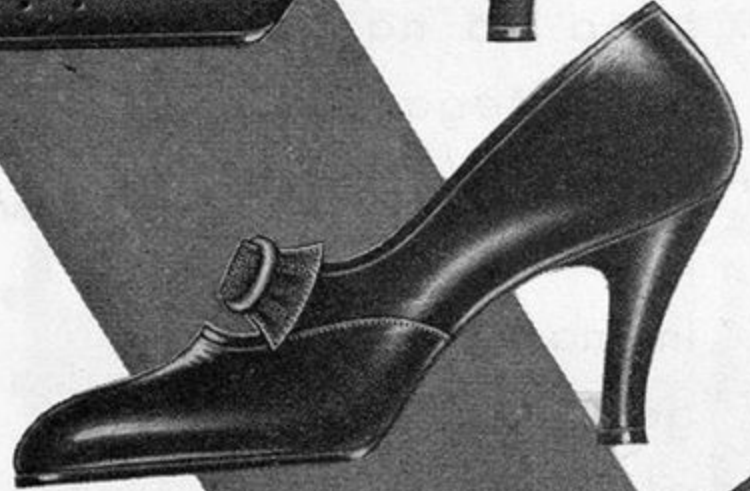
5325-84217
ДИН **129.-**

5325-34229
ДИН **129.-**

6815-6154
ДИН **59.-**

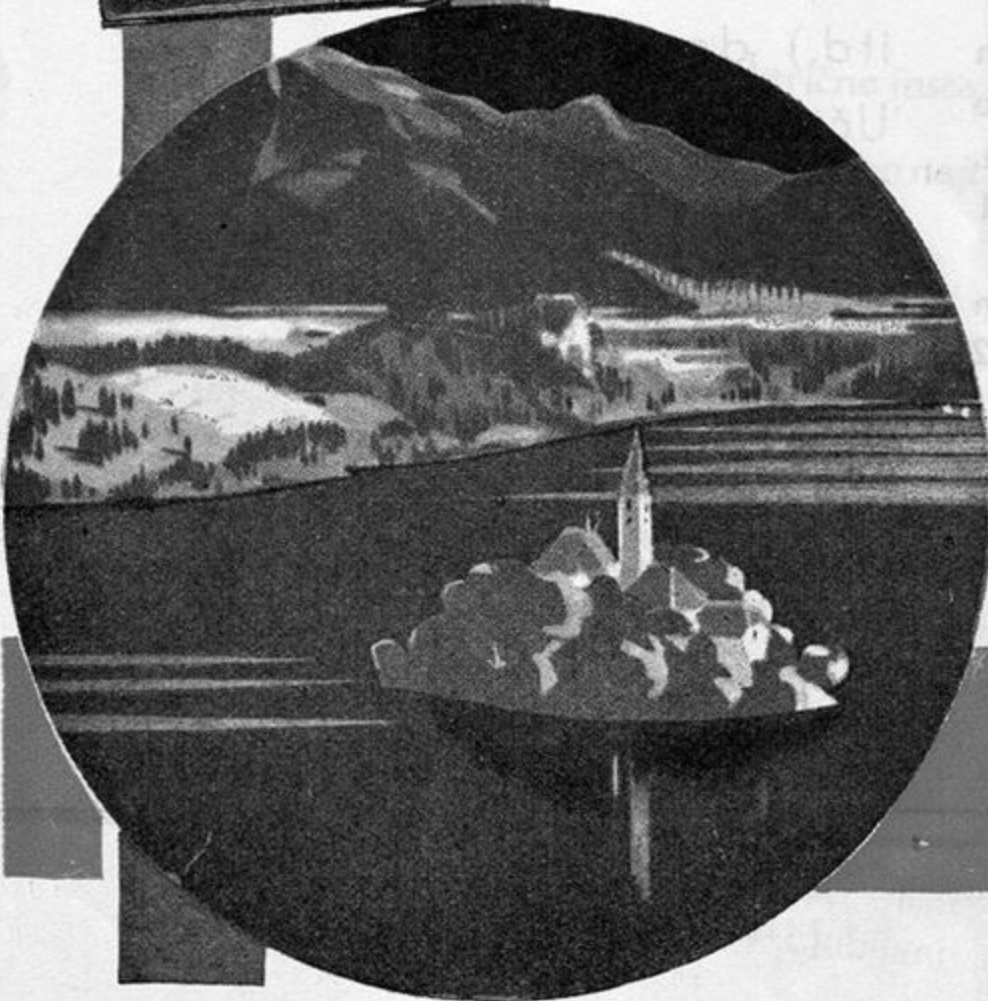
5505-34278
ДИН **129.-**

9675-44141
ДИН **79.-**

5605-44168
ДИН **79.-**

Башта

Foto A. Berthold

Dolnška tiskarna, d. d. v Ljubljani

Ivan Tavčar

Dr. Ivan Tavčar, ljubljanski župan (1912—1921)

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

LETNIK II

V LJUBLJANI, JUNIJA 1935

ŠTEV. 2

LJUBLJANSKA ROKOPISNA ZBIRKA PRAVNIH OBRAZCEV IN PREDPISOV IZZA TRIDESETLETNE VOJNE

DR. JUR. ET DR. H. C. METOD DOLENC

(Nadaljevanje.)

V pogled v zemljiškopravne razmere nam daje vzorec, ki obravnava sledečo prošnjo (l. 122.), naslovljeno na gospoda grofa in uradnega prezidenta »*einer löbl. Landschaft in Crain Herrn Verordneten*«. Prosilka se piše Marta *Feyerabend*. Ona prosi, da naj se dvorec Ribnik, ki ga je ona podedovala, pa ga je prodala Joštu baronu *Moschkonu*, ki pa je še prepisan v deželni glavni knjigi stanovskih zemljišč (*alda in Crain Haupt Gültbuch*) na Pavla Jankoviča, prepíše naravnost na njenega kupca. Nalog za to naj se izda gospodu knjigovodji, »*dero Buechhalter Hanns Karl von Saunburg*«. Ko se to izvrši, obljubi prosilka »*bey Verbindung des Landschadenpundts*« za sebe in za svoje dediče, da nikdar ne bo storila ničesar zoper to. Datum: Ljubljana, 20. avgusta 1659. Takoj na to pa se je obvezal z listino kupec baron *Moschkon*, da bo od prepisa naprej davke plačeval pristojnemu uradu (*Generall Einember Amt*) in da ne bo deželi nobenih stroškov delal.

Školastika Kozamernik (*Khosuamernikhin*) je umrla in zapustila nekoliko imovine. »*Burgermeister Richter und Rath der fürstlichen Hauptstatt Laybach*« je dne 2. julija 1639 določil z ediktom (l. 10.) »*peremptorischen Gerichtstag*« za 19. avgust 1639 na rotovžu ob 7. uri zjutraj, kjer se morajo vsi upniki, ki imajo kaj dobiti od zapustnice, bilo radi dolga, ženitnih obvez, posojil ali česar koli, osebno ali po zastopniku zglasiti in svoje zahteve prijaviti. Na koncu tega edikta je zapretilo, da se bo po došlih prijavih postopek nada-

ljeval »*mit den ferneren Nottuerfften*«, s čimer mora vsakdo računati.

Podoben edikt je bil izdan 18. avgusta 1631 (list 11.) od župana kot sodnika in svetnika v zadevi Valentina *Cirian-a*, ki je bil meščan in apotekar v Ljubljani, pa je umrl kot kridatar. Dan za prigrasitev terjatev je bil določen na 10. novembra 1631 na rotovžu ob 7. uri zjutraj.

Civilnopravnega značaja v smislu tedajšnjega prava je bila še v zbirko sprejeta (l. 80.) prošnja (*Supplierung*), ne da bi bila datirana. Neki v prepisu neimenovani patrimonialni gospod se pritožuje zoper Rudolfa barona *Paradeiser-ja*, da je 2. maja (letnica izpuščena) zaprl njegovega podložnika Jerneja Zupančiča iz Rožeka, ga vrgel v keho in brez vednosti krvnega sodnika (*Pannrichter*) dal nekolikokrat mučiti, dasi je bil prosilec mnogo več ko leto dni v pravilni posesti omenjenega podložnika. *Paradeiser* da je obsodil Jerneja Zupančiča na 100 kron globe radi prešuštva in ga namerava držati v ječi, dokler kazni ne plača. Tudi mu je vinograd »zakrižal« (t. j. zabranil vstop v vinograd pod posebno kaznijo; gornik postavi pri vhodu v vinograd drog s prekrižanima snopoma ali deščicama). Radi mučenja brez posredovanja krvnega sodnika, pravi prosilec, bo morala »*Kaiserliche Landfürstliche Hochheit*« potrebno ukreniti, toda *Paradeiser-ju* naj se ukaže, da vrne prosilčevega podložnika takoj nazaj. Zastran pristojbin, ki se plačujejo *pro prima instantia*, ne bo nobenih težav ali neprilik.

2. Iz področja kazenskega prava je *Laybasser* sprejel v svojo zbirko nekoliko primerov, ki so pa precej vsakdanjega značaja.

Tožba (*clag*) radi obrekljivega govorjenja (l. 101.) je pravcati »šimelj« (brez datuma, brez imen). Tu zahteva ovaditelj, ki se ponaša na dolgo in široko, kako častno je dosihmal živel, da naj se nasprotnik, ki ga je grdo razžalil, pokliče na »peremptorični« rok, kjer naj prekliče mnoge svoje žalitve (*recantando*). Značilno je, da razžaljenec ne navaja žaljivk, češ, le-te bo naznanil, če bo treba, *in contradictorio*, torej če pride do prerekanja od nasprotne strani, da je sploh kaj žaljivega govoril.

Prošnja radi storjene sile (l. 92.) je takisto pravi »šimelj«, brez datuma in imen. V tej je govora o neki »*Paachstube*«, ki jo je nasprotnik z najetim delavcem iz Krakovega, podložnikom nemške viteške Komende, izvršil na ta način, da je najprej snop slame izruval, potem pa vse podrl. Tista *Pachstube* (morda uta s pečjo) je bila postavljena z dovoljenjem Komende in je bila leto in dan v mirni posesti prosilca. Škoda je cenjena na 1000 gl. Nasprotnik naj se v običajnem roku 14 dni (*Landtsgebräuchig termin*) pozove radi poravnave, sicer naj se postopa zoper njega, kakor je predpisano zbog izvršenega nasilja.

Tretji primer, ki ga navajamo, je pritožba župana, sodnika in svetovalca ljubljanskega (ime ni napisano) v imenu mestnega sodišča zoper Ivana Ludovika pl. *Lebenstain*-a, nemškega viteza in komturja v Ljubljani. Slednje navedeni je dal zapreti vdovo Marijo *Raisinger*, ker je zagrešila krvosramen zločin z najbližjim sorodnikom svojega umrlega moža, na to pa svoje mrtvo rojeno dete dala zakopati, vse to »*in der Teutschen Gassen*«. Mestno sodišče se pritožuje pri »rimskega cesarju« in prosi, da naj se komturju zabrani sojenje te osebe. Podobna pritožba je bila vložena že l. 1637. Sedaj se ponovno prosi, — da ne pride Kazen Božja, če bi ostalo takšno zločinstvo nekaznovano! — naj se podeli mestnemu sodišču milostno polnomočje (*allergnädigste Plenipotenz*), v tem smislu, da pride do sojenja po mestnem sodniku, ki mu vsekakor pripada glede škodljivih in nemoralnih ljudi (*schädliche und unzüchtige Leuth*).

V ozki zvezi s prejšnjim stoji naslednji primer, ki vsebuje zopet prošnjo na »rimskega cesarja«, naj odredi, da bo komtur pl. *Lebenstain* izročil Andreja *Raisinger*-ja, ki ga drži že dva meseca v zaporu, mestnemu sodniku. V prošnji se na-

migava, da je komtur zločinca »perdoniral«, t. j. da mu je življenje milostno podaril, toda to pravico da ima le cesar sam. Sodstvo v krvnih zadevah pripada po privilegijih Maksimiljana, Friderika in Ferdinanda in njihovih naslednikov po vsebini potrjenih diplomov v mestu glede vsakega ubijalca ali zločinca mestnemu sodišču. V tem pogledu ni izvzet noben gospod niti deželan. Razen tega pa je po pogodbi z dne 9. marca 1615. l. nemški viteški red zavezan, da mora zločinca, kakor je bilo to od pradavnih časov običajno, tri dni po zajetju izročiti pred vrati poslopja nemškega viteškega reda ljubljanskemu mestnemu sodišču. V tem danem primeru pa se izročitev že dva meseca zavlačuje — radi podaljšanja življenja!

3. Med vzorce, ki se tičejo procesualnega prava, spadajo zlasti zapisi pričinih izpovedb. Za zaslišavanje prič, zlasti izven Ljubljane, sta bila nastavljena dva stalna komisarja, eden za Dolenjsko, drugi za Gorenjsko. Odlične osebe pa so dobivale lahko nalog, da oddajo svojo izpovedbo pismeno. Tako je dobil 31. decembra 1641 neki duhovnik (*Laybasser* je ime izpustil) nalog, da pošlje svojo pismeno izjavo kot priča v procesu, ki je nastal med deželnim glavarjem in Jurijem *Skarlichio*, apostolskim stolnim proštom in župnikom v Kamniku in nekim duhovnikom (imena ni) radi resignacije na beneficij *scti Joannis Baptistae* v Kamniku. Na vprašanja odgovarja pismeno, sklicujoč se na svojo čast kot plemenitaš, pa tudi na svojo vest in poštenje, da je v aprilu 1640 v škofijskem poslopju srečal dotičnega duhovnika in da mu je le-ta, kot njegov prijatelj, povedal, da je z vikarsko službo pri sv. Petru zelo zadovoljen, a beneficiju v Kamniku, užitku hiše, vrta in nekdanj še mlina, se je odrekel. To je priči resnično znano in na to, če treba, priseže.

O enakem nalogu je govora (l. 79.) v nekem drugem primeru, kjer pa za vsebino zaslišbe ne izvemo. Za *Laybasser*-ja je bil ta vzorec z drugega vidika zajemljiv: V prepisu po imenu ne navedena oseba je dobila preko deželnega upravitelja (*Landesverwalter*) poziv, da odgovori na dana ji vprašanja. Pozvana oseba pa se protivi temu pozivu, češ da temelji na zmoti. Kajti poziv se je izvršil samo z navadnim vabilom (*gewoentliches Compasschreiben*) in izjava, naj bi se oddala pred stanovskim odborom (*Verordneten Stell*), toda pozvanec spada pod deželno glavarstvo. Očividno je bila ta oseba gosposkega stanu ali deželan. Navzlic temu in brez prejudica pa hoče vendar odgovoriti na dokazna vprašanja — tu pa *Lay-*

basser-je v prepis neha; zabeležiti si je pač hotel samo toliko, kolikor se je tikalo kompetenčnega sokoba.

Besedilo zaprisežene izpovedbe si je *Laybasser* vpisal večkrat (l. 116, 117); prvič v obliki prisege za zagotovilo (*Aydt für geuarde*), s katero na poziv ograjnega sodišča (*Landschranne*) zagotavlja, da za dokaz nima živega človeka, niti nobene listine na razpolago, ampak svojo čisto prisežno izpovedbo; drugič v obliki prisege na ovadbo (*auf den Anzaig*), tretjič pa je šlo za tri primere zaprisege na prejšnjo pismeno izjavo. Vsebina ni določljiva, ker je *Laybasser* imena in celo predmet tožbe izločil. Zajemljiv pa je poseben zapis »*mainaidt des falschen Schwurs*«, v katerem se razlagajo na dolgo in široko posledice krive prisege. Tu se uvodoma navaja, da pomenijo trije odprto povzdignjeni prsti sv. Trojico, četrti prst v pesti pa pomenja dušo, peti pa telo, a to se mora ceniti manj kot duša. Ni da bi navajali vsebino peterih odstavkov tega pouka; saj se strinja po večini z današnjimi ustreznimi razlagami. Pač pa naj navedemo, da obstoji na l. 128. slovenski tekst glede pouka o posledicah krive prisege, ki pa ni popoln. Na l. 127. ne stoji še ničesar o tem predmetu, na naslednji pa začne *ex abrupto* in brez nadpisa sledeče besedilo:

»tega nekuli konza ni, temuzh ueden teh fob fcripanie jenu jezusti. Sa to bodete vfe nauashe Vboge dufsize pomiflili vfak tri perste gori vfignili Jenu fa mano taku gouorili:

Jest N. perfefsem per tem Iemeny Gospudi Bogu Ienu te Suede troize, de iest otzhem to pravo Bofhio refniza kar ie meni uedezhe, Ienu bodem fanie vprafhan pouedati Jenu kar ie meni neuedezhe famolzati, in fa obeno mitto, daru, sourauftva ali fa lubefni vola, kokar meni Bog pomagaj na moj pofledni dan, kadar fe bode moia dufha od tega telefafa lozhila, Amen.«

Laybasser je sprejel v svojo zbirko en primer »*Commissarien - Relation*« (l. 128). Na Vipavskem je zaslišaval komisar deželnega upravitelja priče v zadevi Luke Rešetnika zoper Franca grofa *Lanthieri*-ja, ker mu je na gori (*an der Alben*) vzel zemljišče. Andrej Črmol je bila ena izmed na pečat poklicanih prič, a prišli sta dve osebi istega imena. Katera je bila prava, tega komisar ni hotel sam presojati. Zaslišal je obe in predložil o tem poročilo iz Zaloga na Vipavskem dne 14. novembra 1641. Uvod za zapisnik si je *Laybasser* prepisal, vsebine izpovedbe pa ne.

Pri kraju zbirke (l. 127.) stoji še napis o potrdilu »cesarja Leopolda«, da je bila pritožba (*Dingnuss*), ki je tekla v pravdi med grofico *Beatrico* vdovo *Thurn* kot tožiteljico in apelantinja in drjem. Ivanom Antonom *Khunstl*-om kot kuratorjem grofa Ivana Ambroža *Thurn*-a, pri deželnem glavarstvu rešena. Datum: *Graz*, 10. nov. 1660.

4. Za vzorec iz administrativnega pravnega območja smatramo predvsem ubožno spričevalo (*Testimonium paupertatis*), ki je napisano v latinskem jeziku (l. 120). Napravil ga je dne 10. junija 1644. ljubljanski duhovnik Jakob Stopar za dve osebi, ki sta se hoteli poročiti, pa sta morali prositi za dispenzo, ker sta bili v svaštvu četrte stopnje. Podpis in pečat imenovanega duhovnika naj jamči, da se preživljata samo z delom svojih rok.

Dalje si je zabeležil *Laybasser* troje prošenj na deželnega glavarja (l. 100, 101), ki se tičejo obračunov glede pravnih ali davkov. Zajemljiva je zlasti druga prošnja. Dedič je bil poslal prosilcu obračun, ki se mu pa ne zdi pravilen, zato se hoče pritožiti pri »deželni pravdi«. Ker se pa opira dedičeva zahteva na obvezo iz »*Landschadenbundta*« in se dolžniki brez zaslišanja ne obsojajo, naj deželni glavar dovoli in odredi rok za zaslišanje radi razložitve krivice, dotlej pa naj se eksekucija ustavi. Pripomniti treba, da je bila v različnih deželah različna zakonodaja v tem pogledu, ali se sme voditi eksekucija kar brez predhodnega zaslišanja dolžnika ali ne. Kranjski predpisi so bili n. pr. strožji ko koroški.

Slednjič čitamo v naši zbirki dvoje prošnj za nobilitacijo (l. 123, 127). V prvi navaja prosilec, da se je njegov oče bojeval zoper Turke, on sam da je 20 let služabnik dežele in vojvodine Kranjske. Drugi prosilec se sklicuje na to, da je 20 let zvesto služil pri uradu za katedralne dohodke v Ljubljani in da je 54 let star. Oba prosita za sprejem med plemenite osebe, za grb, predikat, za pravico pečatenja z rdečim voskom itd. Drugi prosilec prosi tudi, da se mu dovoli nakup do 20.000 fl. vrednega posestva, ki naj se vpiše v deželno desko, to pa tako, da zanj ne velja pravo prvenstva pri nakupu (*Einstandrecht*). Zanj in za njegove dediče naj velja tudi »*salva guardia*« in osvoboditev od vojaškega ukvartiravanja.

IV. Pravni predpisi. Največji del zbirke zavzemajo po obsegu predpisi pravne vsebine. Tu se *Laybasser* ni držal nobenega reda. Prepisaval je — brez načrta, brez sistema — pač, kakor mu je ta ali ona knjiga ali rokopis prišel v roke.

Mnogo pravnih predpisov si je prepisal prav gotovo iz tiskanih predlog, čeprav jih menda nikoli ni potreboval. Zdi se, da ga je izpodbadala k temu želja po pravni izobrazbi ali vsaj po tem, da bi mogel — morda svojim gospodarjem v stolnem kapitlju — postreči s svojo zbirko. V naslednjem bomo navajali naslove prepisanih del, izvajali pa o njih le toliko in čisto na kratko, kolikor sme na splošno zanimanje računati.

1. Najvažnejši se nam zdi prepis, ki ga je *Laybasser* oskrbel v zbirki na l. 16 do 30 pod naslovom »*Von Testamenten*«; v registru pa ga je imenoval »*Ein Tractat von denen Testamenten, Legitima vnd dergleichen vnd welche zu testieren nit möchten. Item welcher gestalt die Erbschafften auf die gesipten fallen*«. Odkod je ta traktat prepisal, nam ni moči dognati. Urejen je po poglavjih, ki gredo od 1. do 21. (*Von den Widerfallen*); s tem pa še ni delo zaključeno. Izvirnik je šel bržčas še dalje.

Za naše kraje o času tridesetletne vojne še ni bilo pisanega zakona o dednem nasledstvu izven rimskega prava. Veljalo je pravo po starih običajih. Zakoniti red o dednem nasledstvu brez poslednje volje je izšel še le skoraj 100 let pozneje (pod Karlom VI., najprej za Nižjo Avstrijo dne 28. maja 1720.). Obstojali so pač predpisi o varuštvi, ki so pa bili na novo kodificirani še le v drugi polovici 17. stoletja. *Laybasser*-je v traktat odkriva torej tako običajno pravo za dedna nasledstva, toda le za osebe, ki so spadale pod stanovsko sodišče.

V resnici so pravila, ki jih je *Laybasser* zapisal v zbirko, tako važna, da bi zaslužila posebno razpravo. Pridržujoč si jo za drugo priliko, naj navedemo tu samo nekatere osnovne poteze: Pismena poslednja volja je morala biti samo lastnoročno spisana, od zapustnika podpisana in s pečatno škatlico ali pečatom opremljena; prič za veljavnost take oporoke ni bilo treba. Če je dal zapustnik oporoko po drugi osebi spisati, treba, da obvelja, da jo sam opremi s pečatno škatlico ali svojim pečatom, in da doda ena priča pečatno škatlico ali da pritisneta dve priči svoj pečat. Če zapustnik ne da svoje pečatne škatlice ali pa pečata, morata za veljavnost dodati dve priči svojo pečatno škatlico ali pritisniti svoj pečat. Oporoko, ki je zapustnik niti sam ni spisal, niti je ni opremil s pečatom, morata dve naprošeni priči podpisati in opremiti s pečatom ali pečatno škatlico; potrebno pa je, da zapustnik izjavi osebno pred tema pričama, da je to njegova poslednja volja. Za

ustmeno oporoko treba zaprositi dve ali več prič, ki morajo vsebino sporočiti deželnemu maršalu; vsebina se prepiše in priče jo s prisego potrde za pravilno. Ženske ne morejo biti oporočne priče, moški izpod 14 let niso dorasle (*unfochtbar = ohne Vogt*, advokat, jerob). Pripomnjeno pa je, da se za primer, da ni nobena oporočna priča 14. leta dovršila, oporoka vendar le ne sme zavreči; doba 14 let je za doraslost (*Vogtbarkeit*), pravi traktat, dovoljna »*vnd nit wie etliche vermeinen auff 18 Jar geraicht*«. Pač pa velja po deželnem običajnem pravu, da postane v pogledu sposobnosti za napravo oporoke vsaka oseba šele z 18. leti dorasla. Samo če je kakšna oseba stopila v zakon, postane takoj dorasla, čeprav se spolna združitev v zakonu še ni izvršila. Dolžni ali nujni delež (*legitima*) morajo starši otrokom zapustiti. Znaša pa ta delež različno: če je štiri ali manj otrok, tretjino zapuščine; če je pet ali več otrok pa polovico. Pravica, zahtevati dolžni delež zastara v 30 letih; poslednja volja, ki se ne spominja otrok z dolžnim deležem, se lahko izpodbija. Bratje in sestre nimajo pravice do dolžnega deleža; vendar smejo bratje ali sestre poslednjo voljo izpodbijati, če je zapustnik ali zapustnica namesto brata ali sestre postavil za dediča tujo zloglasno ali nespodobno osebo.

Oporoka naj se odpre ali proglasi na trideseti dan po zapustnikovi smrti, nakar se vsebina zapiše v deželno stanovsko spominsko knjigo. Temu zapisu sledi zaznamek, kako se dediščina po običajnem pravu razdeli med sorodnike. (Tu stoji v *Laybasser*-jevem traktatu, da gre za običajno pravo vojvodine Avstrije izpod Anize, kar kaže, da izvirnik ni bil za Kranjsko namenjen. In vendar *Laybasser* tega ni nikjer razen na tem mestu, ki smo se ga baš dotekli, označil.) Sinovi ali hčerke dobe po očetu ali materi enake deleže. Na vnuke pade delež prej umrlega sina ali hčerke. Isto načelo se navaja v pogledu pravnukov. Glede hčerk, ki so se omožile in prišle iz rodbinskega kroga, velja za meščane in kmete, da dedujejo enako kot sinovi, za plemenitnike pa je stvar drugačna: če se je hči ob poroki odrekla nadaljnji dediščini, pri razdelitvi zapuščine staršev ne pride več v poštev. Pa tudi glede neporočenih hčerá, ki se niso odselile, niti niso dale odpovedi, velja, da iz očetove zapuščine ne dobe ničesar, pač pa jih morajo bratje vzdrževati iz očetove dediščine. Nadalje se predpisujejo še pravila za razne druge kombinacije, ki nastanejo, če umro predniki in tekmujejo sorodniki mlajše in starejše generacije. Tudi za primer, da dedičev ni, so ustanovljeni

predpisi: Lastna, nepodložna zemljišča zapadejo deželnemu knezu, podložna pritegne nase zemljiški gospod. Prav zajemljivo je razlaganje o dvojni vrsti fevdov, viteških in ženskih. Vendar opustimo ta izvajanja, ker po našem mnenju to razlikovanje za slovenske pokrajine nikdar ni veljalo.

2. Za civilne pravde je bila velikega pomena uredba o uvedbi revizije in v postavitve v prejšnji stan. Izdal jo je cesar Ferdinand II. v Regensburgu dne 6. januarja 1623. *Laybasser* je to uredbo (na listih 109 do 113) od besede do besede prepisal. Ta uredba, »mandat« nazvana, govori najprej o dobroti popresoje spisov (*beneficio revisionis actorum*). Kjer ni več nobene redne poti za pritožbo, ima prizadeta stranka pravico »pritožiti se s prošnjo« (*per supplicationem beschweren*). Ta pritožba se sme vložiti najdlje v 6 mesecih, toda kdor se pritoži, mora pri cesarjevem kancelarju založiti kavcijo, ki jo dobi nazaj, če pritožba obvelja. V nasprotnem primeru pa mu zapade. Pritožbni spis se mora v 3 mesecih nasprotni stranki sporočiti. Če se je medtem pričela že izvršba, se lahko odgodi (*suspendiert*), toda le proti kavciji. Drugi pravni institut, ki se na novo uvaja, je *restitutio in integrum*, vpostavitve v prejšnji stan. Taka prošnja je dovoljena samo v času pol leta po izidu odloka; o njej mora vlada v 3 mesecih ugodno poročilo podati. Dotlej se odlok ne izvrši, če deželni glavar ali upravitelj, od katerega je bilo poročilo zahtevano, tako sklene, vendar mora ob sklepanju pritegniti dva ali tri deželane kot asesorje. Kdor je pravi zamudnik (*verus contumax*), ta ne sme dobiti omenjene vpostavitve. Kdor opira svojo prošnjo na dokaze, ki so na novo na dan prišli, jih mora takoj priložiti prošnji, obenem pa priseči, da jih je našel še le po končani pravdi. Izključena je (med drugim) prošnja za vpostavitve zbog slabega zastopstva s strani strankinega prokuratorja, pooblaščenca ali varuha. Cesar si je pridržal pravico, da tolmači to naredbo sam, ako bi prišlo do dvojbe.

3. Čisto na kratko bomo opravili prepis za Kranjsko, Slovensko krajino, Metliko, Istro in Kras veljajočega reda za deželna sodišča (l. 81. do 91. zbirke), ki ga je izdal rimski kralj Ferdinand na Dunaju dne 16. februarja 1535. Kranjska je imela svojo »Malefizordnung« cesarja Maksa I. z dne 20. avgusta 1514, ki je bila že tiskana v knjigi ljubljanskih privilegijev l. 1855. po izvirniku, od *Laybasser*-ja prepisana *Landgericht-*

ordnung je bila pa že na Dunaju tiskana. Iz nje naj navedemo za slovensko pravno zgodovino zelo važno določbo (l. 81.), ki dopušča slovenskemu kmetu posebno kazensko pravosodstvo (pač po »kvaternih« in »vinogorskih sodnikih«, ki se pa ne omenjajo) za male stvari kot razžaljenja, tatvine, poškodbe brez krvi (*»Drukhen Straichen«*), zaušnice, izpuljenje las, češ, take stvari ne zaslužijo, da bi prišle pred deželsko sodišče.

V tej zvezi pa moramo navesti, da je *Laybasser* v svojo zbirko sprejel (l. 105., 106.) še *»Ordnung Schopf und Geschier sambt dem Pannrichter in Crain betreffend«*. Tu gre za instrukcijo, predhodnico instrukcij za krvne sodnike na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, ki so izšle veliko pozneje: za Štajersko dne 22. maja 1726 v Gradcu, za Kranjsko 16. julija 1767 v Ljubljani, za Koroško pa dne 8. novembra 1774 v Celovcu. *Laybasser*-je v prepis, žal, ni datiran, pač pa podpisan z imenom: *Georg Hoffer zu Hefflein vnd Hassbergh, Vizedomb in Crain*. Izdana je bila instrukcija seveda že za časa življenja *Laybasser*-ja ali pa še prej, kar le kaže, da se je izkazala potreba za izdajo takšne instrukcije za krvne sodnike (*Pannrichter*), ki so hodili po deželi sodit težke zločince in zločinke, med njimi »čarovnice«, že vsaj 100 let prej, ko je vlada sklenila zgoraj citirane tri instrukcije. Prepis v zbirki odreja, da se mora krvni sodnik šteti za gosposko in da se mu mora izkazovati primerno spoštovanje; dalje, da mora vsako oblastvo ali gosposka v mestih, trgih in deželsko sodišče ljudi, ki bi sramotili krvnega sodnika ali njegove pomočnike, strogo kaznovati in zapreti. Krvnim sodnikom pa zabičuje odredba, da ne smejo pijančevati preko polnoči, pa tudi ne več računati za opravljene posle nego jim je dovoljeno. Tarifa je navedena in naj jo navedemo: Za razčetrtenje, navijanje na kolo, ustreljenje, sežganje ali obglavljenje se plača po 2 fl., za sežganje samomorilca, za utopljenje po 1 fl., za izbičanje, odrezanje nosa ali ušesa, izkopanje očes, mučenje ali natezanje (*»rekchen«*) po 50 kr. Tu naj pripomnimo, da so ti-le krvniški posli še zelo maloštevilno naštetih, kajti nižjeavstrijska *»Fraymannstax«* iz l. 1773. je navajala 95 raznih postavk, med njimi največ takih, da se moramo le zgražati, kaj je bilo pred poldrugim stoletjem še dovoljeno. Še dalje pa hočemo pripomniti, da so bili krvni sodniki kot taki pri slovenskem ljudstvu tako malo poznani in upoštevani, da jih je slovenska narodna pesem kratkomalo istovetila s krvniki ali »frajmani«, dasi so bili seveda sodniki,

ki so sodili, kar so nato krvniki kot njihovi pomočniki izvrševali.

V književnosti (*Högel, Geschichte des oesterr. Strafrechts*, I, str. 35) se je zastopalo mnenje, da je veljala za Kranjsko pozneje štajerska »*Peinliche Gerichtsordnung*« iz l. 1574., ki je bila že l. 1575. v Augsburgu v drugi poboljšani izdaji tiskana. To pa ne more biti pravilno, kajti *Laybasser* je sprejel v svojo zbirko še po l. 1641. zgoraj navedeni red iz l. 1525. Če bi takrat ne bil več v veljavi, bi si ga gotovo ne bil prepisal v zbirko.

4. Ob patrimonialnem ustrojstvu gospodarskega življenja na deželi je imela velik pomen desetina. *Laybasser* si je v zbirki (l. 34.) ohranil prepis: »*Zechend Ordnung In Steyer vnd Crain*« cesarja Ferdinanda, izdano na Dunaju dne 5. junija 1551. Ta je določala, da naj se žitna desetina oddaja z njive ali skednja, v dobrem stanju seveda, v 24 urah. Isto tako je v zbirki (l. 102.) ohranjen prepis od »*Zechendt Ordnung so im 1573 Jahre ausgegangen vnd publicirt worden*« od vojvode Karla v Gradcu z dne 17. marca 1573, ki se giblje v istem okviru kakor prej navedena.

V tem poglavju naj omenimo *Laybasser*-jeve zaznamke glede pravde, ki je imela za predmet izjavo Fabiana Salovca in Fabiana Valterja, da ne bosta več dajala žitne desetine. Prej sta jo dajala, po kmetskem upor — mišljen more biti le oni iz l. 1515. — pa sta senčurski župnik in njegov vikar na prižnici v cerkvi govorila o desetini; odtlej pa se branita dajati desetino. Deželni glavar Jakob *Lamberg* je zaslišal prizadete osebe ter je dal tudi prebrati njihove »*Zeugbrefe*«. Izkazalo se je, da se daje desetina ne samo od žita, ampak tudi od čebelnih panjev, jagnjet, kozličkov in prešičkov. Zato se je izdal odlok, da ima vsakdo, ki je v posesti pismenega prisojila desetine (t. j. »*Zeugbrieff*«), pravico desetino zahtevati in jemati, vsak deželan pa mora upravičence ščititi. Datiran je ta odlok: Ljubljana, pondeljek po sv. Vidu 1529. leta. Ta desetinski odlok je opremil *Lamberg*, kakor je v prepisu navedeno, s privešenim pečatom (torej v škatlici).

5. Finančne težave so bile v začetku tridesetletne vojne zelo velike. Država si je pomagala med drugim tudi tako, da je prekovala novce boljše kakovosti v manj vreden novec. To je bila stara oblika »inflacije«, posledica pa je bila, da je bilo

treba urediti pravne razmere med strankami, ki so zaradi zmanjšanja denarne vrednosti nastale. V *Laybasser*-jevi zbirki dobimo dvoje prepisov naredb, ki se tičeta posledic devalvacije kovanega denarja. Prvi prepis (l. 104.) je naslovljen: »*Khay. General wegen Callierung der Münz*«; izdal je to naredbo (patent) Ferdinand II. (1619 do 1637). V njej se sklicuje na to, da je že 22. junija 1624 izdal povelje, naj se upniki in dolžniki zbog poslabšanja valute sami med seboj v 6 mesecih pobotajo ali pa naj gredo v tem času pred sodišče, da reši njihove spore. Ta šestmesečna doba je torej pomenila nekak »moratorij«. Ker pa se je pokazalo, koliko drugih neprilik je navzlic temu še nastalo, določa Ferdinand II. vnovič dobo 6 mesecev, v kateri naj se pritožbe pred sodiščem rešijo. Kdor bi to pot ne hotel iti pred sodišče ali ne navedel tehtnih razlogov, zakaj noče izpolniti svojih dolžnosti, ta bo kaznovan in vse ostani pri tem, kakor je bilo pogojeno. Ta generalni patent je bil izdan 21. maja 1625. v Gradcu. Že prej — na l. 31. — pa si je *Laybasser* prepisal razglas, ki sta ga izdala Gašpar *Wabekh*, obojnega prava doktor, stolni prošt, predsednik stanovskega odbora, in Oktavio *Panizoll*, vicedom, dne 31. maja 1625 v zadevi plačil in zadostitev pravnih obvez spričo zadnje izpremembe kovanega denarja. Tu v razglasu se navajajo smernice, kako naj se spori rešujejo, če se stranke ne morejo ali ne marajo same poravnati. Devetero različnih primerov je obravnavanih. Vobče moramo reči, da ustrezajo ta pravila tudi danes priznanim zahtevam upoštevanja vere in poštenja. Ne moremo predočiti celokupne slike tedajšnjih valutarnih razmer. Le dve tri naj rečemo, da podkrepimo izraženo mnenje: Kdor v pričakovanju devalvacije denarja ni poravnal svoje obveznosti, ta mora plačati po notranji vrednosti denarja v času resničnega plačila dolga. Če pa je dolžnik ponudil plačilo o pravem času v isti vrednosti, kot jo je sprejel v času sklepa pogodbe, pa upnik ni hotel plačila sprejeti, mu izprememba denarja (*mutatio monetae*) ne sme hasniti. Zlasti trdo so določbe prijemale oderuhe. Vse to naj velja za stranke same, pa tudi za vse sodne instance. Vobče se priporoča primernost in pravičnost —: *ex aequo et bono secundum conscientiam legibus informatam*.

(Dalje prihodnjič.)

ITALIJANSKE PREDSTAVE V LJUBLJANI PO ZGRADITVI STANOVSKEGA GLEDALIŠČA (L. 1765.)

DR. STANKO ŠKERLJ

(Nadaljevanje.)

Skratka, po vsem tem gledalec pozablja vsebinske nedostatke in oprasča konvencionalni jezik in slabe verze, ki so okorni in brez poleta kakor večinoma pri Goldoniju (čegar prava moč je v prozi, zlasti v narečju). Predvsem pa je Lucrezia, »duhovita sobarica«, izredno prikupen tip. Goldonijeve »servette« so po pravici slavne, in celo v takem-le stranskem produktu njegove delavnosti kaže junakinja toliko gracije italijanskega Settecenta, da se *Vitez s perjanico* še danes bere z ugodjem, ki je drugače redko pri čitanju teh muzikalnih »dram«. Če dodenemo še ljubeznivo Galuppijevo glasbo, si lahko mislimo, da je bila ta opera prava poslastica ljubljanske sezone 1769. leta. — Še na neko značilnost bi opozorili pri tej priliki: *Vitez s perjanico*, ali bolje: *Duhovita sobarica*, spada v vrsto onih muzikalnih komedij, ki razlikujejo med nastopajočimi osebami »resne« in »šaljive« vloge, »parti serie« in »parti buffe«: kakor v mnogo pomembnejši operi *Kmet filozof (Il filosofo di campagna)*, ki je takisto plod Goldonijevega in Galuppijevega skupnega dela¹, sta tudi v našem komadu resni vlogi oba ljubimca, Marianna in Leandro; onadva se izražata — zlasti v arijah — izbranejši, v stilu resne melodrame, in brez dvoma ju je znal tudi skladatelj v muziki primerno karakterizirati. —

Gostovanje l. 1769. pa je seznanilo Ljubljano še z drugim znamenitim opernim komponistom, celo slavnejšim od Galuppija, — z Niccolòjem Piccinnijem. Kakor sporoča Radics, ki je poznal kasneje izgubljeni libreto, je bila namreč v Ljubljani igrana »*L'incognita perseguitata*« delo tega skladatelja. Ime N. Piccinnija (1728—1800) je eno izmed slovečih v zgodovini italijanske opere XVIII. veka. V prvi dobi svoje delavnosti je negoval komično opero; kasneje, ko je bil že slaven po Evropi, se je posvetil tudi resni, in tedaj je njegovo ime postalo v Parizu bojni klic nasprotnikov

Chr. W. Glucka. Tolikšnemu tekmeču naš Italijan seveda ni bil dorasel. Toda v komični operi mu je zagotovljeno mesto, ki si ga je pošteno zaslužil z mnogimi uspelimi deli, predvsem z glasbo Goldonijeve *Cecchine*, ki bomo ž njo kmalu imeli posla.

Radics ne omenja avtorja teksta *Preganjane neznanke*, ki se je pela v Ljubljani, dasi je bil po vsej priliki v libretu označen, saj tudi ostali libreti tega gostovanja navajajo imena pisateljev. Kljub temu skoro ni dvoma, da je besedilo ljubljanskega komada napisal Petrosellini, Rimljan po rodu, prilično plodovit in znan, a ne posebno dober libretist: Della Corte pravi v svojem večkrat citiranem delu, I, str. 212, da je Piccinnijeva opera *L'incognita perseguitata*, prvič uprizorjena l. 1764., komponirana na Petrosellinijev tekst. Pojavlja se samo vprašanje, ali ni morda Petrosellini za svoj libreto uporabil Goldonijeve komedije *L'incognita*, ki jo je avtor sam ob njenem postanku, 1750. ali 51. leta, imenoval *L'incognita perseguitata dal bravo impertinente*.² Vprašanje se komplicira s tem, da je Goldoni kasneje sam predelal svojo komedijo v libreto z naslovom *L'incognita perseguitata*, ki ga je uglasbil Pasquale Anfossi resda šele leta 1773.,³ ki pa je bil pred tem morda že poslužil kot besedilo kakemu drugemu skladatelju, ker Spinelli v citiranem delu, str. 185, beleži neko operno predstavo Goldonijeve *Preganjane neznanke* v Milanu, dočim se je premiera Anfossijeve opere vršila v Rimu; škoda, da Spinelli ne daje letnice milanske predstave: ta bi eventualno pokazala, da je že pred Anfossijem kdo uglasbil Goldonijev libreto. Pa naj bo to kakorkoli, — naša sumnja, da je Petrosellini morda izkoristil Goldonijevo komedijo, je utemeljena s splošno ugotovitvijo,⁴ da je ne samo Goldoni sam, temveč da so tudi drugi uporabljali njegove komedijske sujetje za operna besedila; rešili pa tega malega vprašanja ne bomo, dokler ne naletimo na kako jasno in verodostojno

¹ Della Corte, I, 152 sl.

² A. G. Spinelli, *Bibliografia Goldoniana*, Milano, 1884; str. 54.

³ Prim. Della Corte, *cit. d.* II, 92; in Spinelli, *cit. d.*, str. 285.

⁴ Della Corte, I, 119.

izjavo o medsebojnem odnosu obeh del, ali pa na sam Petrosellinijev libreto, ki pa je najbrže velika redkost. Za nas je vse to važno v toliko, da bi nam po izgubi ljubljanskega libreta Goldonijeva komedija, ki je seveda pristopna v mnogih izdajah Goldonijevih del, lahko pomogla, da se vsaj v glavnem seznanimo z vsebino v Ljubljani igrane Piccinnijeve opere. Za vsak slučaj bomo tu v nekaj besedah prikazali dejanje Goldonijeve komedije — ki je »komedija« samo v smislu stare terminologije, dočim bi ji mi prosto rekli »igra«.

Mlado Rosauero, ki skrito živi na kmetih in katere rod in mladost sta odeta v same skrivnosti, zasleduje s svojim divjim nagnjenjem Lelio, nevredni sin častitega beneškega trgovca Pantalona; a njeno srce je osvojil z vztrajno vdano ljubeznijo Florindo. Dekle se je odločilo, da ž njim pobegne iz dosedanjega zavetišča, da bi ušla Lelijevega preganjanju. Toda le-ta jima prepereči beg, in nesrečno dekle se zateče v Ottavijevo hišo. Ottavijeva žena Beatrice, ki ji je Florindo prej »služil« kot cicisbeo po modi XVIII. veka, pa hoče ohraniti mladeniča zase ali pa maščevati se mu za nezvestobo; zato odpravi skrivaj Rosauero iz hiše. Zapreke, spletke in nasilstva se kopičijo. Medtem se je s prihodom in razodetjem Rosaurinega očeta razjasnila tajnost njenega rodu: izkaže se seveda, da je grofica; toda ko že mislimo, da je vseh njenih muk konec, nastopi nenadoma nova: morala se bo odreči Florindu, ker jo je oče v naprej zaročil s sinom svojega bivšega sovražnika. Šele ko se pokaže, da je namenjeni ji ženin že skrivaj poročen, in ko se izjalovi zadnji Leliov nasilni naklep, doseže igra svoj happy end, ki opravičuje njen naziv »komedija«. — Ta dramski izdelek očitno ne spada med Goldonijeve uspehe komedije. Dobro narisan in naraven je v njem samo stari Pantalone s svojim človeško genljivim omahovanjem med očetovsko ljubeznijo in strogostjo; in zanimiva — bolj v kulturnozgodovinskem kot v umetniškem pogledu — je Beatrice s svojo neutешno žejo po cicisbeu, udanem hišnem prijatelju. V ostalem pa je *Preganjana neznanka* zelo romantična, zelo sentimentalna storija, ki se v njej mnogo premalo uveljavlja Goldonijev zdravi smisel za humor in za realistično slikanje življenja. Res je, na drugi strani, da na podlagi teksta komedije še ne moremo z gotovostjo reči, kakšen je bil libreto za komično opero; saj bomo kmalu videli na primeru *Cecchine*, kako daleč se je Goldoni lahko oddaljil od lastne komedije, kadar je iz nje koval libreto.

Tudi v Piccinnijevi produkciji — ki je bila v celoti ogromna, saj obsega več ko 120 oper — *L'incognita perseguitata* ne zavzema odličnejšega mesta. Sentimentalnost pa, ki je morda prešla iz prvotnega teksta tudi v libreto, po vsej priliki ni bila tuja temperamentu tega skladatelja, ako smemo soditi po muziki njegovih bolj znanih del. Vsekakor lahko sklepamo s precejšnjo gotovostjo, da je ta opera spadala, v primeri z veselimi *Vitezom s perjanico*, v resnejšo, sentimentalno vrsto komične opere.

To velja najbrže tudi o tretjem izmed del, ki jih je izvajala Bustellijeva družba v Ljubljani: o *Kmetici na dvoru*, ki se v originalu imenuje *La contadina in corte*, v nemškem besedilu pa *Die Bäuerin bey dem Hofe*. Samo da kaže ta libreto vrh tega še prav izrazite črte »pastirske« dramatike. O tem, kakor tudi vobče o vsebini in neznatni književni vrednosti *Kmetice na dvoru* sem podrobno poročal pred nekaj leti v *Ljubljanskem Zvonu*¹ in istega ne mislim tukaj ponavljati. Pač pa se moram pobaviti z vprašanjem, kdo je prav za prav pisec besedila. Pred leti to vprašanje zame ni obstajalo, ker sem verjel naslovnemu listu libreta, ki navaja v svojem nemškem tekstu »Herrn Carl Goldoni« kot avtorja. Toda podoba je, da je ljubljanski libreto edini vir, ki pripisuje to delo Goldoniju: niti ni govora o *Kmetici* v pisateljevih *Spominih*, kjer se med drugimi, važnejšimi deli omenja tudi marsikak libreto, niti je ne navaja Spinelli v svoji *Bibliografiji o Goldoniju*, niti je uredništvo velike beneške jubilejne izdaje Goldonijevih del ne sprejema v dolgo serijo svojih zvezkov.² Salvioli, ki ni poznal ljubljanskega libreta, pač pa celo vrsto drugih — prim. njegovo citirano delo, str. 845 —, tej operi ne ve tekstnega avtorja, kar je znak, da ga libreti niso navajali (in izdajatelj-impresariji najbrže ne vedeli). Ena vest pa se je vendar ohranila, in to celo prilično verjetna: beneški patricij Gradenigo, ki je v sredi in v drugi polovici XVIII. stoletja kronistično beležil

¹ L. XLVII (1927), str. 379 sll. — Vsebino pripoveduje še podrobnejše Radics v svoji *Entwicklung d. d. Bühnenwesens*, str. 48 sll.

² Vprav eden od najaktivnejših sodelavcev te izdaje, Edgardo Maddalena, moj stari učitelj italijanščine na dunajski univerzi, me je v zasebnem pismu prvi opozoril na to vprašanje in mi označil Gaspara Gozzija kot avtorja. Žal mi je, da se dobremu možu, enemu najboljših specialistov za Goldonija, ne morem več tukaj zahvaliti: simpatični Zadrčan, ki je prilično dobro razumel tudi naš jezik in ki ga mnogi naši dunajski dijaki iz predvojne dobe hranijo v prijaznem spominu, je umrl v Firenzi konec 1929. leta.

v svoje »notatorije« vse dogodke svojega mesta, ki so se mu zdeli omembe vredni, trdi, da je bil tekst opere *La contadina in corte*, ki se je l. 1763. predstavljala v gledališču S. Moisè, iz peresa Gaspara Gozzija.¹ Grof Gasparo Gozzi je starejši in za italijansko književnost zaslužnejši brat Carla Gozzija, ki je pri nas znan kot pisec dramskih pravljič *Ljubezen do treh pomaranč* in *Turandot*. Gasparo je zelo mnogo pisal, toda za dramatiko ni imel daru; a trije ali štirje operni teksti, ki se mu bolj ali manj odločno pripisujejo, zavzamejo v njegovi dramski produkciji najbrže najnižje mesto. Pisal jih je pač zaradi zaslužka, in kar je pisal samo v to svrhu, je navadno puščal anonimno. Tako je torej res mogoče, da je *Kmetico na dvoru* napisal on. — Vsekakor vest ljubljanskega libreta o Goldonijevem avtorstvu ni posebno prepričevalna; ker je noben drug vir ne potrjuje, smemo pač sumiti, da je Goldonijevo ime natisnjeno zaradi reklame, — ali pa pomotoma: natisnjena je namreč samo na nemškem naslovnem listu, in ta ima v dotičnem odstavku doslovno enako besedilo kot *Vitez s perjanico*, ki je res Goldonijev: »*Ein lustiges Singspiel, / Von dem / Herrn Carl Goldoni, / welches / in der Haupt - Stadt Laybach / auf dem neuen Landschaftlichen / Theater / ..... aufgeführt-/ret werden wird*«. Popolnoma pozabiti pa te vesti vendar ne smemo: zakaj tudi ona druga o Gozziju, ki je sicer verodostojnejša, je osamljena. In tako vprašanje o piscu *Contadine* ni do kraja rešeno.

V Ljubljani se je ta opera pela z muziko Giacomu Rusta, ki ga naš libreto označuje kot »sloviatega kapelnika iz Rima«, ki pa sicer kot operni komponist ni posebno znan. Bil je v resnici prvi, ki je uglasbil *Kmetico na dvoru*, in prva predstava je bila, kakor smo čuli, l. 1763. v Benetkah. Drugih uprizoritev Rustove opere Salvioli ne navaja; v tem pogledu torej pomeni ljubljanski libreto obogatitev italijanske operne zgodovine. A *La contadina in corte* je doživela čast, da sta jo uglasbila še dva znamenitejša skladatelja, kot je bil Rust: Antonio Sacchini in Pasquale Anfossi. Sacchinijeva opera se je uprizorila že l. 1765. v Rimu in celo v Lisboni, pozneje pa še marsikje in tudi v Londonu (1775.); Anfossijeva glasba pa je bila prvič igrana v Benetkah 1775. l., in sicer z naslovom *La contadina incivilita*, a v drugih krajih se

Grof Gasparo Gozzi

pojavlja tudi kot *La contadina incivilita in corte*.² Vse to priča, da je imel libreto, najsi že bo Gozzijev ali kogarkoli, dosti uspeha — čeprav nam danes ne ugaja posebno. A tudi mi mu radi priznavamo, da je mnogo boljši kot tekst četrte opere, ki se je istega leta igrala v Ljubljani.

To je bil *Il ciarlone* (*Brbrač*; nemški naslov se glasi *Der Plauderer*, a bi bilo točnejše: »*Der Schwätzer*«), komična opera v treh dejanjih. (Tudi ostale opere te sezone imajo vse po tri dejanja.) Tekst *Brbrača* je nevedno skrupucalo, čeprav nosi njegov pisec, Napoljčan Antonio Palomba, dokaj znano ime med libretisti komičnih oper. Ta igra v verzih je brez poezije, ki je *Contadini* ne gre povsem odrekati, in brez duha, ki smo ga z veseljem odkrili v *Vitezu s perjanico*. Po značaju dramatičnih domislekov predstavlja nekaj med komedijo *dell'arte* in karakterno komedijo. »Dejanje« se vrši v glavnem med nedoletno, osirotelo, a silno energično dedinjo velikega premoženja in njenim varuhom, ki je kljub temu, da je zagospodaril dober del njenega premoženja in vgnezdil v njeni hiši kopico svojih sorodnikov in prijateljev, v resnici vendar plašen slabotnež in svojo slabost tudi od prvega trenutka dalje odkrito kaže. Gledalec res ne vé, zakaj potrebuje odločna in nasilna Celestina tri akte dolgo, da ukloni to mevžo, ki je že ob njeni prvi odločni besedi pripravljen, da ji stori vse po volji; in tudi ne vé, zakaj mu dekle prav takrat, ko se njegova nemoška bojzljivost in nezvestoba najjasneje pokažeta, vse odpusti in ga vzame za moža. Čemu pred tem vse bobneče in preteče besede, čemu nesmiselni nastopi v raznih preoblekah? (Na koncu se Celestina pojavlja celo v maski izmišljene lastne sestre, ki prihaja iz Amerike terjat dedščino.) Zdi se nam, da je to naglo

¹ A. Zardo, *Teatro veneziano del Settecento*, Bologna, 1925; str. 51. — Gradenigovi rokopisni *Notatorii* se nahajajo v knjižnici beneškega Mestnega muzeja (Museo Civico Correr).

² Prim. Salvioli, *cit. d.*, str. 845.

preoblačenje, kakor pravi cirkuški triki, samo sebi namen in očitno eden glavnih mikov tega dramatskega skrupuala. Drugi naj bi pač bila komična figura doktorja Farfallona, brbrača; on bi moral kot jurist dajati dekletovemu varuhu, svojemu klientu, dobre svete, pa samo klepeta in domišljavo išče uspeha pri ženskah. — Lahko torej rečemo, da je bil *Il ciarlone* najslabši operni tekst Bustellijeve sezone.

Kakšna je bila glasba, o tem nismo točnejše poučeni, toda njen avtor, ki ga navaja ljubljanski libreto, je bil eden iz množice opernih komponistov one dobe, ki se ga glasbena zgodovina komaj spominja:¹ libreto pravi »Avossa«, a navadno se njegovo ime sporoča v oblikah Abos, ali Avos, ali d'Avossa. In sicer je bil to Giuseppe Avos (ne Girolamo, o katerem je več znanega), ki je živel še l. 1793., a mu je takrat gotovo bilo okoli sedemdeset let, ker je že 1744 napisal opero za uprizoritev v Benetkah. V glavnem je deloval v Napolju in za Napolj je uglasbil, po Riemannovih podatkih, v letih 1757.—1764. tri tekste Antonija Palombe. Ne vem, ali je bil *Il ciarlone* eden od njih, kajti Salvioli navaja kot najstarejšo njemu znano uprizoritev te Avosove opere predstavo v Benetkah leta 1765.; njej so sledile naslednjega leta predstave na Dunaju in v Lisboni.² — Po vsej priliki je bil *Brbrač* tudi v muzikalnem pogledu najšibkejše delo sezone l. 1769., saj se Avos ni mogel meriti s komponisti Galuppijevega in Piccinnijevega formata, enako kakor je bil Palomba globoko pod Goldonijem in Gozzijem.

Odločna sodba o relativni vrednosti te sozone v primeri z drugimi bi bila tvegana, ker pri mnogih kasnejših ni repertoar ohranjen tako popolno kot pri tej. Vzlic temu in vzlic *Brbraču* pa mislimo, da

¹ Della Corte, n. pr., ne omenja niti njegovega imena. Zgoraj nad črto navedene podatke zajemamo iz Riemannovega *Glasbenega slovarja* in iz Salviolijevega dela.

² Preseneča pa dejstvo, da sta na tako beden tekst, kot je *Brbrač*, napisala muziko še dva druga skladatelja, od katerih je eden sam Paisiello; njegova opera je prišla že 1764. l. v Bologni na oder.

³ Na ti pismi opozarja profesor Kidrič v svoji večkrat citirani razpravi v *Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, V (1926), str. 117 sll. — Vse posameznosti v njih nam niso popolnoma jasne, deloma zaradi slovniške nedostatnosti tega pisanja, deloma pa zaradi aluzij, ki bi bile razumljive, če bi poznali ostalo, izgubljeno korespondenco. Vendar sta obe pismi zelo zanimivi, ne samo po oni opazki o opernem gostovanju v Ljubljani, ki jo citiramo nad črto, temveč zlasti zato, ker osvetljujejo muzikalne interese Zoisove hiše. V prvem pismu obvešča Baldan svojega »blagorodnega prespoštovanega gospoda zaščitnika«, da mu pošilja za njegovo sestro nekaj sonat za cembalo (klavir), ki jih je sam napisal (to po-

nam gostovanje Bustellijeve družine lahko velja kot eno najodličnejših v Ljubljani.

Po 1769 moramo čakati polna štiri leta, preden spet naletimo na zanesljive vesti o kakih gledaliških predstavah pri nas. Ali spet ne moremo prav verjeti, da bi se ves ta čas ne bile vršile niti enkrat. Če pomislimo, da so v osemdesetih letih operisti zabeleženi skoro v vsaki sezoni in da se je gledališka uprava, kakor pričajo akti Stanovskega arhiva iz tistih let, istočasno pogajala tudi z drugimi družbami, ki potem sploh niso prišle, se nam zdi verjetnejše, da vesti iz začetka sedemdesetih let samo zato ni, ker so se dokumenti izgubili, ne pa, da gostovanj ne bi bilo. Razen tega nam je ohranjena zelo zanimiva notica zasebnega izvora, ki dokazuje, da so tudi v tistih letih obstojale zveze italijanskih gledaliških ljudi z Ljubljano. Med korespondenco Sigismunda Zoisa sta namreč ohranjeni dve italijanski pismi, ki mu jih je pisal neki D. Giuseppe Baldan 13. junija oziroma 31. oktobra 1770. leta iz Benetk.³ V drugem pismu se bere med ostalim tole: »Zahvaljujem se V. Blagorodju, kolikor mi je moč in dolžnost, za nadlego in motenje« — sic! — »ki ste si ga z ozirom name dali glede informacij o gledališču. Moja hvaležnost bo, upam, tako velika, da boste vedno zadovoljniji z menoj, mojim delom in mojo točnostjo, kar mi je posebna dolžnost napram predmetu največjega spoštovanja in čiščenja. Takoj sem o vsem obvestil ono osebo, ki me je toliko prosila, glede tako točnih in iskrenih informacij in glede tega, kako se mu je ravnati, da bo takoj pisal in takoj dosegel svoj cilj; in on je bil zelo zadovoljen. Jaz mu bom pa dal štiri opere, ki bodo, upam, v Vašem mestu zelo ugajale plemstvu in najuglednejšim osebam.«

(Dalje prihodnjič.)

meni brezdvoma: »prepisal«, »kopiral«), in še nekaj drugih not, ki so jih kopirali »li miei giovani« (»otroci«, ali »pomočniki«?); nadeja se, da bo Zoisu ta muzika všeč. V isti pošiljati dodaja tudi neke dele not za komorno glasbo, ki so menda slučajno izostali pri prejšnji pošiljati, in obljublja še v teku istega tedna dva koncerta za flauto — eden bo Zoisu posebno ugajal, kakor upa — in enega za violino. Nato ga prosi, naj mu sporoči, ali sonatine niso prelahke za sestro, in obeta, da bo še kaj poslal za njo, da bi imela vedno več veselja, ker bo prikladno za njeno spretnost. Končno izraža upanje, da se bo Zoisu, ki mu je to v svojem prejšnjem pismu sam napovedal, kmalu lahko osebno poklonil. — Tudi na koncu drugega pisma, z dne 31. oktobra 1770., Baldan spet govori o notah: Zois naj mu sporoči, ali želi »najlepše in najgracioznejše arije tako iz resnih kakor iz komičnih oper« z vsemi instrumentalnimi parti, ali pa transkribirane v violinskem ključu za klavir, kakor sta bili poslednji dve, ki mu je bila čast pokloniti jih Zoisovi sestri. Nato se še priporoča za nadaljnja cenjena naročila.

NARODNI DOMOVI V SLOVENIJI

NARODNI DOM V LJUBLJANI

Od l. 1869. do 1896.

ANTON PODBEVŠEK

Ideja zgraditve Narodnega doma v Ljubljani se je porodila l. 1869., ko je avstrijska vlada dovolila združevati se, to je osnovati društva. Takrat so se začela snovati društva po vsem Slovenskem, a spoznala se je, zlasti v Ljubljani, potreba, da dobe narodna društva svoj dom, v katerem bi se shajala, navduševala in posvetovala o narodnih stvareh. Dne 25. septembra l. 1869. je izdalo 19 slovenskih rodoljubov v Ljubljani znamenito okrožnico, v kateri so naglašali, da se je treba združiti in da je treba temu združenju vidne zveze — »in ta bi bila, da se vsa slovenska društva zbero za primerno plačo pod eno streho — v hiši, ki bi se ji reklo ‚Slovenski dom‘«.

Okrožnico, ki so jo imenovali »zaupno pismo«, so podpisali: dr. Janez Bleiweis, dr. E. H. Costa, France Kramar, Anton Lesar, dr. Radoslav Razlag, dr. Lovro Toman, Jožef grof Barbo, Marko Lipold, Lovro Pintar, Luka Svetec, France Souvan, Jožef Debevec, Jožef Zupan, Ivan Vilhar, dr. J. Poklukar, France Ravnihar, Dragotin Žagar, dr. Jernej Zupanec in Jožef Blaznik.

A kako zgraditi ogromni »Slovenski dom«, vidno središče vseh, ki jim gori v srcu prava ljubezen do svojega naroda? Odgovor je bil: v skupnosti je moč. Zaupno pismo je omenjalo mesta, kakor Gradec in Dunaj, kjer so zidali velika poslopja — na delnice. Tudi ljubljanski kazino so tako zidali. Sklenili so torej zidati »Slovenski dom« na delnice.

Za zgradbo »Slovenskega doma« bi bilo treba 150.000 do 200.000 gld.; 3000 do 4000 delnic po 50 gld. bi dalo ta znesek. Delnice po 50 gld. niso bile visoke. Poudarjali so, da slovenskim rodoljubom pri zgradbi Slovenskega doma ne gre za visoke obresti, ampak v prvi vrsti za koristi naroda.

Kakor pa je bila misel praktična: čim nižje delnice, tem več delničarjev, pa lepa namera le ni rodila zelenega sadu. Nekateri, ki so se močno zanimali za Slovenski dom, so pomrli, a tudi domače razmere tiste dobe niso bile tako ugodne, da bi se rodoljubi združili v skupno delovanje.

Konec l. 1878. je stara zamisel zgradbe skupnega bivališča vsem narodnim društvom zopet oživila. Zbralo se je krog dr. Janeza Bleiweisa Trsteniškega 29 rodoljubov, ki so sklenili osnovati društvo z združnimi deleži po 1000 gld. Volili so se osnovalni odbor in trije odseki: tehnični, finančni in dopisovalni. Na čelu osnovalnega odbora so bili: dr. Janez vitez Bleiweis, dr. Jernej Zupanec, dr. Josip Stare, Ferd. Souvan, Ivan Vilhar, Luka Tavčar, dr. Valentin Zarnik in dr. Josip Poklukar. Dne 7. januarja leta

1879. so izdali poziv na slovensko občinstvo, ki pa je ostal brez odziva. Deleži so bili previsoki.

Po dveletnem prestanku se je pojavil nov poskus, tokrat z uspehom. Petorica slovenskih rodoljubov: Ivan Hribar, dr. Alfonz Mosche, Ivan Murnik, Fran Potočnik in dr. Josip Stare, je sestavila društvena pravila, ki jih je deželna vlada potrdila dne 5. januarja leta 1882.

Mislili so na zgradbo v vrednosti 200.000 gld. Polovica naj bi se krila s prostovoljnimi prispevki, polovica pa z deleži po 200 gld.

Ker je bilo prostovoljnih prispevkov mnogo več kot pa deležev, ki so bili še vedno previsoki, je občni zbor po odborovem nasvetu po preteku treh let pravila preuredil. Deleži so se znižali na 100 gld. in so bili plačljivi v štirih polletnih obrokih. Tej izpremembi je vlada pritrdila z odlokom dne 10. aprila l. 1885. Po dobljenih izkušnjah sta upravni odbor in občni zbor v poznejših letih sklenila novo izpremembo v tem smislu, da se razširijo pravice društvenikov, pomnoži njihovo število in s tem pridobi društvu nov vir dohodkov. Preosnova je bila vladi predložena dne 20. avgusta l. 1896., vlada pa ji je pritrdila z odlokom dne 16. septembra istega leta.

Društveno rojstvo so pozdravili zelo simpatično v navdušenih člankih vsi domači in tuji prijateljski časopisi.

Do l. 1896., ko se je naposled vršila slavnostna otvoritev Narodnega doma, sta bila predsednika društvu gg. dr. Alfonz Mosche (1882. — 1889.) in dr. vitez K. Bleiweis.

Zgodovina Narodnega doma se deli na zgodovino nabiranja in zgodovino zidanja. Daljša in težavnejša je bila prva, krajša in pomembnejša druga.

Nabirali so deleže in prostovoljne prispevke.

Z deleži je šlo v začetku prav dobro. Takoj prvo leto je podpisalo 47 deležnikov 184 deležev. Potem pa štiri leta ni bilo nobenega deležnika. L. 1886. in 1887. je takratni tajnik dr. Kotnik napravil osnovo deležnim listom s taloni in kuponi za 60 let, dotlej, kakor je bila projektirana amortizacijska doba. Deležne liste je jako okusno izvršila Blaznikova tiskarna v 1000 izvodih. Dr. Kotnik je poleg tega sestavil kratko zgodovino društva, ki so jo s posebnimi pozivi razposlali v 1000 izvodih na slovenske rodoljube. Uspeh ni bil velik. Pristopilo je na novo 27 deležnikov, ki so podpisali 33 deležev in izplačali 2700 gld. Od takrat do l. 1896. se razpečavanje ni moglo znatno povzpeti. Do otvoritve je štelо društvo 102 deležnika; podpisanih je bilo 262 deležev; popolnoma izplačanih pa 190.

Dr. Janez Bleiweis-Trsteniški

Dr. Alfonz Mosche

Dr. Karel Bleiweis-Trsteniški

Evgen Lah

Izdatneje se je obneslo nabiranje prostovoljnih prispevkov, čeprav je bilo napornejše in je bilo treba požrtvovalne vztrajnosti. Za društvo so bili ti prispevki pomembnejši, ker so predstavljali čista darila.

Velik pomen čistih daril je uvaževal upravni odbor takoj spočetka. Skoraj vse seje pripravljalnega in tudi seje upravnega odbora so bile v prvi vrsti namenjene raznim sredstvom, ki bi pomnožila društveno premoženje. Izšla sta v kratkem zaporedoma januarja in februarja l. 1882. v časopisih dva poziva na rodoljubno občinstvo. Osnoval se je poseben agitacijski odsek (gg. Hribar, Murnik in dr. Papež). Po vseh slovenskih krajih so se snovali pododbori. Različni načini nabiranja so bili tako mnogovrstni, da jih tu ni mogoče podrobno navajati. Na ta način do l. 1896. nabrani prispevki v znesku nad 60.000 gld. se dele v tri dele: a) dohodek efektne loterije, b) darila upravnemu odboru, c) doneski »Krajcarske družbe«.

Efektna loterija. Na podlagi priprav, za katere so bili vzorci loterije v Budimpešti, na Dunaju, v Lincu in Pragi, je sklenil odbor dne 27. aprila l. 1882. prirediti efektno loterijo 100.000 srečk po 1 gld. z besedilom v petih slovanskih jezikih. Finančno ministrstvo je loterijo z odlokom dne 29. septembra leta 1882. dovolilo in obenem določilo natančne pogoje, pod katerimi se ima vršiti. Agitacija in razpečavanje srečk sta se poverila tedanjemu tajniku g. Ivanu Hri-

Ing. Fran Kotnik ml.

barju. Nakupilo se je 2257 dobitkov v vrednosti 15.000 gld. Žrebanje je bilo prvotno določeno na 31. decembra l. 1883. Ker pa dotlej še niso razprodali dovolj srečk, so podaljšali rok za eno leto. Za evidenco razprodajanja so odprli posebno pisarno. Razposlali so vsega skupaj 79.410 srečk, nad 20.000 pa jih je ostalo nenačetih. Veliko prvotno razposlanih srečk so poverjeniki vrnili. Poslali so jih potem drugim, tako da je promet dosegel številko 114.832 srečk. Z njihovim razpečavanjem se je bavilo 9275 oseb, društev, zavodov itd. Razpečali pa so vsega skupaj 27.245 srečk po 3325 poverjenikih. Žrebanje se je vršilo od dne 31. decembra l. 1884. do 3. januarja l. 1885. v mestni dvorani. Dragocenejši dobitki so bili razstavljeni v izložbah nekaterih narodnih trgovcev. Veliko dobitkov je ostalo nezadetih. Nekatere so vzeli trgovci nazaj, nekaj pa so jih podarili društvu. Ostalih 462 v prvotni vrednosti 1971 gld. je društvo do otvoritve poprodalo in izkupiček zaračunalo pri loterijskem zakladu. Oglašala so se zanje posebno narodna društva za tombole, kegljanje, streljanje itd. pa tudi posamezniki. Nekoliko še o dohodkih in stroških in pa o čistem dobičku. Za poštnino so plačali 2184 gld. 26 kr., za upravo nad 1000 gld., za dobitke nad 5000 gld., služnine 2500 gld., davek 1300 gld. Dohodki so znašali do konca l. 1884. nad 26.000 gld. in so se zaradi razprodajanja ostalih dobitkov zvišali na 27.000 gld. Čisti dobiček je znašal zaradi vrnjenega davka od neprodanih srečk 14.555 gld. 35 kr. Največje zasluge za loterijo so imeli poleg Ivana Hribarja še J. Murnik kot načelnik agitacijskega odseka, izven odbora pa banka »Slavija«, razne češke založbe in obč. zastopi, mesti Zagreb in Karlovec. Na Slovenskem je najbolj podpiral loterijo občinski svet ljubljanski, ki je kupil 3000 srečk in vrnil društvu 13 dobitkov. Za razpečavanje sta imeli največ zaslug gospe Grasseljeva in Murnikova.

Čista darila so znašala do l. 1889. 18.126 gld. in 52½ kr., konec omenjenega leta pa so se spojila z doneski »Krajcarske družbe«. Nič manj nego 322 različnih krajev je pripomoglo k tej vsoti. Najživahnejše je bilo nabiranje po Kranjskem samem, kjer so nabrali 2/3 omenjenega denarja, posebno pa v Ljubljani, ki je sama nabrala 6806 gld. in 75 kr. Zelo marljivi

so bili tudi Praga, Postojna, Zagreb, Spodnja Šiška, Sežana, Trst, Litija, Gorica in Novo mesto. Nabiranja so se udeležile poleg bivše Avstro-Ogrske tudi Bosna in Hercegovina, Rusija, Italija, Nemčija, Rumunija in Amerika. Težavna naloga nabiranja je bila poverjena zopet agitacijskemu odseku, ki je vodil poleg loterije tudi dopisovanje z večino vseh krajev.

Znatna darila so poklonili banka »Slavija« v Pragi, neimenovan rodoljub v Gradcu, Sokol, dr. Josip Jurij Strossmayer, I. Vilhar, ga. Terpinz, Mate Polič, Drag. Rudež, Druškovič st., grof Harrach in Fran Povše.

Najživahneje so delovali pododbori in poverjeniki ljubljanski: ga. Grasselijeva in Murnikova, ravnateljstvo in glavno zastopstvo »Slavije« s 30 zastopstvi po deželi, dalje pododbori: dunajski, tržaški, loški, ribniški, bloški, goriški, žužemberški bistrški in novomeški.

V korist Narodnemu domu so priredili nebroj *veselic, zabav in slavnosti*. Poleg Ljubljane, seveda prve tudi v tem pogledu, po vrsti Selce, Tolmin, Škofja Loka, Krško, Sežana, Šiška, Litija, Brezovica, Kranj, Stična, Vel. Lašče, Ribnica, Novo mesto, Gornji grad, Žiri, Postojna, Zagreb, Sisek, Karlovec, Sevnica, Št. Peter in Mokronog. Največji gmotni uspeh je imela veselica v Postojni dne 2. septembra l. 1883., ki je naklonila društvu 833 gld. 66 kr. in pa kegljanje pri Ferlincu s čistim dobičkom 632 gld. Za prvo sta imela največ zaslug veselični odbor in veletrgovec Hren, za drugo odvetnik dr. Stor in predsednik trg. zbornice in poslanec Perdan.

Manjša darila posameznikov v znesku 1801 gld. 27 kr. so bili večinoma mesečni prispevki, kakršne je pozneje zasnovala v večjem stilu in vztrajneje »Krajcarska družba«. Večina je bila nabrana v Ljubljani; zelo vztrajne in redne naročnike je imelo pa društvo tudi v Sarajevu, Ribnici, Novem mestu, Črnomlju, Borovnici, na Dunaju, v Podgradu in v Celju.

Zelo veliko so naklonile društvu *vesele družbe*, namreč 1483 gld. 74 kr. Večinoma so ta denar zbrali v gostilnah. Veliko tudi na izletih, zabavnih večerih, pri krstih, svatbah in stavah. Poleg Ljubljane so se posebno odlikovali Trst, Postojna, Ribnica in Dunaj.

Iz nabiralnih pušic je prejelo društvo 941 gld. 64½ kr. Omislil si jih je agitacijski odsek 68; pridržal za Ljubljano 17, na deželo poslal 51. Najbolje so se obnesle: od zunanjih: Ančnikova in Matijanova v Šiški ter Matijeva na Rožniku; od mestnih pa pušica v Souvanovi prodajalni, v čitalniški gostilni in Jernejeva. Vsaka pušica je dala povprečno nekaj nad 12 gld. Ko se je več pušic pozgubilo, je odbor ta način nabiranja ustavil.

Z *igrami* so zbrali za društvo nad 500 gld., večinoma v Ljubljani in tu zopet največ v čitalnici. Odlikovali pa sta se tudi Postojna in Kamna gorica.

Med razne *slučajne prilike*, po katerih je društvo pridobilo 340 gld. 9 kr., je šteti podarjene obresti deležev, denar za priprave k slavnosti, ki jo je preprečil dež, bloke z listki po 10 kr., politične stave, pregreške proti strogemu hišnemu redu, kazni za spregovorjene nemške besede ali nemčizme, slike proti vstopnini, davek na živinske potne liste, dražbe dobljenih dobitkov, prodane pušice, prebitke v do-

ločene namene nabranih denarjev, prerokovanje sreče in usode, najdenine — zares velika raznovrstnost in povsod isti blagi namen.

Po jourfixih Sokola in Literarno-zabavnega kluba se je v letih 1882.—1885. nabralo 98 gld. 70 kr.

Konec l. 1889. se je združil konto čistih daril s kontom »Krajcarske družbe«. Tako se je imenovalo društvo, ki ga je ustanovila desetorica mlajših rodoljubov l. 1885. in ga je vlada potrdila dne 17. marca leta 1886. in z malo spremembo vnovič dne 24. oktobra l. 1889. Predsednika tej družbi sta bila gg. dr. Vinko Gregorič in Gustav Pirc, podpredsednika J. Škofic in M. Pleteršnik, tajnik Evgen Lah, blagajnik dr. J. Stare. Društvo je oddajalo nabrani denar sproti gl. društvu. Namen mu je bilo nabiranje prispevkov od krajcarja navzgor; odtod tudi ime.

Društvo si je omislilo najprej *knjižice*, in sicer 900 s krajcarskimi in 200 z desetkrajcarskimi markami. Prav lično in ceno jih je napravila Blaznikova tiskarna. Za evidenco in razpečavanje so odprli posebno pisarno. Skrbeli so za živahno reklamo. Vsak teden je izšla notica o stanju razprodajanja in skoraj vsak mesec izkaz o nabranih prispevkih. Do otvoritve Narodnega doma so objavili 75 izkazov in nad 200 notic. Razposlali so 637 knjižic 322 poverjenikom v 158 krajih. Razprodali so 322 knjižic popolnoma, 162 deloma: le 39 so jih poverjeniki vrnili nerazprodanih. Po več ko 500 gld. so na knjižice razprodali: Bratovščina sv. Jakoba, dr. Gregorič in Evgen Lah; po 200—300 gld.: prof. Pirc in Pleteršnik, kavarnar Majnik, dr. Volčič in kegljaško društvo »Edinost«. Knjižice so stale 240 gld., vsa korespondenca pa okrog 30 gld.; izkupili pa so na knjižice do l. 1896. 7287 gld. Ljubljana je sama darovala 4227 gld. 29 kr. Za njo je omeniti Kranj, Vrhniko, Trst, Postojno in Žužemberk. Najživahnejše je bilo razpečavanje l. 1886. in 1887., potem je ponehavalo, nikdar pa ne prenehalo.

Ko je jelo razpečavanje leta 1888. ponehavati, je sprožil odbornik »Krajcarske družbe« prof. Pleterš-

Krožek »Krajcarske družbe«

Od leve na desno stoječi: prof. Karel Puc, Evgen Lah, dr. Franc Zupanc, Ivan Vončina, prof. Maks Pleteršnik, dr. Franc Mimota; sedeči: ravnatelj Ivan Šubic, dr. Karel Bleiweis, prof. Alojzij Tavčar, Matija Zamida

S srebrom okovane platnice plesnega reda „Sijajnega plesa“ ob otvoritvi Narodnega doma

nik misel, naj se en dan v letu po vsej Sloveniji posveti Narodnemu domu. Izšel je v domačih časopisih v ta namen poseben oklic in določil se je l. 1889. v ta namen dan odkritja Vodnikovega spomenika. Oklicev so razposlali 400 po raznih slovenskih pokrajinah, odzvalo se je pa 47 poverjenikov s 173 gld. 71 kr. Ljubljana je dala tretjino. Rodoljubna misel pa prvega leta ni preživela, ostalo je le pri prvem poskusu.

V upravnem odboru Narodnega doma je nastala in bila poverjena v izvršitev »Krajcarski družbi« jako zdrava misel pobiranja *mesečnih prispevkov*. Sprožil jo je spomladi l. 1889. tedanji predsednik Krajcarske družbe in odbornik Narodnega doma dr. V. Gregorič. Iz upravnega odbora je izšel dne 30. marca l. 1889. poseben oklic na slovensko občinstvo, ki ni ostal brez uspeha. Spočetka se je javilo 54 naročnikov ki so se zavezali plačevati na mesec blizu 100 gld. Pozneje je število naročnikov padlo, padla tudi subskribirana vsota, l. 1894. pa je ideja zaradi požrtvovalnosti rodoljubnih gospic Lozarjeve, Krsnikove, Kušarjeve in Jamškove zopet veliko pridobila. L. 1896. je štela Krajcarska družba nad 70 naročnikov s 100 gld. na mesec.

Za praznik otvoritve Vodnikovega spomenika je izdala Krajcarska družba ličen album »Slava Vodniku« v 2000 izvodih. Album je obsegal same na Vodnika se nanašajoče slike, fotografirane po članu odbora po originalih. Izvršila je pa delo tvrdka Angerer na Dunaju. Namen se je prav lepo posrečil. Na dan slavnosti so prodali nad 300 izvodov. Ostale knjižice je razposlal odbor na deželo svojim poverjenikom s posebnimi pismi. Razprodalo je 59 poverjenikov 1259 knjižic za 281 gld. 27 kr., vrnilo pa 311 izvodov; 430 izvodov je zaostalo. Troški so znašali 210 gld 30 kr.; prebitek 70 gld 47 kr. Dobiček res ni bil velik, stvar je pa rodila med ljudstvom mnogo navdušenja.

Po vzgledu rodoljubnega in požrtvovalnega češkega naroda, ki si je omislil za svojo »Matico školsko« pisemskega papirja in vizitnic, si je preskrbela tudi Krajcarska družba l. 1890. »narodnega papirja« s podobami: Vodnikovo, Prešernovo, Slomškovo in Bleiweisovo. Raznovrstnega pisemskega papirja in vizitnic so razprodali za nad 600 gld. Kljub prvotni živahni reklami in pa zelo ličnemu delu se pa ta misel pri nas ni mogla udomačiti.

Spomladi l. 1893., ko so uvedli krono v denarnem prometu, se je rodila lepa misel, prvo krono Narodnemu domu, drugo Ciril Metodovi družbi. Krajcarska družba se je te misli takoj lotila in je objavljala »*kronske darove*«. Odbor je sam zložil prve krone in je našel mnogo posnemovalcev. Na ta način je prejelo društvo 1334 gld. 71½ kr.

Krajcarska družba je redno objavljala svoje prispevke. Izšlo je 77 izkazov z 28.099 gld. 58 kr.

Vsi ti opisani načini nabiranja so pripomogli Narodnemu domu do zneska 60.000 gld. Kot vsak dober gospodar je moralo tudi društvo Narodni dom skrbeti, da se nabrani denar dobro, obrestonosno naloži. Kupilo si je vrednostnih papirjev in obveznic in je naložilo denar v 13 denarnih zavodih.

Preden preidem na zgodovino zgradbe, mi je treba izpregovoriti še o društvenem premoženju in o društvenih dobrotnikih. Premoženje, ki je konec prvega leta znašalo 13.091 gld. 38 kr., se je zvišalo konec prvega petletja na 51.111 gld., konec drugega petletja na 79.647 gld. 39 kr. in je znašalo, dokler niso pričeli plačevati računov za zgradbo, nad 104.000 gld.

Prvi dobrotnik društva je bil Fran Kotnik ml., ki mu je volil vse parkete in 4000 gld. Drugi občinski svet ljubljanski, ki je podaril društvu 5000 gld. in mu prepustil veliko zemljišče za nizko ceno 5000 gld. Po 1000 in več gld. so društvu tudi še naklonili ali v deležih ali pa v čistih darilih: Banka »Slavija«, Anton Dekleva, Julija Materne, dr. Jernej Zupanc, Ferdinand in Franc Ks. Souvan, dr. Josip Stare. Franc Kalister in Josip Gorup.

Ko je bila zbrana polovica zneska, ki je bil določen za zgradbo poslopja, se je odbor udal javnemu mnenju in obči narodni želji, da se prične z zgradbo. Razpisali sta se dve častni nagradi za najboljše projekte z rokom do 15. aprila l. 1893. Zanimanje je bilo veliko, došlo je 50 vprašanj in 17 projektov. Žirija je dne 7. maja l. 1893. določila tri častne nagrade v skupnem znesku 1000 gld., prvo v znesku 500 gld. arhitektu Skabrontu, drugo in tretjo po 250 gld. arhitektoma Wolfu in Mašku; in štiri priznanice. Projekti so bili razstavljeni proti vstopnini. Prvi nagrajenec je prevzel tudi sestavo podrobnih načrtov in proračuna in je izgotovil to delo do septembra. Medtem je društvo uredilo vse potrebne formalitete, narkar so se razpisala zidarska dela z rokom do 10. februarja l. 1894. Oglasili so se 4 ljubljanski podjetniki. Izredni občni zbor je oddal dne 19. februarja delo najcenejšemu ponudniku tvrdki Knez in Supančič in obenem sklenil, da je treba takoj pričeti z delom. Prve dni marca so ob jako ugodni pomladi pričeli kopati temelje. Šli so 2'70 m globoko. Dne 10. aprila so že postavili prvi temeljni kamen na severni strani telovadnice; polaganje temelja je bilo do 5. maja gotovo; konec maja je bilo zidovje v suterenu dovršeno; sredi julija je prispela zgradba do prvega nadstropja; prvega septembra pa do strehe. Potres je delo ustavil za dober mesec dni. Škoda je bila — dokaz veliki solidnosti dela — le neznatna in ni znašala niti 200 gld. Meseca maja so nadaljevali z zidanjem in bili gotovi z vsemi deli meseca avgusta leta 1896.

Vprašanja zgradbe poslopja je sproti reševal poseben ožji odsek, izvoljen od upravnega odbora in v ta namen pooblaščen meseca decembra l. 1893. Njegovi člani so bili društveni predsednik in odborniki Duffe, Gogala, dr. Stare, Šubic in Evgen Lah. Svojo nalogo je odsek izvršil v 97 seja in nad 1000 pismih. Dobrega svetovalca je imel v osebi obrtnega profesorja in arhitekta Wagnerja, ki je zgradbo s tehniškega stališča vodil in nadzoroval; zelo spreten in vesten pomočnik mu je bil risar in lokalni nadzornik Ivan Zemljič. Najtemeljiteje in najvztrajneje pa se je kot praktičen veščak za prospeh zgradbe iz odbora zanimal blagajnik dr. Stare, ki je temu vprašanju žrtvoval največ truda in časa.

V društvenem posloju so se nastanili: v suterenu društvo Sokol (ima še sedaj tam prostore), v pritličju je bila restavracija s kavarno; v I. nadstropju pa čitalnica, Dramatično društvo, Ciril Metodova družba, Pravnik, Slov. planinsko društvo in še nekatera društva.

Slavnostna otvoritev je bila določena za dan 10. okt. Največ propagande je delal zanjo »Slovenski Narod«, dočim je »Slovenec« molčal. »Slovenski Narod« je že 25. septembra začel opozarjati na otvoritev. Notica »Sijajni ples ob otvoritvi Narodnega doma« je zanimiv dokument časa: »Kakor je sklenil odbor Narodnega doma v svoji seji, priredi čitalnica sijajen ples v veliki dvorani nove palače. Ker je za tako slavnostno priliko potreba obširnejših priprav in živahne agitacije, da bode udeležba impozantna, in da počaste Ljubljano tem povodom zlasti vnanji narodni krogi, naprosil je odbor čitalnice ljubljanske nekatere mlajših svojih članov, da prevzemo rediteljstvo. Dotičniki so se z veseljem odzvali in novi pododsek sedaj že pridno deluje. Naravno je, da se kaže zanimanje za to točko, ki se je na splošno željo občinstva kasneje stavila v program. — V našem družabnem življenju pa bode ta sijajni ples pravi historični moment; saj je že nekaj let preteklo, odkar je bil zadnji slovenski bal pare v Ljubljani. Zato smemo upati, da se bode narodno inteligentno občestvo tem številneje udeležilo plesa in s tem dalo vzpodbudo k novemu, živahnejšemu družabnemu občevanju, kakor smo ga imeli — žalibog — zadnja leta. Zahtevati se pa sme naravnost, da se ravno tega plesa udeleži mnogo narodne inteligencije, ker ima ples kot prva velika plesna zabava v novootvorjenem domu narodno kulturni pomen. Cela desetletja se je nabiralo, pelo, plesalo, navduševalo za zgradbo doma narodu, mnogo starejših mož se niti upati ni drznilo, da se bode kedaj uresničila zgradba — sedaj stoji! Sedaj mora pokazati narod slovenski, da ume ceniti vrednost tega momenta, pokazati mora to s tem, da se ne kaže indolentnega in da se udeleži vseh programskih točk, zlasti pa sijajnega plesa, ki mora biti višek narodne reprezentacije!« Itd.

»Slovenski Narod« dne 30. septembra: »Sijajen ples ob otvoritvi Narodnega doma. Kakor kažejo mnogobrojna oglasila, ki dan na dan prihajajo pomnoženemu odboru od vseh strani slovenskih dežela, bode udeležba dne 11. oktobra na plesu res sijajna. Imenovani odbor je naprosil namreč znane rodoljube

Otvoritvena slavnost „Narodnega doma“ v Ljubljani
dne 10. in 11. oktobra 1896. l.

Dne 10. oktobra.

I.

Slavnostna predstava „Dramatičnega društva“ v deželnem gledališču ob svečani razsvitljavi vnanjih prostorov.
Zučetek točno ob 7. uri, konec ob 9. uri zvečer.
Vstopnice in vabila se dobivajo v tržiki kostuma Šošarka in na večer predstave pri blagajnici v gledališču.

II.

Po gledališki predstavi koncert v spodnjih prostorih „Narodnega doma“.
Vojška godba, petje društev „Ljubljane“ in „Slavca“.
Vstopnina za osebo 50 kr. — Čisti dohodek je namenjen društvu „Narodni dom“ v Ljubljani.
Vstopnice se dobivajo v prodajalnicah gg. V. Petričica na Mostnem trgu št. 21 in A. Zagorjana za Kongresnem trgu št. 7 in na večer koncerta pri društvenih blagajnicah in poslopi.

Dne 11. oktobra.

III.

Ob 11. uri dopoldne v veliki dvorani „Narodnega doma“ slavnostno zborovanje društva.
Prolog, nagovor predsednikov, čitanje zgodovine.
Toaleta slavnostna.

IV.

Ob 2. uri popoldne banket v sokolovi telovadnici.
Oglasila vsprejemata do 8. oktobra t. l. opoldne iz prijaznosti gg. P. Skale in A. Verhunc.
Coveri za osebo 2 gld.

V.

Sijajni ples „Narodne čitalnice“ v veliki dvorani „Narodnega doma“.
Prislop imajo le društveni in posebljeni gostje. — Vabila se glasni na osebo, vstopnice se dajo proti izkazu vabila.
Vstopnina za osebo 2 gld., za rodbino 4 gld.
Vstopnice se dobivajo proti izkazu vabila v prodajalnicah gg. V. Petričica in A. Zagorjana.
→ Zučetek ob 8. uri zvečer. →
Čisti dohodek je namenjen „Narodnemu domu“.
Toaleta slavnostna.

Original vabila na otvoritvene slavnosti

izven Ljubljane, da mu pošljejo seznam onih dam in gospodov, ki se mislijo udeležiti plesa; temu povabilu so se odzvali že mnogi in le želeti bi bilo, da tudi oni gospodje, ki dosedaj odboru še niso poslali nobenega oznanila, to store v najkrajšem času.«

»Slovenski Narod« dne 1. oktobra: »Dela v Narodnem domu so se z ozirom na skorajšnjo otvoritev zelo pospešila. V celoti je posloje že izvršeno, a treba je še tu in tam zadnje »politure«. Pokazalo se je tudi, da je luč v prostorih dosedanje začasne kavarne preslaba. Zato so se dodale v igralni sobi še 4 svetilke, v biljardni pa se napravi 14 čisto novih žarnic, dosedanje se pa odstranijo. Tako bodejo tudi stranski prostori velike dvorane tej primerno razsvetljeni. Glede damskih toalet na ples bodi omenjeno, da v dvorani svetijo žarnice, ki dajo rumenkasto, močnemu plinu podobno luč. Barve oblek se torej vidijo na podoben način, kakor pri močni plinovi razsvetljavi. — Za ples se odbor marljivo pripravlja in poskrbel bode tudi nekaj stanovanj, ki bodo po potrebi za zunanje goste na razpolago. Poleg tega dajo k prireditvi plesa samega potrebne stvari dokaj posla, tako razpošiljanje vabil, okrašenje vestibula, preskrbljenje damskih daril itd. — Tudi glede banketa dne 11. oktobra je vse preskrbljeno. Oglasila za banket, prosi se, naj se pošljejo na odbor čitalnice.«

»Slovenski Narod«, dne 3. oktobra: *Narodni dom*. (Uvodnik.) »Še teden dni in lepo, ponosno poslopje Narodni dom v Ljubljani se s primerno slavnostjo izroči svojemu namenu, kateri je, biti središče vsemu narodnemu življenju v stolnem mestu, zavetišče vsem zunanjim Slovencem in iz katerega naj dobi prvi slovenski literarni zavod sredstev za pospeševanje svojih lastnih kulturnih namenov ter v podporo slovenski književnosti in umetnosti.

Že pred mnogimi leti, že v časih nepozabnega dr. Janeza Bleiweisa se je močno čutila potreba, dobiti v stolnem mestu vsem narodnim društvom skupen dom. Nekateri slovenski rodoljubi, na čelu jim dr. Costa in prof. Lesar so začeli agitacijo in dosegli, da so narodni možje subskribirali okoli 40.000 gld., a stvar je vzlic temu zaspala.

Potreba lastnega doma se je čutila čedalje bolj, kolikor bolj se je razvijalo narodno in društveno življenje in l. 1878. je nadinžener Tomšič, ki živi sedaj v Pragi, vnovič sprožil misel, naj se zgradi lasten Narodni dom. Tudi to pot se ni posrečilo izvršiti idejo, in sicer zategadelj ne, ker so bili določeni deleži previsoki, namreč po 1000 gld.

Toda vsi narodni krogi, ne samo v stolnem mestu, nego tudi po vseh drugih krajih, so bili spoznali, kolike važnosti in obče narodne koristi bi bilo, da se postavi v središču slovenskih pokrajin tako poslopje in zato se misel ni opustila, nego se je le iskal drug način za pridobitev potrebnih sredstev.

Skupnim prizadevanjem raznih rodoljubov, katerih imena in zasluga se zabeležijo v zgodovini Narodnega doma, se je l. 1881. posrečilo ustanoviti društvo, ki si je postavilo nalogo, nabrati potrebnih sredstev in zgraditi Narodni dom.

V članku ugotavlja nato neznan dopisnik (najbrže takratni tajnik društva Narodni dom g. Evgen Lah), da se je deležev oddalo samo za 20.000 gld., dočim so darila znesla okroglih 70.000 gld. »Če pregledamo vrsto darovalcev, vidimo, da je vsa Slovenija prispevala k zgradbi. Ker ni bilo dovolj denarja na razpolago, je bilo društvo seveda primorano, najeti posojilo. Dolg znaša okoli 120.000 gld. Kadar pokrije slovenska požrtvovalnost to svoto, postane Narodni dom last narodova, v kar je določen po društvenih pravilih, ki velevajo: Narodni dom postani lastnina Matice Slovenske, katera naj polovico dohodkov porabi v svoje društvene svrhe, polovico pa v literarne in umetniške namene.

Otvoritev poslopja, ki ima poleg splošnega socialnega tudi odlično kulturno, občenaroden namen, je gotovo važna narodna slavnost, je pomemben

moment v zgodovini razvoja in napredka vsega naroda slovenskega in da smo ga čakali, navdaja z veseljem in zadoščenjem vsakega resničnega rodoljuba.

Bodi Narodni dom središče narodnemu in kulturnemu življenju vsega naroda in ognjišče, kjer bode vedno s svetlim plamenom gorel ogenj čistega rodoljubja ter grel vse slovenske brate širom razkosane domovine.«

Iz nadaljnjih notic v »Slov. Narodu« izvemo, da je blagoslovil zgradbo Narodnega doma dne 6. oktobra frančiškanski župnik p. Hugolin Sattner v navzočnosti upravnega odbora. Sodelovanje društva »Slavca« in »Ljubljanec« pri otvoritvi je odpadlo, zato pa se je znatno pomnožil program za koncert vojaške godbe. Pomnoženi odbor je prosil skladatelje, naj za »sijajni ples« Narodne čitalnice komponirajo nekaj plesnih točk. Vabilu sta se odzvala prof. K. Hoffmeister in okrajni komisar V. Parma, prvi s polnezo, drugi s polko mazurko, ki jo je imenoval Parma »Pod svojo streho«. Mimo tega je poklonil kapelnik Frisek iz lastnega nagiba »Narodno četvorko«, zloženo po narodnih napevih.

Napovedovanje »sijajnega plesa« je naletelo na tako velik odpor, da se je čutil »Slovenski Narod« poklicanega, da nastopi proti »agitaciji zoper celo slavnost« in da pojasni vso stvar. »Slovenski Narod«, dne 9. oktobra: *Otvoritev Narodnega doma: ...* »Sedaj je čas za priredbo ljudske slavnosti v polnem pomenu te besede neugoden in zategadelj je društvo Narodni dom postavilo na program otvoritvene slavnosti samo tri točke: *koncert, slavnostno zborovanje in slavnostni banket ...* Naprosilo je narodna društva, naj za povzdigo otvoritvene slavnosti kaj store, kakor jim je to v sedanjih razmerah mogoče. Dramatično društvo se je povabilu odzvalo in priredi slavnostno predstavo v gledališči. Narodna čitalnica pa je sklenila, da otvori svoje, ravnokar do cela prirejene prostore s sijajnim plesom ... Kakor se Sokolu ni zameril, ko je otvoril svoje, v najem vzete prostore v Narodnem domu z veselico, na katero so imeli pristop le člani, takisto se tudi Narodni čitalnici ne more zameriti, če otvori svoje prostore s plesom, na katerega dovoli vstop le članom in povablencem. Ako hoče kdo priti na čitalnični ples, naj pristopi k društvu Narodna čitalnica. Otvoritvena slavnost Narodnega doma je s plesom le toliko v zvezi, da se vršita slavnost otvoritve in čitalnični ples ob istem času, to pa zategadelj, ker se je zdel čitalnici ta čas kaj ugoden za priredbo sijajnega plesa ...«

ZAČETKI AVIACIJE V MARIBORU

FRANJO A. PIVKA

Čeprav so bili naši meščani skoraj povsod težko dovzetni za moderne pokrete, posebno za sport, so Mariborčani tvorili v tem oziru častno izjemo. Dovzetni so bili za vse novo, in so tudi sami gledali, da kaj doprinesejo k splošnemu napredku. To dobro svojstvo Mariborčanov se je ohranilo do danes in prineslo marsikaj dobrega našemu mestu.

Za predvojne čase najdrznejša misel je bila — aviacija. Povsod so se je bali, nihče ni hotel za njo kaj žrtvovati; v vseh naših mestih je vladal pred aviacijo velik strah, a Maribor je dokazal, da hodi z duhom časa in iz poznejših izvajanj bomo videli, da je šele leto dni po Wrightovih poizkusih z letalom bilo v Mariboru zanimanje za letalstvo že ogromno.

Iz pripovedovanja nekaterih starih meščanov bi mogli posneti, da so se v Mariboru že pred nekakimi 100 leti vršili poizkusi z baloni, vendar pisanih dokazov za to nisem mogel izslediti nikjer. Pisane dokaze in celo slike o prvih poizkusih dviganja balonov imamo iz leta 1889.

Takrat se je ustavil v Mariboru potujoči češki artist. Pripeljal je s seboj precej velik balon — Montgolfier — ter je z njim izvajal svoje produkcije.

V Ljudskem vrtu, v prvem torišču mariborskih sportnikov, ki pa je bil takrat še park, je postavil ogrodje, nanj obesil balon in pod njim zakuril. Topel zrak je balon napihnil ter ga dvignil do višine kakih 50 metrov. Pod balonom je visel na trapecu artist in izvajal svoje vratolomne produkcije.

Na balonu je imel privezan dežnik ogromnih dimenzij. Meščani si niso znali razlagati, čemu ta dežnik. Nekateri so mislili, da varuje v dežju ves balon; šele na koncu so ugotovili, zakaj ga je artist vzel s seboj. Ko se je namreč zrak v balonu ohladil, je balon pričel padati. Tedaj je artist zgrabil dežnik, ki je bil ves čas odprt in se, krepko držeč za njegov ročaj, spustil z balona na zemljo. Ker je bil dežnik močan, je to zdržal in artist je srečno pristal. Ta točka je bila višek produkcije, ž njo je žel nedeljeno odobravanje. Poročila o tem artističnem dejanju pravijo, da je bila v ljudskem vrtu večtisočglava množica, ki je strme in z občudovanjem gledala neverjetno drznost mladega čudodelca. Istočasno pa se je začel mlajši svet zanimati za balone in nagovarjati artista, da pride drugo leto zopet.

Res je naslednje leto zopet prišel, izvajal ob še večji množici občudovalcev svoje vaje ter obljubil, da se bo kmalu vrnil in zgradil za mlade Mariborčane balone. Toda nekaj dni po odhodu iz Maribora se je ponesrečil nekje na Nižjem Avstrijskem. Pri odskoku z dežnikom se je ta zapletel v vrvi, s katerimi je bil privezan balon, artist je spustil dežnik in strmoglavil na tla, kjer je obležal z razbitimi udi ter kmalu nato umrl.

Čim je to izvedel Maribor, so starejši izgubili pogum, katerega so preje kazali; mlajšim pa je bila artistova nesreča olje na ogenj navdušenja. Vendar dolgo niso našli prilike, dokazati svoje navdušenje s stvarnim dvigom v zrak.

Zamisel ni umrla. Podžgali so jo prvi filmi, največ aviatične vsebine, katere je začel predvajati 1896 otvorjeni potujoči kino, kakor dviganje balonov, razni projekti prostih in vodljivih balonov in podobno; vršila so se tudi predavanja, ki so ponazorjevala slike.

Zanimanje za letalstvo pa je še posebno naraslo, ko je Maribor izvedel za prve poizkuse bratov Wrightov v Ameriki. Že leto dni za tem, 1903 so zgradili »Rennerjevi pobje«, kakor so jih imenovali Mariborčani, neko posebno letalo. Rennerjevi so bili trije bratje, ki so študirali v Gradcu, kjer so deloma tudi zgradili letalo, katerega so isto leto v Mariboru razstavili. Dokončali pa so ga v Gradcu, kjer so pričeli s poizkusi. Pri enem takem poizkusu se je letalo razbilo. Ali je nesreča zahtevala tudi človeških žrtev, nisem mogel dognati.

Ta nesreča je pahnila zanimanje za nekaj let nazaj. Celih sedem let nato ni ničesar slišati o letalcih v Mariboru.

Novo zanimanje za aviacijo pa je namah vzbudil dogodek dne 9. avgusta 1909.

Ta dan se je namreč dvignil v Celovcu v zrak balon, ki sta ga vodila nadvojvoda Peter Ferdinand in Jožef Ferdinand. Zapaden veter jih je nosil vzdolž Drave do Mute. Tu sta namenoma pristala, vzela s seboj novega potnika, podporočnika Königa, ter se ponovno dvignila. Isti zapadni veter jih je nosil naprej vzdolž Drave. Ker se je bližal večer, sta morala pilota misliti na pristanek. V bližini Ruš sta našla primerni teren ter s spretnim manevriranjem srečno pristala. Vsa okolica, ki je spremljala »letečo hruško«, se je seveda na mah zbrala, pomagala pritrjevati balon na zemljo — a posebni odposlanci so dirjali v Maribor javit novico in dovest vojaško pomoč. Toda Mariborčani sami so že pred dohodom odposlancev opazili pristajajoči balon in pričelo se je veliko romanje v Ruše, kakor ga starodavni kraj še ni videl. Skoraj ves Maribor je bil zunaj. Letalca sta bila sprejeta kakor se to spodobi. Izpovedala sta, da sta imela ves čas jako lepo vreme, da sta se dvignila do 2400 m višine in da sta zato tako hitro pristala, da bi bila bližja železnice radi lažjega transporta balona; kajti, če bi letela naprej, bi ju veter nosil daleč na Madžarsko, kjer pa bi bil vsak transport otežen ali pa bi bil v nevarnosti tudi balon, katerega pa nista hotela na noben način pokvariti.

Okolica Maribora se je pri tem poletu pokazala kot idealna za letanje z baloni. Vojaške oblasti so to

tudi takoj po pristanku balona uvidele in pričele pogajanja z mestno občino radi dobave plina, potrebne za polnitev balona. Toda ti razgovori niso prinesli zaželenega uspeha. Šele 1912 so pogajanja po zaslugi takratnega referenta za mestno plinarno g. Ludvika Zinthauerja uspela, toda o tem pozneje.

Kljub neuspehu pogajanj pa je zapustil balon v Mariboru prijetne spomine in mladina je bila tista, ki se je z novim ognjem vrgla na delo. V tem času je mladina gradila posebne balončke iz papirja, privezala pod temi balončki mesto gondole pločevinaste škatljice, napolnila jih s petrolejem ter istega zažgala. Topli zrak je balončke napihnil, jih dvigal v višine in tako se je ta sport silno razširil, dokler ga ni policija prepovedala, ko je tak balonček z gorečim petrolejem padel na hišo na Koroški cesti ter jo užgal.

Bili so mariborski sportniki, ki so smotrno načeli nove ideje z aviacijo in ki so hoteli ustvariti nekaj, kar so Francozi že imeli, to je — letalo, avion.

Med navdušenimi sportniki je bil najbolj znan mlad plemenitaš Oskar Rziha, po rodu Čeh. Bil je izboren plavač, kolesar in turist. Kaj čuda, da se je kmalu odločil, zgraditi letalo. S strani očeta je imel na razpolago dovolj denarja, teoretično podlago pa si je ustvaril iz takratnih redkih aviatičnih knjig. Mladi konstrukter je šel na posel silno previdno. Preden se je odločil za graditev motornega aviona in za žrtev večje denarne vsote, je pričel med zimo leta 1910. graditi poskusno letalo — brez motorja. Torej prvo brezmotorno letalo v Mariboru. Ta avion je bil dvokrilnik s površino 20 m²; material je obstojal iz lesa in platna.

Rziha je iskal primernih položnih pobočij, po katerih bi se mogel spuščati v dolino ter jih našel pri Kamnici.

Dne 22. marca 1910 je pripeljal svoje letalo v Kamnico, kjer ga je dovedel na hrib. Tu je položil letalo na običajen voziček ter se spustil z njim v dolino. Voziček in na njem letalo s pilotom je pričelo drseti po strmih pobočju, vedno hitreje in hitreje je šlo, in začudeni ljudje so naenkrat videli, kako se je letalo dvignilo, voziček pa se je kotalil sam po hribu navzdol. V prav lepem loku je priletelo letalo v dolino, kjer je pristalo brez najmanjše nezgode.

To je bil sploh prvi let v Mariboru. Rziha je isti dan s poletu nadaljeval v veliko navdušenje, deloma pa tudi še v strah Mariborčanov.

Nekaj dni pozneje je pri enem od ponovnih poizkusov dosegel daljino nad 600 metrov. Za takratne čase je bil to za brezmotorno letalo zelo velik uspeh in zanimanje za mladega konstrukterja in letalca je z dnevi raslo.

Kaj se je s tem letalom zgodilo pozneje, nisem mogel nikjer zaslediti. Da pa je ta uspeh mladeniča silno navdušil, kaže dejstvo, da je pričel graditi novo motorno letalo.

Časopisi so namreč konec januarja naslednjega leta prinesli o tem letalu poročila, da bo kmalu gotovo in da bo tudi razstavljeno. Prinesli so vse podrobne podatke o njem, tako n. pr. da bo težko 300 kg, nosilna površina bo znašala 20 m², krila bodo imela 11 m razpetine, kako bodo funkcionirala krilca in

stabilizacijske ploskve, da bo za krmilo služil nekak volan, da bo stajalo najmodernejše »nepokretno elastično«, to je razumeti tako, da stajalo samo na sebi ne bo tako elastično kot pri dosedanjih konstrukcijah, temveč da bodo samo kolesa »obešena« na elastičnih okovih. Razen tega so časopisi še posebno poudarjali, da so specialna kolesa naročena iz Pariza ter da so opremljena s pneumatiko in podobno.

Nekaj časa nato so časopisi objavili drugo senzacionalno vest, da gradi Rziha poleg prvega še drugo, manjše letalo; to bo imelo samo 14 m² nosilne površine, razpetine 7.50 m, in medtem ko bi moralo imeti prvo letalo motor s 50 HP, je bil za manjše določen motor s 24 HP; oba motorja sta bila znamke »Delfosse« in izdelana v nemški tovarni v Kölnu.

Že dolgo prej najavljena razstava obeh letal je bila določena za 2. april 1911. Konstrukter je skoraj obupal, ker naročena motorja nista dospela do zadnjega trenutka. Njegovi pomagači, mizarja *Hochnegger* in *Göttlich* ter knjigovezec *Zorčič* so na hitro roko napravili model motorja, katerega bi montirali na letalo, da bi se mogla razstava pravočasno otvoriti. V zadnjem momentu pa je vendar prispel večji motor, nakar je bil takoj montiran na večjem, na manjšem pa model. Skrivoma so prinesli obe letali v unionsko dvorano, kjer sta bili razstavljeni.

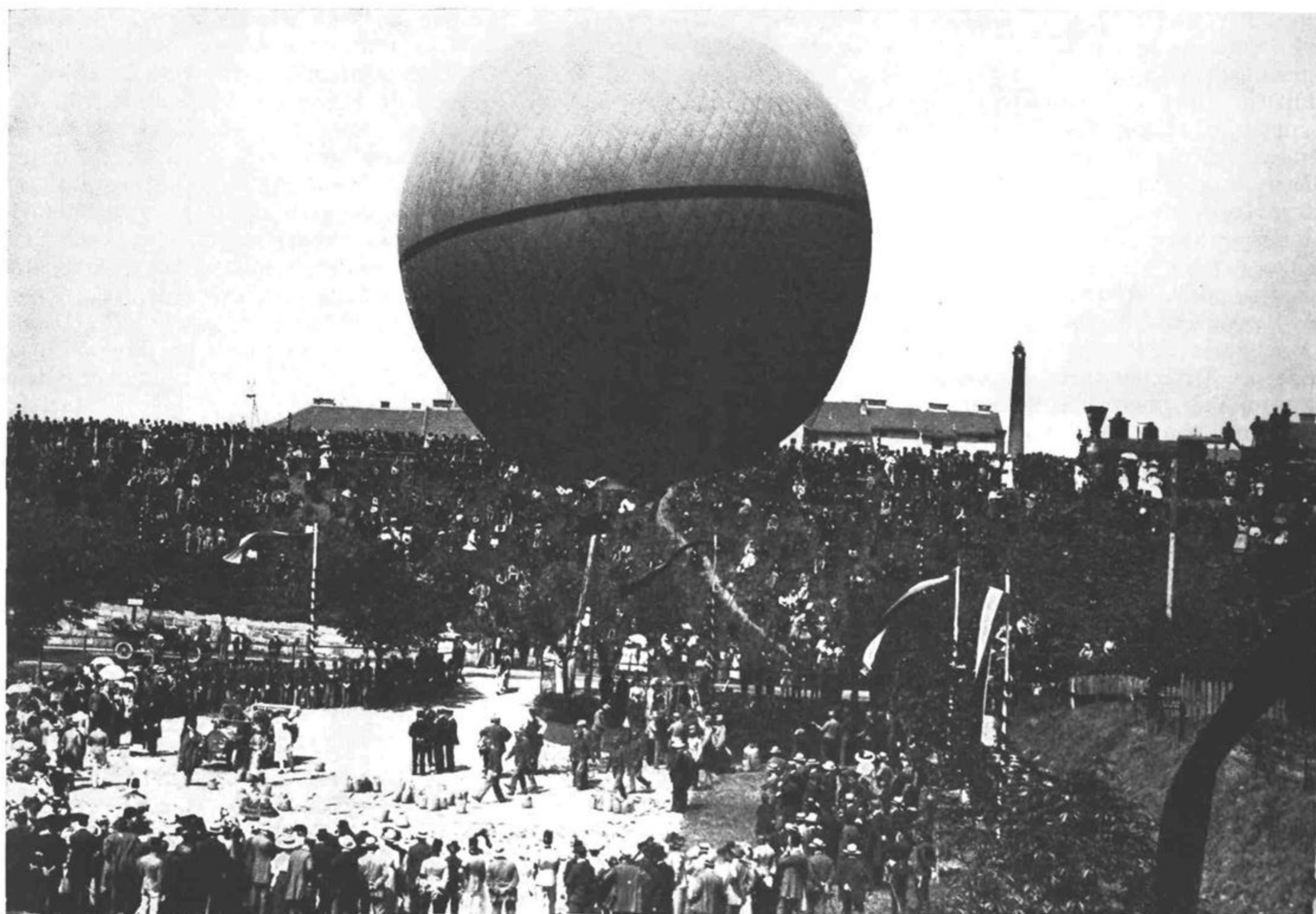
Razstava je bila otvorjena dne 2. aprila 1911 ob 9. uri ob ogromni udeležbi občinstva. Zanimanje za njo je bilo tako veliko, da so prišli takrat nekateri celo peš iz Gradca v Maribor. Razen tega so prisostvovali krstu letal tudi nekateri strokovnjaki, zastopniki takratnega Aerokluba »Wiener Flugtechnischer Verein«. Letali sta bili krščenji na imeni »*Asir I.*« in »*Asir II.*«

Obisk razstave je bil kljub razmeroma visoki vstopnini (za meščane 50 vinarjev, za vojake, delavce in otroke pa 30 vinarjev za osebo) izreden. Zanimanje je raslo in vse je pričakovalo, kdaj se bodo vršili poleti. Posebno radovednost je vzbujal polet večjega letala, ki je bilo po izjavi konstrukterja določeno za tekme, med tem ko je bilo manjše določeno za šolske namene.

S prvim, večjim letalom so napravili poizkus na Teznem. Ker pa pilot ni bil izvežban, je seveda končal žalostno. Aparat se je dvignil v zrak, radi nevednosti pilota pa se je takoj obrnil proti zemlji ter se popolnoma razbil.

To je menda vzelo pilotu pogum; ni namreč znane ničesar, da bi se pozneje vršili kaki poizkusi z drugim manjšim letalom.

Zanimanje za balonski sport pa je po tej nesreči prinesel dogodek 10. avgusta 1911. Nad Mariborom se je prikazal v popoldanskih urah vojaški balon. Letel je z zmerno brzino precej nizko, na Teznem vrgel poročila za mariborski pešpolk in odletel naprej ter pristal nekje v Savinjski dolini. Baje je s tem balonom vršila vojaška oblast neke poizkuse. Kmalu nato pa je vzbudil velikansko pozornost Zeppelin s svojim diržablom, ki je odjeknil tudi v Mariboru. Februarja meseca 1912 se je vršilo predavanje o Zeppelinu in balonstvu, po predavanju pa se je predvajal film o Zeppelinovih poletih in podobno.

Prvi dvig balona „Erzherzogin Margarete“ na sejmišču v Mariboru 9. junija 1912

Maribor je še vedno bil v očeh strokovnjakov najprimernejša baza za dviganje balonov. Napovedovali so dvige z balonom »Nadvojvodinja Margareta«. Polete s tem balonom, ki je imel 2200 m³ vsebine, je organiziralo takratno društvo za zrakoplovstvo na Štajerskem, ki je imelo svojo močno sekcijo tudi v Mariboru. (Kdaj se je ta sekcija ustanovila, kdo jo je vodil itd. do danes še nisem mogel ugotoviti.) Predhodno so se vršila ponovna pogajanja z mestno občino za dobavo plina. Kakor že navedeno, je bil takratni referent za plinarstvo v mestnem občinskem svetu tovarnar Ludvik Zinthauer. Kot občinski svetnik je zastavil svoje moči, da so pogajanja ugodno uspela. Mestna plinarstvo se je obvezala dobavljati plin za 18 vinarjev m³ ter imeli za vsa polnjenja dovolj plina na razpolago.

8. junija je prispel balon v Maribor. Polniti so ga nameravali prvotno kar nad plinovnikom, vendar se je izkazalo, da je to nemogoče. Zato so določili za bazo živinsko sejmišče pri mestni klavnici. Mestna plinarstvo pa je položila od plinarne do sejmišča poseben plinski vod za polnitev balona.

Še isti večer so pregledali, da li je balon intakten, ko so spustili vanj veliko količino stisnjene zrak, ki je pokazal, da je vse v redu. Dohode k sejmišču so strogo zastražili, vojaštvo je pripravilo vse po-

trebno za start, meščanstvo pa se je zgrnilo v veliko kazinsko dvorano, kjer je imel univerzitetni profesor iz Gradca H. Ficker predavanje o balonstvu. Temu predavanju je prisostvoval tudi neki nadvojvoda, ki je zastopal avstrijskega cesarja pri tem dogodku.

Naslednji dan je bil dan razburjenja in velikega pričakovanja. Že navsezgodaj je bil železniški nasip, preko katerega so ustavili celo železniški promet, prenapolnjen radovednega občinstva. Ob šesti uri zjutraj se je pričelo polnjenje. Vodil ga je strokovnjak iz Gradca, Ulrich. Vse posle pa je nadziral pilot balona, Mariborčan, podporočnik Macher, sin pokojnega trgovca Maksa v Jurčičevi ulici. Stroški za polnitev balona in ostalo so znašali nekaj nad 300 (zlatih) kron.

Gondola sama na sebi je bila precej prostorna ter je imela prostora za pilota in štiri potnike. Voznina je za vsakega potnika znašala 180 kron, kar ni oviralo, da je bila gondola za to in vse naslednje vožnje razprodana! V gondolo je vstopil pilot Macher in štirje potniki, med katerimi je bil tudi iz letošnjih poletnih dogodkov v Avstriji znani dr. Rintelen.

Balon, obtežen v celoti s 350 kg, se je med zvoki vojaške godbe in navdušenim aklamiranjem množice pogumnim letalcem pričel dvigati po danem povelju. Vojaki, ki so odvezovali vrvi, pa so bili precej ne-

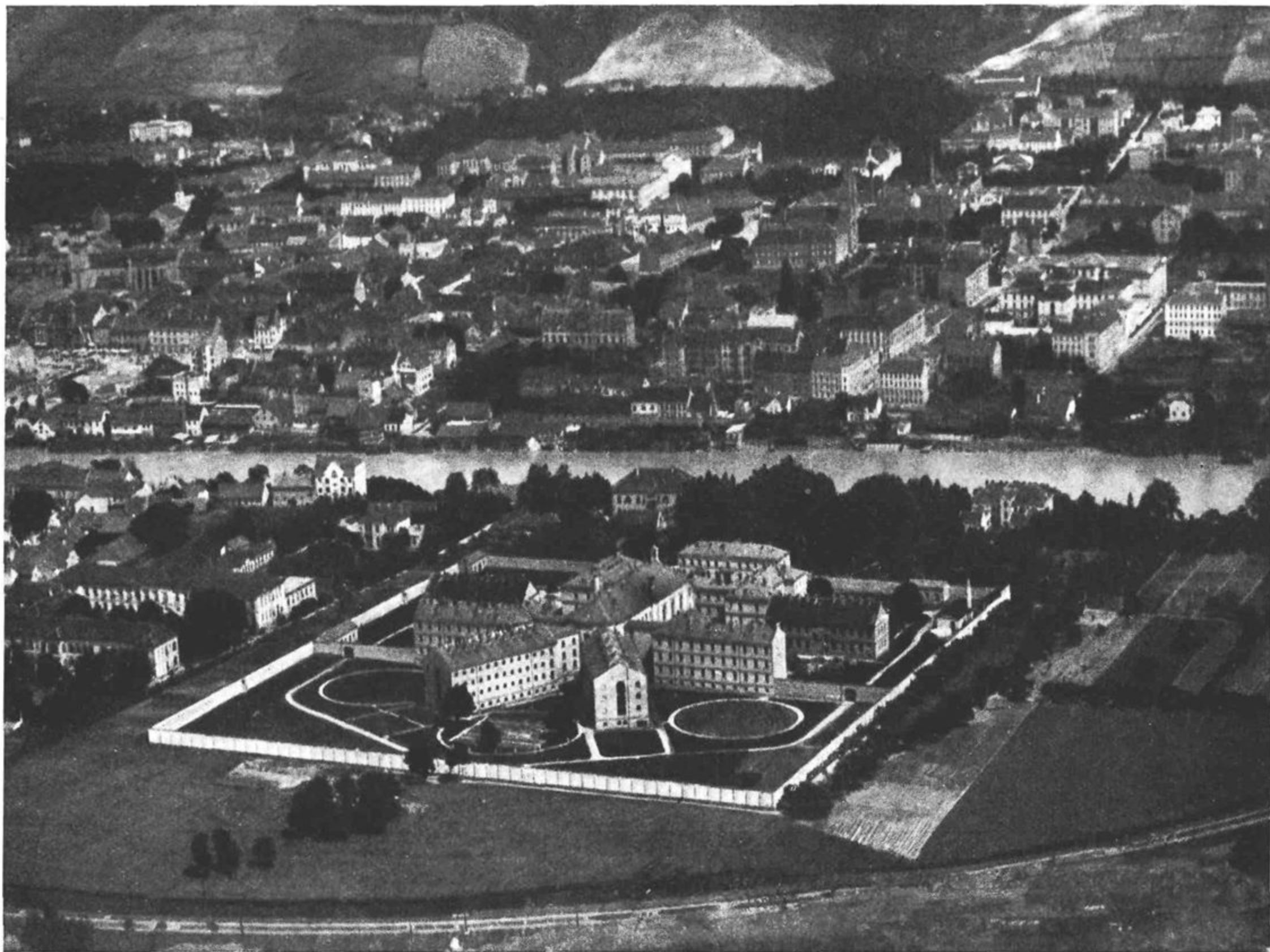
praktični; ena stran je nekoliko pozneje izpustila vrvi tako, da se je balon nagnil in da ga je veter zagrabil, ko se je pričel dvigati ter je treščil gondolo v bližnje drevo. Pilot pa ni izgubil prisotnosti duha, s spretnim manevriranjem si je pomagal iz neprijetnega objema vejevja, in — prost vezi, se je balon počasi in veličastno dvigal. Dosegel je višino kakih 800 metrov in se počasi oddaljeval proti jugu. Dve in pol uri je krožil, koder ga je nosil veter ter končno gladko pristal v bližini Konjic. Od vsepovsod zbrani narod je pomagal balon zložiti, nakar so ga odpremili nazaj v Maribor.

Macher je ponovil polete s tem balonom 12. junija, ko je po štiriinpol urnem poletu pristal pri Fürstfeldu na Vzhodnem Štajerskem, ter 15. in 17. avgusta. Graški profesor dr. Ficker je pilotiral enkrat in sicer 16. junija, ko je letel zaradi počasnega vetra štiri in pol ure nad samim Mariborom. Pristal je gladko v bližini Rač.

Čeprav je bila voznina izredno draga, saj je bila za predvojne razmere vsota 180 kron že zelo lepa, se je za vsak polet prijavilo neverjetno število potnikov,

med njimi tudi dam. Prijave dam so izzivale resne spore, ker se moški za nobeno ceno niso hoteli voziti z njimi. Vzrok je neznan in dejstvo je, da so bili ti spori tako ostri, da je moralo vodstvo radi njih odpovedati vse nadaljnje dvige. In tako se je sezona zaključila v najlepšem razvoju. Balon je bil spravljen na Dunaj in je tam dočakal svetovno vojno.

Ti poleti so visoko dvignili aviatični pomen Maribora v Avstro-Ogrski. Časopisi so imenovali Maribor mesto aviatikov in mu prorokovali bodočnost kot središču aviatike. Preko zime so se vršile seje in posvetovanja centralnega društva za zrakoplovstvo na Štajerskem v Gradcu, kjer so določili kot bodočo bazo za vse društvene dvige ravno Maribor. Imenovano društvo je hotelo kupiti svoj balon. Prišli so v Maribor zastopniki raznih tovarn balonov in 1. julija 1913 je neka nemška tovarna tudi izvedla poizkusno polnjenje in dvig svojega balona. Vendar se društvo ni odločilo zanj, temveč je kupilo srednje velik balon z 1600 m³ vsebine od tovarne balonov v Monakovem. Balon je prispel v Maribor 2. oktobra 1913, prvo dviganje pa se je vršilo 5. oktobra. Zopet je vodil in

**Prvi aeroposnetek Maribora po nadvojvodi Jožefu in Ferdinandu iz balona „Erzherzogin Margerete“ dne 9. junija 1912.
(Po silki v mariborskem muzeju)**

pilotiral Macher, ki je bil idol vseh Mariborčanov, posebno nežnega mlajšega spola.

19. oktobra je bil krščen; botra sta bila predsednik društva za zrakoplovstvo dr. Hansun ter njegova soproga. Po krstu se je balon dvignil, vendar ni znano, kje je pristal in koliko časa je bil v zraku.

Od sedaj so bili baloni v Mariboru skoraj vsakdanja pojava, kar je zanimanje za letalstvo še bolj dvignilo. Zato je italijanski pilot *Bergotti*, ki je slišal o položaju letalskega sporta v Mariboru, sklenil, da priredi v našem mestu letalski miting.

Prvi miting v Mariboru se je tako vršil 27. oktobra 1913. Na tezensko letališče se je zgrnila velikanska množica ljudi; našteali so jih baje preko 15.000. Po navadi je stalo seveda preko polovica gledalcev izven zagrajenega prostora, med tem ko je bilo letališče samo razdeljeno na štiri plačilne razrede. Toda pri samem mitingu je hotela usoda drugače. Veter je tako nesrečno pihal, da je moral aparat startati v nasprotni smeri, in tako se je zgodilo, da je bil IV. razred naenkrat I. Vendar niso prišli niti eni niti drugi na svoj račun.

Pilot je imel aparat Bleriot, nizki enokrilnik, z motorjem Gnome s 50 HP. Kakor je bilo v začetkih letalstva pogosto, ni deloval motor brezhibno. Zdi se pa tudi, da pilot ni bil ravno najboljši; kajti trikrat je poskušal svojo srečo, a se ni dvignil višje od nekaj centimetrov, pa je stroj odpovedal in je aparat sedel na zemlji. Gledalci so postali nestrpni, pričelo se je smejanje, zbadljivke so padale sem in tja in videti je bilo, da bodo »nižji« zahtevali povrnitev plačane in neplačane vstopnine. Končno se je vendar posrečilo spraviti motor v red.

Motor je zabrnal, ljudem je zastala sapa, ko se je aparat z vedno večjo brzino pomikal po travniku, se naenkrat odlepil od zemlje, napravil osemmetrski skok — in treščil na zemljo. Med publiko je nastala panika, vse je hitelo k razvalini in tam iskalo truplo mrtvega pilota. Pilot pa je bilo toliko prisoten, da je pravočasno odskočil, kar je v splošnem razburjenju opazilo le malo ljudi, ter se pri pristanku le malo poškodoval. Ko je ljudstvo to izvedelo, se je oddahnilo; zbadanje *Bergottija* pa je pričelo tako naraščati, da je moral trdoživi letalec skrivoma oditi.

Ta miting torej ni uspel, a ljudem se je nudil naslednjega dne pravi pravcati aeromiting nad mestom samim.

Dopoldne se je naenkrat oglasil telefon v neki mariborski redakciji, da se z »blazno« naglico bliža avion in da leti že proti Mariboru. Komaj je novinar pogledal skozi okno, že je zaslišal brnenje. Bil je to avstrijski vojaški avion, ki je elegantno krožil nad strehami. 28. oktober 1913 je potemtakem dan, ko je

krožil avion prvič nad Mariborom. Pristal je na Teznem brezhibno. Izstopila sta pilot poročnik *Ržemenowsky pl. Trauteneg* ter njegov opazovalec poročnik *Stojsavijevič*.

Aparat je bil tipa Lohner Pfeilflieger-Barbar, z motorjem Daimler 120 HP.

Oba letalca sta bila seveda atrakcija Maribora. Za drugi dan sta napovedala odhod. Na Teznem se je nabrala ob napovedanem času skoro ista množica ljudstva kakor dva dni preje, samo sedaj brezplačno. Zopet je motor zabrnal, samo brez vsake motnje; letalca sta se vsedla v aparat, ki se je pod večšo roko pilota brezhibno dvignil, napravil nekaj drznih zavojev in odletel proti severu.

S tem je bilo tezensko letališče krščeno.

Mesto se je umirilo in zopet vrnilo v mirne in tihe vode balonstva. Mariborski balon se je dvignil k poletu 2. novembra; a polet se ni posrečil, ker je moral balon po kratkem kroženju pristati na Scherbaumovem posestvu na Pohorju.

Teden dni pozneje, 10. novembra, so Mariborčani opazovali, kako se spušča proti Pohorju drugi, manjši balon. Vse je letelo na planino, kjer se je ujel v drevesa. Prvi je prispel do balona Mariborčan *Grifold*, ki pa ni našel v gondoli nobenega pasažirja, temveč razne aparate in pismo, kjer prosi lastnik balona, neki M. K. iz Friedrichshafna, da naj mu najditelj pošlje vse nazaj, da mu bo povrnil vse stroške in vrh tega še izplačal nagrado 120 kron. G. *Grifold* je ugodil prošnji in tudi dobil razpisano nagrado.

Dva dni pozneje, 12. novembra, se je mariborski balon dvignil k prvemu nočnemu poletu. Pihal je viharen južni veter, ki je z veliko brzino odnašal balon s pilotom Macherjem proti severu. Naslednjega dne je prispela iz Nemčije brzojavka, da je Macher pristal dne 13. novembra ob 7. uri zjutraj na rusko-nemški meji v bližini Baltiškega morja v okolici Klajpede. Pristanek je bil zopet brezhiben, tako da se je mogel pilot udeležiti lova na lisico, ki ga je priredil dva dni pozneje dunajski avto-klub in društvo za zrakoplovstvo, kjer je Macher tudi zmagal.

Ta zmaga je zaključila aktivno delo leta 1913. Balon je prezimil v lopi v klavnici, ki jo je dalo mesto društvu na razpolago.

Drugo leto so pričeli z letenjem šele pozno. 10. maja se je dvignil dr. *Ficker* in letel tri in pol ure ter pristal pri Koprivnici na Hrvaškem. Pri pristanku se je balonski ovoj nekoliko pokvaril, tako da je bilo treba temeljitega popravila. Pripeljali so balon v Maribor in ga pričeli popravljati. Delo je šlo zelo počasi izpod rok — in tako je prišlo preje do usodnih strelav v Sarajevu in do svetovne vojne, kakor pa do novih dvigov.

Prva doba letalstva v Mariboru je bila zaključena.

TERITORIALNI RAZVOJ MARIBORA

JAKOB OREŠNIK

»Kronika« se je dosedaj bavila z enim geopolitičnim in drugim gospodarsko-razvojnim vprašanjem mariborskega mesta. Ker pa namerava »Kronika« v bodoče obravnavati tudi regulacijska vprašanja mariborskega mesta, poleg tega pa poseči tudi nazaj v starejšo mariborsko preteklost, je potrebno, da poda najprej strnjeno sliko teritorialnega razvoja Maribora in s tem omogoči lažje razumevanje poznejših doprinosov o Mariboru. Obenem s tem pa želimo ponovno opozoriti na še vedno aktualni problem združitve meščanskih okoliških naselbin z Mariborom v eno politično, socialno in kulturno skupnost.

23. septembra 1934 je stopil v veljavo novi zakon o mestnih občinah. S tem dogodkom so na zunaj zaključila naša slovenska mesta stoletno dobo svojega razvoja, porojeno z meščanskimi srednjeveškimi privilegiji in utrjeno v XIX. stoletju z novimi statuti, oziroma deželnimi zakoni. Imenovani datum pa bi lahko imenovali tudi geopolitični mejnik v območju razvoja naših mest. Do imenovanega datuma so se naša mesta razvijala po vzoru, oziroma vzporedno z vzhodnjealpskimi mesti, s katerimi so delila tudi usodo svojih pravnih položajev; s 23. septembrom 1934 pa so se razvojno od teh ločila, ko je nastala nova razvojna mestna skupina jugoslovanskih mestnih selišč, ki imajo z novim zakonom podana lastna nova razvojna pota. In če upoštevamo ta kulturno-geografski mejnik, imamo prav tako priliko in mogoče celo dolžnost, da si ogledamo teritorialni razvoj mariborskega mesta do tega mejnika.

V naših nadaljnjih izvajanjih bomo sledili deloma zgodovinski literaturi, ki so jo o Mariboru podali J. Zahn, F. Kovačič, H. Pirchegger, P. Schlosser, Ig. Orožen, J. A. Janisch in R. G. Puff; deloma pa bomo sledili virom, kakor jih imamo na razpolago v starih zemljiških knjigah, v zbirkah listin, zgodovinskih lokalnih slikah ter krajevni toponomastiki.

Najstarejši Maribor je bil kmetska vas, ki se je v drugi polovici prvega tisočletja pred Kristom razprostirala na vznožju Slovenskih goric približno med današnjim mestnim parkom in Račjem. Zdi se, da je v prvi polovici istega tisočletja ta vas usmerila svoj razvoj na polje proti jugozahodu tako, da smo imeli ob času Kristusovega rojstva, torej v času, ko postanejo Rimljani gospodarji naših krajev, ozemlje med današnjo Smetanovo ulico ter Vrbanovo in Kamniško cesto pokrito z zaselkom. V rimski dobi imamo z gotovostjo dognano manjše selišče samo na današnjem novem Glavnem trgu na prostoru hiše Glavni trg 23. Ugotovljeno rimsko bivališče na tem mestu je važno, ker nam kaže, da se je v tej dobi človek že naselil na bregovih geomorfološko ustaljene Drave.

Obdravskemu položaju rimskega selišča sledi tudi srednjeveški Maribor. Preseljevanje narodov in zgod-

nji srednji vek do ustalitve Madžarov v nižinah Srednjega Podonavja molčita o položaju nadaljnega mariborskega selišča. Zato se pojavi Maribor v XII. stoletju v trajno ustaljenem položaju na prvi dravski terasi na današnji Koroški cesti od Vodnikovega trga proti vzhodu in na starem Glavnem trgu. Razdelitev ozemlja, kakor ga vidimo iz starih katastralnih map, v parcele, je popolnoma enaka parcelaciji ozemlja v kolonizacijskem tipu naših vasi, kakor jih vidimo na pr. na ravninah Dravskega ali Murskega polja. Zlasti še postane kolonizacijska razdelitev parcel očitna, če upoštevamo to, o čemer je govorila zadnja številka »Kronike« (1934), da so imeli Mariborčani od pradednih časov v okolici soseskine gozdove, vinograde in pašnike kot gospodarsko oporo in zaledje domovanjskih parcel ob Koroški cesti in Glavnem trgu. Meja tega prvotno vaškega Maribora: proti zahodu je bil najstarejši mariborski grad, ki je stal pri koroških vratih; proti severu pa župna cerkev, ki po svojem položaju odgovarja današnji stolnici; proti vzhodu pa približno meja med današnjim starim in novim Glavnim trgom. Obrambna oporišča prvotnega Maribora sta bila stari grad pri koroških vratih in župnijska cerkev, v zaledju na severovzhodu pa grad na Piramidi.

Ko postane Maribor iz vasi do začetka XIII. stoletja trg, do srede istega stoletja pa mesto, so meščanski in tržni privilegiji privabili v Maribor nosilca našega prvega denarnega gospodarstva, cerkveno in posvetno plemstvo. Vzporedno s priseljevanjem navedenih fevdalcev pa se je pojavljal priseljeni obrtni in malotrgovski meščan, ki se je socialno razlikoval od kmeta s terase na Koroški cesti; poleg teh dveh vrst priseljencev pa se pojavi v drugi polovici pravi nosilec srednjeveškega kapitalizma, žid.

Z uvedbo tržnih in meščanskih pravic se v XIII. stoletju teritorij mariborskega selišča polagoma širi. Na vzhodu od starega mesta se razvija v nadaljevanju dravske terase židovski ghetto, severno od ghetta v današnji Vetrinjski ulici je novo središče cerkvenih fevdalcev in severno od starega mesta se v območju Gosposke, Tkalske ulice ustali obrtnotrgovski meščan.

V splošnem porastu cerkvene moči v srednjem veku igra v XIII. stoletju mariborski mestni župnik vodilno vlogo v mariborski notranji in zlasti še v zunanji politiki. Kakor sega gospodarski in sodni vpliv mesta izven mesta na deželo, tako je mestni župnik senior in advokat duhovščine med Sv. Ožboltom in Vurbergom, Dravo in Pesnico. Mestna župnijska cerkev je pravo središče mesta, medtem ko je zemljepisno središče med prvotnim kmetskim seliščem in novejšim trgovsko-obrtnim ter židovskim delom samo eno od meščanskih združevališč, ki pa po svojem socialno-političnem pomenu zaostaja poleg za župnijsko

cerkvijo tudi za Pristanom ali za Koroško cesto. Šele definitivna izgraditev mestne uprave v XIV. stoletju je z magistratom na Glavnem trgu prenesla težišče mestnega življenja na Glavni trg.

Meje mesta se ustaljujejo že s priseljenci v XIII. stoletju. En mejnik proti severozahodu je župnijska cerkev. Konec XIII. stoletja nastane na zahodu novi pod starim mejnikom pri Koroških vratih, minoritski samostan, ki je na mestu današnje minoritske cerkve (prim. »Kronika« 1934) in okolice ostal nepremakljiva mestna meja proti zahodu do XIX. stoletja. Podobno je bilo na vzhodu z ghettom, ki najde svoje središče v sinagogi, ki se pa v svojem teritorialnem razmahu ustali na vzhodnem koncu Židovske ulice, pred južno Kopališko ulico.

Končno veljavno pa omejijo in ustalijo mariborsko mesto v XIV. stoletju mestne utrdbe z mestnim obzidjem. Oprti na že obstoječe mariborske mejnike, na minoritski samostan, na Koroška vrata, na ghetto in na območje fevdalnih dvorcev v Vetrinjski ulici, obenem pa na nastajajoči trgovski del v današnji zahodni Slovenski ulici, so zgradili mariborski tlačani in tlačani fevdalcev, ki so imeli v Mariboru središča svojih okoliških posestev (n. pr. Vetrinjski samostan) obzidje, ki je — kakor znano — v bistvu potekalo po današnji Strossmajerjevi, Gregorčičevi in Kopališki ulici, na jugu proti Dravi pa tako, da je ostala Usnjarska ulica izven obzidja.

XV. in XVI. stoletje sta razvila utrdbe ali tabore pred mestom, ki nam prvič v zgodovini jasneje lokalizirajo začetke naselbin pred mestnim obzidjem. Prvo tako fevdalno selišče imamo v Račjem, ki je bilo prvotno last nemškega križarskega reda, ki je pa v XIII. stoletju prešlo v admontsko last. Med Račjem in mestom pa najdemo že v XIV. stoletju Lebarje na današnjem Joštovem selu. Račje je središče fevdalnega veleposestva, fevdalni dvorec; Lebarje pa so pravi predhodnik poznejšega koroškega predmestja. Na severu od mesta krona vrh Počehovskega brega utrjeni grad Stari Maribor, pod njim pa leži na današnjem vogalu Prešernove ulice in Aleksandrove ceste izhodišče poznejšega Graškega predmestja, cerkev sv. Ulrika; jugovzhodno od nje je ob Dravi že razvito mlinarstvo — prvi primer teritorialne gospodarske ekspanzije mariborskega meščanstva — na jugu sedanje Cvetlične in Mlinske ulice. Na vzhodu na križišču današnje Motherjeve ulice in Meljske ceste pa je vas Orešje pod komendo maltezijcev, pod Meljskim dvorom. Na jugu od Drave je dostop na dravski most zavarovan s samostojnim taborom, katerega čuva magdalenska cerkev, na zahodu pa Sv. Jožef.

Sv. Ulrika moramo v tej dobi gledati kot podružnico za ozemlje Košakov in Krčevine v vlogi današnje frančiškanske župnijske cerkve, samo da je okolica sv. Ulrika poseljena kvečjemu v toliki meri kakor danes n. pr. pri Sv. Marjeti ob Pesnici. Slično je pod magdalensko cerkvijo ob Dravi manjše selišče. Žabja vas, ki pa je, kakor je videti, s porastom predmestnih meščanskih ambicij zadobila ime Žabja ulica.

Položaj, ko je Maribor s približno 1000 prebivalci osrednje in razen Orešja edino sklenjeno selišče na

Mariborskem polju na severu od Drave in okoli katerega ležijo manjša taborska selišča, je doživel do XVII. stoletja le eno večjo izpremembo; v XV. stoletju nastane današnji mariborski Grad, ki utrdi mariborsko mejo na severovzhodu, pri čemer pa ostane teritorialna razprostranjenost mestnega selišča ista, in to do konca XVIII. stoletja. Maribor je v okviru mestnega obzidja zazidan nad Dravo, odkoder so se izselili konec XVI. stoletja židi, proti severu pa ob Gosposki in Vetrinjski ulici do Slovenske ulice in do Gradu, sicer pa v bistvu do mestne župne cerkve tako, da je bilo severozahodno mestno ozemlje med Orožnovo in Barvarsko ulico ter mestnim obzidjem večinoma nezazidano. Razumljivo je tedaj, da je našel vsakdo in tako tudi priseljenc za svoj dom dovolj prostora deloma v od Židov zapuščenem ghettu, deloma pa v praznem severozahodnem delu mesta ter da ni iskal naselitvenih možnosti izven mestnega obzidja, kjer tudi ni bil zavarovan pred vojnimi nevarnostmi.

Razmere pa se izpremenijo z velikimi epidemijami v XVII. stoletju. Težava, uveljaviti se poleg starih obrtniških in trgovskih rodbin, ki so gospodovale v cehih, nadalje razvoj gospodarstva izven mestnega obzidja, je silil ljudi, da se naselijo pred mestnim obzidjem. Sem so navajale delovne sloje in prišleke tudi higienske prilike mesta v dobi velikih kug. Na te, sicer še redke naseljence, podložne deloma mariborskemu magistratu, deloma pa grajski, vetrinjski in meljski gosposčini, so se naslonili novi po končani graditvi velike trgovske ceste Dunaj—Maribor—Trst za Karla VI. v začetku XVIII. stoletja. Poleg tega pa je zrahljanje zlasti obrtnih privilegijev po Karlu VI. omogočalo naselitev obrtniku iz podeželja v enem od predmestij, predvsem pa na prometno najživahnejši Graški, današnji Aleksandrovi cesti, kjer nastajajo vse pogostejše nove stavbe, kar se dogaja v manjši meri tudi na Tržaški in Koroški cesti. Iz prometa te dobe izvirajo n. pr. nekatere stare gostilne kakor Taverna v Košakah, Meran na Aleksandrovi cesti, Orel na Grajskem, Lev na Vodnikovem trgu ali pa Lorberjeva na Tržaški cesti. Iz poprejšnjih redkih predmestnih bivališč, ki so se naslanjala predvsem na cerkve, ali pa ki so predstavljala gosposke dvorce, začno nastajati deloma na prometu, deloma pa na obrti v predmestjih vse pogostejši domovi ljudi, in to zlasti na najprometnejši Aleksandrovi cesti.

Maribor v 2. polovici XVII. stoletja

Maribor v 1. polovici XVIII. stoletja. (Po oljni sliki v graškem deželnem arhivu iz l. 1710.?)

Navedeni politični razvoj, ki ne temelji več samo na privilegijah, ampak tudi na prometnem položaju in poleg tega v gospodarskem sistemu, v katerem je meščan uporabljal svojega pred obzidjem naseljenega uslužbenca na sličen način kakor uporablja danes vinogradnik svojega viničarja, da mu dela na poljih in v vinogradnikih, je poselil graško predmestje tako, da je konec XVIII. stoletja štelo skoro polovico toliko prebivalstva kakor mesto, Magdalensko in Koroško pa skoro četrtino.

Potem ko je prosvitljeni absolutizem zrahljal meščanske privilegije, pa so jih ukinile reforme v in po letu 1848. Z odpravo fevdalne uprave, katero so vodili Grad, Vetrinjski dvor in mestni magistrat in na podlagi novega začasnega zakona o občinah 1849, je bilo potrebno na novo organizirati baš upravo v predmestjih. Radi gospodarskega sožitja mesta in predmestij, posebno zaradi dejstva, da so Mariborčani posedovali največ zemlje in stavb v predmestjih ter zaradi reformističnega revolucionarnega razpoloženja časa je mesto Maribor stremelo po inkorporaciji Graškega, Magdalenskega in Koroškega predmestja. Kljub precejšnjemu odporu predmeščanov, med katerimi so bili najtrdovratnejši kmetje, po številu vsega devet, v vasi Orešje, se je Mariborčanom s podporo državne uprave posrečilo, da so 1851 inkorporirali vsa tri predmestja v obsegu katastralnih občin: Graška vrata, Koroška vrata in Sv. Magdalena Mariboru; katastralna občina Pristava pa se je razdelila med Košake, Krčevino, k Mariboru pa se je priključil južni del v približnem območju današnjega mestnega parka in sveta na severu od Gregorčičeve ulice in Aleksandrove ceste. Na nekdanja predmestja pa se je ohranil do danes spomin v poimenovanju popolnoma meščanskih mestnih predelov z imeni Graško, Koroško in Magdalensko predmestje.

Stremljenje Mariborčanov po inkorporaciji predmestij pa lahko realno razumemo, ako upoštevamo, da je Maribor dobil 1847 južno železnico s kolodvorom izven mesta sredi prometnega Graškega predmestja. Zaradi tega je v interesu gospodarskega položaja mesta moral Maribor stremeti, da je pridobil v svoje območje železniški kolodvor; glede magdalenskega predmestja pa so ga vodili isti razlogi zaradi nameravane koroške železnice. In v sličnem razmerju kakor je stal Maribor v petdesetih letih XIX. stoletja

do kolodvorov, stoji gospodarsko današnji Maribor do okoliške industrije; nujna posledica je v obeh primerih ista, inkorporacija.

1863 je stekla koroška železnica. Z njo in z že imenovano železnico so bili s tem podani teritorialno-razvojni temelji z glavnim kolodvorom med graškim mestom in med vasjo Orešje ter s koroškim kolodvorom, kjer so ob otvoritvi koroške železnice nastale sredi med magdalenskim mestom in vasjo Studenci nove velike železniške delavnice.

Železnice so započele trgovski, birokratski in industrijski razmah Maribora. Trgovina je ostala z obrtjo osredotočena v starem mestu, na novo pa se je ustalila na Aleksandrovi cesti med glavnim kolodvorom in starim mestom. V celi drugi polovici XIX. stoletja se je uprava selila iz starega mesta v nekdanja predmestja, predvsem v graško (sresko načelstvo, finančna uprava, sodstvo, gimnazija, moško učiteljsko, bolnišnica); obenem s selitvijo starih pa so v Mariboru nastale nove uprave oblasti (okrožno sodišče, nove srednje šole, moška kaznilnica, kontrola dohodkov južne železnice), zlasti pa nove vojaške naprave, ki so s svojimi upravnimi poslopi zasedle osrednje prostore pod goricami (realka in žensko učiteljsko), v smeri proti glavnemu kolodvoru (okrožno sodišče), v Orešju (vojašnica) ter na jugu od Drave (moška kaznilnica, pehotna, konjeniška, artilerijska vojašnica ter vojaška realka). Industrija se v petdesetih in šestdesetih letih še naslanja na mejo starega mesta (parni mlin v Kopališki ulici, pivovarna Götz na Aleksandrovi cesti, usnjarne na vzhodu od južne Kopališke ulice, tovarna virštanja v Strossmajerjevi ulici in tovarna kavinih surogatov v nekdanji celestinski cerkvi med Gosposko, Strossmajerjevo in Orožnovo ulico), torej po svoji legi podobno kakor povojne industrije na meji predvojnega Maribora, n. pr. v Orešju ali na Teznem. Že imenovane železniške delavnice se pa naselijo izven mesta v bližini Studencev, kamor jim sledi tudi vojaško skladišče; na vzhodu med glavnim kolodvorom in Orešjem pa se je naselil del mlinske industrije, skladišča za glavnim kolodvorom, plinarna, klavnica, industrija usnja, mila in lesa.

Vse imenovane teritorialne migracije, trgovske proti glavnemu kolodvoru, upravne v okolico starega mesta proti glavnemu kolodvoru, proti Slovenskim goricam in na jug od Drave, ter industrijske v sredi XIX. stoletja na mejo starega mesta, pozneje pa v Orešje in h koroškemu kolodvoru, so postale oporišča za naseljevanje novega meščanstva, ki se je kot

Maribor v začetku XIX. stol.

Maribor v začetku XX. stol. (Rabič)

Maribor 1934

podjetnik in uradnik naselil pod Slovenskimi goricami in v Graškem predmestju, kot delavec pa v Orešju in Magdalenskem delu Maribora. Od vseh razvojnih činiteljev v XIX. stoletju in v predvojni dobi sploh so igrale največjo vlogo železniške delavnice na koroškem kolodvoru. Železniške delavnice so proletarizirale Koroško cesto, razvile delavske kolonije na Frankopanovi cesti, ustvarile nova selišča Novo vas in Tezno ter vzela Radvanju izključno kmetski značaj. Železničarji z glavnega kolodvora pa so proletarizirali in pomeščanili v okolici predvsem Pobrežje ter vplivali na Orešje.

Na podlagi tega seliščnega gibanja Maribora po nastoju obeh železnic in do svetovne vojne je trgovina in uprava strnila staro mesto z glavnim kolodvorom in s Slovenskimi goricami, industrija pa glavni kolodvor z nekdanjo vasjo Orešje; nekdanj samotna vas Orešje je prišla v sestav enotnega mestnega selišča. Industrija v magdalenskem mestu je strnila vas Studence z mostiščem pri magdalenski cerkvi, uprava pa je preko bolnišnice in moške kaznilnice strnila teritorialno z istim mostiščem Pobrežje. Vojaška uprava in industrija so nakazali zvezo preko Nove vasi z Radvanjem in posegli preko Teznega na Dravsko polje. Do svetovne vojne je bila zabrisana teritorialna samostojnost nekdanjih vasi Orešja, Pobrežja, Studencev, deloma pa tudi Radvanja, ki so se — prve tri — organskoterialno, — zadnja — ali socialno združile z Mariborom v eno, četudi tuptam še rahlo, seliščno enoto.

Svetovna vojna je teritorialni razvoj Maribora prekinila.

Povojna doba pa je izpodrezala nekatere stare gibalne sile (trgovina, uprava), zato pa jih — čeprav ne v celotnem obsegu — nadomestila z novimi. Pomen trgovine kot mariborske razvojne sile je oslabil, porasel pa je v istem smislu pomen novih industrij.

Maribor v začetku 2. polovice XIX. stol. (Reitter)

In pod vplivom nove industrije se je v petnajstih povojnih letih nadaljeval predvojni razvoj in bil mnogokje tudi zaključen; tako n. pr. v Orešju, katerega zazidavo je nova industrija zaključila tako, da nima v njem danes industrija na razpolago več nobenih gradbenih prostorov in da se je morala začeti naseljevati že na Pobrežju. Nova industrija se je naselila na Tezdem, in poleg industrij v magdalenskem mestu nastajajo industrijske naprave tudi v Radvanju. Poleg industrije pa je na zazidavo periferne Maribora vplivala tudi socialna in gradbena politika mestne občine in to zlasti v magdalenskem in koroškem delu Maribora. V vseh mariborskih okrajih je povojni razvoj predvojno rahlo gradbeno zazidavo strnil, kar je posebno očitno v novi delavski koloniji na Betnavski cesti, na cesti iz Nove vasi v Radvanje ali pa med železniškimi delavnicami in inženjersko podoficirsko šolo, v Smetanovi in na Koroščevi ulici; in to v toliki meri, da primanjkuje danes ne samo v severnem, ampak deloma že tudi v južnem Mariboru prostorov za nove industrije, obenem pa tudi parcel za malega človeka.

S tem pomanjkanjem je podal teritorij današnjega političnega Maribora dokaz, da je razvojno že nasičen in da se more za daljšo dobo mariborsko gospodarstvo razvijati trajno samo na ozemlju današnjih okoliških občin, ki so že organski sestavni deli mariborskega selišča. Poleg razvojnih momentov je antropogeografsko pomanjkanje stavbnih prostorov za industrijske obrate in za malega človeka obenem z upravnotehničnimi problemi glavni činitelj, ki sili mariborsko mesto — in predmestja k medsebojni združitvi in poenotenju.

V razvoju Maribora od srede XIX. stoletja do danes, v katerem se je prebivalstvo mariborskega selišča dvignilo od štiri na štirideset tisoč, torej desetkrat, pa je ostal relativno pasiven razvoj koroškega dela mesta. Ob Gosposvetki ulici je šolstvo pomaknilo mestno mejo samo za nekaj sto metrov proti zahodu; razvoj ob Koroščevi ulici pa je bil povzročen deloma po stanovanjskih potrebah samostojnega meščana in deloma po industriji in šolstvu (cement, vrtnarstvo in vinarska šola), povsod pa v relativno manjšem obsegu; razvoj Koroške ceste pa je v zvezi z železniškimi delavnicami ter je bil najmočnejši. Posestne razmere odprtega terena z javnimi posestvi (Vinarska šola, stolna župnija, Račje, Ljudski vrt in staro pokopališče) pa so poleg oddaljenosti od prometnih mariborskih središč preprečevale seliščni

teritorialni razvoj koroškega dela mesta, ki bi odgovarjal istočasnemu razvoju graškega ali magdalenskega Maribora. In ako je povojni razvoj Maribora zaključil in utrdil dosedanje smeri teritorialne mestne ekspanzivnosti, pa je v koroškem delu mesta podal novo smer razvoju proti Kamnici. Prvi zadevni korak je povojno Joštovo selo na starih Lebarjih z uradniškimi domovi, drugi pa naprave na Mariborskem otoku. Razvojna smer Maribora proti zahodu je našla, da pri tem ne upoštevamo avtomobila kot modernega prometnega sredstva, v Mariborskem otoku politično in gradbeno predpostavko, kateri bo v bodočnosti sledilo tudi poseljevanje.

Teritorialna strnjjenost, katero je podal mariborski razvoj v zadnjih sto letih z okoliškimi kraji Pobrežje, Tezno, Radvanje, Studenci ter južno Krčevino in z južnimi Košaki je ustvarila organsko seliščno enoto mesta in predmestij. Iz tega dejstva pa sledi problem, katerega morajo v interesu bodočnosti Maribora in okolice trajno imeti v vidiku javni predstavniki mariborskega življenja: Organizacija življenjskih sil seliščne enote terja, da se ta enota tudi politično združi v eno mestno občino, ki bo poleg mariborske matice vključevala tudi južna vznožja Slovenskih goric, Pobrežje, Tezno, Radvanje, Studence ter Mariborski otok. V rešitvi tega vprašanja

leži bodočnost mariborskega teritorialnega razvoja in v rešitvi tega vprašanja bodo odločene razvojne možnosti Maribora v drugi dobi našega meščanskega razvoja, v dobi po letu 1934.

Predzgodovinski Maribor je kot vas ležal pod Slovenskimi gorici. Rimski Maribor se je naslonil na Dravo, in enako srednjeveška prvotna vas na vzhodni Koroški cesti in starem Glavnem trgu. Meščanski razvoj visokega srednjega veka je razvil židovski ghetto ter patricijski del okoli Gosposke in Vetrinjske ulice, izven mestnega obzidja pa posamezna cerkvena, utrdjena in obrtna oporišča. XVII. in XVIII. stoletje sta okoli teh oporišč razvila predmestja, ki so bila 1850 združena s starim mestom v eno politično enoto. Trgovski in upravni razvoj v prvi vrsti, v manjši meri tudi industrija, so v povojni dobi teritorialno združili na severu mesto preko glavnega kolodvora z Orešjem in s Slovenskimi gorici, na jugu pa s Pobrežjem, Studenci in posredno tudi z Radvanjem. V povojni dobi odločilni porast industrije ter socialna politika mariborske mestne občine sta ta razvoj zaključila in Maribor danes teži z industrijo po prestopu mej mariborske seliščne enote; z napravami na Mariborskem otoku pa odvarja povojna doba novo razvojno smer mestu proti Kamnici.

STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA

PO POPISU PREBIVALSTVA Z DNE 31. DECEMBRA 1869.

LOJZE PIPP

Ta prvi popis prebivalstva (preje se je ta vrsta poslov omejevala le na enostavna štetja prebivalstva) je prav za prav organizirala in vodila dunajska c. kr. Osrednja statistična komisija (k. k. Statistische Zentral-Kommission), katere statut je bil odobren in potrjen dne 31. januarja 1863.

Teorija in praksa ljudskih štetij sta namreč silno napredovala in se tako izpopolnila, da je vrhovna državna uprava nujno morala poskrbeti za samostojno in neodvisno institucijo za praktična in znanstvena statistična raziskovanja; ta stremljenja in spoznanja so dovedla do ustanovitve omenjene Osrednje statistične komisije, ki je bila v neposredni zvezi z vsemi osrednjimi uradi državne uprave.

Razen tega so mednarodni statistični kongres v Berlinu leta 1863. in posvetovanja naslednjega leta v Darmstadtu poudarili potrebo in pomen *popisov prebivalstva*, katerih podatki so bolj izčrpní in važnejši od dosedanjih ljudskih štetij; popisi prebivalstva naj bi obsegali vse n a v z o č e prebivalstvo (*population de fait*) ter se torej niso smela omejevati le na dotlej običajno štetje domačega prebivalstva (*population de droit*).

Sestanek in posvetovanja v Darmstadtu so razen teh načelnih smernic posvetila posebno pozornost nekaterim vprašanjem internega pomena in sicer:

Predvsem je bilo odstraniti največji nedostatek zakona o ljudskem štetju z dne 23. marca 1857, ki je omejeval štetja le na domače prebivalstvo (*population de droit*); ti podatki so za moderna raziskovanja le malo porabni in so uporabljivi kvečjemu le za vojaško upravo in volitve. Zmagalo je torej tačas današnje naziranje, da so za proučevanje razmer prebivalstva važni podatki predvsem za vse navzoče prebivalstvo (*population de fait*); podatki popisov prebivalstva dovoljujejo šele zadosten vpogled v prave razmere prebivalstva.

Razen tega je zahtevala neugodna rešitev vprašanja združenja Avstrije in Nemške carinske zveze (*Zollverein*) spremembo meddobja popisov prebivalstva, ki je bilo po § 4. zakona o štetju prebivalstva z dne 23. marca 1857 zaradi v letu 1863. pričakovane rešitve zgoraj navedenega vprašanja določeno na 6 let.

Cela vrsta drugih manjših vprašanj, n. pr. prikladnejša izbira dneva, ob katerem naj bi se izvršil popis prebivalstva, točna določitev pojma »domačina« in »tujca« in mnogo drugih pojmov je čakalo končne rešitve. Onemogočiti je bilo tudi treba dvojni popis oseb vojaškega stanu, katere so popisovale le vojaške oblasti, skrbeti je bilo za točnejšo, preglednejšo in obširnejšo starostno razdelitev prebivalstva in za prikladen obrazec za razdelitev poklicev. Vse to je dalo

mного podrobnega dela in poslov v zakonodaji in upravi. Manjkala je tudi točna definicija za »stalno« in »začasno« prisotno, ozir. »stalno« in »začasno« odsotno prebivalstvo, prav tako je bilo treba rešiti vprašanja glede občevalnega jezika prebivalstva, podrobna vprašanja o stanovanjskih razmerah itd. Brez točno določenih definicij posmeznih pojmov je namreč vsako tovrstno delo že v naprej obsojeno na neuspeh.

Vsa ta preddela so morala biti predmet podrobnega dela in organizacije novega popisa prebivalstva, katerega pravilnike in obrazce je Osrednja statistična komisija prvotno hotela nasloniti na določbe prejšnjega zakona o ljudskih štetjih iz leta 1857.

Zaradi vedno večjih nesoglasij med novimi potrebami modernih popisov prebivalstva in določbami starega zakona o ljudskih štetjih iz leta 1857. je predložilo ministrstvo notranjih poslov, po predhodnih posvetovanjih z Osrednjo statistično komisijo, osnutek novega zakona o ljudskih štetjih, ki je bil sankcioniran 29. marca 1869. Temu zakonu je 15. avgusta 1869 sledila naredba za 11 obrazcev, katerih osnutki so bili sestavljeni po Osrednji statistični komisiji.

Omenjeni zakon od 29. marca 1869, kateremu manjka militaristični značaj prejšnjih tovrstnih zakonskih predpisov, vsebuje podrobne določbe o numeriranju hiš, o načinu popisa prebivalstva in domače živine po vsej bivši monarhiji s stanjem 31. decembra 1869 ob 24. uri; naslednje štetje pa določa člen III. istega zakona na 31. december 1880 ter nato vsakih deset let (po vzorcu Belgije, Nizozemske, Švice, Italije, Angleške, Portugalske, Norveške, Danske in Severne Amerike). Aktivne vojaške uslužbenice popišejo vojaške oblasti, upokojenci vojaškega stanu spadajo pod obveznost civilnega popisa prebivalstva.

Popis prebivalstva se je moral, v smislu določb § 11. novega zakona izvršiti po občinah in političnih oblasteh po hišah in stanovanjih. V deželnih glavnih mestih in občinah z lastnimi statuti so vodili popis prebivalstva mestni ozir. občinski uradi, sicer pa okrajna glavarstva. (§ 12.)

Iz že navedenih razlogov je ta popis prebivalstva vseboval vse navzoče (domače in tuje) prebivalstvo po spolu, starosti, veroizpovedi, stanu, poklicu rojstnem kraju in domovinstvu. Vprašanja o narodnosti, maternem ozir. občevalnem jeziku je komisija po dolgotrajnih posvetovanjih, iz razumljivih razlogov in zamotanosti tega vprašanja, izpustila. Razen tega so morali popisovalci v opombi posebej označiti popolnoma oslepele in gluhone osebe. Popis prebivalstva in živine se je moral izvršiti v mesecu januarju 1870.

Popis stanovanj se je omejeval le na 6 mest z nad 50.000 prebivalcev (Dunaj, Trst, Praga, Brno, Lvov in Gradec); od domače živine so popisovali konje, govedo, osle in mezge (mule), ovce, koze, prašiče in čebele, slednje po številu panjev.

Popis v občinah so izvršili popisni komisarji (uradniki ozir. zaupniki), postavljeni od občin ozir. od političnih oblasti, s sodelovanjem prebivalstva. Izkušnje s sodelovanjem prebivalstva v drugih državah so namreč dale v civiliziranih državah nepričakovano ugodne

rezultate. To dejstvo so ponovno potrdili razni referati na statističnih kongresih, zato je tudi tedanja avstrijska uprava napravila tovrsten poizkus. Vsakemu popisnemu komisarju je bil dodeljen popisni okraj, ki je vseboval 10—20 hiš; samostani, vzgojevališča, bolnice, zavetišča, kaznilnice itd. so tvorila vsak zase poseben popisni okraj. Materialne stroške popisa prebivalstva je nosil državni zaklad, druge stroške pa sta nosila državni zaklad ozir. lokalne oblasti. Višina nagrade popisnim komisarjem je bila prepuščena preudarku in finančnim sredstvom posameznih občin.

Po popisnih komisarjih zbrane rezultate so pregledali posebni popisni revizorji, ki so potrebne izpremembe vnašali (z rdečilom) v popisne pole, seštevali številčne podatke ter preizkušali pravilnost številčnih podatkov s križno preizkušnjo.

Izvršitev tega popisa prebivalstva je nadzorovalo notranje ministrstvo, Osrednji statistični komisiji je pripadal le posvetovalen glas glede predpriprav ter naloga, sestaviti deželne in državne sumarje, potem tudi pravica nadaljnega izkoriščanja zbranega gradiva za potrebe uprave in znanosti.

S ponovnim urejevanjem, sortiranjem in štetjem gradiva o popisu prebivalstva z dne 31. decembra 1869 je statistični urad mestnega poglavarstva¹ ugotovil število navzočega prebivalstva na 22.605 duš (10.517 moških in 12.088 žensk).

Posnetki uradnih podatkov (Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1869, Wien 1871; Bevölkerung und Viehstand der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach der Zählung vom 31. Dezember 1869, V. Heft, Wien 1872; Oesterreichisches Städtebuch, Wien 1887) navajajo število civilnega prebivalstva Ljubljane z 22.593 (10.578 moških in 12.015 statističnega urada mestnega poglavarstva podatke dunajske Osrednje statistične komisije le za 12 prebivalcev, kar pri naših raziskovanjih ni bistvenega pomena. Pač pa obstojajo znatne razlike v razdelitvi prebivalstva po spolu, kjer zaostajajo podatki statističnega urada mestnega poglavarstva pri moških za 61, pri ženskah pa presegajo podatki statističnega urada mestnega poglavarstva za 73 oseb podatke dunajske Osrednje statistične komisije. Razlika v razdelitvi prebivalstva po spolu pa je nastala na ta način, da je več oseb moškega ozir. ženskega krstnega imena vpisano v razpredelnici za spol za ženske ozir. za moške. Statistični urad mestnega poglavarstva je razporejal prebivalstvo po spolu predvsem po krstnih imenih popisancev, dunajska Osrednja statistična komisija je pa, očitno zaradi nepoznanja naših domačih krstnih imen, razporejala prebivalstvo Ljubljane po podatkih rubrike za označenje spola. Kakor že rečeno, rubrika za označenje spola ne soglaša vedno s krstnim imenom popisancev, odtod tudi omenjena razlika v podatkih o spolu prebivalstva med rezultati statističnega urada mestnega poglavarstva in Osrednje statistične komisije.

¹ Naziv urada se je po zakonu o mestnih občinah z dne 22. julija 1934 izpremenil kot navedeno.

Absoluten prirastek od 31. oktobra 1857 do 31. decembra 1869 znaša 1825 duš (458 moških in 1367 žensk); relativni skupni torej 8'782% (moški za 2'204%, ženske pa za 6'578%). Relativno je naraslo število moškega prebivalstva napram številu moških (z dne 31. oktobra 1857) za 4'553%, žensk napram ženskam pa kar za 12'751%.

Po spolu je bilo torej od skupnega navzočega števila civilnega prebivalstva 10.517 (46'53%) moških in 12.088 (52'47%) žensk; na sto moških je torej prišlo 115 (114'93%) žensk, na sto žensk pa 87 (87'004%) moških. Ta razlika je nastala očitno zato, ker zaradi že navedenih določil novega zakona o popisu prebivalstva iz leta 1869. niso popisani aktivni vojaški moški uslužbenci, njihove žene so pa navzlic temu popisane med civilnim prebivalstvom Ljubljane.

Starostna razdelitev prebivalstva je bila glede na skupno število moških in skupno število žensk sledeča (podlaga teh števil so številčni rezultati, ugotovljeni po statističnem uradu mestnega poglavarstva, to je 22.605 duš).

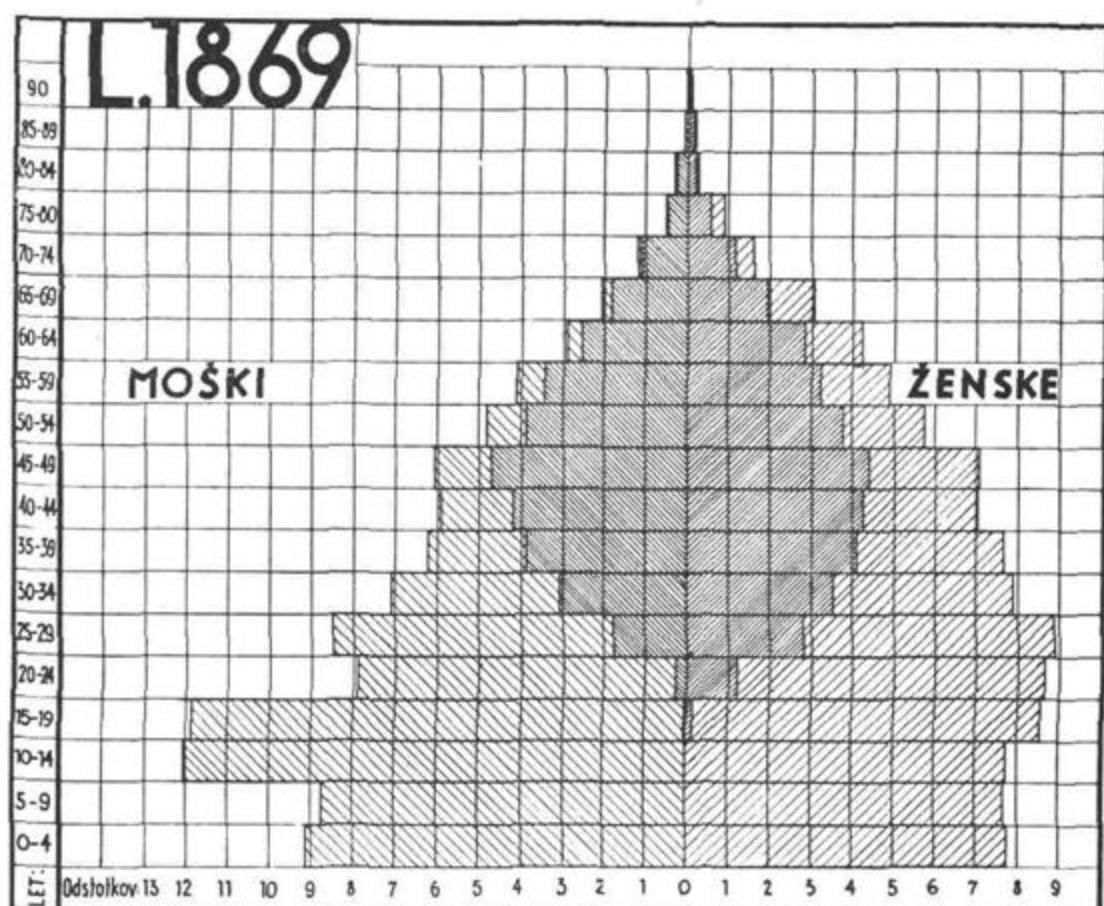
Doba	Skupno število	v %	Samci	v %	Poročeni	v %	Vdovci	v %	Ločeni	v %
Do 1 leta	*									
1-4	227	2·16	227	2·16	—	—	—	—	—	—
5-9	737	7·01	737	7·01	—	—	—	—	—	—
10-14	920	8·75	920	8·75	—	—	—	—	—	—
15-19	1.265	12·03	1.265	12·03	—	—	—	—	—	—
20-24	1.252	11·89	1.250	11·87	2	0·02	—	—	—	—
25-29	832	7·91	803	7·63	28	0·27	1	0·01	—	—
30-34	894	8·49	708	6·73	185	1·75	1	0·01	—	—
35-39	748	7·11	423	4·02	318	3·02	6	0·06	1	0·01
40-44	651	6·18	248	2·34	391	3·72	9	0·09	3	0·03
45-49	625	5·94	184	1·74	423	4·02	18	0·18	—	—
50-54	643	6·10	144	1·36	475	4·50	22	0·22	2	0·02
55-59	508	4·83	101	0·95	375	3·56	31	0·31	1	0·01
60-64	431	4·11	71	0·66	321	3·06	38	0·38	1	0·01
65-69	321	3·05	58	0·53	221	2·11	42	0·41	—	—
70-74	225	2·15	34	0·33	136	1·30	52	0·49	3	0·03
75-79	137	1·31	24	0·24	73	0·68	40	0·39	—	—
80-84	55	0·52	9	0·09	30	0·28	16	0·15	—	—
85-89	28	0·28	3	0·03	17	0·17	8	0·08	—	—
90-94	11	0·11	1	0·01	3	0·03	7	0·07	—	—
95-100	3	0·03	—	—	—	—	3	0·03	—	—
95-100	3	0·03	1	0·01	1	0·01	1	0·01	—	—
nad 100	1	0·01	—	—	1	0·01	—	—	—	—
Skupaj	10.517	100·00	7.211	68·49	3.000	28·51	295	2·89	11	0·11

* Od teh 24 nezakonskih.

Doba	Skupno število	v %	Samice	v %	Poročene	v %	Vdove	v %	Ločene	v %
Do 1 leta	*									
1-4	212	1·75	212	1·75	—	—	—	—	—	—
5-9	727	6·00	727	6·00	—	—	—	—	—	—
10-14	930	7·70	930	7·70	—	—	—	—	—	—
15-19	938	7·75	938	7·75	—	—	—	—	—	—
20-24	1.033	8·55	1.015	8·39	17	0·15	1	0·01	—	—
25-29	1.041	8·61	896	7·41	140	1·15	5	0·05	—	—
30-34	1.080	8·93	736	6·08	325	2·70	17	0·13	2	0·02
35-39	955	7·91	528	4·38	402	3·32	24	0·20	1	0·01
40-44	926	7·66	432	3·58	430	3·55	63	0·52	1	0·01
45-49	845	6·99	332	2·75	434	3·59	78	0·64	1	0·01
50-54	856	7·08	324	2·68	411	3·39	118	0·98	3	0·03
55-59	696	5·75	239	1·97	323	2·68	132	1·08	2	0·02
60-64	597	4·94	205	1·69	250	2·08	141	1·16	1	0·01
65-69	512	4·24	170	1·41	173	1·43	169	1·40	—	—
70-74	369	3·06	134	1·11	74	0·61	159	1·32	2	0·02
75-79	197	1·63	56	0·46	33	0·27	107	0·89	1	0·01
80-84	111	0·93	42	0·35	11	0·10	58	0·48	—	—
85-89	35	0·29	10	0·09	1	0·01	24	0·19	—	—
90-94	19	0·16	4	0·03	1	0·01	14	0·12	—	—
95-100	8	0·06	1	0·01	—	—	7	0·05	—	—
95-100	1	0·01	1	0·01	—	—	—	—	—	—
nad 100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skupaj	12.088	100·00	7.932	65·60	3.025	25·04	1.117	9·22	14	0·14

* Od teh je 14 nezakonskih.

Grafično so videti gornji podatki (v relativnih številih) takole:

Če vzamemo polovico leta za povprečje pri posameznih rojstnih letnicah, dobimo, da je bila povprečna starost Ljubljančanov 28½ (28.573), Ljubljan-

čank pa 32¼ (32.267) let. Povprečna starost obeh spolov je znašala leta 1869. 30½ (30.549) let.

Odstotek poročenih, vdovelih in ločenih prebivalcev v posameznih starostnih skupinah je, glede na skupno število pripadnikov starostnih skupin moških in žensk takle:

Ženske:	Skupno število	Poročene vdovele ločene	v %
do 1 leta	212		
1—4	727		
5—9	930		
10—14	938		
15—19	1033	18	1'74
20—24	1041	145	13'93
25—29	1080	344	31'85
30—34	955	427	44'71
35—39	926	494	53'35
40—44	845	513	60'71
45—49	856	532	62'15
50—54	696	457	65'66
55—59	597	392	65'66
60—64	512	342	66'80
65—69	369	235	63'69
70—74	197	141	71'57
75—79	111	69	62'16
80—84	35	25	71'43
85—89	19	15	78'95
90—94	8	7	87'50
95—100	1	—	—
nad 100 let	—	—	—
Skupaj	12.088	4156	
Moški:	Skupno število	Poročeni vdovele ločeni	v %
do 1 leta	227		
1—4	737		
5—9	920		
10—14	1265		
15—19	1252	2	0'16
20—24	832	29	3'49
25—29	894	186	20'81
30—34	748	325	43'45
35—39	651	403	61'90
40—44	625	441	70'56
45—49	643	499	77'60
50—54	508	407	80'12
55—59	431	360	83'53
60—64	321	263	81'93
65—69	225	191	84'89
70—74	137	113	82'48
75—79	55	46	83'64
80—84	28	25	89'29
85—89	11	10	90'91
90—94	3	3	100'00
95—100	3	2	66'67
nad 100 let	1	1	100'00
Skupaj	10.517	3306	

Starostna razdelitev v otroško (do dopolnjenega 6. leta), v šoloobvezno (od pričetega 7. do dopolnjenega 14. leta), v polpridobitveno (od pričetega 15. do končanega 20. leta), v pridobitveno dobo (od pričetega 21. do dopolnjenega 64. leta) in dobo ostarelosti (nad 65 let starosti) je bila 31. decembra 1869. tale:

0—6		7—14		15—20		21—64		65 let in več		Skupaj	
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
Absolutna števila											
1.317	1.295	1.490	1.854	1.244	1.432	7.297	5.473	740	463	12.088	10.517
Relativna števila (v %)											
10'88	12'32	12'32	17'63	10'30	13'60	60'36	52'01	6'14	4'44	100%	100%

V starosti, ki pride običajno lahko v poštev za žentev, ozir. možitov (pri moških od 20.—50. leta, pri ženskah od 15.—50. leta) je bilo 31. decembra 1869 4573 moških in 6736 žensk, t. j. 43'48 % moškega in 55'72 % ženskega prebivalstva Ljubljane; če pa vzamemo isto razdobje t. j. 20—50 let tudi pri ženskah, dobimo le 5703 t. j. 47'18 %.

Absolutno število poročenih prebivalcev gornjih dveh starostnih skupin (za moške od 20.—50. leta, za ženske od 15.—50. leta), je bilo sledeče:

Spol	Poročeni	Neporočeni	Od neporočenih		
			samski	vdovele	ločeni
Moški	1.822	2.751	2.688	57	6
Ženske	2.159	4.577	4.263	306	8
Skupaj	3.981	7.328	6.951	363	14

Popisanih dojenčev (otrok pod enim letom) je bilo 31. decembra 1869 v Ljubljani 439 (227 dečkov, od teh 203 zakonskih in 24 nezakonskih in 212 deklic, od teh 198 zakonskih in 14 nezakonskih).

Število prebivalstva ženskega spola v rodilni dobi t. j. od 15. do 50. leta je znašalo 31. decembra 1869. leta 6736 ali 55'72 % vsega števila žensk; od teh je bilo 2159 t. j. 32 % ([32'051 %] od 6736 žensk) poročenih. Na 100 poročenih žensk v rodilni dobi je živelo omenjenega dne 18 (18'573) zakonskih dojenčev, ozir. 185 na 1000 poročenih žensk. Če pa upoštevamo vse t. j. tudi neporočene ženske od 15. do 50. leta, se je pa rodilo na 100 žensk le 6 (6'517) otrok; v tem številu so všteti tudi nezakonski otroci.

Številčno stanje naseljenih hiš je bilo leta 1869. po ponovnem štetju sledeče:

Mesto	307 hiš,
Predmestje: Kapucinsko	95 „
Krakovo	76 „
Sv. Peter	167 „
Poljane	106 „
Trnovo	87 „
Karlovško	31 „
Gradišče	75 „
Karolinska zemlja	68 „
Kurja vas	43 „
Skupaj	1055 hiš,¹

absolutni prirastek od 31. oktobra 1857 znaša 88 hiš ozir. 9'10 %.

¹ Österreichisches Städtebuch, I Wien 1887, navaja za 1. 1869. le 1051 hiš, od teh 8 nezasedenih.

Stara gimnazija s fronto na Vodnikov trg I. 1895.

Gosposka ulica s Knežjim dvorcem

LJUBLJANA PRED POTRESOM IN PO POTRESU

ING. ARH. GUSTAV OGRIN

(Konec)

V prvem strahu so ljudje svoje hiše zapustili, pozneje pa so jih podprli znotraj in zunaj s številnimi oporami in to zlasti zaradi silno se razširjajočih vesti, da bo še več potresnih sunkov. Ker pa so zidovje po mnogih ulicah podprli križem s tramovi, je bil promet močno oviran. Nekatere ulice so zaprli tudi za pešce. Zelo verjetno je, da so hiše podpirali predvsem zato, da bi lažje vzdržale morebitne poznejše potresne sunke. Res je sicer, da so se pojavljali lahni potresni sunki še par mesecev pozneje, vendar so ljudstvo bolj ko pa ti tresljaji sami plašile neutemeljene govornice, da pravi potres šele pride ter da so bili to le predhodni sunki. Da so ljudje večkrat po nepotrebnem podpirali hiše, dokazuje n. pr. odlok deželnega predsedstva, ki pravi, da je nepotrebne podpore, ki samo ovirajo promet, odstraniti. Radi preštevilnih podpor in zaprtja nekaterih ulic je prišlo pozneje tudi do mnogih pritožb. Tako so se n. pr. pritožili trgovci in obrtniki židovske ulice, o kateri pravijo poročila, da je ena najnevarnejše poškodovanih ulic. Pritožitelji pa zahtevajo, da se ulica odpre, češ, da itak nima nikakih resnejših poškodb, ki bi lahko zahtevale zaporo ulice. Enako pritožbo so vložili tudi gostilničarji s Sv. Petra ceste, ki je tudi veljala za zelo poškodovano.

Pa tudi proti odlokom ocenjevalnih komisij, da je treba gotove hiše podreti, so bile poslani na deželno predsedstvo in na sodišča številne pritožbe, češ, da hiše niso v takem stanju, da bi jih bilo podreti. To znači, da so te komisije ocenjevale prizadeto škodo preje višje nego nižje. V dvomih pa se je komisija

raje odločila za demoliranje kot pa, da bi si naprtila na glavo odgovornost za morebitno poznejšo nesrečo. Ker pa pravijo domača poročila, da so komisije ocenile škodo dva- do trikrat prenizko, bi to zopet dokazovalo, da so domača poročila o nesreči in o prizadeti škodi močno pretiravala.

Do konec potresnega leta so od 1373 hiš, kolikor jih je štela Ljubljana ob času potresa, podrti le 49. Med temi pa so bile gotovo tudi take, ki jih niso podrti zgolj iz varnostnih ozirov. Hišni posestniki, ki so podrti in na novo zgradili svoje hiše, so bili namreč deležni večjih ugodnosti in je verjetno, da se je marsikdo tega poslužil ter si je zgradil raje novo hišo, kot pa bi staro popravljal. Podiranje starih hiš pa je pospeševala tudi občina sama, ki je nameravala znatno preurediti staro mesto in je bilo v njeno korist, da se podro hiše v ulicah, ki jih nameravajo razširiti, ali pa da se pridobi prostor za eventualne nove ceste, trge in javna poslopja.

Na arhitektonsko vrednost starih poslopij ni nihče mislil, še manj jo zagovarjal. Vse je bilo prežeto z edino mislijo po preureditvi mesta. Občinski svet si je že tedaj ob potresu nadel nalogo, »da dvigne iz razvalin novo, lepšo, z vsemi modernimi napravami preskrbljeno Ljubljano, dostojno središče dežele slovenskega naroda.« Pri tem pa jih ni motilo dejstvo, da so hodili iskat vzore v tujino in da so pri preureditvi le preveč jemali tuje moči, čeprav so imeli svojih dovolj na razpolago. Pozabili so, da bi zaklade naroda bolje čuvali domači ljudje. Zdi se, da je mesto upoštevalo nasvet deželnega predsedstva, naj da delo

tujim stavbnim tvrdkam in naroča napravo načrtov pri tujih tehnikih, češ, da bodo imeli domači ljudje itak še pozneje dovolj dela.

Dne 9. V. 1895 je občinski svetnik Jan VI. Hrásky v izredni občinski seji predlagal, naj se ustanovi komisija, ki naj sestavi v glavnih potezah program o regulaciji mesta, v prvi vrsti tistih cest in ulic, katerih stavbne črte je treba najprej določiti, za izdelavo načrtov pa naj se najame dva inženjerja. Za to ustanovljena komisija je res napravila program o regulaciji mesta, naprava načrtov pa je bila po dovršeni konkurenci poverjena ravnatelju državne obrtne šole na Dunaju, arhitektu Camillu Sitte-ju. Sitte je bil tedaj, kakor sem že omenil, eden prvih strokovnjakov na polju regulacije mest. Svoje nazore odkriva v knjigi »Der Städtebau«. Zavzema se za moderne rešitve in priznava dobrine, ki jih je v tehničnem oziru prinesla zadnja doba, vendar pogreša v njej estetskih momentov. Priporoča ohranitev lepih starih vrednot, ki vedno bolj zginjajo in se zabrisujejo, vendar pravi nadalje, da »sila kola lomi« in da je treba torej predvsem izvesti vse, kar se je zaradi higienskih, zdravstvenih in drugih važnih razlogov izkazalo za nujno, četudi se pri tem uniči še take vrednote. Zanimivi so ti Sittejevi nazori zlasti za nas, kajti naprošen, kako bi bilo treba regulirati Ljubljano, je menil, naj bi se ji ohranil dosedanji starodavni značaj. Prilike so bile pri nas torej take, da bi se moglo izvesti moderno regulacijo mesta, ne da bi bilo treba uničiti stare lepote. Arhitekt Sitte je nato napravil načrt za regulacijo Ljubljane in ga je osebno predložil najprej stavbnemu odseku, pozneje pa še občinskemu svetu. Načrt pa občinskih mož ni zadovoljil. Priznali so mu sicer veliko umetniško vrednost, vendar so si hoteli urediti mesto po svoje. Enaka usoda je doletela tudi še dva druga načrta, ki sta ju iz lastnega nagiba predložila arhitekt kranjske stavbne družbe Adolf Wolf in naš rojak, arhitekt Maks Fabiani z Dunaja.

Ljubljančani bi si lahko kljub usodni nesreči, ki jih je bila doletela, ohranili vse lepote starega mesta.

Preskočili bi ono v zgodovini regulacije mest tako neslavno dobo XIX. stoletja in si uredili mesto prav tako po modernih principih, a z upoštevanjem estetskih vidikov. Seveda bi bilo treba zato močne roke in razumevanja. Upoštevanje Sittejevega nasveta bi ohranilo mestu še marsikatero lepoto, odvrnilo pa bi od njega vso dolgo kalvarijo počasnega razvoja k popolni ureditvi in ga tudi obvarovalo marsikatero napake, ki se niti ne da več popraviti.

Ker torej občinskih mož nobeden izmed vposlanih treh regulacijskih načrtov ni zadovoljil, je prejel predstojnik mestnega stavbnega urada Jan Duffé naročilo, da napravi na podlagi teh treh načrtov še četrty regulacijski načrt, ki pa naj ustreza njihovim željam. Ko je Dufféjev osnutek stavbni odsek presodil in ga izpopolnil po svojih željah, ga je občinski svet izročil še posebni anketi, v katero so bili poslani razni občinski svetniki, vladni in deželni zastopniki ter strokovnjaki, dalje zastopniki raznih denarnih zavodov in končno še zastopniki stavbnih mojstrov. V smislu sklepov te ankete je Duffé svoj regulacijski načrt znova pregledal in popravil. Ko sta naposled vnesla v načrt svoje želje in zahteve še stavbni odsek in odsek za olepšavo mesta, je občinski svet načrt dne 23. jan. 1896 sprejel in ga je dne 19. avgusta 1897 odobrila tudi deželna vlada.

To je torej vsa odisejada ljubljanskega regulacijskega načrta, ki je v svoji končni obliki še najbolj podoben Fabianijevemu načrtu, četudi je delo Jana Dufféja in Jana Hráskega. Do popolne izvedbe regulacije po tem načrtu pa mesto ni nikdar prišlo. V teku časa so še marsikaj izpremenili in v načrtu popravili. Na morebitne pritožbe uvidevnejših mož pa so se seveda sklicevali na strokovnjaka Sitteja, četudi je ležal njegov načrt zaprašen in pozabljen na polici.

Dosledno nalogi, ki si jo je občina stavila že ob potresu, ustvariti namreč novo in lepšo Ljubljano, se je kmalu začelo v Ljubljani živahno delo. Podpore, brezobrestna posojila ali posojila z minimalnimi

Kresija v Špitalski, sedaj Stritarjevi ulici

Dunajska cesta, cerkev deželne bolnišnice l. 1895., sedaj hiša Kmetijske posojilnice

Trnovska župna cerkev

obrestmi, davčne prostosti za nova poslopja in še druga ugodnosti — vse to je delo sila pospešilo. Podirali in na novo gradili so vsevprek. Kdor že ni mogel podreti svoje hiše, ker ni bila dovolj porušena, jo je pa vsaj temeljito prenovil. Če ni šlo drugače, so prenavljali vsaj pročelja. Zidalo se je mnogo, a o lepoti novih stavb se ni mnogo razmišljalo. Kakor glive po dežju so se po potresu pojavile razne tuje stavbne tvrdke, za katerih imena vedo le še zaprašeni stavbni akti, katere so nam pa zapustile kup smešnih in neokusnih fasad v slogu netalentiranih posnemalcev. Splošna stavbna manija je povzročila, da je šlo marsikaj starodavnega in okusnega v prah in pepel. Tako je padla edinstvena špitalska ulica s svojimi ličnimi hišnimi pročelji, padlo je licejsko poslopje, ki je s svojo dolgo fasado v slogu 18. stoletja dajalo Vodnikovemu trgu intimen značaj. Izginil je zgodnje baročni Knežji dvorec in še mnogo, mnogo odličnih stavb, ki pa so bile po potresu še prav dobro ohranjene in so jih podrli često, ker so bile le-temu ali onemu napoti. Prostor, kjer je stal Knežji dvorec, je ostal še do danes nezazidan, niti ni bil uporabljen za park ali kaj drugega in vendar se je nekemu tako mudilo podreti starodavno in krasno palačo. Neraumevanje domačinov in tujcev, kakor tudi zasebne koristi so tako izropale mesto marsikatero nenadomestljive dragocenosti.

Razen hiš, ki jih je napravil prof. Fabiani (in te so bile najboljše), so delali načrte za večje stavbe in prezidave večinoma tujci. Tako je n. pr. napravil načrt za novo Kresijo in Filipov dvorec prof. Theyer iz Gradca. Ne glede na slabšo arhitekturo pročelij ti dve poslopji že s svojimi merami docela skvarita pogled na ta del mesta z masivom Grada v ozadju.

Precej je delal pri nas arhitekt Jeblinger iz Linza. Ta je med drugim preuredil tudi šentjakobsko in trnovsko cerkev.

Nekatere stavbe so bile napravljene po vzoru podobnih stavb v tujini. Tako n. pr. je napravljena ljudska kopel po vzoru kopeli v Lipskem, jubilejna ubožnica po vzoru ubožnice v Elberfeldu. Primero za kolodvor so iskali v Halleju in v Düsseldorfu. Končno je napravil načrte za kolodvor g. Blumenthal iz Nemčije. Nameravali so namreč zgraditi velik centralni kolodvor, pa niso dobili dovoljenja.

Živahna stavbna delavnost, ki je bila posledica potresne katastrofe, pa je tudi mnogo pripomogla k razvoju stavbnih obrtov in se je predvsem izdatno razširil njih obseg. A znaten napredek je bil dosežen tudi na tehničnem polju.

Kar se tiče sprememb v notranjem licu mesta, je naglašati v prvi vrsti razne higienske in asanacijske naprave ter uvedbe, kakršne so: nova kanalizacija, uredba stranišč z izplakovanjem z vodo in pnevmatično izpraznjevanje greznic, odprava komunskih uličic, premestitev smetišč iz notranjega mesta v mestni log, varnostne in zdravstvene odredbe po delavnicah in obratovalnicah, zgradba potrebne ljudske kopeli in mestne elektrarne. Zunanje lice mesta pa se je zaradi tega pravkar navedenega in pa zaradi živahne stavbne delavnosti sploh močno izpremenilo.

Važna je bila inkorporacija Vodmata (6. novembra 1896), omeniti je opustitev kaznilnice na Gradu, nakup ljubljanskega gradu od mestne občine (1905) in delno zaokrožitev tega posestva (1906) ter temeljito ureditev potov in nasadov na Gradu, združeno s pogozdovanjem arondiranega sveta. Prišla je tedaj tudi zgradba električne cestne železnice, mesto pa se

Vhod v Poljansko cesto (Peglezen)

Dejniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

SV. JAKOBA TRG ŠT. 3 — ROBBOVA HIŠA

je okrasilo z raznimi parki. Omeniti je še odpravo starih javnih vodnjakov in ureditev mestnih skladišč v jami poleg prisilne delavnice.

Ob obstoječih cestah in ulicah se je zgradilo največ hiš v Stritarjevi ulici (bivši špitalski ulici), kjer so, razen ene, vse hiše na novo zgrajene, dalje na Sv. Petra cesti, v Gosposki ulici, na Rimski cesti (Gorupove hiše), na Starem trgu in Sv. Jakoba trgu ter Sv. Jakoba nabrežju. Ob novo nastalih cestah in ulicah je zlasti omeniti skupine modernih trinadstropnih hiš na Slovenskem trgu, ob Sodni, Cigaletovi, Dalmatinski ulici ter Dunajski cesti, dalje ob vsej Miklošičevi cesti in ob podaljšani Sodni ulici deloma dvanadstropnih, deloma pa tudi trinadstropnih hiš. Na bivšem Del-Cotovem posestvu ob Poljanski cesti, in sicer ob novo nastali Strossmayerjevi, Ciril - Metodovi in Stare pravde ulici ter ob Elizabetni cesti je tudi vzrasla skupina enonadstropnih in dvanadstropnih vil z vrtovi. Prav tako je na bivšem škofijskem posestvu v šentpeterskem predmestju ob novi Ilirski, Vrhovčevi in podaljšani Škofji ulici ob Ahacljevi cesti ter v Prisojni ulici nastalo večje število enonadstropnih vil in hiš z lepimi vrtovi. Tudi število enonadstropnih delavskih hiš ob Hranilnični cesti se je precej pomnožilo. Izmed pritličnih hiš je omeniti zlasti delavske hiše ob novo nastali Kopališki in Zeljarski ter v Mali čolnarski ulici, dalje več zasebnih hiš v Hradeckega vasi.

V nekem oziru je torej popotresna Ljubljana vsekakor napredovala. Po silni katastrofi, ki je zadela Ljubljano, se je razvilo živahno stavbno delovanje. Na mestu razrušenih starih hiš pa zaradi regulacije često ni bilo mogoče postaviti novih, zato so jeli ljudje postavljati nove hiše v nekdanja predmestja, kjer so bile ulice širše, kjer se je mogla stavba prosteje razviti, kjer je imela dovolj zraka in svetlobe. In tako se je z lahkoto doseglo to, kar smatram za najvažnejšo točko stanovanjske higijene — decentralizacija stanovališč in razprostranjenost mesta. Kjer so se

Mesarski most na sv. Petra cesti, Urbanova hiša 1860, sedaj Resljeva cesta

Župna cerkev sv. Petra

pred potresom razprostirala polja in njive, so nastali novi in zdravi mestni deli.

Kot poseben napredek moramo navajati, da so tudi delavski sloji uvideli udobnosti lastnih, na prostem ležečih hišic. Prej so ti sloji večinoma stanovali v zanikarnih, temotnih in vlažnih stanovanjih, v starih hišah sredi mesta ali po predmestjih. Odkar pa je moderna socialna delavnost tudi ubožnejšim slojem olajšala graditev lastnih stanovališč, razvila se je na tem polju živahna delavnost. Nastale so cele kolonije majhnih, a zdravih delavskih hišic, tako v Koleziji, v Zeleni jami, pa tudi zunaj mestnega okoliša v Rožni dolini in drugod.

Če končno še enkrat pregledamo delo, ki je bilo napravljeno po potresu za preureditev mesta, vidimo, da se je sicer napravilo mnogo dobrega in koristnega za zdravstveno in higiensko povzdigo mesta ter da so se v splošnem s pridom uporabile vse tehnične pridobitve novega časa, da pa se je, žal, tudi mnogo zagrešilo, ko se je popolnoma prezrlo estetske vidike, pa bodisi pri graditvi novega dela mesta, kakor tudi, kar se tiče ohranitve starega. Mnogo se je zagrešilo in mnogo zamudilo v teku dvajsetih let neumornega dela za »novo in lepšo« Ljubljano, ki pa ga končno zastavi vojna vihra.

Po nadaljnjih dvajsetih letih se zdi, da je obzorje jasnejše... in že se nam kažejo obrisi stare, a novourejene Plečnikove Ljubljane.

FRANCESCO ROBBA

DR. ANTON VODNIK

Arhivalna studija.

Francesco Robba se je rodil okrog l. 1698.¹ na Beneškem.² Studiral je v Italiji, najbolj verjetno v Benetkah, kiparstvo in arhitekturo,³ odkoder ga je vodila pot v Ljubljano, ki je imela v tem času najtesnejše kulturno - umetnostne stike z njegovo domovino. V Ljubljano je prišel najkasneje l. 1721. in sicer v delavnico kamnoseškega mojstra Luke Misleja, pri katerem sta bila v približno istem času zaposlena še dva druga njegova rojaka, Angelo Pozzo in Jakob Contieri, oba iz Padove.⁴

Že l. 1722. je postal Robba Mislejev zet; 16. febr. je stopil v zakon z njegovo hčerjo Terezijo. Poročil ju je vikar Irlich; za priči sta bila Janez Ju-

rij Markovič in Jernej Galinger. Z njo je živel v zakonu dobrih devet let. Soproga mu je umrla 18. oktobra 1731, stara šele 30 let. (Krščena je bila 1. apr. 1701. Botra sta ji bila Gašper Franchi in Marija Troschin.) Iz tega zakona je bilo več otrok, ki pa so drug za drugim pomrli. Frančišek je umrl 12. maja 1728, star 5 let, Hermagora 12. maja 1730 v tretjem letu, Frančišek Borgia Luka pa je bil star šele 11 dni, ko mu je umrla mati.⁵

Iz najzgodnejšega časa vemo o njegovem udeleževanju v kiparski stroki samo to, da je l. 1724. izdelal figuralni okras na oltarju sv. Ane pri sv. Jakobu v Ljubljani.

V mestnih davčnih knjigah ljubljanskih je Robba od l. 1724. do 1729. vpisan med gostači. Davka so mu odmerili l. 1726. 8 gld. 10 kr.⁶ Leta 1728. je prosil magistrat za odpis davka za l. 1724., 1725. in 1726. v znesku 18 gld. 45 kr., a mu je bila prošnja odklonjena.⁷ L. 1727. je plačeval davka 6 gld., l. 1731. 15 gld. 53 kr. 1 vinar, l. 1740. 4 gld., l. 1751. pa 10 gld. 53 kr. 1 vin.⁸

L. 1727. je umrl Robbov tast Luka Mislej in sicer ne konec istega leta, kakor poroča Wallner,⁹ zakaj že 18. aprila t. l. so kamnoseški mojstri v Ljubljani tožili Robbo kot Mislejevega oskrbnika, da naj jih pri sodni razpravi dne 28. aprila razreši vsake odgovornosti glede terjatve v znesku 40 gld., ki jo imata nasproti njim neki Podrekar in njegova žena, ker bodo sicer morebitno proti njim naperjeno rabsodbo prenesli nanj.¹⁰ Navzdol pa je meja Mislejeve smrti 17. dec. 1726, ko je prejel na račun velikega oltarja v bivši avguštinski cerkvi v Ljubljani, katerega delo je bil prevzel, prvi obrok v znesku 1000 gld.¹¹

Po Mislejevi smrti je namreč postal Robba oskrbnik njegove zapuščine, lastnik njegovega

Sv. Janez Nepomuk, sedaj pred cerkvijo sv. Florijana v Ljubljani

⁵ DS, 1902, p. 677.

⁶ DS, 1902, p. 677.

⁷ G. P., 1728, p. 14.

⁸ DS, 1902, p. 677; G. P. 1728, p. 58; G. P. 1740, p. 70.

⁹ Mitteilungen des Musealvereines für Krain 1890, p. 127.

¹⁰ G. P. 1727, p. 14—15.

¹¹ G. P. 1728, p. 36—38; 40—43; 44—47.

imetja in naslednik v obrti. S tem, da se je poročil z njegovo hčerjo, pa je dobil pravico do meščanstva.¹²

Že l. 1727. je prejel Robba več naročil, katera je vsa tudi izvršil.

Od l. 1720. dalje se je gradila na Kranjskem Dunajska cesta. L. 1724. so dovršili savski most pri Črnučah. V spomin na to so l. 1727. postavili kapelico sv. Janeza Nepomuka na levem savskem bregu. Kiparska dela v tej kapelici je izvršil Robba. Kapelica je stala 2324 gld. 47 kr. Stroške je pokrtil kranjski domestikalni zaklad, ki bi moral poslej skrbeti za vzdrževanje.¹³

Dne 20. aprila istega leta pa je napravil pogodbo za prvo večje samostojno in pomembnejše delo — za oltar sv. Ignacija v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu, z rektorjem jezuitskega kolegija v Ljubljani, Petrom Buzzi-jem, ki je podpisal pogodbo v imenu zagrebškega jezuitskega kolegija, čigaver je bila cerkev sv. Katarine.¹⁴

V pogodbi se Robba obvezuje med drugim 1. da bo na svoje stroške postavil oltar s tabernakljem, tlakom v kapeli sv. Ignacija, kamenito nagrobno ploščo sredi tlaka, z balustrado, ki bo imela železna, s cvetjem okrašena vrata, sploh vse po priloženem načrtu, iz dobrega, trdnega, lepo pisanega marmorja — razen oltarne slike — držeč se določenih mer in proporcij glede na velikost kapele.

2. da bo lastnoročno izklesal kipe sv. Trojice, sv. Frančiška Ksaverskega in sv. Frančiška Regisa, angela, ki nosita večji ščit z Jezusovim imenom, manjši ščit za grb darovatelja, angelske glavice na različnih mestih — in sicer iz kararskega marmorja, kakor tudi vse ostale bele dele (kapitele in baze stebrov in pilastrov). Marmor mora biti svetel in kolikor mogoče brez marog, posebno pri kipih, ki se bodo morali upodobiti v dejanju in zadržanju, kot ga bo odredil ljubljanski rektor.

3. da bo napravil dva večja okrogla stebra iz celega, lepo pisanega in barvnega afrikanskega marmorja, dva polstebra na skrajnih oglih oltarja pa iz lepo pisanega kranjskega marmorja. Štirje pilastri za kipe svetnikov in okvir za oltarno podobo bodo iz rdečega francoskega marmorja. Drugi deli bodo iz žoltega veronskega, rdečega francoskega, afrikanskega, črnega in kranjskega marmorja — po načrtu.

4. da bo napravil tabernakelj s podstavkom in kupolo, z dvema angelskima glavicama na vrhu, kamor se ima postavljati križ in izpostavljeni sv. R. T. Na venčni zidec pride kip M. B., na obeh straneh pa dva angela v molitvi. Tabernakelj bo imel štiri ovite stebriče iz rdečega francoskega marmorja, niše in dvoje volut iz žoltega veronskega marmorja ter štiri anjele na obeh straneh. Ves tabernakelj bo iz finega marmorja.

Oltar sv. Ignacija v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu

¹² Vrhovec, Ljubljanski meščanje, p. 1.

¹³ Blätter aus Krain, 1864, p. 174 sl.; DS, 1902, p. 678.

¹⁴ Dr. V. Hoffiller, Vjesnik hrv. arheol. društva, XIV, 1915—1919, p. 207—211.

Sv. Frančišek Ksav. v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu

5. da bo napravil na svoje stroške presv. Ime Jezusovo z žarki, prav tako žarke nad vsemi tremi osebami sv. Trojice, nad sv. Frančiškom Ks. in sv. Frančiškom Regisom, dalje nad blaženo devico Marijo in otrokom — vse iz dobro pozlačenega bakra.

6. da bo dokončal oltar približno v roku enega leta in ga pripeljal iz Ljubljane do brega Save, približno eno uro oddaljenega od Zagreba, kjer se običajno iztovarja blago za Zagreb — vse na svoje stroške.

7. da bo osebno postavil oltar v cerkvi zagrebskega kolegija in da bo nadzoroval delo, dokler ne bo oltar dovršen.

Nasprotno se obvezuje rektor zagrebskega jezuitskega kolegija p. Giacomo Pettinati, da bo izplačal Robbi za vsa omenjena dela 2000 renskih gld., da bo iztovoril ves oltar s splavov na suho, ga pripeljal s svojimi vozovi in volmi do zagrebskega kolegija, da bo dal potrebni material, plačal zidarska dela in delavce, ki so potrebni pri postavljanju, tudi da bo preskrbel Robbi in enemu njegovemu pomočniku stanovanje in hrano, dokler ne bo delo končano.¹⁵

Ko so bile med l. 1721.—1726. že vse kapele v cerkvi sv. Katarine okrašene, je preostala samo še prva na levi strani (kapela sv. Ignacija). Za to je nadškof ostrogonski in knez-primas ogrski Mirko Esterhazy, čigar grb stoji na vrhu oltarja, daroval večjo vsoto, tako da je bilo mogoče v to kapelo postaviti kameniti oltar, medtem ko so v ostalih kapelah leseni.¹⁶

Robba se je bil obvezal, da bo napravil oltar približno v enem letu. Na vsak način je bil oltar postavljen do 17. dec. 1729, ko je jezuitski rektor Frančišek Ks. Barci pisal nadškofu Esterhazy-ju v Ostrogon pismo, v katerem izraža svoje in vsega kolegija zadovoljstvo nad tem, da je dobila cerkev nov oltar, krasen po obliki in izvedbi, ki ga vse občuduje in hvali. Takega spomenika da kraljevina Hrvatska še ni videla. Zagrebški kapitelj da je bil tako navdušen zaradi njega, da je pri istem umetniku naročil še štiri nove marmornate oltarje za stolno cerkev sv. Štefana.¹⁷ Da bi bil oltar dograjen že do 2. jan. 1729, ko je Robba z rektorjem Frančiškom Ks. Barci-jem sklepal novo pogodbo za oltar v kapeli D. M. Loretanske iste cerkve, kakor meni Viktor Hoffiller,¹⁸ se mi ne zdi verjetno, ker bi sicer rektor nadškofa-dobrotnika gotovo že prej obvestil o tem.

Istega leta — 1727. — je zagrebški kapitelj, spodbujen najbrž po zgledu jezuitskega kolegija, sklenil 11. dec. z Robbo pogodbo glede dveh oltarjev sv. Katarine in sv. Barbare za stolno cerkev. Pogodbo sta podpisala Matija Mužinić, kanonik stolne cerkve, in Andrej Grličić, upravitelj ško-

¹⁵ Dr. V. Hoffiller, l. c., p. 207—208; Ogrski državni arhiv. Acta colleg. S. I. Zagrab - irreg. VII. n. 287.

¹⁶ l. c., p. 211—212.

¹⁷ Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission. N. F., III. Bd., II. Teil. Wien 1905, p. 230; Škofijski arhiv v Ostrogonu.

¹⁸ Hoffiller, l. c., p. 217.

fijjskih posestev — ustanovnika obeh oltarjev. Robba na pogodbi ni podpisan, marveč je samo omenjen kot »sculptor et architectus, alias civis Labacensis«.

Oba oltarja naj bi bila iz marmorja po priloženem načrtu in oba povsem enaka. Na oltarju sv. Katarine naj bi stali: na desni sv. Frančišek Saleški, na levi sv. Filip Nerij, zgoraj apostol sv. Andrej — patron ustanovnika tega oltarja, Andreja Grličića. Na oltarju sv. Barbare pa naj bi stali: na desni sv. Bartol, na levi sv. Štefan, zgoraj apostol sv. Matija — patron drugega ustanovnika, Matije Mužinića. Oltarne podobe bodo izdelane iz kamna in sicer v reliefu. Oltar sv. Katarine mora pripeljati Robba do Kraljevega broda do Velike noči l. 1729., oltar sv. Barbare pa 8 mesecev kasneje. Ustanovnika pa se obvezeta, da bosta oltar prepeljala do cerkve, preskrbela potrebni material, ostala dela in delavce razen zidarjev preskrbi Robba sam. Za vsak oltar prejme Robba od ustanovnikov 1600 gld., po 100 gld. naprej.¹⁹

Po pogodbi bi se torej morala oltarja postaviti že l. 1729. Vendar se Robba ni držal termina. Na pogodbi je zabeleženo, da je 4. sept. 1730 prejel na račun oltarja sv. Katarine 500 gld., 24. jan. 1731, »dum perfecisset aram S. Catharinae« pa zopet 500 gld. Grličić je ostal Robbi za ta oltar dolžan še 300 gld., katere mu je izplačal 30. marca 1746 varuh stolnice Štefan Putz (opazka na pogodbi). O izplačevanju na račun oltarja sv. Barbare ni v pogodbi ničesar omenjenega. Tkalčić meni, da je bil postavljen okrog l. 1733.,²⁰ vendar nima za to nobenega dokaza.

Na podlagi mestnih sodnih zapisnikov v Ljubljani pa je razvidno, da oltar sv. Barbare ni bil dograjen pred l. 1739. L. 1734., 18. junija, je namreč Matija Jelouschek kot pooblaščenec Jurija Dumbovića in Jurija Plepelića, izvrševatelj oporoke Matije Mužinića, prvič tožil Robbo pri mestnem sodišču v Ljubljani zaradi oltarja sv. Barbare, katerega ustanovnik je bil Mužinić, in sv. Katarine, katerega ustanovnik je bil Grličić, ki bi ju po pogodbi z dne 11. dec. 1727 moral zgraditi in postaviti ter pripeljati do Kraljevega broda, enega — oltar sv. Katarine — do Velike noči l. 1729., drugega — oltar sv. Barbare — pa osem mesecev kasneje.²¹ Dne 10. febr. 1736 je tožil drugič.²² 22. febr. 1737 pa tretjič.²³ Pri sodni obravnavi z

Sv. Frančišek Regis v cerkvi sv. Katarine v Zagrebu

dne 10. jan. 1738 je bil Robba zamudno obsojen, ker se ni udeležil razprave.²⁴ Dne 27. junija 1754 je tožil Robbo Tomaž Iglič, zvonar v Zagrebu, pri mestnem sodišču v Ljubljani za dolg 150 gld. s 50/0 obrestmi na podlagi zadolžnice od 1. novembra 1739²⁵ — iz česar sklepam, da se je Robba 1739 mudil v Zagrebu, bržkone z namenom, da dovrši, oziroma postavi omenjeni oltar sv. Barbare, med-

¹⁹ l. c., p. 220—221. Kapiteljski arhiv v Zagrebu, Acta ant. fasc. 101, n. 51.

²⁰ Hoffiller, l. c., p. 222.

²¹ G. P. 1734, p. 169—170.

²² l. c. 1736, p. 136.

²³ l. c. 1737, p. 140.

²⁴ l. c. 1738, p. 152—153.

²⁵ l. c. 1754, p. 216.

**Sv. Štefan, sedaj v župni cerkvi
v Varaždinskih Toplicah**

tem ko je neka druga dela, ki jih je imel tamkaj izvršiti, odložil na poznejši čas.²⁶

Po Mislejevi smrti je postal Robba, kakor rečeno, oskrbnik njegove zapuščine. Januarja l. 1728. prosi kamnosek Frančišek Grobnik mestno sodišče, da se mu plača cenitev Mislejeve zapuščine v obdelanem in neobdelanem marmorju ter

orodju, za katero je porabil 6 dni. Sodišče določi znesek 9 gld., katerega naj izplača Robba.²⁷ Nato poroča Robba, da se je pri cenitvi Mislejevega marmorja napravila pri štetju napaka in da se je vrednost nekega predmeta zaračunala dvakrat namesto enkrat, radi česar on lahko trpi škodo. Prosi za par komisarjev, in sicer za Bartolomeja Zewulla in Ambroža Kappusa, da cenitev revidirata. Magistrat določi za komisarja oba predlaganca.²⁸

Januarja istega leta se je pričela pravda zaradi Mislejeve zapuščine med Robbo kot oskrbnikom, njegovo ženo Terezijo in Mislejevim sinom Jurijem na eni, in Mislejevo vdovo na drugi strani. Ana, rojena Werdnikh, je bila druga Mislejeva žena, Jurij in Terezija pa sta bila iz prvega Mislejevega zakona s Heleno Shefertnikh.

Robba je 24. jan. vložil proti Mislejevi vdovi tožbo, ker da je v seznamu Mislejevega inventarja nekatere predmete zatajila. Sodišče določi narok za 15. marec. Narok 26. jan. za sodno zaprisego tega seznama pa se prekliče.²⁹

Dne 21. jun. je bila namreč Ana vdova Mislej vložila pri sodišču seznam onih predmetov, katere si je »iz ženske slabosti« prisvojila in jih ni sprejela v možev inventar, s prošnjo, naj se določi narok za zaprisego. Sodišče je določilo 26. febr.³⁰ 10. marca sta prosila Jurij Mislej in Terezija Robba sodišče, da se določi obnovitveni narok zaradi predmetov, ki jih dedujeta po svoji materi Heleni, in ki si jih je Ana vdova Mislej proti njuni volji prisvojila in ki naj jih izroči njima. Sodišče določi narok 15. marca.³¹ Istega dne je prosil Robba sodišče za narok glede seznama zatajenih in pridržanih predmetov, ki mu ga je sporočila nasprotna stranka. Sodišče določi narok 10. aprila.³² 24. marca sta prosila Jurij Mislej in Terezija Robba sodišče za obnovitveni narok v isti zadevi. Sodišče določi 19. april.³³ Pri sodni razpravi dne 19. aprila skuša Robba predloženi seznam Mislejeve vdove ovreči, češ, da v njem niso navedene vrste denarja, in predlaga, naj se napravi nov, v katerem bo to upoštevano. Ana Mislej ugovarja, da ni dolžna prijaviti vrst denarja; ostaja pri seznamu, katerega je naznanila in ga bo pod prisego vzdrževala. Naj se torej določi narok za položitev ponudene prisege. Sodišče sklene, da ostane pri seznamu Mislejeve vdove in določi narok 29. aprila.³⁴ Istega

²⁶ l. c. 1754, p. 275—6.

²⁷ l. c. 1728, p. 14.

²⁸ G. P. 1728, p. 36.

²⁹ l. c., p. 17.

³⁰ l. c., p. 12.

³¹ l. c., p. 49—50.

³² l. c., p. 50.

³³ l. c., p. 63.

³⁴ l. c., p. 79—80.

dne se je vršila tudi razprava med Jurijem Mislejem in Terezijo Robbo ter Mislejevo vdovo. Tožitelja zahtevata, naj jima toženka izroči predmete, ki jima pripadajo kot dedičema po materi, in sicer iste kakovosti in količine. Ana Mislej ugovarja, da bi sporni predmeti pripadali tožiteljema, ker so prišli v njeno posest na pravilen način. Tožitelja dobita tožbo, Ana Mislej apelira, apelacija se pripusti.³⁵ Dne 24. maja je prosila Ana Mislej za obnovitveni narok glede zaprisege seznama. Sodišče določi narok 21. junija.³⁶ Dne 2. junija je prosila Ana Mislej, da se narok izvrši nekoliko prej kot 21. junija. Sodišče določi narok 10. junija.³⁷ Dne 13. julija je prosila Ana Mislej za narok, da se odloči, ali je dolžna Robbi vrniti nekatere predmete in sicer v naturi ali v vrednosti, tako n. pr. štiri zlate prstane, katere ji je bil podaril njen mož, in če mora za spalno suknjo in par copat dati za maše. Sodišče določi narok za 12. sept.³⁸ Dne 27. novembra sta predlagala Jurij Mislej in Terezija Robba zasego nekega denarja, ki je bil v Mislejevi hiši pri oskrbniku Robbi, in prosila za narok zaradi predmetov, ki so jima na podlagi razsodbe z dne 19. aprila pripadli kot dedičema po materi, Robbi pa naj se naloži, da s tem denarjem do nadaljnjega ne sme razpolagati. Sodišče določi narok 17. dec. in izda Robbi tozadevni odlok.³⁹ Po smrti Ane vdove Mislej je od l. 1738. do 1740. nadaljeval pravdo njen brat in dedič, duhovnik Luka Bernardin Werdnikh, dokler ni bila zadeva pri razpravi avgusta 1740 likvidirana Robbi v prid.⁴⁰

Dne 20. jan. 1728 je tožil Robbo pri mestnem sodišču Henrik Filip Spath na plačilo zneska 66 gld. 33 kr., ki sta ga ostala dolžna na zdravilih Mislej in njegova žena, s 6% obrestmi, sicer pa se mora vršiti razprava. Sodišče določi narok 15. marca.⁴¹ Dne 10. marca je prosil Robba, da se določi narok zaradi terjatve. Sodišče določi 19. april.⁴² Dne 30. sept. je prosil Spath za obnovitveni narok zaradi teh 66 gld. 33 kr. Sodišče določi 12. novembra.⁴³ Dne 1. febr. l. 1734. je tožil Spath Robbo

zopet zaradi tistega dolga. Sodišče je določilo narok 19. februarja.⁴⁴

Dne 2. aprila 1728 pa je tožil Robbo Matija Christian zaradi dolga v znesku 99 gld. 33 kr. pokojnega Misleja pri pokojnem trgovcu Wornusu.⁴⁵ Dne 16. aprila ga je tožil drugič v isti zadevi,⁴⁶ dne 14. maja tretjič.⁴⁷

Dne 26. avg. 1728 je prišel cesar Karel VI. v Ljubljano k poklonstvu, ki se je slovesno izvršilo dne 29. avgusta.⁴⁸ Na ta sprejem se je Ljubljana pripravljala že več mesecev poprej. Magistrat je dal za to priliko postaviti slavolok pri Vicedomskih vratih in izvršiti doprsni kip Karla VI. iz belega kararskega marmorja za mestno hišo, ki je bila ob cesarjevem prihodu okrašena s kipi in z napisi. In sicer je bila na eni strani boginja miru in nad njo Karel Véliki z napisom »Pace magnus«, na drugi strani bojni bog s kipom Karla V. in z napisom »Bello magnus«, v sredi pa že omenjeni doprsni kip Karla VI. s Famo in z napisom »Hic utroque«. Pod srednjim lokom je stal izklesan zmaj (mestni grb), ki mu je na dan poklonstva teklo iz žrela belo in rdeče vino. Slavolok pri Vicedomskih vratih in doprsni kip Karla VI. na magi-

⁴⁴ l. c., 1734, p. 19.

⁴⁵ l. c., 1728, p. 182.

⁴⁶ l. c., p. 186.

⁴⁷ l. c., p. 189.

⁴⁸ DS, 1902, p. 680.

³⁵ l. c., p. 80—81.

³⁶ l. c., p. 100.

³⁷ l. c., p. 104.

³⁸ l. c., p. 123.

³⁹ l. c., p. 159—160.

⁴⁰ l. c., 1738, p. 35—36, 65, 117, 126; l. c. 1739, p. 23, 38, 61, 92, 93—94, 113, 138; l. c. 1740, p. 19, 23, 47, 70, 88, 103, 115—116.

⁴¹ l. c. 1728, p. 12.

⁴² l. c., p. 49.

⁴³ l. c., p. 138.

Sv. Matija,
sedaj v žu-
pni cerkvi v
Varaždinskih
Toplicah

Cesar Karel VI., sedaj v ljubljanski mestni hiši

stratu je izvršil Robba. Račun je znašal 440 gld. 29 kr., in sicer za slavolok sam 360 gld., za 310 funtov porabljenega gipsa 10 gld., za davek 4 gld. 29 kr., za kip 18 gld., za odškodnino 48 gld.⁴⁹ Dne 5. maja 1728 je prejel Robba na račun 150 gld.,⁵⁰ dne 22. junija zopet 150 gld.,⁵¹ dne 15. nov. pa ostanek v znesku 140 gld. 29 kr.⁵² Čigav je bil doprsni kip Karla VI., ki je krasil slavolok,⁵³ ni jasno. Račun mestne računske knjige iz l. 1728.⁴⁹ omenja samo en kip in sicer izrečno za mestno hišo (»vor des Keissers Prust Stukh auf das Rathaus«).

⁴⁹ Mestna računska knjiga, 1728.

⁵⁰ l. c.

⁵¹ l. c.

⁵² l. c.

⁵³ DS, 1902, p. 680.

Plemič Filip de Giorgio, ki je umrl 21. sept. 1722, je volil v svoji oporoki 6000 gld. za véliki oltar v avguštinski cerkvi, z oltarno in vrhno sliko ter za mašni plašč s štirimi dalmatikami. Delo je bilo poverjeno Luki Misleju, ki je dobil 17. dec. 1726. l. 1000 gld. na roko, drugo pa bi dobival v obrokih. Kmalu nato je Mislej umrl. Sedaj bi moral Francesco Robba kot Mislejev dedič in naslednik znesek vrniti, čemur pa se je uprl, češ da bo delo on dovršil. Mestno sodišče je razsodilo njemu v prilog in Robba je sklenil dne 21. jan. 1728 novo pogodbo z izvrševalci Giorgio-ve oporoke.⁵⁴

Ker je Robba delo pri avguštincih neprestano odlašal in nameraval oditi celó izven dežele na Koroško, preden bi položil temelj novemu velikemu oltarju v avguštinski cerkvi, je začel samostan pri mestnem sodišču pritiskati nanj, da bi delo nadaljeval in hitro položil temelj. Dne 25. aprila je vložil na magistrat prošnjo, da naj ta na podlagi vicedomskega dekreta z dne 23. aprila istega leta prisili Robbo k temu, da pod kaznijo toliko časa ne bo smel oditi iz mesta, dokler ne bo oltarju položil temelja. Magistrat je izdal tozadevni ukaz.⁵⁵

5. maja nato je prosil Robba magistrat za narok, da bo zaslišan v zadevi vicedomskega dekreta in magistratovega ukaza glede graditve oltarja in polaganja temelja. Magistrat določi narok 27. maja z obojestranskim povabilom. Med tem časom pa se zapor v mestu ukine.⁵⁶ 10. maja sta prior in konvent prosila magistrat, naj ta ukaže Robbi, da na določeni 27. maj pride osebno k razpravi in nikamor ne odide. In to pod kaznijo. Magistrat mu to ukaže.⁵⁷ Razprava pa se ni vršila na določeni dan, temveč pozneje, dne 19. septembra.

(Dalje prihodnjič.)

⁵⁴ G. P., 1728, p. 188—89, 191, 193; DS, 1902, p. 678.

⁵⁵ G. P., 1735, p. 59.

⁵⁶ l. c., p. 61.

⁵⁷ l. c., p. 64.

OB PETSTOLETNICI NOVEGA MESTA L. 1865.

JANKO JARC

(Prispevki k zgodovini narodnega preporoda na Dolenjskem.)

Šestdeseta leta z vsemi pomembnimi izpremembami in še več obljubljenimi napovedmi so zatekla Novomeščane sredi njih drobnih skrbi in skromnih zabav, ne da bi jih vsaj v začetku občutneje vznemirile. Absolutistična noč petdesetih let je zamorila mlade rasti narodnega in političnega gibanja iz l. 1848. in silno redko sejani dopisi po našem časopisju vedo pač povedati le o tem, o čemer se je smelo pisati: o nesrečah in ujmah, dobri in slabi letini in podobnem. Mirnega sožitja meščanstva ni v tem času kalil nikak večji spor in v strahu božjem in dolžni lojalnosti so tekli dnevi počasi v nepovrat. V tej tišini pa so doraščale nove moči in v začetku šestdesetih let je novi novomeški dopisnik »Novic« M. P., po vsej priliki petošolec Matija Pašič iz Semiča, vesel sporočil svojemu listu,¹ »da tudi mi, kakor se vidi, ne bomo zadnji v slovenščini. Jela je tudi pri nas javiti tako živo zavednost narodnosti kakor še nikdar ne. Oživlja nas ljubezen do materinega jezika, ki je bil tako dolgo zanemarjen kakor da bi ne bil naš domač jezik. Bili so časi, da so se ravno tukaj ljudje iz dijaka norca delali, ko so ga v maternem jeziku to je, po slovensko govoriti slišali; brž so mu rekli, da je ali hud sovražnik nemščine ali pa je celo ne razume; zdaj je pa to drugač. Prerodili smo se in narodni duh nam v srcih klije. Nemščina se ne zanemarja, al tudi slovenščina dobiva čedalje bolj pravice, ki ji grejo pred Bogom in svetom. Da so se časi tako dobro obernili v naši gimnazii, gre čast in hvala verlemu domoljubu, visoko častitemu gosp. očetu frančiškanku L(adislavu) H(rovalu), profesorju gerškega jezika, ki nam je res dika in ponos. Celo leto se prestavlja gerški jezik na slovenski, tako na priliko: Demostena, Ksenofonta in Homerja; prevodi grejo že dobro od rok.« In dobra dva meseca kasneje dodaja isti dopisnik: »Iz raznih dopisov, ki se nahajajo po slovenskih časnikih in napredovanje našega slovstva zadevajo, se vidi, kako živo veje duh slovenski, kako se oživlja narodno čutje in hrepenenje po pridobitvi pravic, ki vsakemu narodu, kateri ni še popolnoma poginul, so presvetle svetinje. Le tako naprej!«¹

To sveže klitje narodne zavesti v frančiškanski gimnaziji, ki se gotovo ni manifestiralo samo v šolskih klopih in stolpcih »Novic«, pa je po dopisu, ki ga je isti dopisnik poslal »Novicam« 11. aprila 1861 in v katerem sporoča, da »na naši gimnazii čislajo materinščino, kakor je pravo in treba« in da je dijakom spodnje gimnazije na voljo dano verouka, naravoslovja in zgodovine učiti se »po slovenski ali pa

po nemški«, v višji šoli pa da prestavljajo »vse avtorje po slovensko«, moralo v nekaterih krogih zbuditi le nezadovoljstvo, v gimnaziji sami pa strah pred preveliko odkritosrčnostjo dopisnika, zakaj deset dni kasneje je že popravil svoj dopis, »da se na tukajšni gimnazii slovenščina čisla, kakor *postave* pripuste, ki imajo veljavo.«

V času, ko so si dopisniki slovenskih in nemških časopisov iz drugih krajev dežele že stali ostro nasproti in po predalih svojih listov lomili kopja in prelivali potoke črnile, se povprečni Novomeščan še dolgo ni mogel znajti v množini novih vprašanj, ki so od časa do časa le butnila tudi obenj. Razdeljeni v dosti med seboj ločene plasti stanov in položajev, ni bilo nikjer organizacije, ki bi skušala premostiti razlike med njimi in jih skušala vzgajati v smislu sodobnih teženj konstitucionalizma in narodne enakopravnosti. Kazina je bila v tem času privilegirano shajališče uradništva in njega družin, katerim se je pridružilo še častništvo male provincialne garnizije, v njej pa so prevladovali člani, ki po kasnejši izjavi A. R., dopisnika Laib. Ztg.,² niso mogli preboleti časov premaganega sistema in jim je ideal bilo še vedno obdobje, ko je mala kitica bila še velika moda. Družabne prireditve v Kazini pa so dosegale svoj vrh v — tomboli. Ostalo meščanstvo je bilo v večini prepuščeno samo sebi in je kolebalo med gospodo, h kateri so ga kljub vsemu še vedno pritezale podedovane vezi dolžnega spoštovanja, in med nečim novim, česar še ni dovolj poznalo niti dovolj poznati moglo. Zato so se mnogi razburjali zaradi vsake svobodneje izrečene besede ali pa nezaupno zmajevali z glavami, kož n. pr. pri zaključni gimnazijski slavnosti ob koncu šol. l. 31. julija 1861, o čemer poroča dopisnik »Istinovič« z dne 2. avgusta³: »Da se takim ljudem, ki niso ne kuhani ne pečeni, nikdar vstreči ne dá, se je očitno pokazalo zadnji dan p. m. Pri zahvalni sv. maši so peli »Te Deum laudamus« namesti po nemški, kakor doslej, po *slovenski*. To jim je tako zajedalo, da je, — se ve dá brez premisleka — nekdo rekel: Das ist eine Demonstration. Ko pa je v šolski sobani nemški govornik temeljito dokazoval, da prava omika izvira iz *gerške* in *rimljanske* ali *latinske*, in da kdor iz nje ni zajemal, se zastonj med prave omikane šteje, so se tako razjezili, da je bilo strah; kar pobesili so oči in stermeli v tla. Ko pa je *slovenski* govor se pričel, so bili celó nemirni, posebno ko so zaslišali ime Tomanovo in Černetovo itd. Nekateri so celo kopita pobrali in zapustili sobano. Taka je!«

¹ Novice 1860, 231, 320.

² Laib. Ztg. 1863, 1164.

³ Novice 1861, 264. Govor osmošolca Jožeta Lubiča iz Prečne priobčen istotam str. 302.

Nastopi poslanca dr. Tomana in Černeta pa niso odmevali samo v šolski sobani novomeške gimnazije, ampak tudi v širši novomeški okolici, kar spričuje dopis L. Podgoriškega (osmošolec Leopold Gorenjec iz št. Ruperta) z dne 9. avg. 1861 v »Novicah«, da se »v celi ondašnji okolici in tudi v Novem mestu nabirajo podpisi za zahvalnico, koja se bo poslala verlemu našemu zastopniku, gospodu Toman-u«, in kar da se je vse »lepo očito in spodobno godilo.« Dopisnik J(ože) L(ubič) iz Prečne pa je v dopisu »Iz novomeške okolice« istega leta napisal, da »iz Novega mesta smerdi že sém na deželo po tacih prikaznih, ki smo jim upili uni dan z vami, drage »Novice« iz navdušenih gerl: »Živeli!« Le naprej, Novomeščani, da na slovenski zemlji Avstrije izpulite Tržičanom zastavo nemške »kulture«.

Veselje očetov frančiškanov nad mlado brstjo na njihovi šoli je grenila temna slutnja, ko je bil postavljen v Ljubljani za ljudsko- in srednješolskega nadzornika dr. A. Jarc, o katerem je direktor p. B. Vovk zapisal v gimnazijski kroniki sledeče besede:¹ »Bil je namreč iz Hrvatske pregnani šolski svetnik dr. Ant. Jarc v Ljubljani nastavljen in mu je bilo vodstvo ljudskih in srednjih šol v Kranjski zaupano — gotovo ne v dobro šole. Zakaj kakor se je pod šolskim svetnikom Fr. Rieglerjem gimnazijski pouk letno dvigal, tako je začel sedaj padati. Konferenčne zapisnike rešujejo površno, zato jih tudi vedno bolj površno sestavljajo, pri maturah pa je mesto vestne, vzpodbujajoče strogosti in točnosti nastopila surovost in z njo površnost v izpraševanju, zvezana z veliko popustljivostjo in prosjačenjem šolskega svetnika, kar je žigosalo maturitetne izpite za golo formalnost.«

Novomeščane je v tem času gotovo bolj ko vse drugo interesirala napeljava vodovoda iz Krke na Glavni trg, kjer je mestna občina postavila ličen vodnjak, vlit na Dvoru, in iz katerega je med veseljem polnoštevilno zbranega občinstva 3. oktobra prvič zažuborela voda in tekla nenehoma, dokler niso kasneje

¹ Memoratu digna Gymnasii Rudolphswertensis pro Anno 1818 et Sequent., sub 1861.

Spomenica ob 500 letnici Novega mesta

kratkovidni mestni očetje prodali vodnjaka prof. K. Pamerju, ki ga je odpeljal v gornjeavstrijski trg Trauberg. Lahno gibanje, ki ga je povzročala gimnazijska »demonstracija« konec julija in pobiranje podpisov za zahvalnico Tomanu, se je zopet poleglo in zopet je bilo vse pri starem. Zakaj dopisnik »Novic« iz Črnomlja piše 8. novembra 1861, da »po Novem mestu vlada še zmirom nekaj ptuj veter, v Metliki ravno tako«, bahajoč se pri tem: »vse drugače pa je v našem Črnomlju«.

In ta tuji veter je v glavnem obvladoval novomeško ozračje kljub posameznim klicem po slovenskem družabnem središču in kljub temu, da je novomeška gimnazija ob koncu šol. l. 1861./62. uprizorila novo demonstracijo s tem, da je v po dveh letih zopet izdanim letnem poročilu dala zaenkrat samo imena učencev in njih rojstnih krajev tiskati s slovenskim prapopisom, za kar so si »Novice« na 301. strani l. 1862. štejele v dolžnost, »svojo popolnoma pohvalo izreči vodstvu novomeškemu, ki je prvo nastopilo pot narodne enakopravnosti slovenskih imen skozi in skozi ter krajne imena pisalo tako, kakor so, izvirne in domače.«

Ko pa se je na jesen l. 1862. v Novem mestu sprožilo vprašanje proslave petstoletnega jubileja ustanovitve, se je ta veter od časa do časa vzvrtinčil v vihar, ki je končno prezračil tudi zatohlo novomeško ozračje. In ko so se razpodile njegove megle in se je razkadilo praznično navdušenje, je ostal v Novem mestu vsaj za del meščanov malo razveseljiv in zaželen spomin na petstoletnico — narodna čitalnica.

PRIPRAVE ZA JUBILEJNE SVEČANOSTI

V novembru 1862. leta so lekarnar Dominik Rizzoli, trgovec in obč. odbornik Sigmund v. Pilbach in uradnik Franc Zorko izdali na Novomeščane oklic² z vabilom na čim številnejše sopodpisovanje priložene vloge na občinski odbor, v kateri opozarjajo na bližajoči se poltisočletni jubilej ustanovitve Novega mesta in predlagajo občinskemu odboru, da naj stori vse potrebno, da slavnostni dan ne bo praznovan samo s primernimi svečanostmi, ampak da deloma zgrade »duhu in zahtevam napredujočega časa odgovarjajoče zavode, katerih humaniteta, splošna koristnost in potrebnost je izven dvoma, že obstoječim pa preskrbe razvoj in izpopolnitev, kot n. pr.: bolnišnico, dozidavo gimnazijskega poslopja, pomnožitev učil gimnazije in dopolnitev učnih moči za proste predmete, razširjenje mestne hiše itd. itd.« Poleg tega predlagajo, da bi se tudi ustanovitelju postavil viden spomenik, bodisi kip ali slika. »Ker pa Novo mesto že notorično le z zelo skromnimi sredstvi razpolaga in bi mu pri najboljši volji za še tako humanitaren namen ali zgraditev spomenika manjkalo materialnih moči in ker bi te bilo mogoče zbrati edinole s prireditvijo dobrodelne loterije, od najvišjega mesta dovoljene, zato si podpisani dovoljujejo staviti sledeče predloge:

² Mestni arhiv sub 1862 ss.; tam tudi vsi ne posebej označeni zapisniki občinski sej.

I. Da obč. odbor sam z vso nujnostjo prevzame izvedbo jubil. svečanosti in izprosi po posebni deputaciji na najvišjem mestu dovoljenje za dobrodelno loterijo,

II. da v ta namen najpreje sestavi poseben odbor, katerega delovanje preneha šele po popolnoma končanih slavnostih,

III. da ta odbor pooblasti, da takoj sklepa o loterijskem načrtu, o najboljši uporabi dobička in o tem, kaj naj bi bilo treba še v prošnji po deputaciji navesti in končno o prireditvi slavnostnih dni samih, in

IV. da predloge, od tega odbora za nujne označene, takoj v posebnih, preje javno razglašanih sejah obravnava.«

Ta oklic in predlog sta zbudila v Novem mestu dosti velik odmev, saj ga je podpisalo preko osemdeset meščanov, med njimi skoro vsi občinski odborniki, vsi kanoniki s proštom Arkom, frančiškani in mnogo trgovcev in obrtnikov ter uradnikov. Spomenica je bila izročena občinskemu odboru, ki je o njej prvič razpravljal šele 3. marca l. 1863. in sklenil, da se treba glede prošnje za dovoljenje dobrodelne loterije obrniti najpreje na zastopnika mest v deželnem zboru dr. A. Suppana, da pove svoje mnenje, kako bi bilo to stvar mogoče izvesti v čim večjo korist mesta, ker je on v stikih z različnimi dunajskimi trgovskimi hišami, katerih ena bi morda prevzela izvedbo dobrodelne loterije, posebej pa tudi, če bi ne bilo mogoče vse zadeve (mesto po deputaciji) predložiti na najvišje mesto kar po zakoniti poti preko deželnega zbora.

Občinski odbor na tej seji torej ni niti omenil kardinalne točke vloge številnih občanov in o osnovanju kakega pripravlj. odbora za prireditev jubilejnih svečanosti ni spregovoril niti besedice, kar se je pa deputacije tikalo, na kateri je predlagateljem toliko bilo in zaradi katere se je kasneje prelilo toliko tiskarskega črnila, je odbor že iskal poti, kako bi se ji izognil. Na seji 20. aprila je obč. odbor razpravljal o odgovoru poslanca dr. Suppana (pismo samo kot skoro vsi akti razen računskih prilog in deloma zapisnikov sej od štiridesetih let pa skoro do najnovejšega časa v mestnem arhivu niso ohranjeni) in sklenil po njegovem nasvetu, da se obrnejo na tvrdko C. J. Sothen na Dunaju v svrhu načina in sredstev za izvedbo loterije.

To dosti počasno obravnavanje novembrske spomenice, ki so jo podpisani meščani označili za zelo nujno, je tu pa tam v mestu zbudila nevoljo, pa tudi v obč. odboru samem, kjer je župan vit. Fichtenau, za katerim sta kot najodličnejša člana odbora stala prošt Jernej Arko in Langer pl. Podgoro, imel opozicijo v A. pl. Lehmannu in R. Zhubru, se je moralo čutiti to nezadovoljstvo in je po vsej priliki pritisku te opozicije (zapisniki sej obč. odbora navajajo, žal, samo dnevni red in njemu odgovarjajoče sklepe, brez debate) je pripisati, da je obč. odbor, ko je na seji 23. maja 1863 razpravljal o odgovoru dunajske tvrdke, sklenil, da naj občina po deputaciji izroči cesarju prošnjo za dobrodelno loterijo in je obenem v to deputacijo poleg župana imenoval tudi prošta J. Arka in vit. Langerja, poleg njiju pa še okrajnega

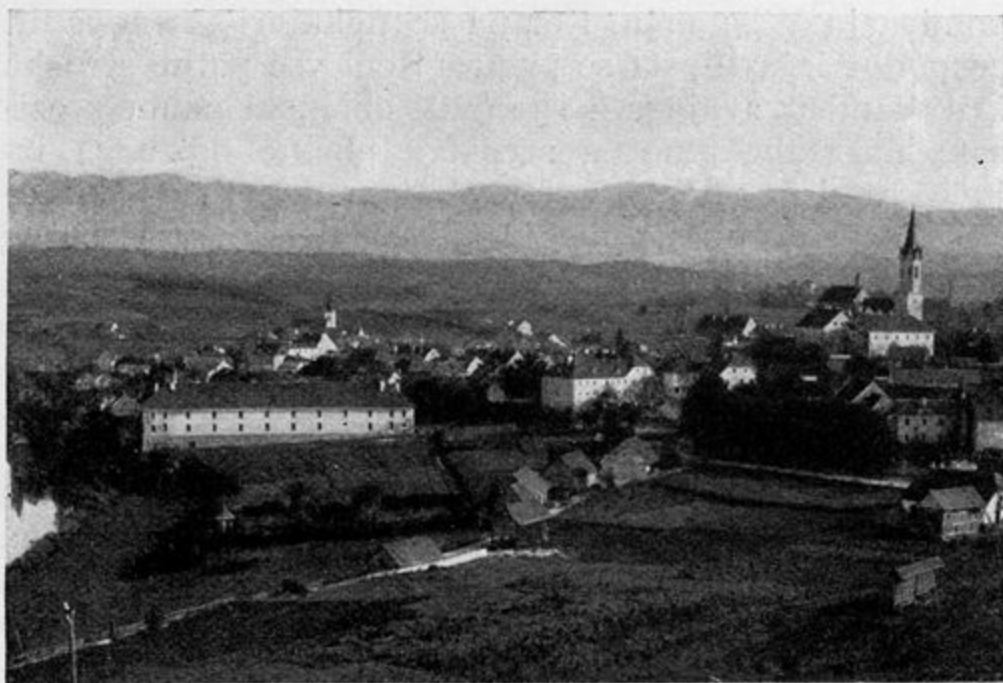
komisarja Wagnerja. Ker pa so nekateri imenovanih gospodov izjavili, da so pripravljene vse potne stroške kriti sami iz svojega, se je čutil občinski odbor z ozirom na slaba gmotna sredstva občine dolžnega izjaviti vsaj to, da bo vsem članom deputacije v slučaju uspeha in srečne izvedbe loterije vse potne stroške povrnil.

Neprestano jadikovanje o slabih finančnih razmerah mestne občine in kar malo netaktna izjava, da le v slučaju ugodnega uspeha loterije, se pravi iz nje dobička, ki je bil namenjen popolnoma za druge stvari, povrne članom deputacije stroške, meče vsaj v tem trenutku na občinski odbor dosti čudno luč, zakaj ravno na tej seji je bila že skoro zaključena kupčija med mestno občino in trgovcem di Cento za 2000 hrastovih dreves iz občinskega gozda v Rasnem, kar je bilo malo kasneje tudi sklenjeno in je vrglo mestni blagajni okroglih 6000 goldinarjev av. v.

Ko pa po tem sklepu tedne in mesece ni bilo iz mestne hiše čuti nobenega glasu ne o deputaciji ne o kakem odboru, ki naj bi se pobliže pečal z vsemi jubileja se tikajočimi vprašanji, se je zganila tudi opozicija v mestu in se po svojem glasniku A. R., (državnem uradniku Francu Zorku, podpisniku in, po stilu sodeč, sestavljalcu novembrske spomenice?), zatekla v stolpce Laib. Ztg., odkoder je mesec za mesecem z najbolj jedkimi pšicami in ujedljivimi zabavljicami obstreljevala župana in občinski odbor ne samo zaradi zanemarjanja jubilejnega vprašanja, temveč tudi zaradi nekaterih bolj kočljivih zadev, ki so se tikale ravnanja z občinskim premoženjem in podobno. Ta »pod firmo A. R. zedinjena napredna stranka«, ki je v obč. odboru poleg A. pl. Lehmanna imela še nekaj »maloštevilnih resnično liberalnih in neodvisnih« zastopnikov, je bila vsa prežarjena idej konstitucionalizma, navdušena spoznavalka liberalizma, vsa topeča se v lojalni navdušenosti za dinastijo in tako strastna zagovornica občinske avtonomije, da je kljub svojemu bojnemu razpoloženju zagovarjala županovo odločitev, ko je ta ob priliki požara v bližnji vasi Brodu prepovedal odpeljati mestno brizgalno na pomoč iz ozirov varnosti mesta samega. Ko pa je dopisnik A. R. izvedel, da so brizgalno kljub temu odpeljali, vzklika ves ogorčen: »če se govorice o tem

Novo mesto od vzhodne strani. (Okoli l. 1880.)

Novo mesto s Kapiteljskega hriba. (Okoli l. 1880.)

potrdijo, bi bilo to v imenu dobrega principa le obžalovati. Zakaj občinska avtonomija je pregloboka resnica, preveč nepremakljiv aksiom svobode, da bi jo v današnjih časih na tak način eskamotirali in napravili samo za iluzijo.¹ Do zadnje nitke vnet pristaš ustavnosti je dopisnik tudi v patriarhalnem Novem mestu, kjer so se vse zasebne ali javne stvari opravile pravzaprav za prijateljskimi omizji in so bile seje tu in tam res samo nujno potrebne formalnosti, hotel imeti na magistratu kar nekaj mali parlament z vsemi formalnostmi, ločeno desnico, centrom in levico, z občinstvom na galerijah, ki s ploskanjem ali protestom posega v debate, in bil po vsej priliki tako vnet oboževalec velikih parlamentarcev svoje dobe in vztrajen bralec njih blestečih govorniških erupcij, da je ves srečen pokadil tudi svojemu novomeškemu idealu, A. pl. Lehmannu, »ki je na vsaki seji žel največ lavorik in bil odlikovan z »bravo« klici.«

Redko kedaj je dopisnik A. R. v tem času namočil svoje pero, da bi se po še tako zvitih vijugah ne zavihtel na svojega ustavnega konjička in na ves glas ne zatrobil na svoj liberalni rog, kliče v zbor zbegane novomeške ovčice in hoteč jim po sili vlti zavest suverenega ljudstva, ki mora, če treba tudi s pritiskom, uveljaviti svoje javno mnenje in pregnati vsako senco absolutističnih nagnjenj, pa če bi se v še tako skromni obliki, resnični ali namišljeni, pojavili magari samo na novomeškem rotovžu. In ker se jubilejno vprašanje, katerega vsaj soinciator je dopisnik bil, res nekako ni hotelo premakniti z mrtve točke, je razumljivo, da so se stolpci Laib. Ztg. polnili z vedno daljšimi in strupenejšimi dopisi iz Novega mesta.

Prvega je napisal 9. julija 1863 in ga je Laib. Ztg. prinesla na 613. strani. Ko na kratko razloži doseđani potek jubilejnega vprašanja in pohvali občinski odbor, da je vendar sprejel predlog meščanstva in se izjavil, da ga izvede, potoži, da je »kljub temu marsikdo v našem mestu, ki prav pomenljivo maje z glavo in ne verjame, da bi taka loterija za naše

mesto bila kdaj dovoljena.« S prizanesljivim nasmehom nadaljuje, da dobri ljudje menda iz same skromnosti ne vidijo, da je proslava petstoletnice mogoča šele po 500 letih in da taka doba obsega že lep kos zgodovine in da je zato vsekakor redka in vpoštovanja vredna. In ti dobri ljudje menda pri vsej svoji lojalnosti pozabljajo, da je ustanovitelj njihovega mesta praded prejasne vladarske hiše in že zato najmočnejši protektor Novega mesta! Pričakujoč in prepričan, da bodo te slavnosti tudi v kronovini našle veliko odmeva, ne more razumeti obotavljanja občinskega odbora, čeprav ve, da po starem pregovoru vse dobre stvari rabijo mnogo časa, kar si obč. odbor iz pietete do vsega starega le preveč k srcu jemlje in se preveč po tem ravna. Res, da je že 18. aprila bilo sklenjeno odposlati deputacijo in so bili nje člani že izbrani, »ali žal so sklep in izvedba za naš obč. odbor dva le preveč ločena pojma«, na čemer da se je razbil že marsikateri sklep. Zato apelira vsaj na čast onih, ki so se prostovoljno prijavili za člane deputacije in upa, da bo v kratkem mogel poslati razveseljivejše poročilo, sklepajoč z željo, da bi se število »resnično liberalnih in neodvisnih« glav v mestnem svetu pomnožilo, občinstvo pa da naj bi z večjim obiskom obč. sej dokazalo, da je njegova moč postala dejanj polna resnica.

V Novem mestu, kjer takega obravnavanja in kritikovanja sploh niso bili vajeni, je marsikdo prebiral ta dopis z mešanimi občutki, posebej mestni očetje, ker jih dopisnik 31. julija ljubeznjivo tolaži, da je oni čas, o katerem tako srečni sanjajo in v katerem so mestni očetje za štirimi stenami, ne da bi jih kdo videl ali slišal, sklepali najprej o tem, kar je bilo za nje koristno, potem šele o tem, kar bi bilo v prid javnosti, že davno prešel in da velja sedaj pač delati javno, ker »kar je javnosti odgovorno, je tudi javni kritiki izročeno«. Med tem pa je tudi že izšlo izvestje gimnazije s slovenskim nazivom Novega mesta, kar je prav kmalu zbudilo bučne debate, in dopisnik zaključil ta svoj prvi javni napad na gimnazijo, o katerem sem poročal že v poglavju o gimnazijskem vprašanju v 1. št. II. let. »Kronike«, z ugotovitvijo,

Novo mesto — Breg

¹ Laib. Ztg. 1863, 965.

da se sedaj, ko je sama po sebi prenehala gimnazija »zu Neustadtl« in se preselila nekam v »Novomesto«, za njo ni potrebno nobenega razširjenja gimnazijskega poslopja ne skrbi za učila, kar vse bi se sicer imelo izvršiti v okviru jubilejne proslave.

Občinski odbor pa se za vse to ni zmenil in ko se je že jesen primikala, je sprožil A. R. svojo drugo mino na občinski odbor oz. župana. V dopisu z dne 8. septembra (Laib. Ztg. 1863, 817) najpreje obširno graja slabo razsvetljava v mestu, kar je postalo skoro usodno 18. avgusta, ko so kazina in strelci na strelišču proslavljali cesarjev rojstni dan, pa jih je sredi noči razgnala nenadna nevihta in so častivredni slavilci iz razsvetljenega veseličnega prostora prhnili v gluho temo zavitih in kot nalašč slabo nasipanih mestnih ulic in uličic, pri čemer je marsikdo nemilo treščil v kar sredi ulic nastavljene vozove in drugo ropotijo, dame pa da so se komaj upale premikati noge, tako da je bila pot domov ravno tako velika nevarnost, kakor je bil prihod domov brez nepravilne naravnosti bajna sreča. Zato interpelira obč. odbor, naj vendar že enkrat izreče odredilno besedo »bodi luč!« in naj že vendar enkrat namesto redkih oljnih svetilk namesti večje število petrolejskih in naj poleg tega že enkrat poimenuje vsaj prometnejše ulice, da ne bo mesto kot najpreprostejša vas, da ga petstoletne svečanosti ne zatečejo v tem — prastanju. Saj so hraste prodali in si to lahko privoščijo! Pa že je začel dopisnika razjedati dvom o uspehu tega poziva, zakaj obč. odbor sam se mu zdi kot ponosno in neupogljivo drevo, na katerem so izredno redki sadeži izredno visoko in je zato treba dolgotrajnih naporov, da človek kaj skladi. Zategadelj ponovno dreza zaradi izvršitve sklepa z dne 18. aprila: »Niti koraka dalje se ni premaknila stvar, za katero se celo mesto zanima in ki je postala za nas pereče vprašanje. Kako se naj to brezdolje opraviči? Kaj nima naš obč. odbor čisto nobenega ozira na javno mnenje? Ali ga misli odpraviti s ponosnim ignoriranjem?« Eno in drugo bi bila napačna taktika, zakaj on in njegovi prav nič ne dvomijo o uspehu deputacije in vprašuje, kako bodo mogli gospodje pred meščani in svojo vestjo opravičiti nastalo škodo, ki jo bo mesto gotovo trpelo zaradi nerazumljivega zavlačevanja stvari, ki bi mestu prinesla trajne in vidne koristi. »Quousque tandem?« kliče ves razvnet in preti, da bodo možje, ki so to idejo spočeli, sami osnovali svoj odbor in bodo preko obč. odbora, če se že ta tej sramoti izpostaviti hoče, pod lastno firmo podvzeli vse, kar je potrebno za nje izvedbo. Smešen je izgovor, pravi dalje, da deputacija samo zato še ni odšla, ker cesarja večinoma na Dunaju ni, saj ima tam vendar svoje namestnike! Za prihodnjo sejo obč. sveta, na katero morda ne bo treba dolgo čakati, pa zahteva publiciranje datuma in programa, zakaj če se dnevni red samo odbornikom pismeno javi, se pravi to onemogočiti zakonito

B. Jakac: Novo mesto – Breg 1935

priznano javnost sej, občinstvo pa prepustiti slutnjam in ugibanjem.

Tri dni kasneje pa je mestnim očetom dal zopet lekcijo iz politične vede, grajajoč neinicijativnost županstva pri požaru v Kandiji, češ »na eni strani hoteč biti avtonomen, na drugi pa, ko bi bilo treba odločevati celo v slučajih lastne kompetence, zabarikadirati se za hrbtom politične oblasti in samo njo potiskati naprej, ne izpriča prav nič politične zrelosti našega občinskega predstojništva in nas sili k sramotni ugotovitvi, da ima konstitucionalizem pač dobro oblikovan vrh, pri nas pa žal še dolgo ne primerne temelja. Pred vsem se mora okrepiti občinsko življenje in mora pač tu pognati korenine svobodna samostojnost, če naj kdaj resnica postane stavek, da je svobodna občina osnova svobodne države.«

Ko tudi ta udarec ni na rotovžu prav nič zalegel, je dopisnik začel že skoraj obupovati in je v dopisu z dne 6. okt. 1863 (Laib. Ztg. 913) resignirano spraševal obč. odbor, če misli resno prespati petstoletnico. In ali bi bil morda vendar enkrat pripravljen izdelati lastni občinski statut in ga predložiti deželnemu odboru v po ustavi določeno obravnavo, da bi se v bodoče vsaj v nečem ločili od kakšne podeželske občine. Pa menda je teh zahtev že preveč, ko niti poslovnik za obč. odbor še ni sestavljen in tako ta parlamentarno organizirana korporacija že tretje leto brez njega vegetira. Kaj čuda, da ima potem samo grajo v ustih, ko ravno za te razmere, če kje, velja stavek: *difficile est, satyram non scribere!* In obupan toži dalje, da novomeški obč. odbor nima prav nobene Ahilove pete in je vsak, tudi javni napad brez uspeha: ne zadene, temveč se gladko odbije. Zato tega nehvaležnega dela ne bo več dalje opravljal.

V tem pa se je v Novem mestu sprožil vihar zaradi ukinjenja višje gimnazije in tudi dopisniku A. R. in njegovi firmi je postalo malo vroče.

(Dalje.)

POMEN MESTNE HRANILNICE LJUBLJANSKE ZA GOSPODARSKI PROCVIT LJUBLJANE

DR. VLADIMIR MURKO

V ministrstvu za trgovino in industrijo leži pripravljen načrt zakona o hranilnicah. Ni prvi ta načrt, ker se je že več let delalo na tem, da se unificira zakonodaja o teh, za vso državo velevažnih institucijah. Zato ne bo odveč, ako se na primeru Mestne hranilnice ljubljanske pokaže naši javnosti, koliko pomeni taka hranilnica za svojo občino, za kraj, v katerem deluje, razen tega pa tudi za njegovo okolico, končno tudi za državo.

Pomena hranilnice za napredek svojega mesta so se zavedali tudi slovenski ljubljanski občinski svetniki, ko so l. 1882. podali predlog za ustanovitev Mestne hranilnice ljubljanske po iniciativi njenega zadnjega gerenta g. ministra v p. in senatorja Ivana Hribarja. Do ustanovitve hranilnice je po premaganju raznih ovir s strani vlade prišlo l. 1889., in deluje torej Mestna hranilnica ljubljanska v korist mesta Ljubljane in okolice že 45 let.

Samoupravne hranilnice, katere delimo na banovinske, okrajne in občinske, so občekoristne javne institucije, čijih pomen je vse premalo znan in uvaževan. V mnogih državah upravljajo baš hranilnice večino narodnih prihrankov, tako da imajo banke manj vlog kakor hranilnice. To velja ne le o švedski in skandinavskih državah, temveč celo o Franciji. Vkljub temu boste našli le redkokje v znanstveni literaturi točnejše podatke o pomenu hranilnic zlasti kot zavodov za ustvarjanje narodnega kapitala, kajti pri hranilnicah imajo upravo vedno v domačih rokah.

Nikakor nočemo omalovaževati ali celo zanikati pomena in potrebe bank, a tudi hranilnicam se mora priznati mesto, ki ga zavzemajo v narodnem gospodarstvu po višini kapitalov, ki so jim zaupani in ki v obliki posojil in kreditov oplajajo domačo proizvodnjo ter vse gospodarsko življenje. Posojila ustvarjajo novo kupno moč, omogočajo izmenjavo dobrin in nakup surovin. Pri novih stavbah, omogočenih s posojili denarnih zavodov, dobe delavci in obrtniki dela in kruha, kmet pa jim lažje in ugodneje prodaja svoje pridelke, in s posojili se brez žrtev za kogarkoli pobija brezposelnost.

Ako pa ljudstvo neha nositi svoje prihranke v denarne zavode in jih deloma po nepotrebnem in v velikih množinah dviga, tedaj se odvzame s tem oživljajoči sok narodnemu gospodarstvu — krediti in posojila usahnejo. Posledice so brezprimerne težave, katerih priče smo že četrto leto. Ko bodo denarni zavodi zopet redno dajali kredite, k čemur lahko pripomore vsak vlagatelj, ki zopet zaupa svoj denar svojemu denarnemu zavodu, bo takoj omiljena brezposelnost, ki sedaj tako občutno obremenjuje mestni,

banovinski in državni proračun in je v veliko nadlego tudi zasebnemu gospodarstvu.

Blizu 6 milijard dinarjev so dvignili v zadnjih letih vlagatelji iz jugoslovanskih denarnih zavodov več kakor so prejeli v istem času vlog. Koliko tega denarja leži brezplodno doma? Ali veste, da so vlagatelji v zadnjih treh letih izgubili na obrestih od tega zneska nič manj kakor 750 milijonov dinarjev? Ali jih ni škoda? Dvigatelji s tem niso koristili nikomur, povzročili pa škodo drugim, prav tako pa tudi sebi.

Glavni namen hranilnic je omogočiti manj premožnim slojem varno in obrestonosno nalaganje njihovih prihrankov, katere naj hranilnice upravljajo in izposojajo tako, da dvigajo *krajevno* gospodarstvo. Tako določbo vsebuje najnovejši hranilniški zakon — bavarski iz l. 1933. Mestna hranilnica ljubljanska ima od 45.000 vlagateljev blizu 400 milijonov dinarjev vlog, iz katerih se dajejo posojila zopet srednjim slojem, ki sicer težko pridejo do primerne in cenege kredita, ker navadno potrebujejo kredit za daljšo dobo. Med svojimi 3800 dolžniki šteje Mestna hranilnica ljubljanska med drugimi 613 kmetov, 548 obrtnikov, 536 javnih nameščencev, 496 železničarjev, 413 delavcev, 325 trgovcev. Že iz teh števil se vidi, da so posojila služila pretežno za gradbe novih hiš manj premožnih slojev.

Najdejo se celo pisatelji (Helm. Nicolai), ki vidijo glavno nalogo hranilnic v tem, da le-te podpirajo s svojimi cenenimi posojili svojo občino-ustanoviteljico. To pa ne ustreza popolnoma smotru hranilnic, zakaj njih namen je, da podpirajo s cenenimi krediti predvsem srednji stan — oni stan, od katerega prihaja tudi večina vlog. Zato veljaj za hranilnice načelo, da naj prihranki ljudstva koristijo zopet onemu kraju in onim slojem, od katerih prihajajo vloge. Od tega načela naj bi se odstopalo šele takrat, kadar v domačem kraju ne bi bilo gospodarsko opravičenega povpraševanja po kreditih hranilnice.

Posojila, ki torej po svojem značaju najbolj ustrezajo nalogam hranilnic, so poleg že omenjenih občinskih posojil, ki pa ne smejo presegati določenega odstotka vlog (navadno eno četrtno), zlasti hipotekna posojila ali posojila na zemljišča, sicer pa tudi posojila v tekočem računu. Slednja pa naj bodo prav tako zavarovana predvsem s hipotekami na nepremičninah ali tudi na drug način (z menicami, vrednostnimi papirji itd.).

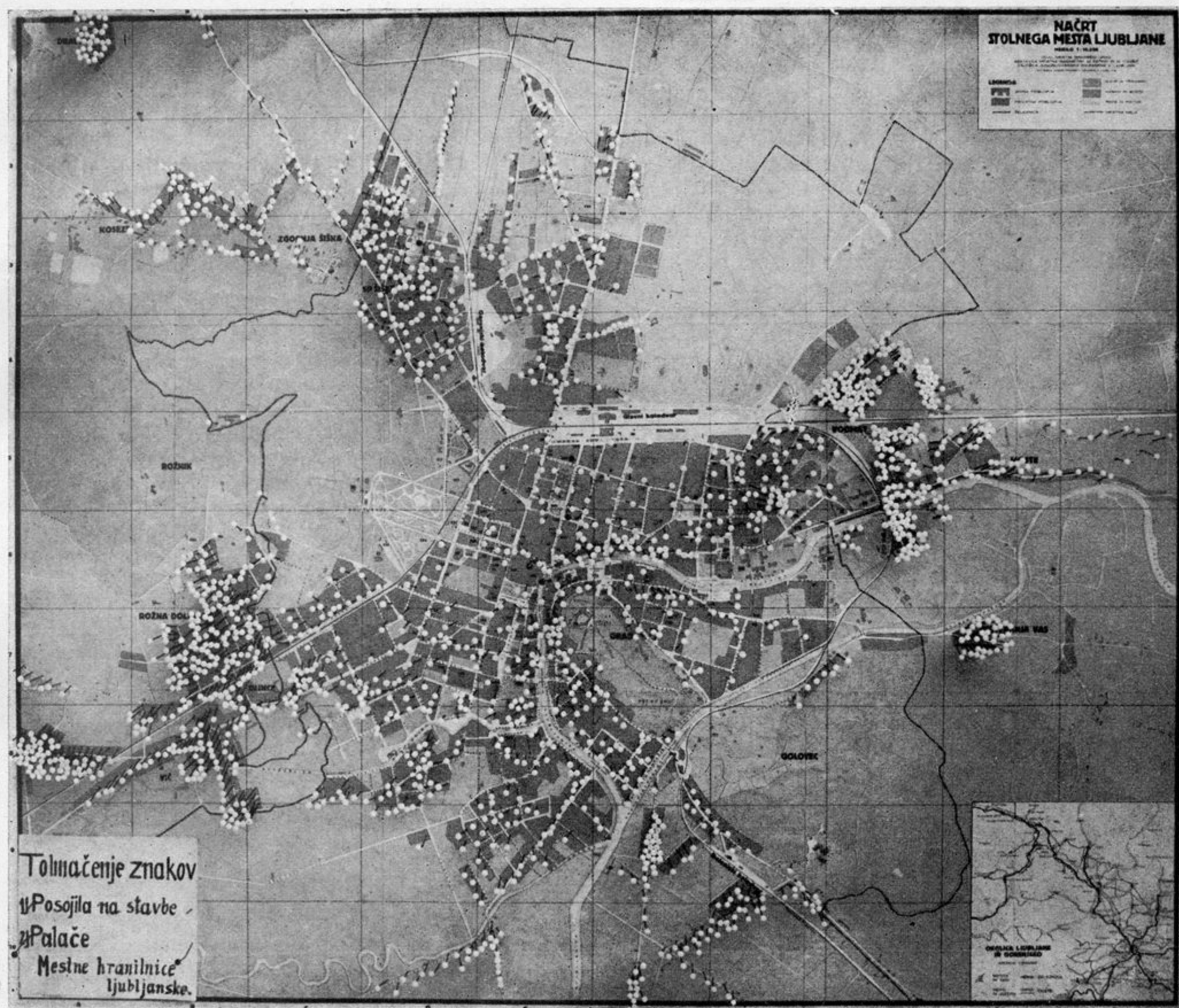
Često namreč nimajo oni, ki potrebujejo kapital za otvoritev trgovine ali obrta, na razpolago nepremičnin, ki bi tvorile podlago za zavarovanje posojila. Zaradi tega dovoljujejo hranilnice o se b n a posojila, ki so zavarovana s poroštvom ali menicami. Da

se baš manjšim obrtnikom in trgovcem, zlasti začetnikom, omogoči dostop do osebnega kredita, so osnovala nekatere večje hranilnice posebna kreditna društva, ki na podlagi vzajemnega jamstva članov dajejo podjetnim članom cenen kredit. Da so kreditna društva res pridobitev za malega obrtnika, izhaja iz povprečnega zneska posojila, ki odpade pri Mestni hranilnici ljubljanski na 1 člana njenega Kreditnega društva: pri 627 članih znašajo posojila nad 9 milijonov dinarjev ter odpade na 1 kredit okroglo Din 14.350.—.

Kreditno društvo Mestne hranilnice ljubljanske deluje že od l. 1908., ko je takratna Kranjska hranilnica odpovedala kredite mnogim slovenskim obrtnikom. V tem težkem času je Mestna hranilnica ljubljanska omogočila marsikateremu slovenskemu obrt-

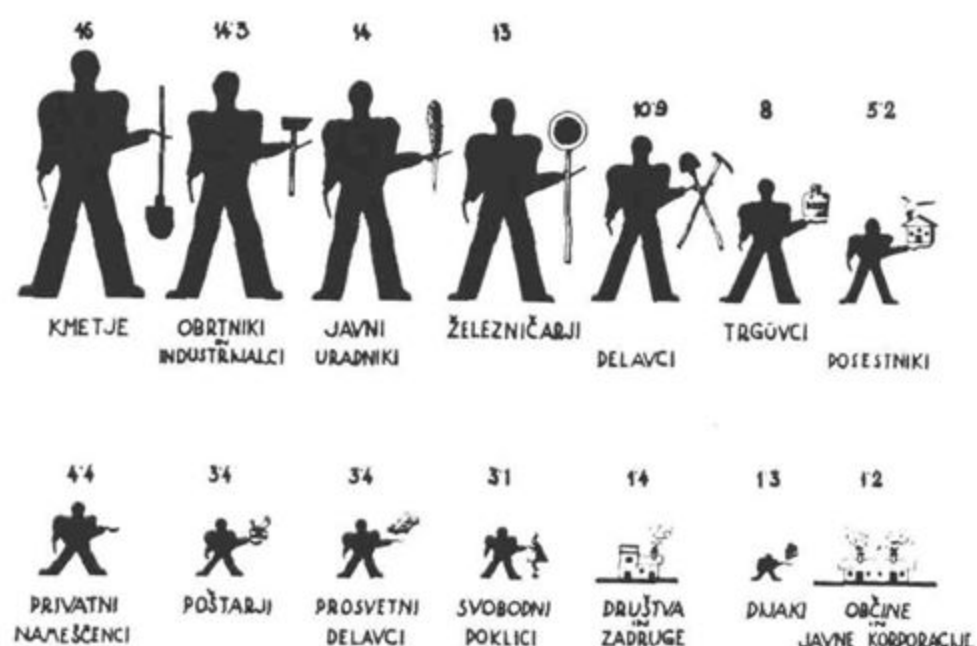
niku nadaljnji obstoj ali otvoritev trgovine. Kolikim ljudem so posojila Kreditnega društva pripomogla k temu, da so se osamosvojili in si ustvarili lastno eksistenco, in koliko uglednih slovenskih trgovcev in obrtnikov ljubljanskih te pomoči ne bo nikoli pozabilo!

Pretežni del naložb Mestne hranilnice ljubljanske je odpadel l. 1933. na hipot. posojila (37 milj.) in na dolžnike v tekočem računu (222 milijonov), tako da znaša povprečno posojilo okoli 70.000 dinarjev. Od celokupnega števila 3800 obstoječih posojil odpade 1800 posojil na stavbe v Ljubljani, ostanek pa na stavbe in posestva po deželi. Iz nizkega povprečnega zneska posojil je razvidno, da je hranilnica dajala kredite predvsem za gradbo manjših hiš in zopet s tem pomagala mnogim pripadnikom nesamostojnih

Pregled obstoječih posojil Mestne hranilnice, katera je dala Mestna hranilnica ljubljanska na stavbe v Ljubljani. Vsaka bela pika predstavlja hišo, na katero je dala Mestna hranilnica posojilo. Igle so razvrščene po vsej dolžini posameznih ulic ter torej ni točno razvidna vsaka obremenjena hiša

KATERIM DOKLICEM KORISTIJO CENENA POSOJILA
MESTNE HRANILNICE LJUBLJANSKE
OD VSAKIH 100 POSOJIL SO PREJELI NAVEDENO ŠTEVILO POSOJIL

poklicev postaviti si lastne domove, ki so končno tajna želja malone vsakega človeka. Naposled pa dolžniki v veliki večini vestno odplačujejo svoje dolgove, tako da se pri mnogih že bliža srečni trenutek, ko bodo imeli svoj dom prost vseh bremen. Vestni dolžniki tudi olajšujejo poslovanje hranilnici.

Na splošno so zneski, posojeni na podeželska posestva, ostali pod povprečjem. V Ljubljani pa je Mestna hranilnica ljubljanska omogočila zgradbo mnogih lepih stanovanjskih hiš, ki so dika naše tretje prestolnice. S tem je Mestna hranilnica ljubljanska v znatni meri odpomogla povojni stanovanjski bedi in omogočila z nizko obrestno mero hišnim lastnikom, da so vkljub draginji stavbnega materiala obdržali najemnine na primerni višini. Ako bi se pregledale stanovanjske hiše, postavljene v Ljubljani in v najbližji okolici po vojni, bi se ugotovilo, da je zgraditev relativno največjega dela novozgrajenih hiš omogočila s svojimi posojili baš Mestna hranilnica ljubljanska; bilo bi nemogoče, predstaviti si povojno gradbeno delavnost in razvoj mesta Ljubljane brez njene pomoči.

Da je ta trditev resnična, o tem mora vsakogar prepričati priloženi zemljevid mesta Ljubljane. Vsaka bela pika (igla) predstavlja hišo, na katero je dala še obstoječe posojilo Mestna hranilnica ljubljanska. Takih hiš je okoli 1800. Vidimo, da so igle najgostejše v onih delih mesta, ki so se po vojni največ razvili, torej zlasti v Šiški, Mostah, Rožni dolini in na Galjevici; ponekod so cele ulice zrasle iz tal s pomočjo teh hranilniških posojil. V starejših delih mesta so posojila redkejša, služila pa so deloma tudi kot obratna glavica lastnikov-trgovcev ali obrtnikov, deloma za popravila, deloma pa tudi za zgraditev drugih hiš, ki iz zemljevida niso razvidne. Zemljevid je bil razstavljen tudi na velesejmski Hranilniški razstavi, kjer je širša javnost prvič mogla spoznati pomen delovanja Mestne hranilnice ljubljanske za razvoj in napredek mesta Ljubljane.

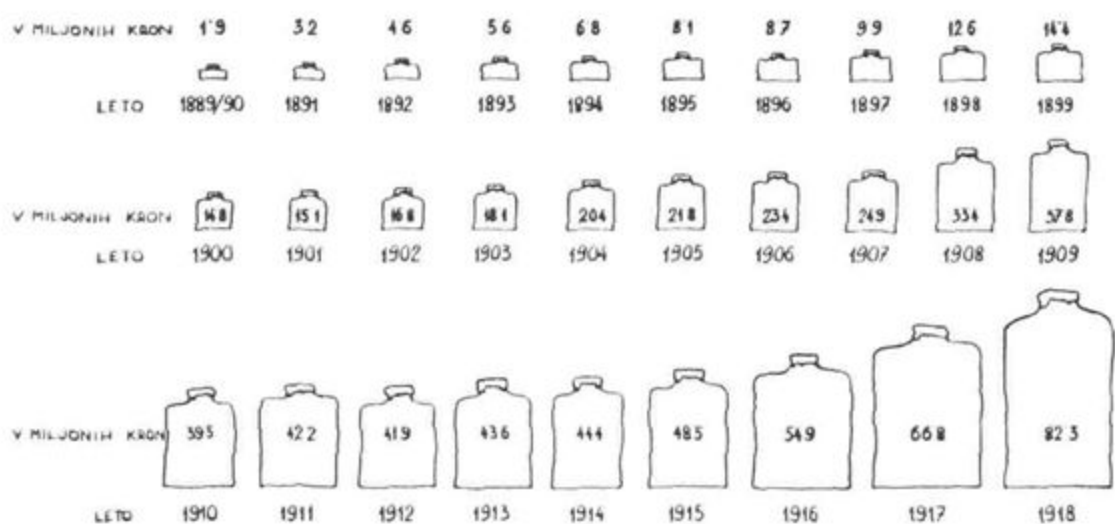
Razen posojil, ki so se porabila za zgradbe v mestu Ljubljani in za njegovo olepšavo, je dajala Mestna hranilnica ljubljanska posojila tudi mnogim zunanjim občinam in posestnikom, zlasti kmetovalcem, v najbližji okolici ljubljanski, ki so tako bili deležni

cenenih stavbnih kreditov. Takih izvenljubljskih posojil je približno 2000. Dokaz temu je tudi dejstvo, da sedaj Mestna hranilnica od mnogih kmetovalcev zaradi kmečke zaščite ni mogla dobiti niti obresti niti pogojenih odplačil dolga. Sicer pa je zapadel 15. novembra 1934 v plačilo prvi obrok kmečkih dolgov. Prav ta zaščita jo je poleg nepotrebnega dviganja vlog s strani nekaterih vlagateljev prisilila k delni omejitvi izplačil ter trenutno ustavila njeno plodnosno delovanje, zlasti dajanje novih kreditov, ki so podlaga gospodarskega napredka. Vendar moramo poudariti dejstvo, da je mogla hranilnica v težkih časih od septembra l. 1931. do konca l. 1934. izplačati 160 milijonov dinarjev vlog več, nego jih je v istem času prejela. Teh 160 milijonov dinarjev bi bilo zadostovalo za blizu 2000 novih posojil. Koliko novih hiš bi se bilo dalo postaviti — koliko ljudi bi našlo pri teh zgradbah delo?

Ta ogromna vsota — presežka dvigov nad vlogami v znesku 160 milijonov — je obenem najboljši dokaz, da je Mestna hranilnica ljubljanska v svojem jedru zdrava, kakor je to poudaril župan g. dr. Dinko Puc na seji občinskega sveta dne 27. februarja 1934. Omenil je še, da bodo izplačilne omejitve sčasoma itak odpadle, tako da bodo že v nekaj letih vse vloge proste. Čimprej bodo vlagatelji uvideli, da je predvsem od njih samih odvisno neomejeno izplačevanje starih vlog, temprej bodo izplačilni obroki povečani. Nove vloge, vložene po 1. januarju 1933, se pa morajo nalagati na tak način (kratkoročno), da se lahko izplačajo vlagatelju na vsakočasno zahtevo v neomejenih zneskih. Take nove vloge se obrestujejo s 4%, ako so pa vezane na 3mesečno odpoved, pa celo s 5%. Dočim so znašale nove vloge, vložene v gotovini po 1. januarju 1933, konec leta 1933. šele 8 milijonov dinarjev, so narasle do začetka junija 1935 za celih 15 milijonov na 23 milijonov dinarjev, kar je vsakakor znak vračajočega se zaupanja v Mestno hranilnico ljubljansko in v denarne zavode sploh.

Tudi Narodna banka omenja v svojem četrletnem poročilu o Narodnem gospodarstvu v l. 1933. (št. 4), da so naši denarni zavodi v teh težkih letih denarne stiske izplačali toliko vložene tujega denarja, da to dokazuje, da je likvidnost bank in drugih denarnih zavodov kakor tudi likvidnost njihovih naložb bila prav dobra.

RAZVOJ VLOG MESTNE HRANILNICE LJUBLJANSKE
OD USTANOVITVE DO KONCA L. 1918 V MILJONIH KRON

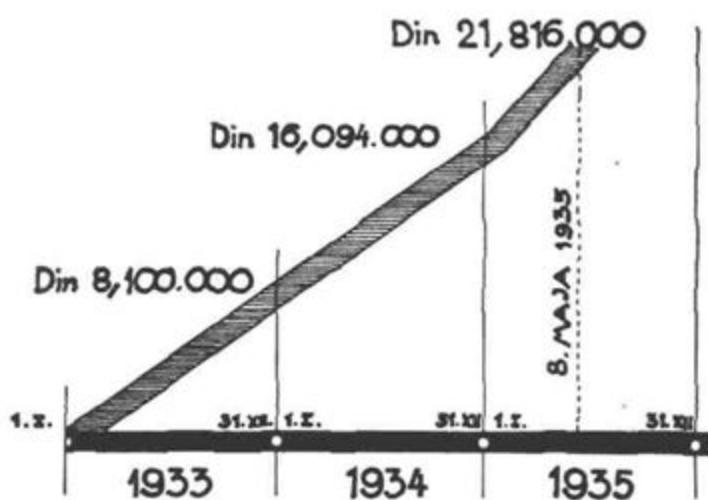

Izmed ostalih naložb Mestne hranilnice ljubljanske ne gre prezreti vrednostnih papirjev, ki tvorijo znaten del hranilničnega imetja, namreč nekaj nad 32 milijonov dinarjev. Da ta znesek, ki je večinoma naložen v državnih papirjih in pomeni veliko podporo za državni kredit, ni večji, je pripisovati predvsem dejstvu, da je hranilnica morala med vojno naložiti ogromen del svojih vlog v vojnih posojilih. Medtem ko so druge države (Avstrija, Češkoslovaška) celo vojna posojila izplačale popolnoma ali vsaj deloma (tako Češkoslovaška 75 % v Kč) in so celo, upoštevajoč občekoristni značaj hranilnic dovolile istim pri izplačilu velike olajšave, so pri nas hranilnice in drugi denarni zavodi, kakor tudi občine, cerkve, ustanove in zasebniki, utrpeli velike izgube, kajti morali so vojna posojila popolnoma odpisati. Istotako so morale hranilnice odpisati večino avstrijskih in ogrskih predvojnih državnih posojil pravtako kakor raznih deželnih posojil, katerih so imele mnogo v svoji lasti. Ta posojila, predvsem vojna, so jim bila po vladnih komisarijih deloma vsiljena, in zato so nekatere hranilnice tem težje prenesle, da so izgubile pri teh sicer pupilarno varnih papirjih skoraj vse. Tako je sama Mestna hranilnica ljubljanska odpisala na teh papirjih v povojnih letih do l. 1929. 20 milijonov dinarjev. Dejstvo, da je prebolela tudi te nezasluzene izgube, je dokaz spretnega vodstva v povojnih letih.

Da ni bilo teh le po vojni zakrivljenih dogodkov, bi Mestna hranilnica ljubljanska mogla vršiti tudi svojo vzvišeno nalogo, da bi se namreč potem, ko rezervni zakladi dosežejo 5 % oz. 10 % vseh vlog, porabila polovica oz. ves »letni upravni dobiček v občekoristne in dobrodelne namene mesta ljubljanskega, ki morajo odgovarjati predvsem interesom nepremožnih udeležencev zavoda.« Tako je Mestna hranilnica ljubljanska ob svoji 40letnici l. 1929. naklonila Mestnemu zavetišču za onemogle Din 200.000.—, mestnim revežem pa Din 50.000.— posebej. S takimi prispevki se odvzame mestni občini precejšen del njenih nalog, katere bi moralo mesto prej ali slej izvršiti, in tako se olajša mestni proračun. Danes znašajo rezerve 14.600.000.—, morale pa bi doseči 19½ milijona, da bi mogla Hranilnica pričeti z odvajanjem polovice čistega dobička mestni občini, od česar bi imele korist najrazličnejše dobrodelne in prosvetne ustanove v Ljubljani. Po novih pravilih dobi

NARAŠČANJE NOVIH VEDNO RAZPO- LOŽLJIVIH VLOG PO 1.I.1933

BREZ DOSPELIH IN NEDVIGNJENIH OBROKOV

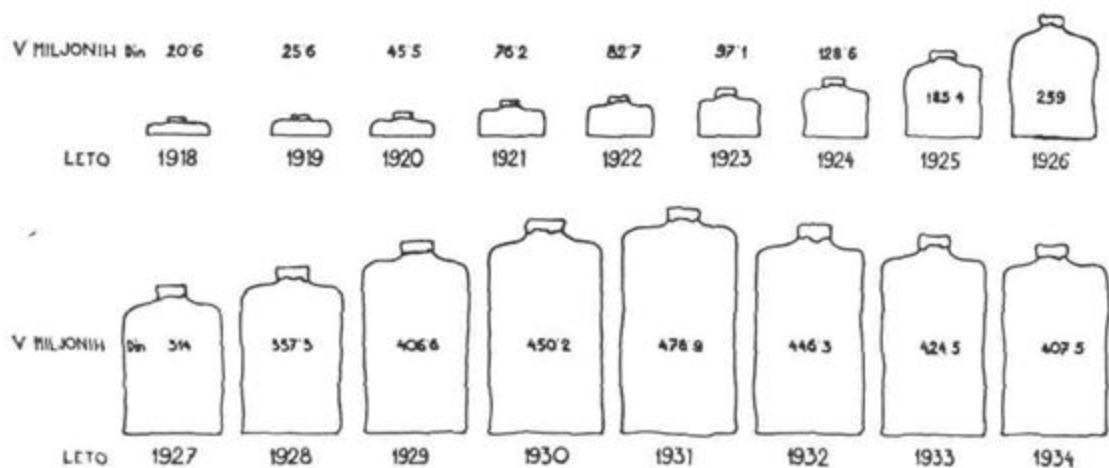
mestna občina letno 20% čistega dobička za »obče koristne, dobrodelne in kulturne namene«. Ko dosežejo rezerve 10% vseh vlog, se porabijo ¼ letnega upravnega dobička za iste namene.

Znatno večjo olajšavo za mestni proračun pa pomenijo občinska posojila, katerih je Mestna občina ljubljanska poleg drugih občin najela pri Mestni hranilnici ljubljanski v znesku nad 100 milijonov. Ta občinska posojila se obrestujejo po nižji obrestni meri kakor bi se sicer obrestovali mestni dolgovi, ako bi se najemali pri tujih zavodih. Tako je hranilnica v zadnjih letih prihranila ljubljanski občini najmanj 10 milijonov dinarjev. Teh 10 milijonov bi sicer moralo mesto pobrati od svojih davkoplačevalcev, ki se niti ne zavedajo, kolikšno olajšavo prav za nje pomeni obstoj in redno poslovanje Mestne hranilnice ljubljanske. Koliko bi bilo nezadovoljstva, ako bi se ti milijoni porazdelili na prebivalce v obliki občinskih doklad! V sedanjih težkih časih se mnogo preveč grdi hranilnice in druge denarne zavode, namesto da bi se meščanstvo strnilo v močno falango in pomagalo svojemu zavodu do čim prejšnjega rednega poslovanja, zavedajoč se koristnosti njenega delovanja za mesto.

Res vestra agitatur, dragi Ljubljčan! Hranilnica je občinska ustanova ter mora imeti vsak meščan interes na njenem procvitu. Zato velja v prvi vrsti o hranilnicah, da so last vseh, kajti vsem koristijo, četudi se zaenkrat malokdo zaveda, koliko koristi prinaša baš tudi njemu.

Treba je le pogledati, v katere namene je Mestna občina ljubljanska porabila posojila, ki jih je prejela od svoje Mestne hranilnice. Kdorkoli pride v Ljubljano, bo kmalu spoznal koristi teh posojil: elektrarna, plinarna, klavnica, vodovod, tramvaj, nešteto velikih stanovanjskih hiš, vil in malih hiš, šole, asfaltiranje cest, vse to in še marsikaj drugega se je postavilo oz. uredilo večinoma s pomočjo posojil Mestne hranilnice. Vsi ti dolgovi pa se tudi odplačujejo iz dohodkov, tako da bo vse to premoženje, ki predstavlja vrednost več sto milijonov, v nekaj letih prosto vseh bremen.

RAZVOJ VLOG MESTNE HRANILNICE LJUBLJANSKE POD
JUGOSLAVIJO V MILJONIH DIN

Vse to je omogočila mestu šele Mestna hranilnica ljubljanska: kajti dvomljivo je, ali bi bila Mestna občina ljubljanska mogla dobiti vsa potrebna posojila drugje. In tako bi bila preostajala zopet le ena možnost za izvršitev teh prepotrebnih investicij — povišanje občinskih davščin. Sicer bi se moralo pustiti vse pri starem in bi ne bilo mogoče ukreniti ničesar za omiljenje stanovanjske bede niti za vsestranski napredek mesta. Zato je lahko vsak vlagatelj Mestne hranilnice ljubljanske ponosen na to, da je tudi on prispeval k temu, da hvalijo našo slovensko prestolnico — belo Ljubljano — vsi tujci, ki prihajajo k nam in sodijo našo kraljevino po tem, kakšen vtis napravi na nje prvo večje mesto v Jugoslaviji, kar je baš Ljubljana. Da pa Mestna hranilnica ljubljanska pri dajanju posojil za javne namene ni zanemarjala niti zunanjih občin, priča že število 142 šol, postavljenih s pomočjo njenih kreditov po

vsej Sloveniji, všteti slovenske kraje, ki so ostali pod Italijo.

Mestna hranilnica pa ima tudi še drug namen, namreč vzgojni. Navaja ljudi, zlasti že mladino, k varčevanju, ki je predpogoj rednega življenja in pozneje družinske sreče. Kdor dela in varčuje ter nalaga svoj denar na hranilno knjižico, si s tem polaga temelj za svojo bodočnost ali za stara leta in zato je resničen izrek: samo varčnost je ona umetnost, ki omogoči človeku, da pride do blagostanja.

Uspehi 45letnega delovanja Mestne hranilnice ljubljanske za mestno občino so tako vidni, da si sploh ni mogoče predstaviti razvoja mesta Ljubljane brez delovanja in posojil Mestne hranilnice ljubljanske, ki so dala mestu popolnoma novo — lepše lice. Mestna hranilnica ljubljanska spada k najvažnejšim ustanovam v zgodovini mesta Ljubljane.

DAJMO STARI LJUBLJANI NJENO ČAST IN SLAVO

NOTRANJE MESTO

DR. JOŽE RUS

Visoko obzidje, pred njim z vodo napolnjeni jarki in ne vedno odprta vrata so bili v srednjem veku poleg mestnih pravic glavne oznake vsakega mestnega naselja. Da jih je imela tudi stara Ljubljana, tega pa si je danes svest še prav majhen odstotek njenega prebivalstva. Saj materialnih spominov nam je ohranjenih prav malo, a še ti so zelo zabrisani. Ali, če že ni več teh spominov: po starih mestih vse Evrope najdeš sredi visokih, modernih palač vsaj ulična imena, ki ti kratko, a jedrnato razkrivajo vso sivo preteklost dotičnih prostorov. Zaman pa iščeš takšnih spominov po naši Ljubljani. Spričo tega nedostatka se zdi tujcu, kakor da je naše mesto prinesel aeroplan iz Amerike. Ker te vrste spomini niso dragi, so pa zato tem dragocenejši, naj bo v naslednjem napisan predlog, kako naj bi se stara Ljubljana pričarala v današnje čase v obliki uličnih imen.

Obzidani del Ljubljane je bilo »notranje mesto« ali »mesto« v najožjem pomenu. V njegovem nastajanju razlikujemo tri dobro vidne dele. Vsak se je razvil ob svojem času nasproti soseščini pred vsem na ta način, da je dobil svoje obzidje in tudi posebno ime. Prvemu obzidanemu delu je bilo iz početka dano ime Ljubljana. Ko pa se mu je pridružil drugi del, je prebivalstvo začelo delati razliko med obema na ta način, da je dalo prvemu ime Stari trg, drugemu Novi trg. V ohranjenih listinah se omenja Ljubljana prvokrat l. 1144., a Novi trg l. 1307. Alter Markt, Neuer Markt, obe nemški imeni sta še pričli močnih kulturno političnih vplivov, ki so prihajali k nam od nemškega severa, najmlajši, tretji del mesta znotraj obzidja pa kaže po svojem »Platz« (prim. lat. platea

in staro italijansko piazza) že odločno na vplive iz Italije, koder je gospodarila trgovini in prometu zlasti »Venezia la serenissima«.

Ta tri imena so nekdanj označala vsako svoj del notranjega mesta, torej po več ulic skupaj. Tekom časa pa so se po svojem pomenu skrčila le na glavno ulico dotičnega mestnega dela. Mnogo slavne tradicije tiči v njih. Kljub temu stoji nepremično na svojem prostoru le ime Stari trg, ostalima pa je bilo usojeno, da se z njima igra nepoučeni svet. Ker je Novi trg obdan s starinskimi hišami, mu občinski svet l. 1876. že ni več razumel imena in ga je prekrstil v Turjaški trg. S tem je bila tradicija razvoja stare Ljubljane prav nemarno pretrgana. Šele uvidnosti najnovejše dobe se moramo zahvaliti, da se na tem slavnem trgu blesti zopet staro ime.

Slovensko ljudsko ime ulice okoli mestne hiše je »Vélíki trg«. Saj tu je bilo tudi vsakdanje živilsko tržišče do l. 1903. (cestna železnica). Uradno pa velja zanj nekam čudno zveneči »Mestni trg«. Ob tem imenu se zdi, kakor da vse ostalo mesto ne premore več nobenega trga. Če pa bi hoteli s takšnim imenom odlikovati en sam trg, bi ga morali prisoditi Staremu trgu, ki je po svojem mestnem licu najstarejši. Na Mestnem trgu so bili v grajskem znožju še živahni kamenolomi, ko je bil sosednji Stari trg že obzidano mesto. Mestnemu trgu je torej treba vrniti prvotno ime Vélíki trg in tega potem skrbno čuvati pred vsako nepremišljeno novotarijo.

Obzidje okoli vsega notranjega mesta je doseglo dolžino 2950 m ali skoraj tri kilometre. Na zemljišču, ki ga je oklepal mestni zid, velikem 36 ha, sta bila

strmo grajsko pobočje in struga Ljubljanice edina prostora, ki ju človek ni zazidal, dasi tudi njima ni popolnoma prizanašal. Po planih tleh pa je bilo znotraj obzidja povpraševanje po stavbiščih tako veliko, da se je zgnetlo na njih okoli 350 hiš in so bile javnemu prometu prihranjene le prav tesne ulice. Največ prostora pod milim nebom je pustil tedanji človek na Vélíkem, oziroma Novem trgu, v okolici obeh glavnih reprezentančnih poslopij, namreč mestne hiše (rotovž) in deželne hiše (lontovž). Sv. Jakoba trg, Pogačarjev trg in Vodnikov trg so bili pridobljeni v zadnjih 150 letih na ta način, da so bila demolirana tam stoječa poslopja. Breg je s svojo širino spomenik bivšega pristanišča za vodni promet po Ljubljani.

Obzidje, jarki, stolpi in vrata so bili v stari Ljubljani daleč vidni in v prometovanju hudo občuteni objekti, ki jih je bil oni čas prav potreben. Ta sklenjeni obrambni organizem je kljuboval napadom marsikaterega sovražnika, od časov češkega kralja Otokarja II. preko celjansko-habsburgovskih bojev ter turških roparskih napadov do pohodov Napoleonovih. Kot vozil v sistemu mestnih utrdb pa je nastopal v vseh časih Ljubljane na vzvišeni točki stoječi grad.

Toda v novem veku je vojna tehnika že toliko napredovala, da so utrdbe mest izgubile vso svojo vrednost. Konec 18. stoletja so v Ljubljani v par letih izginile vse one velikanske naprave, ki so si jih bili zaradi svoje varnosti omislili naši predniki. Iv. Vrhovec pravi k temu: »Starega zidovja Ljubljanci kar kamna niso hoteli več pustiti na kamnu. Razdirali so in posipali, kakor bi jih bil obsedel neki prav poseben duh uničevanja in razdiranja.«

Deli mestnega obzidja so se nam ohranili le na par točkah, n. pr. ob severni stranici Cojzovega grabna, v delu Vegove ulice, na grajskem griču pa ob vhodu v grad in v herostratsko razkopavani in razstreljevani Bastiji. Od stolpov stojita danes še dva manj pomembna, eden v vrsti hiš za študentovsko ulico, drugi v hiši za univerzo. Na ena izmed šestih mestnih vrat nas spominja le še nagli prehod s široke Karlovške ceste v tesno Sv. Florijana ulico. Jarki so tudi zasuti, n. pr. Babina dolina na prostoru sedanje Vegove ulice in Graben, ki je ločil Novi trg od Krakovega, dokler ga ni odkupil veliki Ž. Zois in ga na svoje stroške zasul. Kod je držalo mestno obzidje z utrdbami, jarki in vrati, o tem nam pa vendar še danes zgovorno pričajo široke ulice in ceste, ki so zasnovane tik ob arealu notranjega mesta, kakor Cojzov graben, del Emonske ceste, Vegova ulica, Dvorski trg in Krekov trg. Deloma zaradi demoliranja obzidja, deloma na račun Ljubljaničine struge so nastala tudi široka nabrežja od Prul do Mesarskega mostu.

Vendar, če je že moralo tako biti: poimenovanje posameznih ulic in točk nam nudi prav primeren način, da ovekovečimo spomin na eden ali drugi objekt porušene stare Ljubljane (prim. tudi podlistek v »Sloveniji« 1932, št. 2).

Dajmo današnji Kratki ulici ob južni strani Filharmonije ime »Pred vicedomskimi vrati«, pa bomo postavili spomenik kar dvema dejstvoma ljubljanske preteklosti, prvič vicedomski palači in v njej do 1747

uradujočemu vicedomu kranjske dežele in drugič mestnim vratom, ki so stala tam poleg in odpirala vhod v gosposki del mesta. Prav tako bi se dal ovekovečiti spomin na Pisana vrata. Ime tam poleg držečega Vožarskega pota je zaradi nerodno izbrane besede »vožar« za vrvarja svoj namen skoraj docela zgrešilo. Spričo tega bi bilo umestneje, da dobi ulica ime »Pred Pisanimi vrati«. Že celo obledel je povod imenu Lingarjeve ulice, pa bi bilo najprimerneje, prekrstiti jo v Predikantovsko ulico, v spomin na goreče protestantske pridigarje iz bivše tam stoječe cerkve sv. Elizabete.

Ako damo spoštovanje staremu ljudskemu imenu Cojzov graben (ne cesta!), bo ohranjen spomin na del bivših mestnih jarkov (prim. temu nasproti preprosti Graben na Dunaju in Prikope v Pragi). Stara imena, ki jih je odstranila nepoučenost odločujočih, naj pridejo do svoje časti, posebno če so med ljudstvom še venomer na jeziku.

Da bo mogel vsak Ljubljčan vedeti, da je bila Ljubljana nekdanje obzidano mesto, naj se za današnje Cankarjevo nabrežje obnovi njegovo starinsko ime »Za zidom«, ki ima vrednost pravega dokumenta za ta kraj.

Starih uličnih imen ne smejo imena zaslužnih ali slavnih oseb nikoli izpodrivati. Če že hočemo ulice notranjega mesta imenovati po kakem znamenitem možu, potem teh mož ne smemo jemati iz polpreteklih ali celo sodobnih časov. V imenik ulic stare Ljubljane spadajo po vseh pravilih le stari Ljubljanci kakor so Gallus, Trubar, Dolničar in Vodnik, ne pa Jurčič, Stritar, Cankar, Gruden ali Hribar. S tega stališča naj bi Jurčičev trg postal Dalmatinov trg; na prostor sedanje Dalmatinove ulice pa spada edino ime Marka Pohlina. Dalje naj se namesto Stritarjeve ulice zablestijo zopet napisi častitljive Špitalske ulice. Sedanje Grudnovo nabrežje pa naj se posveti spominu J. L. Schoenlebna, prvega zgodovinarja našega mesta in Valvasorjevega duhovnega očeta.

Ob poimenovanju ulic in trgov se sicer vselej strogo pazi na to, da novo ime ne prekorači mej posameznih katastrskih občin. Le na meji med notranjim mestom in predmestji so bile napravljene napake, ki jih je treba vsekakor popraviti. Če razločujemo Vodnikov trg, ki leži v notranjem mestu, od Krekovega, ki je že del predmestja, moramo biti dosledni tudi pri Žabjeku, Napoleonovem trgu in Hribarjevem nabrežju. Del Žabjeka na oni strani Vožarskega pota spada k predmestju, zato ga prekrstimo v del Cimpermanove ulice.

Prav tako spada gornji del najmlajšega nabrežja od Brega do Dvorskega trga v notranje mesto, dočim je dalje do Špitalskega mostu že v predmestju. S tem dejstvom računa predlog, ki leži pri občini že par let in hoče dati čast in spoštovanje dvema Ljubljčanoma starih časov. Nabrežje naj nosi v gornjem delu ime po Seb. Krelju, ki je dal Slovincem prvi črkopis, v spodnjem pa po Janezu Mandelcu, prvem slovenskem tiskarju, hkrati najstarejšem priznanem Ljubljčanu obrtniškega stanu.

Spomin Valvasorjevega imena se je moral že dosti seliti po našem mestu. Najprej se je umaknil Vodniku

(1876—86), nato Jurčiču (1900), pred par leti (1929) pa Napoleonu. Ker mu grozi pred Narod. muzejem, kakor se kaže, v doglednem času nova deložacija, bi bilo prav umestno, da se mu prihrani del sedanjega Napoleonovega trga, kar ga leži v notranjem mestu. Izpred bodočega Mestnega muzeja se mu morda ne bo treba nikamor več premikati.

Malo govoreča Vodna steza bodi v spomin na poleg stoječo bivšo kruharno (Brotkammer ali betlehem)

Krušna ali Betlehemska ulica. Sv. Florijana ulica pa naj se razdeli tako, da bo njen zgornji del nosil zopet svoje prvotno ime Visoki trg.

Da bo notranje mesto z imeni čimbolj restavrirano, je treba napraviti tudi majhno spremembo na Gradu. Zato naj ime »Na utrdbah« zamenja »Meščanska bastija«, v spomin na bivše meščansko protivesje k deželnoknežjemu gradu; morda bo potem ta točka vendarle bolj upoštevana, kakor je danes.

K ŠTUDIJI ZA REGULACIJO MARIBORSKEGA GLAVNEGA TRGA

ING. ARH. JAROSLAV ČERNIGOJ

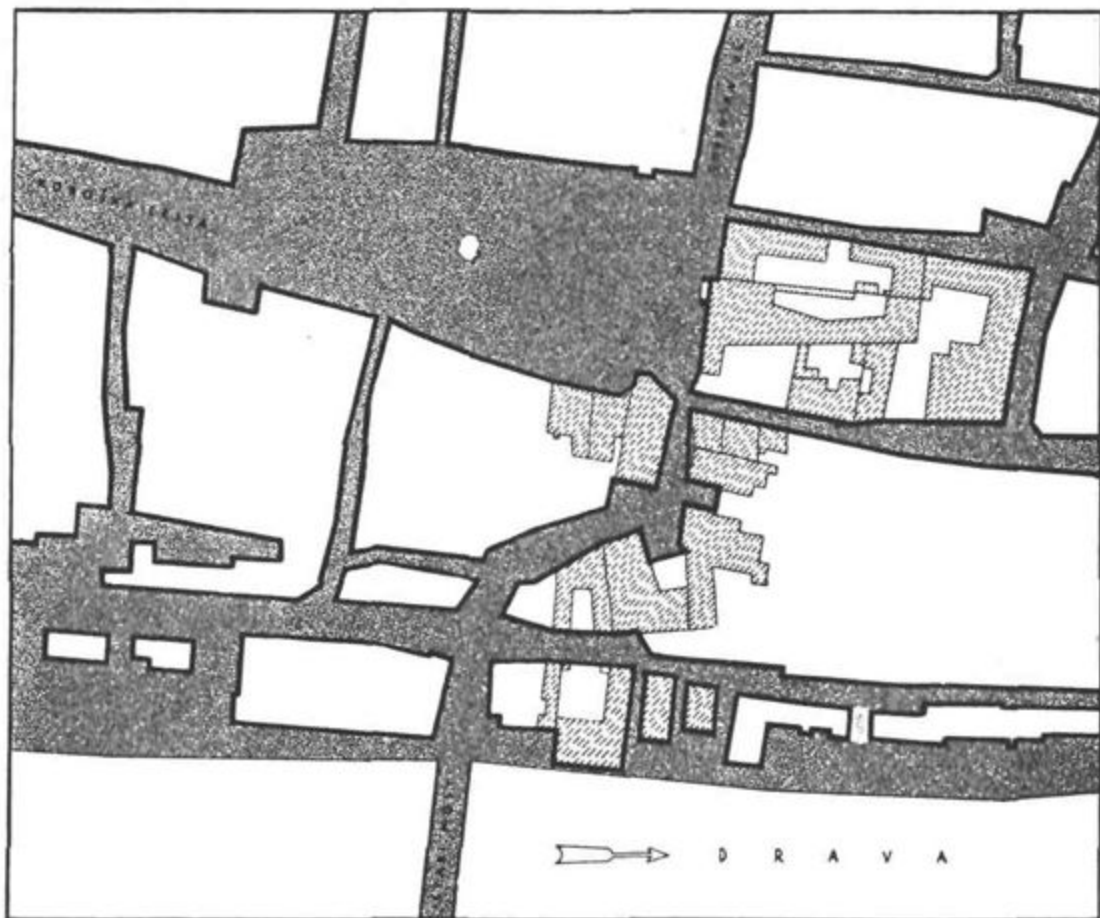
Ob dvanajsti uri se je lotil Maribor svojega regulacijskega načrta. Postavil je program, ki osvetljuje urbanistične potrebe Maribora za dolgo vrsto let v bodočnost. Program se naslanja na dediščino, ki nam je bila zapuščena in zasleduje, oprt na geomorfološka, sociološka in tehnična dejstva bodoči razvoj mesta. Del programa obsega načrt, po katerem se bo postopoma izvršilo zdravljenje obstoječih delov mesta, ki hirajo v prometnem, zdravstvenem ali lepotnem oziru. V tem načrtu je postavljena tudi potreba po regulaciji središča Maribora, Glavnega trga.

Naglašam, da predstavlja ponatisnjeni načrt zgolj študijo, eno izmed variant, ki so nastale prav na oni podrobni in sistematični način, kot se vrši delo na celotnem regulacijskem načrtu. Trg leži v starem jedru mesta, zdelo se mi je torej potrebno, zasledovati glavne obrise njegovega razvoja in če mogoče povzeti vse dobre zanjete in vrednote, ki so nam jih zapustile prejšnje generacije.

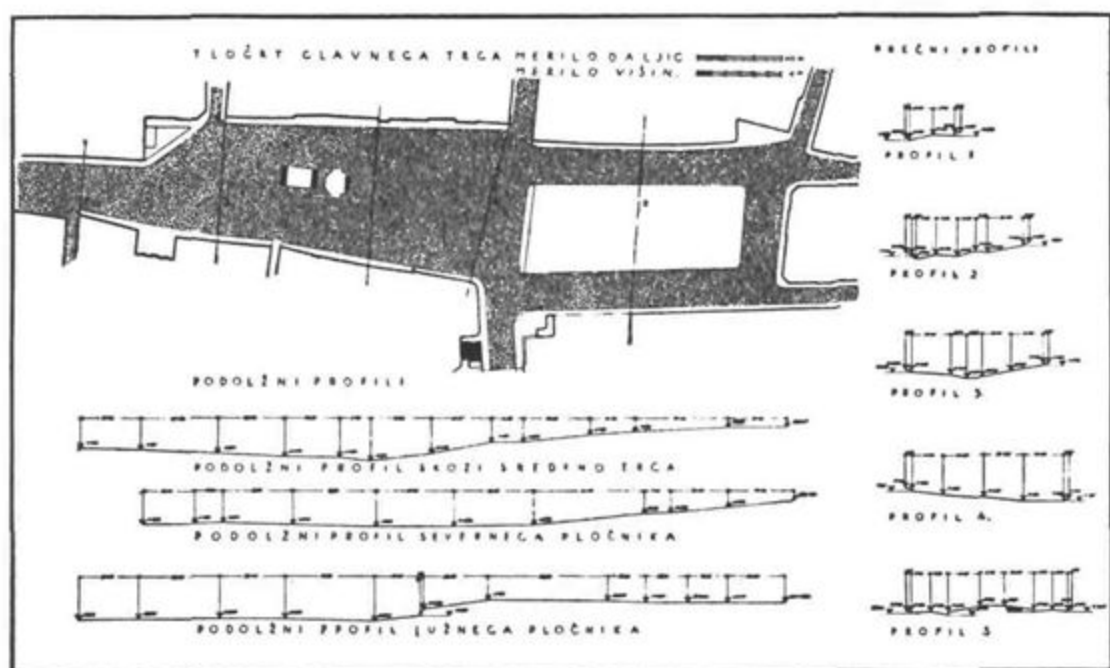
Mariborski trg ni nastal v stremljenju po zavestnem lepotnem cilju. Je delo generacij brez enotne volje posameznika za celotno tvorbo — produkt počasnega razvoja in ekonomskih prilik. Trg »Marchburg« obstoja že konec XII. stoletja in z njim v glavnem zasnova Glavni trg. Nastal je nad mostom, na obrežni terasi, kjer sta se združili cesti z Dunaja in s Koroške, da skupaj premagata Dravo. Stari načrti nam kažejo povsem zazidan trg, ki je moral biti čudovito zaključen, tem bolj, ker so dopuščale mnogokrat lomljene, zavite ulice z izzidki očesu le kratek pogled. To zaključenost je zadela l. 1906. katastrofa in jo za vselej uničila, ko so porušili zgradbe, ki so v sl. št. 1. črtkano vrisane. Po dolgotrajnih debatah so določili traso novega državnega mostu v prometni črti današnje Aleksandrove ceste in Gosposke ulice. Prvi ukrep v tej smeri je bila odstranitev blokov na vzhodu trga: ogromna odprtina je zazijala in nastala je ona druga polovica Glavnega trga, ki se tako očito razlikuje od starega dela. Današnji Glavni trg obstoji iz dveh delov, iz starega dela s starimi zgradbami svojevrstne razsežnosti in parcelacije njihovih zemljišč ter

iz novega dela z novimi zgradbami znatnih izmer, zlasti v višino. Čar starega trga, ki mu ga je dala njegova tako popolna zaključenost, bogata variacija različnih, a enotnih vtisov, skladno sorazmerje njegove razsežnosti do merila obdajajočih ga zgradb, je bil v svojem bistvu zadet in uničen. Z nezaključeno vzhodno stranjo je postal trg pust, zgradbe neznatne — prostor se je razblinil, ker je odpadel bistven element. Ne morem se spuščati na tem mestu v kritično presojo o upravičenosti za to urbanistično dejanje, ki ga je storil predvojni Maribor in je bilo z izbrano traso novega mosta potrebno. Ugotavljam le vpliv, ki ga je imelo na fizionomijo trga. Ta vpliv je bil v lepotnem oziru porazen in je tu jedro estetske plati regulacije Glavnega trga.

Današnjo situacijo, situacijo, s katero mora računati projektant, prikazuje sl. št. 2. Longitudinalna razsežnost trga, ki jo je kazal že tloris starega trga,

Sl. 1. Staro stanje Glavnega trga pred graditvijo drž. mostu

Sl. 2. Današnja situacija Glavnega trga

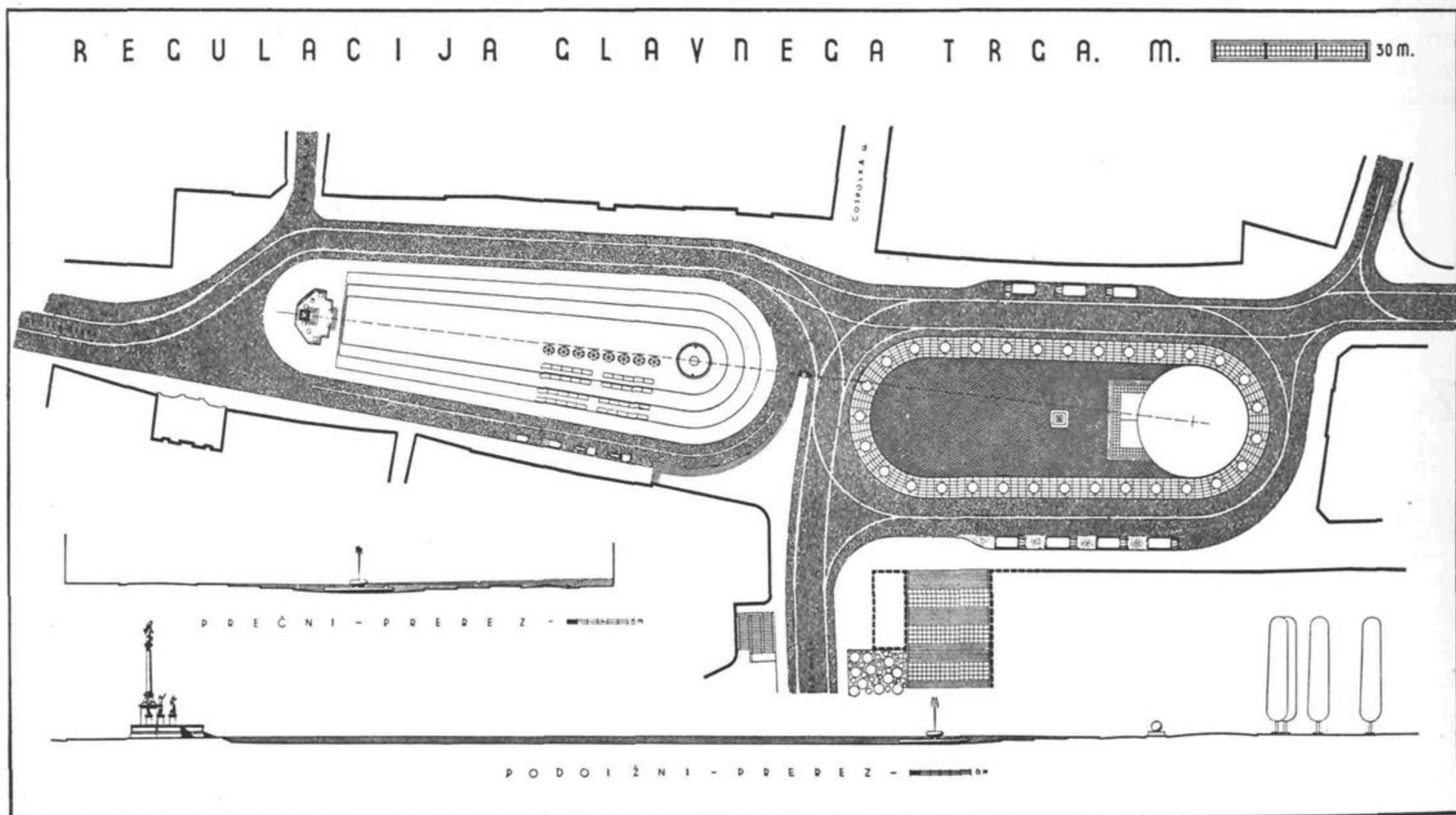
se je povečala za skoraj še eno dolžino. Iz vzdolžnih profilov je mogoče posneti, da sta stari del in novi del višinsko ločena: ploskev novega dela je višja od starega, ker stremi za višinsko zvezo z lokom državnega mosta. Baš ta višinska razlika je dala migljaj za estetsko razčlenitev obeh delov Glavnega trga in pobudo za motiv, ki ureja komplicirane višinske razmere starega dela. Stari del je tlakovan s slikovitimi mačjimi glavami in ima nekako v optični sredini Marijino znamenje, obdano s skulpturami svetnikov. Stari del nima gradbene dominante, čeprav stoji tu magistrat s svojim stolpom in Alojzijeva cerkev; obe zgradbi ležita v vzdolžnih stranicah starega trga in zato ne obvladata slike. Zgradbe na tem delu Glav-

nega trga so dvo- in enonadstropne ter ozke, vse stare, razen dveh na obeh krajnih koncih, a jim je nekaterim predvojna doba nadela novo fasado renesančnih oblik. V celoti nudijo še vedno znatno mikavnejšo sliko od zgradb na vzhodu in jugu novega dela, ki so jih zgradili in projektirali predvojni in povojni graditelji brez vneme in hotenja.

Nujno je treba rešiti problem prometa na Glavnem trgu. Ta promet ni zgolj lokalnega značaja za mesto, temveč je tudi tranziten, ker poteka preko edinega mosta za vozila, ki spaja oba bregova Drave. Promet pešcev na Glavnem trgu je tržnega in tranzitnega značaja. Na starem delu trga in na delu novega je mariborski živilski trg. Važno je tudi dejstvo, da je novi del Glavnega trga izhodišče številnih avtobusnih prog. Dosedaj ni bilo, razen velikega otoka na novem delu, v prometnem oziru ukrenjeno nič in je zaradi tega promet docela neurejen. Posebno se to opaža ob začetku in koncu delovnega dneva, kadar utripa promet pešcev najmočneje.

Rešitev terja torej raztrgano lice Glavnega trga, zamotane višinske prilike in neurejeni promet. Namesto nekdanje zaključenosti, ki je ni več mogoče doseči, naj obvladuje trg enoten nov motiv — v zameno za izgubljene vrednote. Ta motiv naj bo dosežen z najmanjšimi sredstvi, pri čemer mislim na umetniška, a — last not least — tudi na finančna.

Hrbtenico regulacije trga daje rešitev prometa. Predvidena sta dva velika otoka z velikimi loki. Ta dva otoka potisneta ves promet z vozili na robove trga. Kot tranzitna prometna žila z dvosmernim pro-

Sl. 3. Študija nove regulacije Glavnega trga

metom pa je dimenzionirano le cestišče na severni strani. Na jugu služi ozko dimenzionirano cestišče zgolj dovozu, kretanju avtobusov in izvoščkov. Gosposka ulica je povsem izvzeta prometu vozil — izvzemši dovoza seveda — pločnik na severni strani Glavnega trga poteka torej nepretrgano od Vetrinjske do Stolne ulice. S prometno ureditvijo je podana tlorisna odločitev obeh delov trga. Oba dela sta tudi po značaju prometa kolikortoliko diferencirana: stari del trga ima v glavnem promet tržnega značaja, vzhodni, novi del promet tranzitnega značaja. Ta ločitev seveda ne more biti precizna, vendar zadošča za spoznanje, da je treba obrniti glavni tok pešcev na vzhodno stran trga, kjer je otok urejen za prehod v poljubni smeri.

Oba dela Glavnega trga se torej razlikujeta po postanku, po značaju obdajajočih jih zgradb in po značaju svojega prometa. Zdelo se mi je torej pravilno, obravnavati oba dela tudi v formalnem oziru različno. Stari del ima nenavadno komplicirane višinske prilike, ki jih prikazujejo prečni in vzdolžni profili sl. št. 2. Te višinske prilike rešuje načrt z amfiteatralno projektiranimi terasami. Najhujšo višinsko razliko urejuje stopnišče na jugovzhodnem koncu starega dela. Otok, na katerem se bo vršilo tržno življenje, pada enakomerno, a za oko komaj opazno, proti jugu. Ker bo os novega otoka s svojimi terasami poudarjena, je predstavljeno Marijino znamenje v to os, in sicer na skrajni zapad. Ta predstavitev je tem bolj upravičena, ker je soha s svojimi skulpturami izrazito frontalna. Na najnižji točki otoka, kamor silí voda po zakonih, ki so ji dani, je projektiran nizek vodnjak — pendant k Marijini sohi na nasprotni strani. Za tlakovanje tega otoka naj bi se uporabil obstoječi tlak, ki je slikovit in s katerim se morejo s skromnim ornamentiranjem poudariti dolge linije, ki jih podajajo posamezne terase in se vse ste-

kajo k vznožju Marijine sohe ter pripravljajo pogled na njo. Glavni motiv novega dela Glavnega trga, ki naj vrne staremu vsaj nekaj nekdanje zaključenosti in nekdanjih izmer, je vrsta topolov, ki obkroža veliki prometni otok. Ti naj tudi ustvarijo prehod k velikemu merilu, ki je podan z velikimi stavbami. Na notranji strani otoka bo nastal s topoli nov zaključen prostor s svojo lastno osjo. Na vzhodni strani paviljonska zgradba ne previsokih izmer — po svoji legi in velikosti kot nalašč prostor za umetniški paviljon Maribora. Pred paviljonom ugoden prostor za spomenik s figuralno rešitvijo. Ob Bergovi hiši, ki se končuje s požarnim zidom, je potrebna zgradba, ki bo zaključila vrsto hiš na južni strani novega dela. Poleg tega novega trakta je projektirano široko stopnišče k sprehajališču ob reguliranem Pristanu, ki se bo začelo ob železniškem mostu in končalo na Marihorskem otoku.

Več naj pove načrt — ti stavki prikazujejo zgolj osnovne smernice gledanja in rešitve problema: načrt dela zavestno s skromnimi sredstvi. Lahko bi bil bolj na široko zasnovan, velikopoteznejši. Manj glede starega dela Glavnega trga, ki s svojim starikavim, simpatičnim okoljem ne prenese in ne rabi prevelikih operacij ter je tu najmanjša mera ukrepov najboljše kot glede novega dela. Tu mislim na korekturo kake gradbene črte novega dela, na njegovo delno zidavo, ki bi gotovo radikalnejše rešila estetski problem, ali celo na porušitev bloka med Gosposko, Jenkovo in Vetrinjsko ulico. Vse to bi dalo projektiranju docela drugo lice in bogate, nove možnosti. S težavo sem se ubranil vseh teh izkušnjav in ostal na trdih tleh realnosti naših dni in sredstev: hotel sem načrt, ki naj bi bil podlaga za dejansko uresničenje regulacije Glavnega trga in ne pobožna fantazija zanešenega arhitekta.

MARIBORSKI GHETTO

DR. VLADIMIR TRAVNER

Za naše srednjeveško narodno gospodarstvo so imeli odločilni pomen židje; ti so obvladali več stoletij domala vso trgovino — zlasti z inozemstvom — in ves denarni promet. Zato je zgodovina Židov na Slovenskem bistveni del naše lastne preteklosti.

Prvo mesto v zgodovini židovstva na Slovenskem zavzema Maribor. Tu je bila v srednjem veku naša največja židovska naselbina in tu so živeli najpomembnejši židovski trgovci in bankirji. Srednjeveški Maribor je bil tudi duhovno središče židov v slovenskih deželah in večkrat sedež vrhovnih rabinov za Štajersko, Koroško in Kranjsko.

¹ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* omenja židovskega zdravnika na Slovenskem (»... medicum iudicum vel sciaviasticum ...«).

Prve vesti o srednjeveških židih na Slovenskem izvirajo iz IX. in X. stoletja.¹ V večjem številu pa so se naselili v teku XII. do XIV. veka. Na Slov. Štajersko in Koroško so prišli iz Porenja, kar tudi dokazujejo njihova nemška in židovsko-nemška imena kakor Maier, Nachmann, Gulden, Rosel, Blümel, Isserlein (= Izrael), Jeklein (= Jakob), Eisach (= Izak) itd.

Po ukazu papeža Inocenca III. (1215) in poznejših predpisih so morali stanovati v mnogih krajih ločeno od ostalega prebivalstva v posebnih mestnih delih — ghettih ali — kakor so se običajno imenovali pri nas — židovskih ulicah.² Ti predpisi pa se v naših krajih

² Pomen izraza »ghetto« ni jasen. Nekateri trde, da je nastal »ghetto« iz ital. besede getto (livarna), ker je bila židovska četrt v Benetkah blizu livarn (arzenala).

niso strogo izvajali, ker so bivali židje večkrat v krščanskih četrtih, medtem ko so imeli kristjani hiše tudi v ghetih. Židje so bili izključeni iz vseh javnih služb in združenj, kakor cehov itd., ter so se mogli baviti le s prostimi poklici. Plačevati so morali deželnim knezom in mestom poleg splošnih davkov še poseben židovski davek deloma v gotovini, deloma v drugih dajatvah. Tako so skrbeli n. pr. štajerski židje za pohišstvo deželnega kneza in dote njegovih hčera. Tudi so morali nositi posebne — v raznih krajih različne — židovske znake; pri nas zlasti rumene krpe na hrbtu, visoke rumene klobuke, dolge halje in palice, tako da so se razlikovali že od daleč od ostalih prebivalcev. Na drugi strani pa so uživali židje kot glavni in često edini denarni viri za mesta in dežele obsežne pravice, kakor so jim podelili pri nas zlasti cesar Friderik II. (1238), Friderik II. Babenberški (1244), Bela IV. (1251, 1256), Přemysl Otokar II. (1254, 1268) in Rudolf I. Habsburški (1277). Bili so osebno svobodni in kot komorni hlapci podrejeni neposredno deželnim knezom oziroma velikašem in mestom, katerim so jih vladarji podarili. Kdor je umoril ali ranil žida, je bil strožje kaznovan, kakor če je izvršil tak zločin nad kristjanom. Živeli so nemoteno doma in v javnosti po svojih verskih predpisih in običajih, ki so jih upoštevali tudi deželni knezi. Svoje občinske zadeve so upravljali samostojno in volili sami svoje predstojnike (židovske mojstre) in druge funkcionarje. V trgovskih in denarnih poslih so smeli zahtevati od krščanskih dolžnikov mnoga jamstva in znatne obresti.

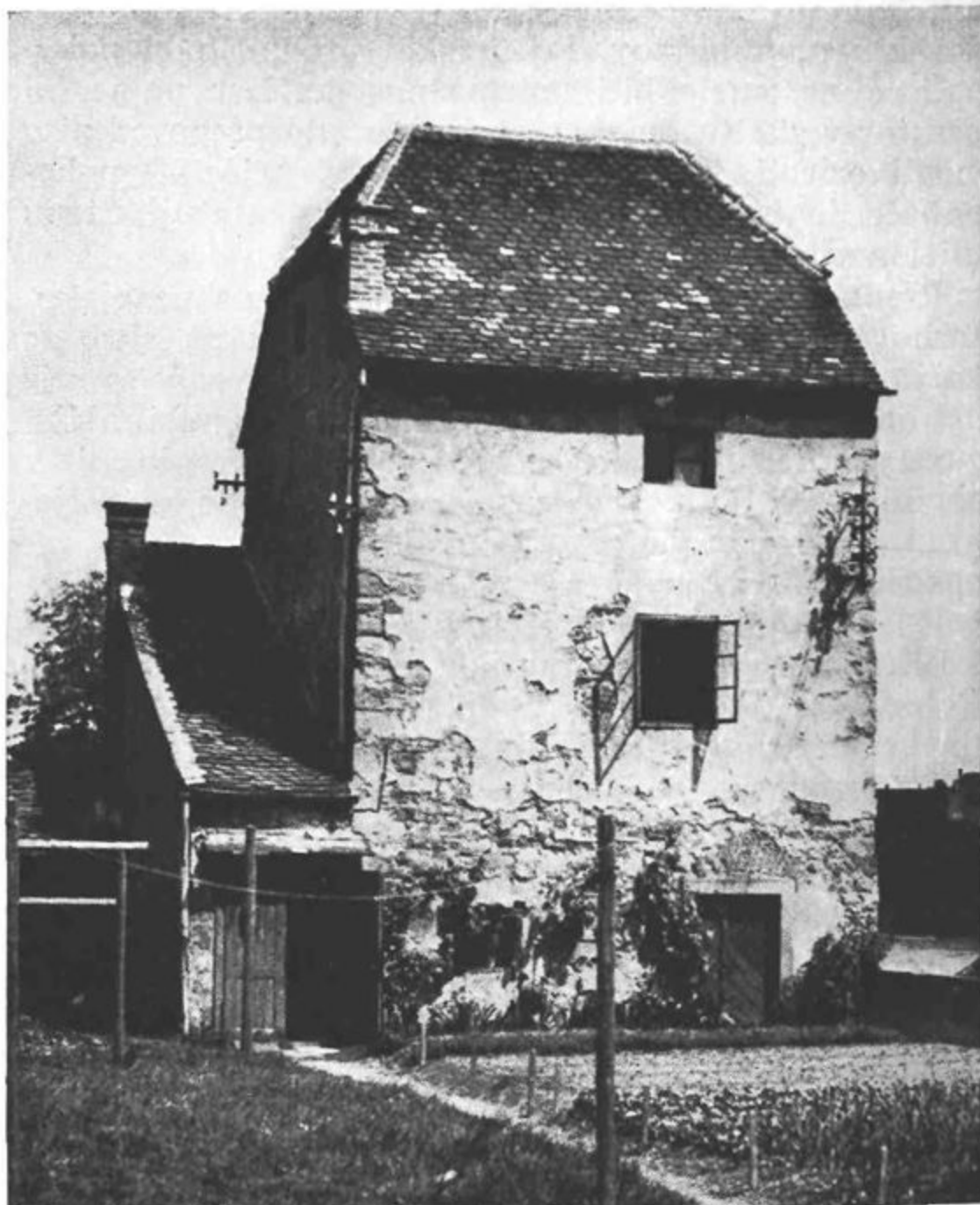
Tako so tvorili židje posebno vrsto prebivalstva, ki jo označujemo najboljše kot stan ali kasto.

Poleg teh splošnih poročil, ki veljajo tudi za druge kraje, imamo o Mariboru mnogo posebnih vesti iz življenja tukajšnjih židov. Kot viri za zgodovino mariborskega ghetta služijo sodobne davčne knjige — edine, ki so se ohranile pri nas iz srednjega veka — kupne pogodbe, zadolžnice, preklicna pisma, sodbe in slične javne listine, ki so se ohranile v precejšnjem številu. Važni viri so tudi ostanki zgradb in spomenikov, najdbe novcev, rodbinske kronike in izročila itd., predvsem pa spisi Terumat - ha - dešen (Dar 354 pravnih mnenj) in Pesakim - u - Ketabim (Odločbe in listine) Izraela Isserleina, imenovanega tudi Isserleina ben Petahjá ali Mariborskega, ki je živel po Herzogu v našem mestu kot deželni rabin Notranje Avstrije v letih 1427—50.

Kdaj so prišli prvi Mojzesovi verniki v Maribor, se ne da ugotoviti. Gotovo so živeli tu že nekaj desetletij pred 1277, ko se prvič omenja židovsko četrt.

Židovska četrt je obsegala za časa največjega obsega v začetku XV. stoletja današnjo Židovsko in Ključavničarsko ulico ter sosedne dele novega Glavnega trga, Tattenbachove in Vetrinjske ulice, t. j. južnovzhodni del tedanjega obzidanega mesta. Blizu še ohranjenega Židovskega stolpa so bila v mestnem obzidju vrata z mostom preko mestnega jarka. Če je bila četrt — kakor v mnogih drugih srednjeveških mestih — ograjena tudi proti ostalim mestnim delom, ni znano. Viri poročajo le o »cesti, ki vodi v židovsko ulico«, medtem ko obzidja ne omenjajo. Tudi se ne

dajo ugotoviti ostanki zidov. Središče naselbine je bila sedanja Židovska ulica, ki je ohranila svoj prvotni značaj deloma še do danes in kjer je stala sinagoga na mestu sedanje hiše Židovska ulica št. 4. Sodeč po poznejših slikah (1683 i. dr.), po današnjem stanju poslopja in po ostankih v mestnem muzeju je bilo svetišče majhno in preprosto, dasi je spadalo k najvažnejšim v deželi. Notranjost je odgovarjala prastarim predpisom iz časa Ezre. Proti vzhodu sta stali v ločenem ozkem prostoru z dragoceno preprogo pokrita skrinja zaveze z Mojzesovimi knjigami in sedmeroročni svetilnik. V središču svetišča je bila nekaka prižnica, določena za čitanje sv. pisma. Tu je gorela tudi večna luč. Za ženske je bil določen poseben ograjen prostor. Sicer pa je bila sinagoga brez okraskov, zlasti slik, ker je prepovedano židom upodabljati Boga in ljudi. Služba božja se je vršila zlasti ob sobotah in praznikih, in sicer v hebrejskem jeziku; kajti narodni jeziki so se uveljavili v sinagogah šele v XIX. stoletju. Poleg tega je služilo svetišče še v druge namene, n. pr. za verski pouk, občinske seje in sodne razprave. Tik pod sinagogo ob mestnem obzidju proti Dravi, kjer je sedaj delavnica kleparja Ferda Babiča, je bilo kopališče s tekočo vodo, določeno za ritualne kopeli vernikov. V bližini — domnevno v Židovskem stolpu — je bila posebna talmudska šola, katero so zgradili okoli 1477.; kajti tega leta je ukazal Friderik III. židovskemu mojstru Mošu iz Radgone, da odpusti židu

Židovski stolp v Mariboru

Foto Fr. Piška

Foto Fr. Plvka

Nagrobnik rabina Abrahama
(V mariborskem muzeju)

Davidu plačilo 12 fl., ki bi jih moral plačati kot globo za gradbo šole v Mariboru. Na majhnem trgu pred sinagogo so se shajali prebivalci ghetta k posvetovanjem in razpravam. Med svetiščem in židovskim stolpom je bilo pokopališče, kjer je videl n. pr. g. Puff še več nagrobnikov, med njimi židinke Rosel; spomenik pa, ki je poročal o tragični smrti neke mlade in prikupljive deklice, je dala prenesti kakih 50 let poprej (ok. 1785) židovska rodbina Luzzardi v Gorico. Danes imamo tu le še par slabo ohranjenih kamnov z značilno zgoraj zaokroženo obliko židovskih nagrobnikov. Po verskih predpisih bi pokopališče ne smelo biti poleg sinagoge. Ker pa je bil prostor v ghettu omejen, se židje na to prepoved niso mogli ozirati. Drugo — očitno pozneje — pokopališče je bilo na židovski njivi v današnji Strmi ulici nad dravsko brvjo.

Predstojnik ghetta je bil rabin ali židovski mojster. Duhovna oblast rabina je bila omejena na skrb za božjo službo, razlago tore in talmude ter sodelovanje pri obrezovanjih, zarokah, porokah in pogrebih. Njegova glavna naloga pa je bila skrbeti za red in mir v občini. Zato je imel pravico izrekati skupno z izvoljenimi člani odbora po predpisih talmuda globe, zaporne kazni in izobčenje ali prokletstvo, ki je obsegalo več stopenj. Sodil je tudi v civilnih sporih med svojimi verniki in upravljal občinsko premoženje. Poleg tega je po nalogu oblasti določal in pobiral davke in druge javne dajatve. Rabin se ni smel baviti z drugimi posli, zlasti ne s trgovino in denarstvom in so zaradi tega skrbeli za njegove potrebe občani, če ni imel lastnega premoženja. Deželni rabin pa je imel le splošno nadzorstvo nad občinami v deželi, ki pa so bile sicer povsem samostojne.

Najstarejši znani mariborski rabin je bil Abraham († 12. IX. 1379). Njegov zanimivi nagrobnik so našli l. 1912. pri gradbi novega mostu in ga hranijo sedaj v mestnem muzeju. Eden izmed naslednikov Abrahama je bil Isserlein ben Aron, imenovan tudi Isserlein iz Kremisa, o katerem poroča Graetz, da ga je imenoval 1407 cesar Rupert Palatinski za vrhovnega rabina nemške države. — Njegov vnuk je bil Isserlein

ben Petahjá (r. 1399, u. 1460), pisec že omenjenih hebrejskih del in največji duh našega židovstva.

Kak pomen za versko življenje židov je imel v tem času Maribor, dokazuje med drugim dejstvo, da so uvažali sem vsako jesen z juga sadež etrog, ki se rabi pri službi božji na praznik kolib, odtod pa so ga razpošiljali vsem občinam Notranje Avstrije.¹ Pred 1460 je živel tudi židovski mojster Murgklein, o katerem pa ne vemo nič natančnejšega.

Poleg rabina je bil najvažnejši občinski funkcionar šames. V sinagogi je opravljal službo cerkovnika, razen tega pa kot občinski tajnik skrbel za vse tekoče posle, vodil zapisnike, skliceval v slučajih konkurzov v sinagogo upnike in dolžnike itd. — Pomemben mož je bil tudi občinski mesar, ki je klal živino po ritualnih predpisih. — Manjši pomen so imeli kantorji, ki so skrbeli za petje v sinagogi, in občinski stražarji.

O vernosti in pobožnosti mariborskih židov poroča Isserlein na več mestih. Tako navaja, da so se obračali verniki nanj celo v manj važnih zadevah, n. pr. če in kdaj se smejo oblačiti po krščanski šegi, če jim je dovoljeno prodajati krščanskim duhovnikom in dijakom posvetne knjige (medicinske, filozofske in druge) vsebine, črnilo in gosja peresa za pisanje itd. Kakor dokazujejo še ohranjene hiše v židovski ulici, so bila bivališča židov preprosta. Le v stanovanjih bogatašev so imeli dragocene orientalske blazine in preproge. Resno in trezno pa je bilo tudi židovsko privatno življenje, ki je zaničevalo zlasti nezmernost. V medsebojnem občevanju so se posluževali svojega nemško-židovskega narečja (»Jiddisch«). Da so razumeli tudi naš jezik, je umevno, ker so imeli pogoste opravke s podeželskimi prebivalci.² — Očitki zločinov — zlasti ritualnih umorov — so bili v splošnem neutemeljeni. Opravičene so bile le pogoste pritožbe, da židje odirajo dolžnike in ponarejajo listine; kajti oderuštvo so smatrali židje sami za dopustno zlasti, ker so jim dovoljevali zakoni pretirane obresti (do 130%). V ostalem jih opisujejo sodobni krščanski viri kot bojazljivce in potuhnjence.

Židje pa so bivali tudi izven svoje četrti zlasti v (današnji in tedanji) Slovenski ulici. Tako je prodal 1433 Wolfel tu svojo hišo z vrtom; Abraham pa je moral 1478 odstopiti svojo hišo Gregorju Mawerju in njegovi sestri Marjeti, ker so podrlji njuno hišo, ko je zgradil cesar Friderik III. današnji grad. Tudi v Graškem predmestju, posebno v današnji Cvetlični ulici so imeli nekateri židje n. pr. Šmuel (1472) hiše in mline. Iz davčnih knjig Maribora izhaja, da so si pridobili židje v času od 1455—60 v notranjem mestu

¹ Praznik kolib so slavili Izraelci v jeseni, da so postavili kolibe iz vej na prostem, kjer so tudi bivali. Pozneje so nosili med petjem Halel-psalmov v sinagogi butare iz palmovih, vrbovih in mirtovih vejic, okinčanimi s citronami, v drugi roki pa etrog t. j. nek bananam sličen sadež, ki uspeva le v južnih krajih (Sicilija, sev. Afrika).

² Rothmüller poroča v listu »Židov« (novoletna številka 1928), da vsebuje Jiddisch tudi mnogo slovenskih besed.

11 hiš od kristjanov. Tudi v bližnji okolici so imeli posestva, zlasti vinograde, ki so jih pridobili kot zapadle zastave za posojila. Tako je prodal neki žid že okoli 1280 opatu Henriku II. iz Admonta svoj vinograd za 22 mark srebra, ali pa je imel Manah sin Seldmana (1447—60) v mariborski okolici celo 4 dvore in 6 kmetij. Zemljišč židje niso obdelovali osebno, temveč po svojih krščanskih nameščencih in najemnikih. Redili pa so ovce in koze, da so pridelovali ritualni sir, ki so ga pošiljali sovernikom v posebnih zapečatenih vrečicah. Tudi izven mariborske okolice so imeli mariborski židje hiše in zemljišča. Tako je kupil n. pr. bogati Muš sin Isserleina okoli 1360 grajščino Radeče pri Zidanem mostu, katero je prodal pozneje Konjiškim gospodom (Dimitz V, 239). Muš sin Schebleina je imel skupno s svojim bratom Kadšimom iz Celja hišo na Dunaju (1372), Veroh v Gradcu (1439), Elija in Aram Bogati pa v Radgoni (1497, 1499).

Židovsko prebivalstvo v Mariboru ni bilo nikdar stalno. Le malokatera rodbina je vztrajala dve ali celo tri pokolenja. Običajno so prihajali ti Ahasverji iz bližnjih mest zlasti iz Ljubljane, Celja, Ptuja in Radgone; odhajali pa so najrajši v Gradec. Zato je težko ugotoviti njihovo število. Največ židov je živelo v Mariboru okoli 1410, ko jih je izgnal Herman II. Celjski iz svojega ozemlja in ko so jih mariborski meščani gostoljubno sprejeli. Takrat so utegnili tvoriti $\frac{1}{4}$ vsega prebivalstva. Kot bogati trgovci oziroma bankirji so židje radi izpolnjevali svoje javne dolžnosti in se izkazali večkrat celo kot dobrotniki mesta kakor Aram, njegov sin Jakob in Hiršl (1455—70). Brutalni pregoni židov v Mariboru niso znani, dasi so bili skoraj vsi plemiči, duhovniki, meščani in okoličani pri njih močno zadolženi.

Predvsem so bili židje menjalci in posojevalci denarja. Ta posel je bil zlasti važen, ker je bil denar redek, njegova vrednost pa radi pogostih preklicev in novih emisij nestalna. Obenem pa je bil zelo dobičkonosen, dasi pogosto nevaren. S posojili se je bavil že prvi znani mariborski žid Abraham, kateremu je plačal 1278 Friderik Lamberški večji dolg svojcev (Valvasor XV, 309). Višek je doseglo židovsko denarno gospodarstvo v drugi polovici XIV. stoletja. Najznamenitejša rodbina bančnikov je bila Isserleinova. Senior-šef teh srednjeveških Rothschildov na Slovenskem Isser(lein) je začel svojo kariero v Ptujju okoli 1333. Prvotno se je bavil s finančnimi posli sam, pozneje sta mu pomagala sinova Gerstlein (1343) in Trestel (1343—45), ki pa sta kmalu umrla. Okoli 1350 se je preselil Isserlein v Maribor, kjer je posojeval denar v družbi svojih vnukov Muša (1351—1384) in Jozue (1355—60); v Ptujju pa je imel svojega zastopnika Eisacka (1361). Umrli je pred 1364. Po njegovi smrti se je sprl Muš s svojim svakom Hakimom iz Gradca radi dediščine. Spor je poravnal vojvoda Rudolf IV. Med drugimi je določil, da mora dati Hakim svoji ženi 1000 fl. jutrine, ki zapade po njeni smrti tistemu, ki je za to po židovskem pravu opravičen. Iz te listine tudi izvemo, da je znašala Isserleinova zapuščina okoli 10.000 fl. takratne veljave nevštevši nepremičnine in terjatve. Malo pozneje

je Muš iz neznanih vzrokov pobegnil. Zato mu je zaplenil vojvoda v sporazumu z ostalimi mariborskimi židi premoženje. Na begu je ujel Muša Viljem Ostrovrhar in ga po daljšem času spravil v Maribor. Naslednika Rudolfa IV. Albreht III. in Leopold III. sta sklenila nato z Mušem sledečo poravnavo: Vojvodi se zavežeta vrniti židu vse zaplenjeno premoženje, po možnosti tudi medtem prodano. Pri izterjanju dolgov morajo pomagati Mušu stotniki in grajščaki. Tožbe proti Mušu morajo biti dokazane po verodostojnih židih in kristjanih. Terjatve avstrijskih židov proti Mušu ugasnejo. Za te pravice plača Muš zase in za svojo rodbino letno 200 fl. davka, oproščen pa je vseh drugih dajatev zlasti mestnih. Medtem se je sprl Muš z Gotfridom Mariborskim radi posojil. Ta spor sta razsodila 1366 celjski grof Ulrik I. in Viljem Ostrovrhar. 1372 pa sta se podvrgla Muš in njegova žena Bindl v slučaju novega spora z mariborskimi gospodi razsodbi celjskega grofa Hermana I. V času od 1333—84 so sklenili Isserlein, Gerstlein, Trestel, Jozua in Muš — deloma v družbi svojih tovarišev Jungla, Hesleinovega brata Isserla (oba iz Maribora, 1366, 1375), Kadšima iz Celja in Afreha iz Brež (1365) — celo vrsto posojilnih pogodb z najodličnejšimi cerkvenimi in posvetnimi velikaši tega časa. Tako so bili njihovi dolžniki n. pr.: solnograški nadškof Friderik III., krški škof Pavel (1366), gornjegrajski opat Ivan (1343), celjski grofje Friderik I., Herman I., Herman II. in Viljem, goriški grofje Albert IV., Majnhard in Henrik, mogočni Hugo VI. Devinski, grof Ulrik Schaumberg, Eberhard, Friderik in Henrik Walsee, mariborski gospodje Oto, Gotfrid in Ulrik, Friderik Ormoški, Albert iz Vituša, Kolon iz Vuzenice (1362) in mnogi drugi. — Sodobnik rodbine Isserlein je bil Muš sin Šebleina iz Celja (1353—79), ki spada tudi med najpomembnejše srednjeveške finančnike na Slovenskem. Prvotno se je bavil z denarnimi posli v Celju v družbi brata Kadšima. Nato se je preselil v Maribor, odkoder pa je 1366 menda radi prevar pobegnil v Gornjo Avstrijo. Ko so prevzeli židovski mojstri na Dunaju, v Perchtoldsdorfu, Neuburgu in Šopronju zanj proti Albrehtu III. in Leopoldu III. jamstvo za 20.000 fl. se je vrnil Muš v Maribor in dobil vse zaplenjeno premoženje nazaj. Kmalu nato je imel hude spore s svojim bratom radi skupnega premoženja. 1370 sta se brata zedinila tako, da izbere vsak enega žida kot razsodnika, ki naj bi zadevo poravnala pod predsedstvom celjskega grofa Hermana I. Dve leti pozneje sta sklenila, da razsodita spor Herman I. in žid Isserl iz Neuburga. Slednjič je izjavil Muš 1379, da se podvrže le izreku Hermana I. Muševi klienti so bili med drugimi: krški škof Pavel, Herbot in Ivan Turjaški, Jurij, Viljem in Koloman Ostrovrhar (1361), mariborska gospoda Oto in Gotfrid, Henrik iz Planine (1364), zlasti pa številni meščani iz Gradca, Maribora, Slov. Bistrice in drugih krajev. Poleg že imenovanih židov so bili znani posojevalci in menjalci denarja: Jeslein (1351), Penditten (1359), Junglein (1365), Susman (1369), Abraham Behem (= Čeh, 1372), Natan (1383), Haniko (1384), Šalas (1425), Jakl (prišel iz Ljubljane, 1439), Maul (1455—93), Aram sin šamesa Izmaela (1459),

Židovska ulica v Mariboru

Foto Fr. Pivka

Aram sin Jakoba (1459), Aram sin Seldmana (1478), Nachman sin dolgega Arama (1492), Süßkind sin Mušla (1493) in drugi. Njihovi dolžniki so bili domači plemiči (zlasti mariborski gospodje) in meščani.

Nekateri židje so bili uslužbeni kot plačilni mojstri pri mariborskih plemičih kakor Gerl pri Prunschenu, Jakob pri Kreissenbergu in Aram pri Gregorju Grabnu. S posojevanjem so se bavile tudi židinke n. pr. Rosel vdova po Gersamu (1393, 1400), Dina vdova po Davidu (1425), Mirašim (1425) in Milka vdova Elije in sedaj žena Hajma sina Gerla (1487).

Važni so mariborski židje tudi kot trgovci. Njihova trgovina je cvetela zlasti do l. 1445., ko jim je Friderik III. na prošnjo deželnih stanov prepovedal trgovati z benečansko robo razen z vinom, ki so ga dobili v zastavo.

Preje pa so prodajali vino, ki so ga pridelali v svojih vinogradih, ga kupili od domačinov ali ga dobili v zastavo za posojila. Iz davčnih knjig izhaja, da so plačali v l. 1460.—68. židje Elija, Kam in Mandl v Mariboru največ vinskega davka, dasi jim je bila trgovina z vinom takrat že znatno otežena. Najbolj znani vinski trgovec je bil Abraham sin Maula, kateremu je podelil Friderik III. 1478 pravico, prodati vsako leto 24 sodov krščanskega (= od kristjanov kupljenega) vina. Po poročilu Isserleina je židovska trgovina razpolagala z močnim in slabim, redkim, prozornim in sladkim vinom. Poleg vina so židje izvažali les, govejo živino, konje, sir i. t. d., uvažali pa zlasti sukno, svilo, knjige, začimbe, zlatnino, drage kamne in druge fine izdelke. Kako obsežna je bila njihova trgovina, dokazujejo zlasti florentinski in češki zlatniki iz l. 1312.—29., ki so jih našli v jeseni 1931, ko so zidali Bergovo hišo na novem Glavnem trgu, torej v nekdanjem ghetu.¹ Iz najdbe izhaja, da je imel neznani židovski trgovec ozke zveze s Florenco in Prago. Iz drugih virov vemo, da so prihajali mariborski židje n. pr. Fogluš (1366), Elija, Ham, Maul (1460) pogosto v Italijo, na Ogrsko, Hrvaško, Erdeljsko, Bosno, predvsem pa v Dubrovnik. Njihova podjetja so bila po tedanjih pojmi svetovna.

¹ Prim.: Baumgartner E., Kronika I.

² Te razmere so povzročile, da je poslal že okoli 1427 Izak Zarfati židom v nemških deželah — med temi tudi

Mariborski židje so se bavili tudi z obrtjo, dasi jim je bilo to prepovedano. Zlasti so se udeleževali — v zvezi s trgovino in denarstvom — kot zlatarji in izdelovalci pečatov. Siromašni izraeliti so se udeleževali tudi kot delavci in splavarji.

Že od davnine so sloveli židi in židinke kot spretni zdravniki. V Mariboru se omenja Hajmb, ki je vršil zdravniško prakso okoli 1452 v današnji Cvetlični ulici.

Poslovanje židov je rodilo mnogo sporov s kristjani. Za te pravde so bila pristojna tako zvana židovska sodišča, ki so poslovala le v mestih s številnim židovskim prebivalstvom. Obstojala so iz 4 židovskih in 4 krščanskih prisednikov pod predsedstvom židovskega sodnika, ki je bil vedno kristjan. Vabila in pismene izdelke sodb je oskrboval židovski pisar, ki je bil kristjan. Služba židovskega sodnika je bila častna in dobičkonosna, ker je sprejemal posebne takse in bil oproščen vseh davkov; izvrševali so jo le ugledni meščani, zlasti bivši ali aktivni mestni sodniki, župani. V Mariboru poznamo iz časa 1364—1492 26 židovskih sodnikov. Najpomembnejši med njimi je bil Lenart Seidenschwantz (1468—69), ki je dal popraviti utrdbe na Taboru pri magdalenski cerkvi. Tožilci v tožbah so bili večinoma židje iz Maribora, pa tudi iz drugih krajev; toženci pa številni plemiči, duhovniki in meščani iz Maribora, Ptuja, Slov. Bistrice, Celja, Ljubljane, Kranja i. t. d., deloma tudi iz Koroške in Zgornje Štajerske. Razprave — podobne v splošnem današnjim — so se vršile običajno v sinagogi ali na trgu pred njo. Proti sodbam je bil dopusten priziv na deželnega kneza. Pogosto so uredili spore med židi in kristjani (oz. med židi) izvoljeni rabsodniki, zlasti avstrijski vojvode in celjski grofje.

V začetku 15. stoletja, posebno pa od okoli 1450 dalje se je položaj židov vedno bolj slabšal. Zaradi gospodarskega razvoja krščanskega meščanstva, pogostih novčnih obnov in preklicev ter splošne gospodarske krize je zgubilo židovstvo mnogo na pomenu; in ko so nastopili kot posojevalci denarja in bankirji krščanski meščani, je usahnil židovskim posojevalcem glavni vir dohodkov. Njihovi dolžniki so bili odslej le še mali obrtniki in kmetje, katere je gnala k židom stiska. Ti pa pogosto niso mogli izpolniti svojih obvez ter so na koncu zgubili vse imetje. Proti temu so se borile oblasti z vsemi sredstvi.² Tako je bilo določeno n. pr., da se ne sme noben kmet zadolžiti pri židih brez vednosti in privoljenja gosposke, da je zastava zemljišč nedopustna i. t. d. Uvedli so tudi posebne sezname židov, da bi lažje nadzirali njihovo poslovanje. Ti predpisi pa niso imeli pravih uspehov. Medtem so se kot rečeno okrepili krščanski trgovci, ki so seveda smatrali žide za nevarne tekmece zlasti v krajevnem prometu. Vse te razmere so povzročile vedno večja nasprotstva in so stanovi nastopili z zahtevo, da izžene vladar neljube tujce. Friderik III. — sodobniki so ga imenovali često »kralja židov« —

na Štajerskem — okrožnico, naj se presele na Turško, »v zemljo, kjer ne manjka ničesar«. Če so se odzvali temu pozivu tudi kakšni židje iz Maribora, ni znano.

se je tem zahtevam upiral, ker bi izgubil tako svoje najboljše dohodke. Drugače je bilo pod njegovim naslednikom Maksimilijanom I., ki je tudi osebno mrzil žide in ki je 1496 po deželnem zboru v Mariboru ugodil štajerskim in koroškimi stanovom proti odškodnini 4000 fl. ter ukazal židom, da morajo zapustiti do 6. januarja 1497 Štajersko in Koroško. Temu trdemu povelju so se morali udati, prodali so svoja mariborska imetja in zapustili za vedno mariborski ghetto.

Izgnanci so se naselili v Trstu, na Dunaju, največ pa jih je odšlo v šopronjsko županijo, zlasti v »Sedmero občin« (Mattersdorf, Kobersdorf, Sackenbach, Frauenkirchen, Deutsch-Kreuz in Kittsee). Odtod so prišli njihovi potomci na Moravsko, Poljsko, v Gradiško, Gorico, severno Italijo (Benetke, Padova) in slednjič v Dalmacijo (Split). Spomin na Maribor so ohranili v razširjenih židovskih imenih Marburg (Marpurg, Mörpurck), Marburger, Morpurghi in Morpurgo.⁷ Mnogi nosilci teh imen so dosegli ugledna in vplivna mesta. Nekateri so skrbeli kot dvorni židje za potrebe cesarske hiše in armade, postali nekaki plemiči in imeli lasten grb (kit, ki izbljuva preroka Jono). Drugi so bili privilegirani trgovci kakor Kaliman Morpurgo (1696), prednik današnjih baronov Morpurgo v Trstu, Mozes in Jakob Marburger v Gradiški (1624), Aron in Manasse Marpurghi v Gorici (1760) i. dr. Znamenit rabin je bil Semarja Morpurch v Padovi (1623). Zlasti so se odlikovali kot zdravniki.

⁷ O rodbini Morpurgo glej obširnejše: E. Morpurgo, La famiglia Morpurgo, Padova 1909 in Jüd. Lexikon pod »Morpurgo«.

⁸ Njegov nečak inž. Viktor Morpurgo mi je sporočil iz rodbinskega arhiva sledeče podatke: Po izročilu so split-

Tako sta bila doktorja medicine v Krakovu David Morpurgo (do 1648) in Aron Morpurgo sin Samsona (1671); Simon Marpurgo Cracoviensis pa bil 1664—1666 profesor zdravilstva na vseučilišču v Padovi. Na Dunaju živi še rodbina vseuč. profesorja Otona Marburga. Za nas Jugoslovane najpomembnejši potomec mariborskih židov pa je Vid Morpurgo,⁸ ki je ustanovil sredi preteklega stoletja v Splitu znano knjigarno in tiskarno, kjer je izšel 1862 prvi narodni časopis v Dalmaciji, Narodni list. Vid Morpurgo se je za služno udejstvoval tudi kot dalmatinski deželni poslanec in predsednik trgovske zbornice.

Z izgonom židov iz Maribora 1497 je po skoraj 250 letih mariborski ghetto prenehal in z njim zanimivo poglavje mariborske preteklosti.

Literatura: Rosenber g: Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark, 1914. — Puff: Marburg in Steiermark (I, II), 1897. — Mally: Gassen-, Straßen- u. Plätze-buch der Stadt Marburg a. d. Drau, 1906. — Mayer S.: Wiener Juden, 1917. — Schulsinger: O pravnom i gospodarskom životu Jevreja v Štajerskoj, Koroški i Kranjskoj god. 1371—1497. Jevrejski Almanah za god. 5686 (1925—26), 106—117. — Kos F.: Doneski za krajevne kronike ČZN XVI, 4 sl. — Vodnik po Mariboru, 1932. — Mariborske slike, 1934. — Mnogo podatkov so mi dali gg. dr. David Herzog, deželni rabin in vseuč. profesor v Gradcu, dr. Lavoslav Šik, prvi podpredsednik židovske občine v Zagrebu in inž. Viktor Morpurgo, predsednik židovske občine v Splitu.

ski Morpurgi potomci mariborskih rabinov. Prvotno so živeli na Dunaju, odkoder jih je pregnal 1560 Ferdinand III., nakar so se naselili v Gradiški. 1670 je prišel Moše Morpurgo po daljšem bivanju v Orientu v Split, kjer živi rodbina do danes.

PRIMORSKA EMIGRACIJA V MARIBORU

RUDOLF GOLOUH

Vprašanja urbanizma so bila že pred vojno stalno na dnevnem redu. Še bolj pa so se ta vprašanja komplicirala in zaostriala po vojni, ko je nagromadenje ljudskih mas v večjih središčih ustvarilo nebroj težav in izzvalo nebroj socialnih sporov. V povojni Sloveniji sta se, čeprav v manjšem obsegu kot drugod, zlasti naglo razvila Ljubljana in Maribor. Glede Maribora je zanimivo zasledovati napredek mesta ter število in sestavo njegovega prebivastva, ker je bilo zlasti v prvih povojnih letih priseljevanje v naše mesto posebno močno in da je bil pri tem zlasti dotok primorskega življa zelo velik. Primorcev se je v poprevratni dobi naselilo v Maribor mnogo več nego drugam in se je zato govorilo o tem kot o nekem posebnem problemu mesta.

Ta dotok je bil nedvomno precejšen in je gotovo tudi močno sovplival na rast in razvoj Maribora, ven-

dar treba takoj pibiti, da ni bil zdaleč tako velik in odločilen kakor se misli. Če uvažujemo, da se je sorazmerno največ Primorcev naselilo v naše mesto in če pogledamo, koliko je stvarno danes Primorcev v Mariboru, vidimo, da je to število v sorazmerju z ostalimi priseljenci samo relativno.

Maribor je postal v jugoslovanskih razmerah glavno mesto severnega dela Slovenije. Medtem ko je bil pred vojno le predmestje Gradca, se je razvil po vojni zlasti z novo industrijo v naše najvažnejše obmejno središče. Pri nagli preobratni preobrazitvi mesta, ko je bilo treba zlasti na novo zasesti skoro vse javne in državne urade, je bilo dovolj prostora za vse, ki so se zatekli v Maribor. Priseljene sile so zaigrale v novih razmerah važno vlogo in so dale mestnemu napredku nov impulz. Spodnja tabela nazorno prikazuje povojno priseljevanje ter kaže na primeru Maribora, da vsaka

ljudska sredina vzdrži in absorbira le toliko novo priseljenih ljudi, kolikor jih zmore preko svojega izvirnega domačega prebivalstva.

Statistika članov mariborske mestne občine, kakor so bili vpisani v članske knjige, nam daje konec leta 1934. naslednje stanje:

na to, da že sama gospodarska kriza in vedno večja brezposelnost izključujeta iz delovnega trga v prvi vrsti tuje delovne moči. Od tega drugega priseljevanja so ostali stalno v našem mestu predvsem gospodarsko neodvisni, kakor trgovci, industrijci, posestniki itd. Slednji so se naselili zlasti v mariborski okolici,

PO ROJSTNEM KRAJU

	Maribor	Sreza, levi in desni breg	Ostala Dravska banovina	Ostala Jugoslavija	Avstrija	Č. S. R.	Italija	Madjarska	Nemčija	Drugi	Vsi
Vpisani pred 1. 1919.	7465	2485	2587	251	2776	385	416	210	109	79	16.851
Črtani pred 1. 1919.	2424	50	52	17	608	23	26	9	5	6	3.220
Ostane 1. 1919.	5041	2435	2535	234	2168	362	390	201	104	73	13.631
Vpisani po 1. 1919.	6023	3442	5131	642	1387	202	3554	64	48	120	20.613
Črtani po 1. 1919.	5454	211	651	118	2395	124	73	20	42	33	9.121
Ostalo:	5610	5666	7015	758	1160	440	3871	245	110	160	25.123

Iz tega je razvidno, da znaša danes število v našem mestu naseljenih ter v Primorju in v ostalih krajih Italije rojenih oseb 3871. In tu so všteti tudi oni, ki so se sicer rodili v Primorju, ki so pa bili po svojih starših iz tukajšnjih krajev in v mariborsko ozemlje pristojni.

Pritok Primorcev v naše mesto pa je bil v povojnih letih mnogo večji; moral pa se je iz Maribora preokreniti dalje ali v notranjost države ali v druge države (dokler je bilo to mogoče), ker mesto samo ni zmoglo daljnjega dotoka. V glavnem se je trajno in stalno naselil v Mariboru le oni del primorske emigracije, ki se je priselil semkaj takoj po vojni in zasedel izpraznjena službena mesta.

Jedro mestnega prebivalstva daje tudi v posebnih razmerah, v katerih je bil in se razvijal Maribor po vojni, še vedno prebivalstvo iz mesta in najbližje okolice sreza Maribor (desni in levi breg), okoličanom sledijo priseljenci iz ostalih okrajev Dravske banovine in na tretjem mestu nahajamo priseljence iz Primorja.

Gornja tabela navaja Primorce, ki so člani občine. Pri ostalih prebivalcih Maribora je njihovo število sorazmerje še veliko nižje in se stalno menja. To so večinoma oni Primorci, ki so se priselili sem kasneje in iskali eksistenčnih možnosti v prostih poklicih. Ta drugi val priseljevanja se je zlasti občutil potem, ko se je začela v Mariboru razvijati tekstilna industrija. Število teh pa je majhno in se zlasti zadnja leta stalno krči, ker je Primorcu z neurejenim državljanstvom težko najti zaposlitve v privatnem podjetju, ne glede

kjer so si nakupili posestva in na katerih živijo kot delavni in podjetni poljedelci. Ta del emigracije je našemu domačemu gospodarstvu zlasti v narodnem pogledu mnogo koristil.

V političnem oziru se je primorska emigracija udeleževala zlasti v nacionalnem delu; politično ni izstopala nikoli samostojno, marveč se je opredeljevala po mariborskih političnih organizacijah. Ustanovila pa je več aktivno delujočih kulturnih društev; za one emigrante, ki so morali radi vedno težjih političnih in nacionalnih razmer zadnjih časov zapustiti svoje primorske domove in ki so bili večinoma navezani na javno pomoč, pa se je ustanovil pomožni odbor. Spajanje z lokalnim življenjem je temeljna črta mariborskih Primorcev in radi tega se je najbrže dovršen del zlasti prvotne primorske emigracije že amalgamiral s podravskega mestnim življenjem.

Kakor že rečeno, sestavljajo večino mariborskih Primorcev predvsem državni nameščenci (številčno zlasti policijski in železniški uslužbenci), medtem ko je zlasti število delavcev in inteligence v prostih poklicih relativno majhno. To dokazuje, da so pritok Primorcev v Maribor izzvale predvsem prevratne razmere, in da je ta pritok odgovarjal potrebam tedanjega časa.

K naglemu razvoju in preoblikovanju Maribora so novi someščani doprinesli znaten delež. Kakor so vedno in povsod na razvoj mest močno vplivale priseljene aktivne sile, tako je tudi v našem slučaju emigracija prispevala svoje k napredku in k ustvarjanju novega lica in bistva mariborskega mesta.

PROPADLE PANOGE CELJSKIH OBRTI

J. OROŽEN

Posamezne obrtne panoge so kakor cvetke: žive in rasto, ako so dani potrebni pogoji, in usahnejo, ako jih zmanjka. Ti pogoji so nujne življenjske potrebe. Možna je pa še daljša analogija: kakor usahnejo cvetke pod kronami večjih dreves, tako tudi posamezne obrtne panoge propadejo, ako jih zasenči silnejši razmah sorodne industrijske stroke.

Tako je rojstvo in smrt posameznih obrtnih panog v živi zvezi z razmnožitvijo človeških potreb in s tehničnim napredkom, ustvarjajočim nove obrate. Seveda bi bila napačna trditev, da je obrt kot celota obsojena k smrti: saj se porajajo vedno nove potrebe in vrhu tega si bo človek vedno želel predmetov, na katerih se jasneje pozna vpliv človeške duše in ki so bolj prilagodljivi poedinčevim željam ko izdelki industrije.

V preteklosti celjskega obrtnega dela srečavamo mnogo strok, ki so nekdanj živlele, pa jih davno ni več. Zamrle so vseskozi šele za zadnjih sto let, nekatere izmed njih celo šele pred nekaterimi desetletji.

Ena izmed najpomembnejših celjskih obrtnih panog je bilo usnjarsstvo. Sega gotovo v početje mestnega življenja. Z njim je bilo v istem cehu združeno strojarstvo, ki je imelo samo nekoliko drugačno proceduro dela. Še v prvi polovici preteklega stoletja je bilo usnjarsstvo s strojarstvom popolnoma obrtnega značaja. Zato ga srečavamo ne samo v mestu, ampak tudi v sosednih večjih krajih. Saj je imel celjski usnjarski ceh svoje pripadnike v Celju, Laškem, Vojniku, Žalcu, Sv. Juriju, Ponikvi, Šmarju, Rogatcu, Lembergu pri Poljčanah, Lembergu pri Novi cerkvi, Braslovčah, Mozirju, na Vranskem, v št. Pavlu, Trobovljah in Sevnici. V mnogih izmed teh krajev je bilo celo po več usnjarjev, oziroma strojarjev.

Kot druge obrtne panoge so v tistem času tudi usnjariji in strojarji prišli pod strogo reglementacijo vlade, ki se je posluževala okrožnega urada in celo reorganiziranega magistrata. Cehovsko delovanje je trajno nadziral poseben komisar, v čigar rokah je v resnici bila vsa cehovska uprava; tak komisar je bil pri usnjarijih nekaj časa magistratni svetnik in blagajnik Ivan Jeretin, za njim pa magistratni sekretar Andrej Zorzini.

Usnjarne so bile daljšo dobo bolj majhne, v prvi polovici XIX. stoletja so pa postale prav močne, in dr. Josip Vošnjak govori v svojih »Spominih« o celjskih usnjarnah kot o »celjskem usnjarskem četverokotu«, ki je v početnih desetletjih narodne probuje povzročal slovenskim rodoljubom dovolj skrbi.

Do konec XVIII. stoletja so poročila tako o drugih obrtnih kakor o usnjarsstvu in strojarstvu prav skromna. Iz za zadnjih desetletij pa postajajo poročila bolj konkretna. Po davčni knjigi iz za leta 1783. so imeli v Celju svoje usnjarne: Franc Ks. Herzog, Anton Nažko, Ivan Feliks Herbst, Ivana Zabukovšek, vdova po možu Ivanu, Jožef Jurišič (hkrati gostilničar),

Ivan Plešnik in Jožef Spreitzenbart (hkrati gostilničar), strojarni pa sta imela Marija Risser in Jakob Heilinger.

Za prvo polovico XIX. stoletja je po katastru realnih obrti izpričanih sedem celjskih usnjarn poleg dveh strojarn.

Na sedanji Kralja Petra cesti je bila že leta 1783. navedena usnjarna Franca Ks. Herzoga, ki jo je za njim podedovala žena Marjeta. Ona se je vnovič poročila z Jožefom Jamnikom, ki je leta 1847. prodal usnjarno Alojziju Kaulichu. Na zapadni strani Glavnega trga je bila prav tako že leta 1783. omenjena Herbstova usnjarna, ki jo je po svoji materi Elizabeti Herbst, ovdoveli Siebenbürger, podedoval Jožef Siebenbürger. Leta 1840. jo je kupil Jurij Nikl, nato Franc Ludovik Herzmann; na zahtevo Jožefa Herzmann je bila leta 1864. izbrisana iz katastra. Na vzhodni strani sedanje Kralja Petra ceste je bila malo pod njenim steciščem s Kovaško ulico že leta 1783. omenjena Spreitzenbartova usnjarna, ki jo je leta 1822. od Ivana Spreitzenbarta kupila Marija Zabukovšek. Njej je sledil Anton Zabukovšek, ki je imel za naslednika Ludovika Zabukovška. Tik pred Spreitzenbartovo delavnico je bila usnjarna, ki jo je leta 1822. od Jakoba Zabukovška kupil Jožef Lažnig in od njega leta 1858. Jožef Herzmann. Za nadaljnjo hišo proti središču mesta je bila usnjarna, ki jo je leta 1792. za Elizabeto Spreitzenbart prevzel sin Karel Spreitzenbart. To usnjarno so leta 1849. Karlovi dediči prodali Jožefu Lažnigu, ki jo je takoj prepisal na Antona Lažniga. V Gosposki ulici je bila usnjarna Antona Zabukovška, ki mu je sledila žena Marija in njen sin Alojzij. Iz gornjega dela Gosposke ulice se je preselila v sedanjo Prešernovo ulico in nato v Graško predmestje usnjarna Jeretinova (Valentin, Jožef in Anton Jeretin), ki jo je v tridesetih letih kupil Franc Ludovik Herzmann.

Usnjariji so tvorili nekako elito med celjskimi obrtniki in njihovi obrati so bili prav v osrčju mesta: v notranjem delu sedanje Kralja Petra ceste (izvzeta je usnjarna Jeretinova), na Glavne trgu in v Gosposki ulici. Usnjarsko obrt so imeli v svojih rokah trdni rodovi, najprej Herbsti, Siebenbürgerji in Spreitzenbarti, nato pa Zabukovski, Lažnigi, Herzmanni in (krajšo dobo) Jeretini.

Tudi v strojarstvu nahajamo iste rodove. V katastru realnih obrti navedeno prvo strojarno, ki je bila v sedanji Žerjavovi ulici, je po Feliksu Herbstu podedoval Jožef Siebenbürger, od katerega jo je leta 1847. kupil Jožef Stepišnik, in drugo, ki je bila na Glavnem trgu, je od Jožefa Kramerja po zamenjavi dobil Franc Ludovik Herzmann, ki mu je sledil Anton Herzmann.

Izza petdesetih let je seveda nekaj usnjarjev ustavilo svoj obrat, Zabukovski, Herzmanni in Lažnigi pa so mu skušali dati industrijski značaj. Povečali

so svoje delavnice in jih postavili na periferijo mesta: na severno stran tedanjega Graškega predmestja in na Breg. Toda njihovi obrati se vendar niso ohranili; v osemdesetih letih so jeli umirati. Zanimivo je, da se niso ohranili v nobenem izmed gori navedenih krajev celjskega cehovskega področja, pač pa so v nekaterih drugih bližnjih krajih — v Šoštanju, Konjicah, Ra-dečah — doživeli mogočen industrijski razmah.

Že mnogo prej je ista usoda doletela tkalsko obrt, ki sicer ni bila nikdar tako močna, ko usnjarska. Umevno je, zakaj je bilo tako: način produkcije je bil lažji in radi silne občne potrebe je bilo tudi v cehovski dobi podeželsko tkalstvo dovoljeno kot svobodna obrt. Končno so pa premožnejši meščani jeli nositi večinoma uvoženo blago. Tako je bilo celjsko tkalstvo nepotrebno in v tridesetih letih preteklega stoletja so ukinili celjski tkalski ceh.

Leta 1783. sta Blaž Škorjanc in Gregor Topolšek prodajala Celjanom kruh in vino ter tkala, tri leta pozneje pa sta tkalsko obrt izvrševala tudi Jožef Stöckler in Jurij Lastnjak.

Obrt Topolškovega rodu se je po katalogu realnih obrti nadaljevala v sledečem stoletju in prav tako obrt Stöcklerjeva. Topolški so tkali poleg sedanjega Obrtnega doma, Stöcklerji, ki so jim sledili Goriški, pa Pred grofijo.

Malo daljšo dobo ko tkalci so se ohranili barvarji, h katerim so nosili barvat tkane izdelke tudi kmetje iz širne mestne okolice. Leta 1783. sta barvala v Celju tkanine samo Karel Groß in Jožef Hočevar, ki je vrhu tega pekel kruh in točil vino, tri leta pozneje se pa navaja med barvarji tudi Gašpar Appoth.

Nobeden izmed njih ni ohranil svoje obrti globlje v XIX. stoletje, kajti katalog realnih obrti pozna dve drugi barvarstvi. Prvemu so bili lastniki znani Jere-tini (Valentin in Ivan), ki so jim sledili Eichbergerji, ter je stalo v ozadju nekdanjega minoritskega vrta; drugo barvarstvo obrt pa je poleg stare grofije izvrševal rod Nendlov. Kot osamel zastopnik barvarske obrti starega kova se nam izza leta 1881. javlja Ivan Riegersperger, s čigar smrtjo je staro barvarstvo sledilo usodi tkalstva.

Pomembna celjska obrtna stroka z enako usodo je bilo steklarstvo. V osemdesetih letih XVIII. stoletja ga je izvrševal Jakob Kendler. V početku preteklega stoletja se pa Ignacij Novak, imajoč svoj obrat v najvišji vogelni hiši Glavnega trga, že navaja kot lastnih »tovarne za steklo«. Manjši obrat je imel Ivan Heckel, ki je leta 1821. podedoval obrt po svojih starših ter je moral biti odličen steklar in graver. Nadaljevala se je pa tudi stara obrt Jakoba Kendlerja, ki ga je dedoval njegov zet Friderik Trautvetter, od katerega je prešla na Edvarda Skolauta.

V prvi polovici preteklega stoletja je bilo steklarstvo pri nas sploh silno razširjeno. Mnogo je bilo steklarn na podravski strani Pohorja, nič manj goste niso bile v celjski pokrajini. Bile pa so tudi v Libojah, na Svetini, v Jurkloštru (pozneje Hrastniku), v Trbovljah, Oplotnici in Konjicah. Bile so večinoma ustanove graščinskih gosposk. Izredno velika pa je bila steklarna, ki so jo celjski Novaki imeli v Rako-

vici na Skomerju nad Vitanjem ter je štela toliko delavcev, da so Novaki vzdrževali celo šolo. Ali izza srede stoletja so jeli steklarski obrati izumirati; v Celju so zginili vsi, v soseščini se je pa ohranila samo hrastniška steklarna.

Malo dalje se je ohranila lončarska obrt, ki je imela v mestu lasten ceh. Njegovi pripadniki so bili tudi v sledečih krajih: Vojnik, Sv. Jurij, »Wobou« pri Zbelovem, Konjice, Nova cerkev, Ostrožno pri Zbelovem, Mozirje, Rogatec, Sv. Peter pod Svetimi gorami, Rajhenburg, Brežice, Slatina pri Zbelovem, Okrog pri Jelšah, Šeršovica pri Jelšah, Cerovec pri Brežicah, Vrbje pri Brežicah, Kapela pri Brežicah in Laško.

V smislu novega sistema so bili v prvi polovici preteklega stoletja komisarji pri lončarskem cehu: magistratni registrator Jožef pl. Rainhofen, mestni stavbenik in svetnik Jožef Krein in magistratni kancelist Adolf Fohn.

Moč lončarske obrti je bila utemeljena na veliki porabi lončenih posod, ne samo na kmetih, ampak tudi po mestih, kjer jih še ni popolnoma izpodrinila kovinasta posoda. Zato je lončarstvo cvetelo in se je znalo vzdrževati proti kmečkim izdelkom.

Proti koncu XVIII. stoletja so bili celjski lončarji Simon Gorinšek, Matija Dolmeč in Anton Eckart.

V katalogu realnih obrti za prvo polovico XIX. stoletja so navedene tri lončarske obrti. Na Kralja Petra cesti stoječo lončarno Simona Gorinška je podedoval njegov zet Simon Sabotič, leta 1821. je pa po nakupu prešla na rod Gorjancev, ki jo je končno izročil Mariji Brglez; ona pa jo je leta 1864. prodala Antonu Kodili. Dolmečevo lončarno, ki je bila v Žerjavovi ulici nasproti lekarniškemu vrtu, je dobil po zakonu z Uršulo Dolmeč Gregor Gorjanc; l. 1827. jo je kupil Gregor Kocbek, nakar je hitro menjavala gospodarje. Tudi tretji lončarni so gospodarili Gorjanci, ki so jo končno prodali Brandenburgerjem.

V drugi polovici preteklega stoletja pa se je lončarstvo v mestu skrčilo na poedine predstavnike, danes ga v mestu v starem smislu sploh ni več, pač pa še živi skromno življenje v moderni obliki lončarstva in pečarstva.

Tudi vrsta gori navedenih krajev nima več pomembnejšega lončarstva, izvzeti je treba samo šentjursko okolico, kjer je — večinoma v zvezi s kmetijstvom — še dokaj močno.

Dika stare celjske obrti je bilo zvonarstvo. Najprej je gojil to panogo rod Boset (Buset, Busetti), ki je bil očitno laškega porekla; tako se javlja ugledni Nikolaj Boset nekako v dobi 1670—1705. Pozneje so bili zvonarji v Celju Schneiderji, med njimi Konrad Schneider (1707). Proti koncu stoletja se javlja kot celjski zvonar Franc Kaißer. Nato pa so zvonarno, ki je bila na Jožefovem hribu, kupili patricijsko bogati in ugledni Steinmetzi. Prvi izmed njih je bil Ivan Steinmetz, ki jo je leta 1807. prodal bratu Juriju. Leta 1861. je bilo lastništvo prepisano na Franca Steinmetza, ali še istega leta je okrajni urad ukazal zvonarno izbrisati iz obrtnega registra. Steinmetzi so kopali potrebno glino na Jožefovem hribu; pozneje so pa morali ponjo na Golovec, ker se je mestni svet

bal, da bi se s kopanjem gline lepota Jožefovega hriba ne zmanjšala.

Celjski zvonarski izdelki so se prodajali daleč naokrog. V cerkvah je bilo polno zvonov z oznakami celjskih zvonarjev; žal, da je avstrijska vojna uprava med svetovno vojno večino teh častitljivih proizvodov celjskega obrtnega dela pobrala in uničila.

Nič manj sloveče ni bilo celjsko izdelovanje orgel. Prvi je v Celju izvrševal to obrt rod Janečkov, ki so bili gotovo češkega porekla. Prvi izmed njih, Franc Janeček, ki se javlja iz leta 1721., ni delal samo za bližnjo okolico, ampak n. pr. tudi za Zagreb. Njemu je sledil Ivan Janeček. Leta 1783. je bila posestnica obrti Katarina Janeček, vdova, menda po Ivanu. Sedem let pozneje se pa že navaja Anton Scholz kot izdelovalec orgel; najbrž je prevzel obrt po Katarini Janeček. Po Scholzovi smrti je leta 1808. prevzela obrt vdova Elizabeta, ki se je znova poročila z Vaclavom Markelom, možem, ki je bil gotovo tudi iz čeških dežel. Vaclav Markel je umrl leta 1826. in vdova Elizabeta je sama vodila obrt do leta 1832., ko jo je od nje kupil Avguštin Queiser. Na slednjega prošnjo je bila obrt leta 1844. izbrisana. Medtem je gradil v Celju orgle tudi večji Tirolec Alojzij Hörbiger, čigar delo so orgle v celjski opatijski cerkvi, izgotovljene leta 1842.

Tudi izdelki celjske orglarske delavnosti so se močno razširili, toda tudi njim je svetovna vojna povzročila veliko škodo.

Izza druge polovice preteklega stoletja je celjsko izdelovanje orgel prestalo. Leta 1882. ga je poskusil obnoviti mojster Mihael Novak. Ni pa uspel. Kakor pri zvonovih je postala potreba majhna tudi pri orglah, kajti nove cerkve so se redko gradile, vrhu tega se je javljala tudi konkurenca tujih, večjih obratov.

Posebno barvo celjski obrti v preteklosti daje pivovarništvo. V prejšnjih časih so pivo prav radi pili, ali izdelovanje je bilo še v tolikšni meri obrtnega značaja, da je zakonodaja ob pričetku XIX. stoletja

proglasila pivovarništvo kot policijsko obrt, služečo samo lokalnim potrebam.

Kot prvi celjski pivovarnik se javlja sredi XVIII. stoletja Franc Jožef Ainschütz. Proti koncu stoletja je varil pivo lečetar Ivan Jakob Spreitzenbart. Isto sta delala zvonar Ivan Steinmetz in gostilničar Fischer. Glavno podjetje je ipak bila pivovarna, ki je nastala v Gosposki ulici, na prostoru sedanjega hotela Hubertusa. Tu so varili tako zvano kameno pivo. Najprej ji je bil lastnik Anton Zabukovšek, ki jo je leta 1817. prodal Joahimu Pavlu Jantu. Od slednjega jo je leta 1834. kupil Ivan Tappeiner in je obstajala do 1873. leta, ko so jo izbrisali iz obrtnega registra. Tappeinerjeva pivovarna je morala biti prilično velika, kajti leta 1848. so ji vpisali realno vrednost 1500 goldinarjev, kar je bila v razmerju do drugih obrti velika vsota. Pod Starim stoječa »Skalna klet« je spadala k pivovarni in tam so Tappeinerji točili svoje pivo; zato so gostilno imenovali »Pivska klet«.

Od Tappeinerjev so pivovarno v Gosposki ulici kupili Mathesi, ki so jo leta 1873. ukinili in zgradili tam hotel »Nadvojvoda Ivan« (sedaj »Hubertus«). Pivovarno pa so Mathesi prenesli na sedanji Vrazov trg. Proti koncu osemdesetih let je pivovarna prešla v last graškega pivovarnarja Petra pl. Reininghousa, ki je obrat ustavil ter ga nadomestil z zalogo svojega graškega piva, vrhu tega si je pridobil koncesijo za gostilno in prenočevanje tujcev (hotel »Pri kroni«, na prostoru sedanje mestne elektrarne).

Tako je bilo končno mrtvo tudi celjsko pivovarništvo.

Poleg teh glavnih celjskih obrtnih mrtvecev je bilo seveda tudi precej manj pomembnih: jermenarstvo, žebjarstvo, ostrogarstvo, kotlarstvo in kositrarstvo, veleurarstvo, glavničarstvo in lasuljarstvo. — Tak je pač krogotek življenja: staro se poslavlja, da bi se pojavilo novo, izživele oblike se umikajo svežim in sodobnim.

ORGLA V LJUBLJANSKIH CERKVAH

RAFKO FABIANI, STUD. THEOL.

Zgodovinsko-statistična studija.

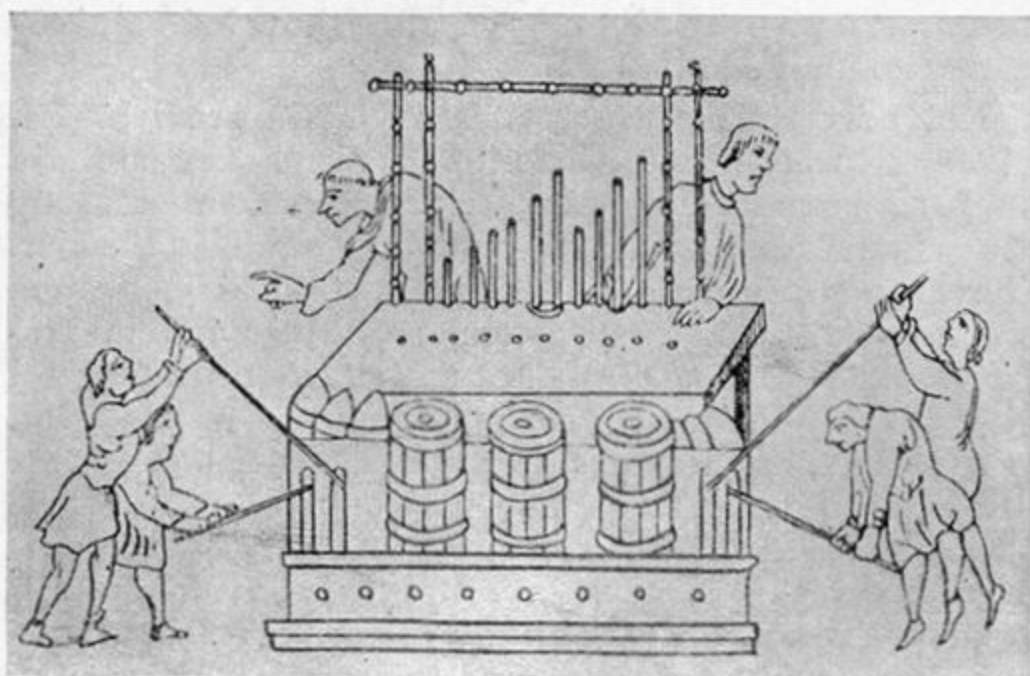
Od leta 313. dalje, ko je krščanstvo svobodno zadihalo, ko je smelo priti iz katakomb na svetlo, je Cerkev zelo poskrbela za sijaj liturgije, bogoslužja, čigar bistveni del je petje. Sprva je bilo vse petje preprosto, enoglasno prepevanje psalmov. Ko pa je Cerkev v svoje bogoslužje sprejela vse elemente glasbene umetnosti, ko je postala forma koralnega in figuralnega petja vse bolj umetna, je nastala potreba po instrumentu, ki bi bil petju v pomoč in sijaju liturgije v korist. Najbolj primerno glasbilo so bile tedaj *orgle* (organum), ki so bile znane že Kasiodoru in sv. Avguštinu. To je bil prvi instrument, ki ga je Cerkev pri bogoslužju dovolila in ga privzela kot nekako svo-

jega.¹ Razna druga glasbila je sicer tolerirala, a jih ni nikoli imela za neobhodno potrebne za slovesno liturgijo.

Nas bo zanimalo vprašanje, *kdaj je Ljubljana dobila prve orgle* in kakšno vlogo in vpliv so imele pri nas na kulturno-umetnostnem polju.

Viri in zgodovinska poročila so glede tega vprašanja zelo skopa, pomanjkljiva in moremo pogosto na nekatera dejstva le sklepati. — Ko Valvasor našteva in opisuje trinajst cerkva v Ljubljani, nikjer ne omeni

¹ Po mnenju zgodovinarja Platina je orgle uvedel v cerkev že papež Vitalijan (657—672).

Orgle po sliki iz XIII. stoletja

med notranjo cerkveno opravilo in okrasjem orgel. Prav tako tudi v marsikaterih drugih poročilih in virih zaman iščemo besede o orglah. Kako naj to razumemo? Gotovo bi bilo popolnoma napačno navajati tu argumentum ex silentio, češ, ker jih ne omenjajo, jih pač ni bilo. Imamo namreč nekaj virov, iz katerih izvemo, da so takrat vsaj nekatere cerkve orgle že gotovo imele.

Iz zgodovine drugih narodov vemo, da so seznanjali ljudstvo z orglami predvsem redovniki, ki so tak instrument rabili pri svoji liturgiji (za spremljanje enoglasnega korala). Znano je, da so bile sprva majhne, potem vedno večje orgle v Angliji, Franciji in Nemčiji postavljene najprej v samostanskih cerkvah¹ in da so se menihi in redovniki zelo trudili, da bi prvotno zelo primitivni instrument bolj in bolj izpopolnili.²

V Ljubljano so redovniki prišli razmeroma pozno; zato je težko trditi, da bi bili oni slovenski narod seznanili z orglami. Dokazano dejstvo pa je, da je dal postaviti orgle v stolni cerkvi prvi ljubljanski škof Sigismund pl. Lamberg (1463—1488); to so prve orgle v Ljubljani, ki so zgodovinsko izpričane.³ —

¹ N. pr. že l. 980. so bile postavljene orgle v Winchesteru, l. 1060 v benediktinski cerkvi v Augsburgu, l. 1199. je požar uničil orgle v samostanski cerkvi v Petersburgu, l. 1226. je dobila orgle benedikt. cerkev sv. Petra pri Erfurtu, itd. (Walter: Kleine Orgelbaulehre.)

² Rieman, Musiklexicon.

³ Dr. I. Gruden: Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. (Carniola, 1915, str. 4.)

⁴ Gruden: Zgodovina slovenskega naroda, str. 716.

⁵ Vizitacijo je izvršil leta 1631. ljubljanski knezoškof R. Scarlich.

⁶ Cit. J. Smrekar v Cerkv. Glasbeniku, 1906, str. 11.

⁷ Na še manjše orgle spominja P. Trubarjev predgovor k slovenski pesmarici (l. 1567.), kjer beremo sledeče: Vnd als oft man zu Laybach: Nun bitten wir den Hey. Geyst oder Ozha, Syn Duh Nebeski Kral etc. mit fünff Stimmen beim Regal, Posaunen, Zinken und Schalmeien in der Kirchen hat gesungen, hab ich dazumal allwegen ein sonderlich frewd, andacht, lieb, lust und ernst zum Predigen vnd Gebet in mir empfunden. (Cit. E. Lampe: Najstarejše slovenske pesmarice, Cerkv. Glasbenik 1894, str. 44.) Tu se torej omenja peteroglasno petje, sprem-

poročila, kjer bi pričakovali kaj novih podatkov in pojasnil glede orgel, so pomanjkljiva ali vsaj nejasna. Tako piše ljubljanski škof Tavčar l. 1589. papežu Sikstu V. (1580—1590), da vzdržuje pri stolnici poleg štirih vikarjev dva kaplana, učitelja, kantorja (pevodjo) in šest gojencev (dijakov), ki se bavijo z učenjem, godbo in opravljajo cerkvene posle.⁴

Kaj bi bila ta godba, je nejasno. Thalnitscher v svoji knjigi, kjer opisuje staro stolnico in opravilo v njej, nič ne omeni orgel, dasi vemo, da so orgle v stolnici bile. Ohranjen je namreč v kapiteljskem arhivu vizitacijski protokol stare stolne cerkve;⁵ v protokolu stoji pripomba: Organum est positum in choro ad cornu evangelii altaris maioris, sub fornice ipsius chori, satis magnum et bonum, 7 registris consistens.⁶ Torej so orgle v stolnici bile, dasi jih Thalnitscher ne omenja.

Kako naj razumemo vse te pomanjkljivosti v poročilih? Orgle so imele v stolnici sedem registrov; bile so torej zelo majhne, neznamen instrument,⁷ ki v veliki cerkvi ne pomeni skoro nič.

V Ljubljani so imele za vladanja škofa Tomaža Hrena (1598—1630) orgle skoro gotovo že vse ljubljanske cerkve. To dokazuje l. veliko prizadevanje škofa Hrena za olepšavanje cerkve, za sijaj liturgije in kakor sam prizna v pismu papežu Pavlu (l. 1616.), skrb za slovesno petje.⁸ Vemo tudi, da je dal okrog l. 1610. postaviti v gornjegrajsko cerkev nove dragocene orgle.⁹ In če je skrbel za zunanje cerkve, je enako skrbel tudi za Ljubljano. V tem času so dobile orgle poleg stolnice in cerkve sv. Elizabete,¹⁰ ki so jih imele že prej, še sledeče ljubljanske cerkve:

Cerkev pri sv. Jakobu l. 1600.; že 16 let kasneje nove (v novi cerkvi), a l. 1626. spet nove orgle. (Več in bolj podrobno o tem kasneje.)

Cerkev Marije Vnebovzete — pri frančiškanih, ki so se naselili na sedanjem Vodnikovem trgu, kjer je že l. 1073. stala cerkva sv. Filipa, ki pa je bila kasneje (gotovo že l. 1491.) posvečena Mariji Vnebovzeti¹¹ — je dobila orgle l. 1621. Naredil jih je D. Izak Posh.¹²

ljano od orgel in glasbil. Namesto »die Orgel« pa rabi Trubar besedo »(das) Regal«, kar pomeni prav majhne prenesljive (hišne) orgle (Hausinstrument), večkrat z enim samim registrom. — Omenjene orgle so stale najbrž v špitalski cerkvi sv. Elizabete, kjer je Trubar največkrat pridigal. Bile so zelo majhne in tudi druge cerkve tedaj najbrž niso premogle dosti večjih.

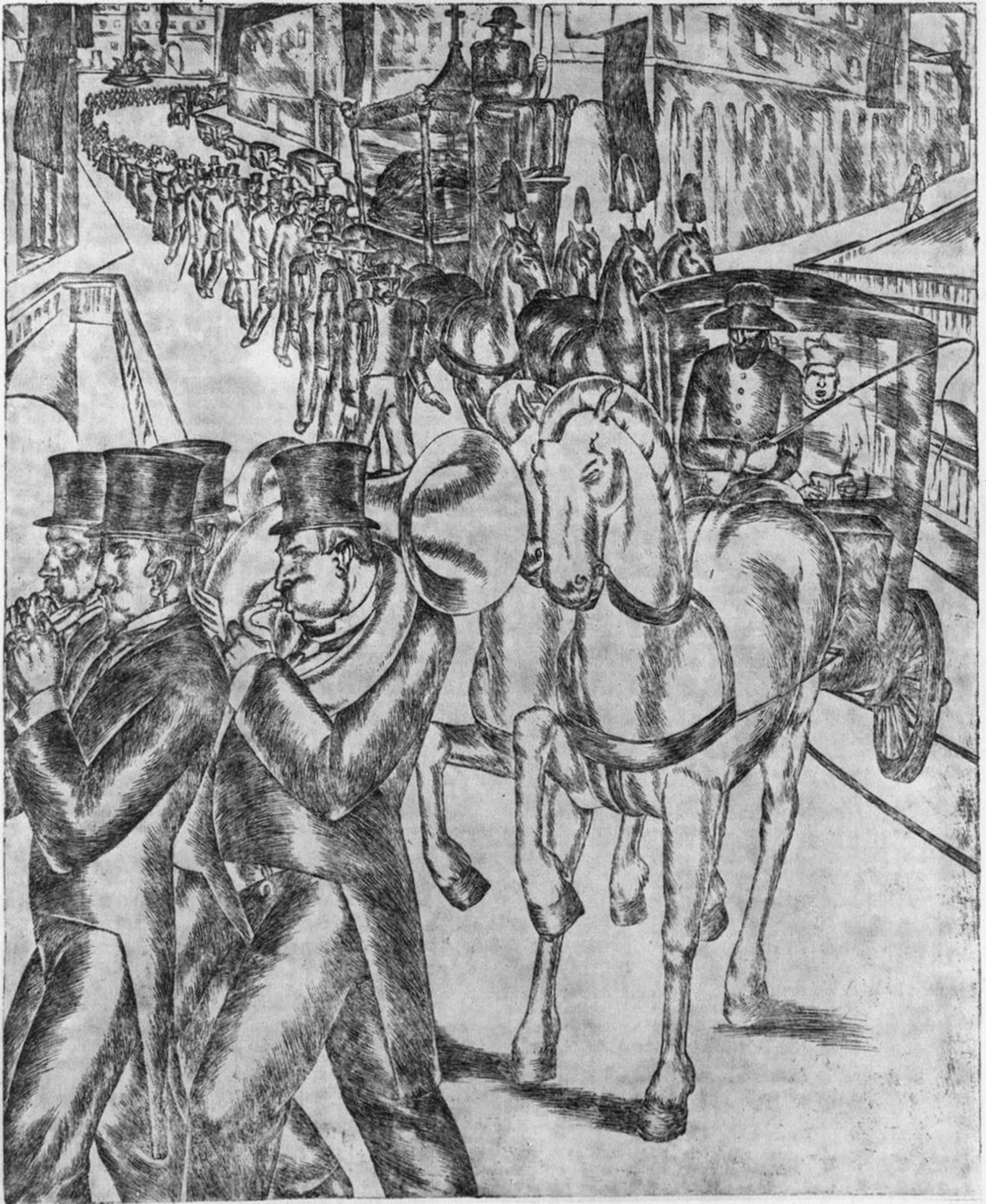
⁸ Skrbel je zelo tudi za dobro gmotno stanje organistov. V zapisniku kapiteljske seje z dne 25. aprila 1611 stoji beležka: Vikarje in levite je v službo sprejemal kapitelj. Isti je sprejemal z vednostjo škofovo tudi organiste. Organistu so plačo zboljšali, da je imel toliko, kolikor kak kanonik rednih dohodkov. Orglal ni v adventu in postu, pač pa vse osmine velikih praznikov. — (Izvestje Muz. društva, 1895, str. 192.)

⁹ Gruden: Zgodovina slovenskega naroda, str. 869.

¹⁰ Prim. str. 6, opomba 3.

¹¹ Kronika slov. mest, št. 1, str. 47.

¹² ... nam organum anno 1621. a D. Isaac Posh, organifice factum reparari non potuit«, piše P. Maurus Fajdiga v frančiškanski kroniki (oz. zgodovini). (Rokopis v franč. knjižnici.)

Dolniska tiskarna, d. d. v Ljubljani

STONE KRALJ: POGREB ZASLUGARJA, radiranka iz cikla „Cesta“

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

Za cerkev nemškega viteškega reda se določenega datuma, kdaj je dobila orgle, ne da določiti, a vemo, da je bil v tem času pri tej cerkvi organist; torej gotovo tudi orgle.

Cerkev pri sv. Petru je bila tudi vprav v tem času temeljito popravljena in olepšana na pobudo in prizadevanje škofa Hrena. Torej je gotovo, da so tudi orgle postavili.

2. Krstne matice stolne župnije v Ljubljani imajo l. 1600. vpisanega kot očeta Ivana Lathomija Mihaela Lathomija, ki je bil organist v stolnici. V letu 1613. se omenjata Lichtenberger Jakob, v l. 1619. Ober-ecker Volbank, tudi kot organista v stolnici. V l. 1628. je vpisan Pistorio Valentin kot pevovodja v stolnici. V l. 1638. se spet omenja kot organist v stolni cerkvi Rideniz Daniel in l. 1664. Fischer Ivan.¹

Dalje je bila dne 10. II. 1591 rojena hči Suzana Kolarju Matiji, *organistu v nemški cerkvi*. To je dokaz, da so takrat tudi tam že imeli orgle. Podobno bi se dalo dokazati tudi za druge cerkve, če bi bile vse matice vsaj toliko popolne in natančne, da bi poleg imena navajale še poklic.

Da pa orgle tedaj res niso še imele posebno važnih nalog, razberemo razen iz dejstva, da se le redkokdaj omenjajo, tudi še iz učnega načrta šenklaškove šole, ki je obstojala nekako od l. 1418. pa do 1694. in ki je bil njen namen »biti nekako semenišče za figuralno in koralno petje.« Učitelji so bili obenem organisti, a kakor se da iz raznih dejstev ugotoviti, so imeli z orglami bolj malo opravka. Vemo namreč, da so se pevci² morali zbrati na sredi pevskega kora pred visokim pultom pevovodje. Not niso imeli v roki, ampak na strmem pultu je ležal velik foliant, kjer so bile pisane ali tiskane velike note in besedilo k cerkvenim napevom. Iz tega folianta so čitali vsi pevci, pevovodja pa jim je z malo palico (virgula) kazal, kateri napevi pridejo na vrsto.³ — Kdaj so prišle orgle na vrsto? Ali je pevovodja obenem igral in dirigiral? Verjetno je, da je samo petje vodil in so bile orgle morda pomoček za intoniranje in za kaj podobnega.

Sicer pa kompozicije v srednjem in v začetku novega veka niso nujno zahtevale orgel, kajti bile so harmonično oz. kontrapunktično zelo bogate. Pisane so bile često za šestero-, osmero- in tudi večglasni zbor, večkrat tudi za dva ali več samostojnih zborov,⁴ ki so se potem združili v en sam mogočen zbor. (Tudi naš Jakob Gallus ima več takih skladb.) Prav to dejstvo nam tudi razloži stavbno znamenitost v ljubljanski stolnici, ki ima poleg glavnega kora še dva stran-

¹ Izvestje muz. društva, 1900, str. 192 sl. — Fischerjev sin Janez Nikolaj Fischer je bil organist v št. Vidu pri Vipavi in je l. 1693. prosil za službo organista v stolnici. Dobil pa te službe ni. Poleg njega sta bila še dva prosilca. Prvi je bil Gregor Vilfan, nižji učitelj v šenklaški šoli. V svoji latinsko pisani prošnji poudarja, da služi škofijstvu že 11 let pridno in vestno in obljublja, da hoče poskrbeti za boljše pevce, kakor so bili doslej na šenklaškem koru. — Drugi prosilec pa je bil Matija Oražen, učitelj kamniški (ludirector Lythopolitanus). Njegova prošnja se odlikuje po lepi, gladki latinščini in tudi sicer razodeva največ izobrazbe. V njej poudarja, da je zmožen koralnega in figuralnega petja, s katerim hoče biti škofu

Znamenita cerkev v Crngrobu pri Škofji Loki

ska kora. K nam je ta posebnost prišla iz Italije, odkoder se je v 17. stoletju in v začetku 18. stoletja razširila tudi v Nemčijo in druge kraje.

3. Da so bile v ljubljanskih cerkvah orgle razmerna že zgodaj, nam končno da misliti tudi dejstvo, da imamo že l. 1649. v Ljubljani domačega orglarskega mojstra. Bil je to Tomo Krek (Kruegh), ki je l. 1649. postavil še sedaj stoječe orgle v znameniti cerkvi v Crngrobu. Veljale so 100 renskih tolarjev.⁵ Če je bil Krek prvi orglarski mojster pri nas, ni znano. Verjetno je, da so bili tudi že pred njim.

Leta 1680. je napravil Ivan Faller, tudi ljubljanski meščan in orglarski mojster, orgle za kamniško podružnico sv. Primoža. Prištevati jih je k najbolj zani-

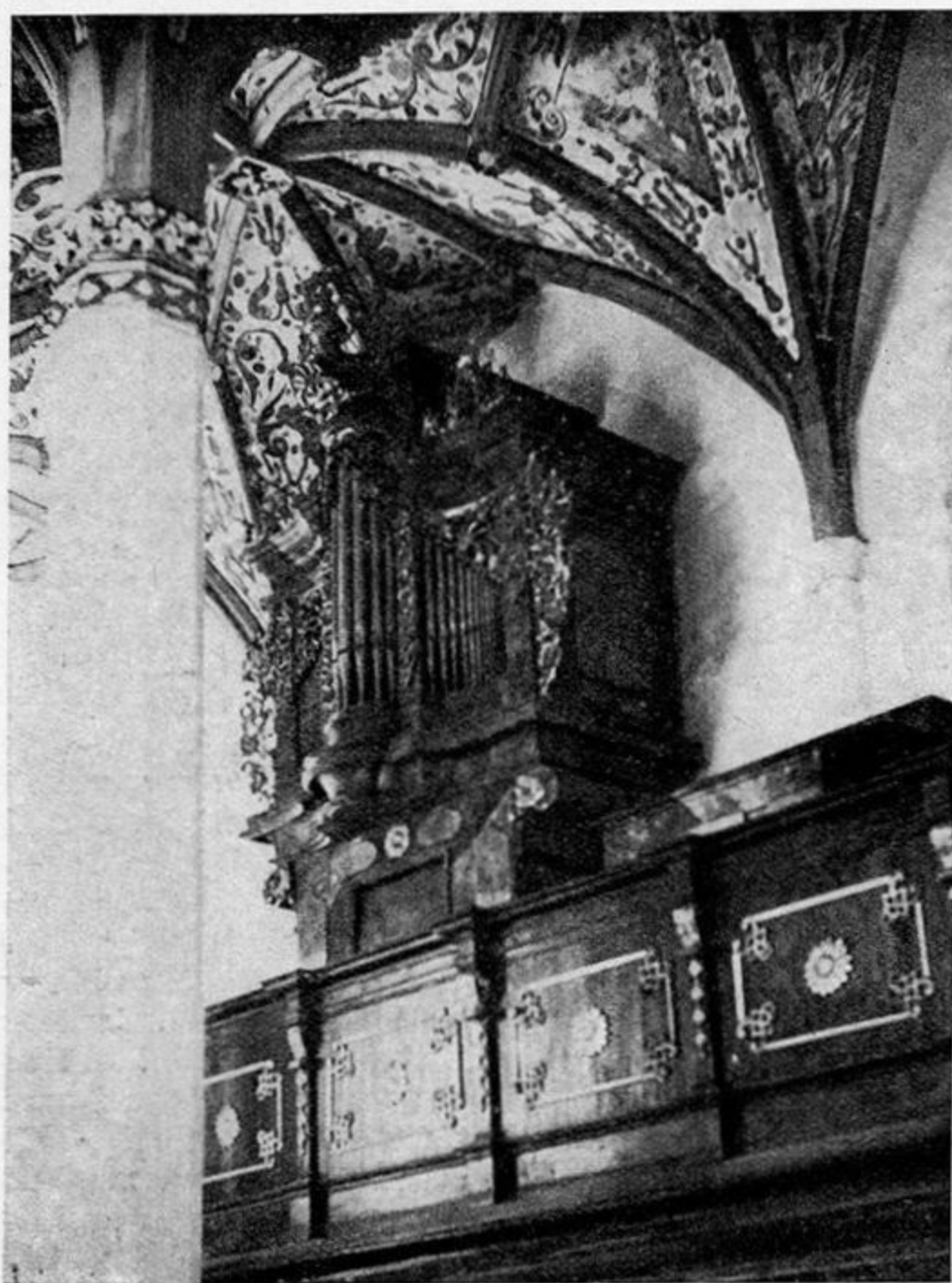
vedno na službo... Skrbeti hoče, da se bodo na šenklaškem koru proizvajale lepe simfonične skladbe in nove kompozicije. — Carniola 1915, str. 17, 18.

² Navadno so bili le štirje: en altist, en tenorist in dva diskantista (sopranista).

³ Carniola, 1915, str. 17.

⁴ Ob priliki posvečevanja nove ljubljanske stolnice, ki se je vršilo 8. maja 1707, sta pela, kot poroča Thalnitzcher, dva zbora članov filharmonične družbe. Tedaj sta namreč bila dozidana samo stranska dva kora; nad prižnico in nad stranskim vhodom. Sedanjega velikega kora še ni bilo.

⁵ Cerkv. glasbenik, 1918, str. 25.

Orgle v Crngrobu; naredil jih je l. 1649. ljubljanski orglarski mojster Tomo Krek

mivim godalom na Kranjskem, ne samo po častitljivi starosti, ampak tudi po mehki ubranosti piščali.¹ Isti mojster je prestavil tudi frančiškanske orgle v Novem mestu.² L. 1689. ga je zagrebški škof Aleksander Mikulić (1688—1694) pozval v Zagreb prenavljat in povečavat stolne orgle,³ kar dokazuje, da je bil izvrsten, priznan orglarski mojster.

Če so torej bili v Ljubljani mojstri, ki so umeli delati orgle, je to dokaz, da je bil instrument že dobro znan, da so ga že vse večje, zlasti župnijske in ponekod tudi že podružne cerkve imele, pred vsemi gotovo ljubljanske cerkve.

¹ V. Steska: Sv. Primož nad Kamnikom. (Carniola 1916, str. 17. — Cit. St. Premrl, Cerkv. glasbenik 1918, str. 26.

² Postavljene so bile orgle že okoli srede 17. stol. Že omenjeni P. Maurus Fajdiga piše v zgodovini novomeškega samostana: Organum modernum non leve praebet Ecclesiae ornamentum: illud fuit post incendium anno 1667. exortum ad partem laevam Chori positum, anno vero 1680 ad medium Chori collocatum ut scheda in organo reperta denotat his verbis: Mich hat übersetzt und gestimmt Johannes Faller, bürger und Orgelmacher in Laybach 1680.

³ Janko Barle: Orgulje u Zagrebu i njegovoj okolini prije stu godina. (Sv. Cecilija 1910, str. 5.) Cit. St. Premrl, Cerkv. glasbenik 1918, str. 26.

Poleg Kreka in Fallerja (v 17. stol.) so v 18. stoletju znani v Ljubljani še nekateri orglarski mojstri: Janez Mihael Zajc (napravil l. 1734. orgle na Gočah pri Vipavi, nekoliko pozneje tudi orgle na Dobovcu), Marko Göll, ki je l. 1751. naredil orgle na Veseli gori (pri št. Rupertu); potem sledi znameniti mojster Franc Ks. Križman,⁴ ki je dovršil veliko število orgel; med Slovenci so bile njegovo delo orgle v Ribnici, v stolnici, pri uršulinkah, pri frančiškanih v Novem mestu. Najbolj znane pa so njegove orgle pri sv. Florijanu v Avstriji s 74 registri in 3 manuali.⁵

Dalje so iz 18. stol. znani mojstri še Ivan Mihael Steinhofner, Jožef Alojzij Kučera, od l. 1782. ljubljanski meščan, in Ivan Jurij Eysel, ki je naredil orgle za frančiškansko cerkev v Novem mestu. Že omenjeni P. Maurus Fajdiga piše: »... anno 1764. fuit in eodem

⁴ Rodil se je Fr. Križman dne 22. oktobra 1726 v Rifenbergu, 1750 je bil v Gorici posvečen v duhovnika; kdaj in kje se je učil orglarstva, ni znano. Sam omenja jezuita Dechalesa iz Cambraya in Hrvata Nakića, iz česar se da sklepati, da mu je bil teoretični vodnik v orgl. umetnosti Dechales, a Nakić praktični učitelj. Njegovo prvo delo so orgle v Ribnici (l. 1758.), nakar slede orgle za stolnico (1762) in za uršulinsko cerkev. — Umril je v Rottenmannu 20. maja 1795. — Obširen njegov življenjepis je sestavil dr. J. Mantuani: F. Ks. Križman, izdelovalec orgel, 1928.

⁵ L. 1875. jih je predelal Mauracher. L. 1932. pa so bile od avstr. orgelskih tvrdk Dreher & Flamm in bratov Mauracherjev v Linzu prenovljene in povečane na 92 registrov v štirih manualih in pedalu. (Prim. Brucknerblätter, IV, 1932, št. 1—2.)

Fallerjeve orgle pri sv. Primožu nad Kamnikom (iz l. 1670.)

Foto Aparnik, Kamnik

loco (sc. ad laevam partem chori) factum novum organum a Duo' Joanne Georgio Eisel Cive et Organifice labacensi armarium elaboratum fuit a Fratribus domesticis.«¹

*

Zgodovina orgel v ljubljanskih cerkvah je torej znana šele od l. 1463. naprej in še ta z marsikatero vrzeljo. Mnogo je še zavitega v temo, kar se bo morda sčasoma dalo še nekoliko razjasniti. Splošno pa je bila vsa orglarska umetnost pri nas — z redkimi izjemami — prav do srede 19. stoletja (do Goršiča in Milavca) tako rekoč v povojih. Zato je tudi vpliv orgel na liturgijo in cerkveno petje bil vprav radi tehnične nedovršenosti le neznaten. Takratno pojmovanje liturgije in liturgičnih slovesnosti je bilo vse preveč prepojeno s svetnimi elementi, zato orgle niso mogle zadostovati razvajenim okusom, temveč so si želeli hrupne godbe, ki pravemu duhu liturgije docela nasprotuje. To je uvidel papež Pij X., ki je z okrožnico »Motu proprio«² določil meje vokalne in instrumentalne glasbe v cerkvi in prepovedal vse razvade. Tako so orgle dobile oni ugled in spoštovanje, ki jim je v cerkvi od vseh početkov določen, kot glasbilu, ki spremlja petje in dviga sijaj liturgije in je popolnoma v službi bogoslužja, v službi Cerkve.

ZGODOVINSKO-STATISTIČNI PREGLED ORGEL V SEDANJH LJUBLJANSKIH CERKVAH IN KAPELAH

Ljubljana ima, ako štejemo sem tudi cerkve v predmestju in kapele, 21 orgel: v stolnici (dvojne), v frančiškanski cerkvi, pri sv. Petru, v uršulinski cerkvi, pri sv. Jakobu, v Trnovem, v cerkvi Srca Jezusovega, v evangeljski cerkvi, v Križankah, v marijaniški kapeli, pri sv. Jožefu, na Rožniku, pri sv. Florijanu, na Selu, v kapeli Marijinega doma, v kapeli državne klasične gimnazije, v novi cerkvi sv. Frančiška v Spodnji Šiški, na Rakovniku, v alojzijeviški kapeli in v kapeli umobolnice (prej prisilne delavnice na Poljanskem nasipu).

1. *Stolnica*. Prve orgle v ljubljanski stolnici, ki je bila zidana v l. 1706.—1707., so bile postavljene kmalu po posvetitvi cerkve.³ Te orgle so verjetno iste, ki še danes stoje na stranskem koru. Imajo 9 registrov in prav jasen in prijeten glas. Rabile so se pred leti redno pri šolski maši in ob popraviljanju glavnih orgel.⁴

Na drugem stranskem koru so tudi še danes vidne prospektne piščali, kar marsikoga zavede v zmotu, da misli, da so tudi tu orgle. Dr. Fr. Kimovec je pred leti preiskal vso orgelsko omaro in podal mnogo indicijev, da so tudi tu nekdanje res stale orgle. Možno

Male stranske orgle v ljubljanski stolnici. Postavljene so bile v letih 1706—1708.

bi bilo — tako domneva tudi dr. Kimovec — da so tu bile one orgle, ki jih l. 1631. omenja ljubljanski škof Rajnald Scarlichi v svojem vizitacijskem protokolu.⁵

Leta 1732. se je pogodil tedanji ljubljanski knezoškof Sigmund Feliks grof Schratenbach s celjskim orglarjem Janezom Janetschkom (Janeček) za nabavo novih orgel za ljubljansko stolnico, in sicer z 22 spremeni (registri) za ceno 2500 gold., 12 cekinov ter prosto vožnjo in hrano. Imele so orgle 990 piščali.⁶ Strokovno oceno⁷ teh orgel je napisal po naročilu ljubljanskega kapitlja slavni Franc Ks. Križman, ki

der Domkirche St. Nikolaus zu Laibach und Aufforderung zu Beiträgen für den Ausbau der Kirchenkuppel, str. 7.)

⁴ Cerkv. Glasbenik 1906, str. 19.

⁵ Prim. Dr. Kimovec: Orgle za presbiterij ljubljanske stolnice. Cerkv. Glasbenik 1916, str. 106—107.

⁶ Smrekar: Spomenica o orglah ljubljanske stolnice, Cerkv. Glasbenik 1906, str. 11.

⁷ Crisis Organi Venerandae Ecclesiae Cathedralis Labaci.

¹ IV. Conventus ad sanctum Leonardum Confessorem Neostadii seu Rudolfswerti in Carniola inferiori. — De moderno ecclesiae statu, eius consecratione. — Str. 779.

² 22. novembra 1903.

³ Uebrigens zeigen die vorhandenen Vormerkungen, daß nach schon vollendetem Baue auch noch mehrere Anschaffungen für die innere Einrichtung der Domkirche, im Betrage von 1572 fl 7 kr., für eine neue Orgel im Betrage von 450 fl, Statt halten ... (Geschichte der Erbauung

Fr. Milavec

je podal tudi načrt za preosnovo teh orgel.¹ Leta 1762. je obenem dobil naročilo, da naredi nove orgle za ljubljansko stolnico. Demontiral je Janečkove orgle in vzel vse uporabne dele s seboj v Vipavo, odkoder je istega leta poleti ali vsaj v začetku jeseni pripeljal nove orgle. Obdržal je obe stranski omari Janečkovih orgel² in dodal majhno srednjo omaro.

Ker je orgelska tehnika vedno pridobivala kaj novega in glasbilo izboljševala, so tudi Križmanove orgle večkrat predelavali in popravljali. Tako je okrog leta 1830. skušal izboljšati stolne orgle ljubljanski orglar Ivan Kunat, ki je postavil nove mehove. V l. 1859. do 1860., ko so prenavljali vso stolnico, pa je povečal Križmanove orgle Ferdinand Malahovski.³ Dodal je orglam 10 novih registrov in postavil zato novo srednjo omaro, ki stoji še danes. Križmanova omara je bila namreč precej plitva in ni dopustila sestave krepkejšega I. manuala.⁴ — Leta 1867. je nekaj malega popravil pri orglah tudi Fr. Goršič.

Leta 1912. pa so se morale stare Janeček-Križman-Kunat - Malahovski - Goršičeve orgle umakniti novim Milavčevim orglam.⁵ Od starih orgel so ostale samo lepe baročne omare, ki se lepo ujemajo s celotnim stavbinskim slogom stolnice.

Sedanje stolne orgle so mehko, pa vseskozi značilno intonirane. Tudi Pleno (polne orgle), ki je bil prvotno — v prvih letih — zaradi tesnega prostora nekako zastrt, je danes veličasten in izboren. V teh

¹ Systema reformationis eiusdem Organi. — Hrani se v arhivu ljublj. stolnega kapitlja, fasc. 235.

² Omari stojita še danes, le da sta pomaknjeni bolj naprej, kar je bilo potrebno za sedanje velike in mogočne orgle, ki so največje v Ljubljani. Omari sta bili l. 1912. obenem s srednjo, ki pa ni več prvotna Križmanova, prepleškani in bogato pozlačeni. To delo je izvršil podobar, mojster I. Pengov.

³ Rojen je bil 1813, umrl 1887. — Po rodu je bil Čeh, kot orglarski mojster pa je stalno bival v Ljubljani. Njegovo delo so splošno zelo hvalili. »Zgodnja Danica« je prinesla več poročil, ki govore o slavi Malahovskega, ki jo je užival v naši domovini, pa tudi po Istri, na Štajerskem, Koroškem, Hrvaškem, Ogrskem, Laškem in celo na turški meji. (Misliti je na leto 1872.) — Prim. Cerkv. Glasbenik 1918: St. Premrl: Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji.

⁴ Cerkv. Glasbenik 1906, str. 26.

⁵ Za te orgle je darovala Kranjska hranilnica 25.000 kron.

orglah je nakopičenega toliko bogastva, da tudi organist, ki ima orgle vedno pod roko, vsak dan kaj novega najde.⁶ Kolavdator p. H. Sattner pravi, da so te orgle veličastno in umetnostno delo, ki dela domači industriji vso čast.⁷ Pa ne le domači, temveč tudi tuji strokovnjaki hvalijo te orgle kot izredno uspele.

Orgle imajo tri manuale in 52 registrov ter so največje v Ljubljani in gotovo tudi najboljše.

2. *Frančiškanska cerkev.* Sedanja frančiškanska cerkev je stala že 1647. Sezidati sta jo dala obenem s samostanom na pogorišču avguštinske cerkve Konrad pl. Ruessenstein in njegova žena Felicita roj. pl. Raab.⁸ Kdaj so bile v to cerkev postavljene orgle, ni mogoče dognati, ker nimamo nikakih tozadevnih virov. Zelo verjetno je, da so si avguštinci kmalu omislili za svojo veliko cerkev tudi orgle, ker so že za časa škofa Hrena vse večje cerkve imele tudi svoje orgle.

Ko je Jožef II. l. 1784. razpustil avguštinski samostan, so orgle — kot dokazuje splošna tedanja praksa v podobnih slučajih — obenem z drugim inventarjem prodali (najbrže šentpetrski cerkvi). Ob prihodu frančiškanov namreč v avguštinski cerkvi orgel ni bilo. Istega leta je Jožef II. dal zapreti tudi frančiškanski samostan,⁹ a frančiškanov ni razgnal, ker so bili pripravljeni prevzeti opravljanje službe božje pri novi fari Marijinega oznanjenja pred špitalskim mostom.

Ko so se 23. avgusta 1784¹⁰ frančiškani preselili v opuščeni avguštinski samostan (kjer bivajo še danes), so iz starega samostana vzeli s seboj vse, kar se je dalo prenesti. Vso cerkveno opravilo so župniku

⁶ Dr. Kimovec: Ivan Milavec (C. Glasbenik 1915). Rojen je bil Milavec leta 1874. v Cerkovski vasi pri Zg. Logatcu. Orglarske umetnosti se je učil pri Goršiču od l. 1888. do 1892.; do 1895. je bil pri njem pomočnik, na svojo roko je pričel delati l. 1900. Prvo njegovo delo so orgle v škocijanu pri Mokronogu in zadnje orgle v Žireh. — Bolj podrobno prim. zgoraj omenjeni članek.

⁷ Cerkv. Glasbenik 1912, str. 25.

⁸ Kronika slov. mest, št. 1, str. 48.

⁹ ki je stal na sedanjem Vodnikovem trgu.

¹⁰ Spominska knjiga za sedemstoletnico prihoda očetov frančiškanov v Ljubljano, str. 22.

Velike Milavčeve orgle v stolnici

pri novi fari posojali, prepuščali v uporabo. Župnik je bil tedaj svetni duhovnik Josip Škrinjar, ki je želel, da se prepusti oprava popolnoma v last fari. Gosposka pa je odločila, da ostanejo vsi predmeti v inventarju frančiškanskega reda. Radi tega so včasih nastajali kaki nesporazumi. Tako se je zaradi orgel, ki so jih frančiškani prinesli s seboj iz samostana, vnel celo prepir, ko je zmanjkalo registrov in ni hotel novih napraviti ne župnik ne gvardijan.¹ — Omenjene orgle je dal napraviti p. Sigismund Skerpin l. 1748. Dopršil jih je frater Jožef Jesenko.² Te orgle so torej frančiškani l. 1784. prenesli v sedanjo frančiškansko cerkev. Že naslednje leto pa je gvardijan p. Antonius Jevnikar izdal orglarskemu mojstru-vojaku Jakobu Henriku Gulau-u sledečo izjavo (attestat): Ends unterzeichnete bezeigen wir, daß *Jacob Gulau*, aus

¹ Ljubljanski mestni arhiv, kres. akti, fasc. X. — Zbornik III., str. 153.

² V kroniki p. Mavra Fajdige (rokopis v provincialnem arhivu v Ljubljani) beremo: »Anno 1748. opera praedicti P. Sigismundi Skerpin factum fuit novum organum a Fratre Josepho Jepsenko, laico profeso Ordinis Minorum, hujus Provinciae Alumno, Arculario et Organifice. (Str. 301.)

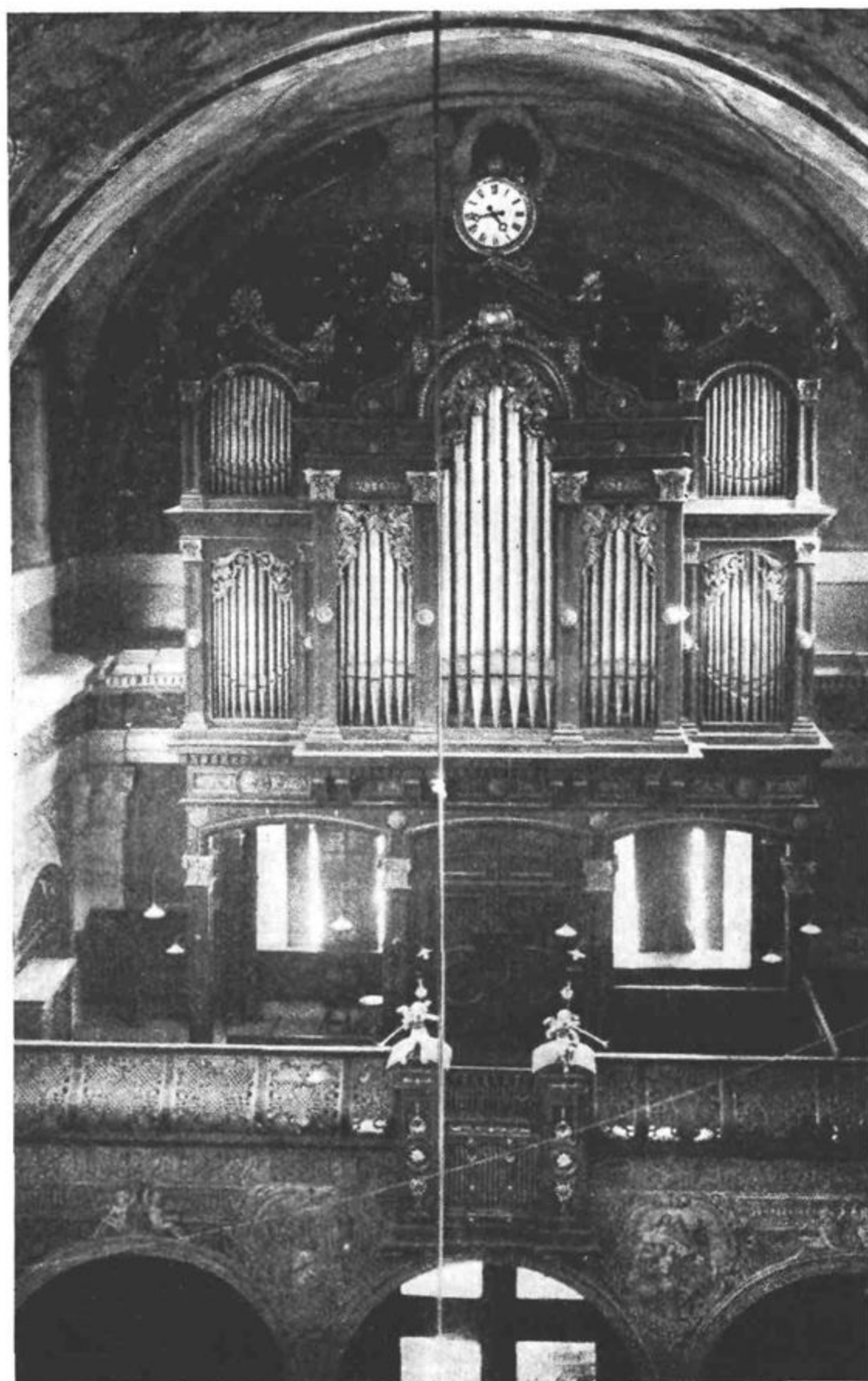

Fr. Goršič

dem Graf Thurmisch Infanterie Regiment unter der des Herrn Haupt Mann Altenberg Compani gemeiner Mann die *Franziscaner Orgl mit 22 Register mit ganz neuer Regierung bei der Pfarr Maria Verkündigung mit grossen Lob und Vergnügen volkomen meisterlich*

PREGLED SEDANJIH ORGEL V LJUBLJANSKIH CERKVAH PO VELIKOSTI

Cerkev	Orglarski mojster	Orgle postavljene v cerkev	Manual	Registri	Opomba
Stolnica (velike orgle)	Milavec	1912	3	52	
Frančiškanska cerkev	Goršič Mauracher	1870 1902	3	44	Prvotne Goršičeve so imele 2 man. z 32 reg.
Sv. Peter	Jenko	1933	2	38	V načrtu je še en manual
Uršulinska cerkev	Goršič	1891	3	32	
Sv. Jakob	Malahovski Goršič	1853 1883	2	22	
Trnovo	Goršič	1864	2	22	Sprva so imele le 20 registrov
Cerkev Srca Jezusovega	Rieger	1896	2	15	
Evangeljska cerkev	Goršič	1880	2	14	
Križanke	Maier	1902	2	12	
Kapela v Marijanišču	Goršič	1887	2	11	Sprva so imele le 8 registrov
Sv. Jožef	Roje	1933	1	11	Pedal je Jenko izpopolnil s pišč. iz starih špetr. orgel
Rožnik	Milavec	1906	2	9	Vsi registri pojo na obeh manualih
Sv. Florijan	Malahovski	1855	1	10 oz. 9	Principala ni več; piščali so bile med vojsko odvzete
Stolnica (male stranske orgle)	?	1707-1718	1	9	
Selo	Jenko	1930	1	8	
Kapela v Marijinem domu	Maier	1921	1	6	Prenesene iz kapele splošne bolnice
Kapela v drž. klas. gimnaziji	Maier	1910	2	6	En register je izpeljan
Spodnja Šiška	Zupan	1928	1	6	Prenesene iz cerkvice sv. Jerneja v Sp. Šiški
Alojzijeviška kapela	Brandl	1929	1	6	Prenesene iz podružnice župn. Loka pri Zid. mostu
Rakovnik	Zupan	1934	2	5	Prenesene z mariborskega učiteljišča
Kapela v umobolnici	Dev	1896	1	5	Narejene okrog 1860 za bivšo bolnišn. na Dunajski cesti

Mogočne Goršič-Mauracherjeve orgle v frančiškanski cerkvi

Foto Vinko Zaletel

übersetzt, gestimmt und in besten Stande gebracht habe. — Končno ga priporoča kot mojstra, ki se mu lahko zaupajo tudi večja dela. Podpisan je poleg gvardijana še p. Robertus Lesjak (Lefsiak) Chormeister.¹ — Iz teksta tega pohvalnega pisma je razvidno, da so dali frančiškani kmalu po svojem prihodu orgle temeljito predelati in popraviti. Orglarski mojster Gulau je očitno dal orglam novo »trakturo«, t. j. mehanične priprave, ki »regirajo« odpiranje in zapi-

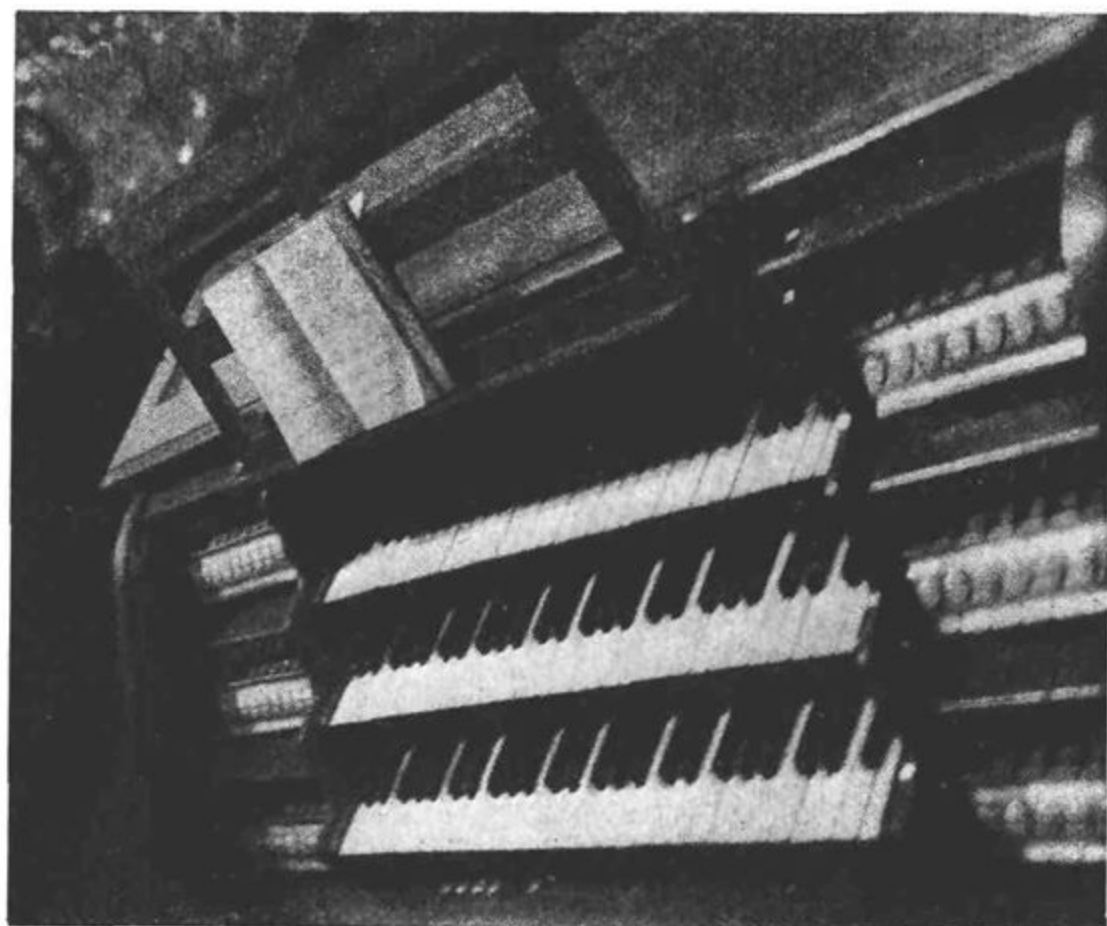
¹ Omenjena izjava se hrani v Mestnem ljublj. arhivu, fasc. 80—81. — Imenovani Jakob H. Gulau je vložil prošnjo na magistrat, da bi ga sprejeli za ljubljanskega meščana. Doma je bil, kot sam pove v prošnji, v Londonu, star je 38 let, po veri je protestant in po poklicu orglarski mojster (Orgelmacher). Kot dokaz za zadnje dejstvo prilaga dva atestata, ki ga priporočata kot dobrega orglarskega mojstra. Sklicuje se tudi na »allgemeine Ruf, daß er seine Kunst verstehe.« — Vendar o tem mojstru dozdej ni nič podrobno znanega in ga še nihče ni nič omenjal.

ranje piščali in registrov. Vsekakor so bile to razmera velike orgle, ki so ostale na koru frančiškanske cerkve najbrže vseskozi do leta 1870., ko je Fr. Goršič postavil nove orgle. Ne da pa se ta domneva dokazati, ker nimamo nikakih virov na razpolago. — Biti so morale orgle dober instrument, kajti ohranjene so rokopisne zbirke vseh mogočih pesmi, prediger in poiger, ki jih je igral organist na frančiškanske orgle. Te skladbe so vse do zadnje ritmično zelo razgibane in zahtevajo zelo spretnega organista in zelo dober instrument.

Leta 1870. je postavil nove orgle v frančiškanski cerkvi izvrstni orglarski mojster Franc Goršič.² Z njimi si je postavil spomenik svojega mojstrstva in se postavil v prvo vrsto orglarjev.³ — Imele so orgle dva manuala in 32 registrov. Ker pa so si oo. frančiškani (med njimi zlasti p. Hugolin Sattner) želeli mogočnejšega instrumenta, so poklicali leta 1902. avstrijskega orglarskega mojstra Mauracherja, ki je orglam dodal še tretji manual in 12 registrov, tako da imajo sedaj tri manuale in 44 registrov, in so druge največje orgle v Ljubljani. Odlikujejo se po svoji mogočnosti in kremenitosti.

² Rodil se je Fr. Goršič 21. X. 1836 v Ljubljani-Krakovo 18, umrl je 29. VIII. 1898. Bil je eden najboljših slovenskih orglarskih mojstrov, učenec znanega dunajskega orglarja Hesseja. Leta 1886. je postavil dvojne orgle v Gradcu. Ocene njegovih del so zelo laskave. (Prim. Novice 1865, 1867, 1869.) Revija Kirchenschmuck (1884, str. 96) poroča, da imenujejo graški strokovnjaki Goršičeve orgle za cerkev v Köflachu pri Gradcu »ein Unicum im Lande.« Tudi nemški orgl. mojstri so se zelo pohvalno izražali o Goršičevem delu — med drugimi tudi svetovnoznani Walcker iz Ludwigsburga. (Prim. Premrl: Nekoliko statistike o orglah v ljublj. škofiji.)

³ Novice 1870, str. 46.

Pogled na trimanualni igralnik pri frančiškanskih orglah (delal Mauracher). Podoben je igralniku stolnih orgel in sploh Milavčevih izdelkov, dočim je zdaj bolj pogosten način, kakršnega imamo pri šentpetrskih (Jenkovi) orglah

Foto Vinko Zaletel

NAŠA KRONIKA

PIŠE MESTNI ARHIVAR

JANUAR 1922

7. *Pisatelj Franc Ks. Finžgar* je bil odlikovan z redom Sv. Save III. razreda.

8. Ljubljana je zopet okrašena in slavi zaroko *Nj. Vel. kralja Aleksandra* z romunsko princeso Marijo, ki se vrši v Lini na Romunskem.

10. *Seja obč. sveta ljubljanskega*. Obč. svet je sprejel na znanje, da je bil izvoljen novi upravni svet Mestne hranilnice, in sicer za predsednika *dr. Fran Petrič*, za podpredsednika *Riko Jug*, za člane ravnateljstva *dr. Pavel Pestotnik*, *Josip Pirc*, *Albin Zajc* in za njih namestnike *Ivan Frelih* in *Stane Vidmar*. — V upravo internata »Mladike« so izvoljeni za predsednika *Andrej Senekovič*, za podpredsednico *Franja Tavčarjeva* in za tajnika mag. nadsvetnik *Evgen Lah*.

Obč. svet je sklenil, prepustiti Prešernov rokopis nemškega soneta »Resignazion« držav. licejski knjižnici v izpopolnitev Prešernove literarne zapuščine. — Mol je izdala za 200.000 K papirnatega drobiža z veljavnostjo do 31. dec. 1920. Obračun drobiža izkazuje K 151.161'50 dobička. — Občinski davek na prenočišča se zviša od 25 na 30% od čiste oddajne cene. Od tega zneska se odstopi 22% Osrednji gostilničarski zvezi, da ustanovi in zgradi v Ljubljani gostilničarsko in hotelsko šolo. — Potrjen je bil sklep upravnega odbora Mestne hranilnice, da si najame 3—4 milijone K posojila za zidavo stanovanjske hiše za uslužbenstvo zavoda. — Za zgraditev obrežnih zidov pri regulaciji Ljubljance se dovoli 500.000 K. — Dovoljen je bil kredit K 16.056'20 za regulacijo Jenkove ulice in spojitev iste z Martinovo cesto. — Vožnje za reševalno postajo in gasilce opravlja odslej občina v lastni režiji, vožnje za plinarno pa se oddajo *Rajku Turku*. — Občinske takse za plesne in zabavne prireditve se zvišajo na štirikratni znesek; izvzete so samo prireditve kulturnega značaja. — Učiteljstvo mestnega liceja in mestne realne gimnazije tvori poseben status mestnih uradnikov z analognimi pravicami in dolžnostmi. Zajamčijo se mu najmanj isti službeni prejemki, kakršne uživa državno učiteljstvo z isto kvalifikacijo. — Za razširitev vodovodnega omrežja najame občina 4 mil. K posojila. — Obč. svet je sklenil, naprositi pokrajinsko vlado, da prisodi in nakaže mestni upravi 50% vseh 2% doneskov požarnih zavarovalnic, ki bodo vplačane l. 1921. v smislu naredbe drž. vlade, in sicer za nabave gasilskih priprav in za podporo ponesrečenim gasilcem in njih rodbinam. Stavljani so bili samostojni predlogi, 1. da se ceste v mestu pometajo v zgodnjih jutrnjih urah; 2. da intervenira mestna občina pri poštni upravi za zadostno število telefonskih aparatov, ki jih v mestu in okolici primanjkuje; 3. da se napravi v Malem

grabnu nova pralnica na koncu ulice *Vel. stradona*, da se preprečijo nadaljnje nesreče. Pri pranju so se tri osebe ponesrečile; 4. da se odpravijo nedostatki v mestni ubožnici na *Karlovški cesti*; 5. da prisili občina *Sportni klub* na *Ljubljanci*, da napravi javno pralnico na *Ljubljanci*, katero je obvezan napraviti za odprodani svet; 6. v *Sp. Šiški naj* se oba vodnjaka pokrijeta, tako da se napeljani kanali odtekajo v iste, pred *Golobovo hišo* pa napravi javni vodovod, da se odpomore prebivalstvu v pomanjkanju vode; 7. da se četrtna neizrabljene električne moči rezervira v obrtne namene, ker je omejitev dobave toka najboljše prizadela obrtnika.

15. *Za popolno medicinsko fakulteto v Ljubljani* sta posredovala pri ministrstvu prosvete ministra *dr. Kukovec* in *dr. Korošec*. Prejela sta obljubo, da se bo ta želja izpolnila.

22. *Enourno zvonjenje* v vseh katoliških cerkvah naznanja, da je danes ob 6. uri umrl najvišji poglavar katoliške cerkve, papež *Benedikt XV.* Izvoljen je bil 3. septembra 1914 za papeža in je vladal v najtežjih prilikah svetovne vojne. Pokojnik je bil velik pobornik za mir.

31. *Dopisni urad pokrajinske uprave* je bil z današnjim dnem po nalogu ministrstva za notranje zadeve ukinjen.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu januarju 143 oseb.

FEBRUAR 1922

2. *Za organizacijo zaščite dece in mladine* so se zbrale v Ljubljani delegatke vseh ženskih društev iz Slovenije. Sklenile so ustanoviti v Ljubljani otroški dom, v Mariboru pa potrebno otroško bolnico.

4. *Niški vladika Dositej* se je na poti iz Ženeve ustavil v Ljubljani in si ogledal naše mesto.

6. *Milanski nadškof kardinal Achille Ratti*, bivši apostolski vizitator za Poljsko, je bil danes izvoljen za papeža. Nadel si je ime *Pij XI.* Novi papež je bil rojen 31. marca 1857 v vasi *Desio* pri *Milanu*.

14. *Seja občinskega sveta v Ljubljani*. Predpisi za občinski davek na nezazidane stavbne parcele so bili na županov predlog izpremenjeni. — Uvede se davščina na obisk gostiln in kavarn, in sicer za obisk gostiln po 10. uri zvečer 2'— in kavarn po 11. uri zvečer 1'— K za osebo; za kvartace v javnih lokalih 2'— K za osebo. — Občina hoče po svojih močeh sodelovati pri odpravi stanovanjske krize, zato najame 10 mil. K pri Mestni hranilnici za zgradbo dveh stanovanjskih hiš. — 5 mil. K najame mesto za povečanje mestne ubožnice v *Japljevi ulici*, ker je število oskrbovancev naraslo na 150 oseb. — Obč. svet je odobril nakup travnikov *Karla Auersperga* štev. 1100/1—9,

Dr. Fran Petrič

Prof. Friderik Juvančič

kat. obč. Ljubljana v izmeri 179'035 m² za 358.106'— kron. — 1 mil. K je bilo določenih za popravo mestnih šolskih poslopij. — Meščanske podpore se zvišajo od 100'— na 150'— K mesečno. — Telovadna in sportna društva se oproste plačevanja obč. takse po K 60'— in 10% veseličnega davka. — Ustanovi se centralni šolski vrt ob Cesti v mestni log. Upravljal ga bo učitelj-vrtnar, ki bo vodil vsa dela in pouk. Dela in pouka se bodo udeleževali vsi učenci višjih razredov ljudskih in meščanskih šol. — Obč. svet je naročil, da stopi magistrat nemudoma v stike z državno upravo glede prevzema mestne dekliške realne gimnazije in se pogodi tudi za prodajo poslopja. — Sklene se najeti posojilo za zidanje šolskega poslopja za II. osnovno in kombinirano meščansko šolo v ulici Karla Kotnika. — Odkloni se prošnja pravoslavne cerkvene občine, da se ji prepusti svet za zidanje pravoslavne cerkve v parku Kralja Petra I. — Upravi cestne električne železnice se dovoli zvišanje vozniških listkov na K 2'60, dalje se dovoli mestni elektrarni zvišanje cene toka za razsvetljavo od —'80 na 1'—, za motorje od —'50 na —'68, za cestno železnico od —'30 in —'40 K, in to zaradi podraženja premoga. — Predlog, da najame mestna elektrarna 12 mil. K za zgradbo poslopja na Vodnikovem trgu, kjer se nameste mestni uradi, ni bil dokončno obravnavan, ker je opozicija zapustila zbornico. — V Hrdeckega vasi se napravi vodovod, ker je brez pitne vode in v slučaju ognja sploh brez vode. — Mestni plinarni se odobri 1 mil. K za obnovo javne razsvetljave okoli 400 plinovitih svetilk in sklone, da bo občina javno razsvetljavo tudi plačala. Zato pa se zniža cena plinu, da se zviša število konsumentov. — Za izvršitev tehničnih predpriprav za zgradbo nove mestne elektrarne na Savi se izvoli poseben odbor, v katerega vstopijo ravnatelj Ciuha, inž. Turnšek, inž. Zbrizaj, prof. inž. Vidmar, geolog prof. Hinterlechner, hidrotehnik inž. Petrič in mag. nadsvetnik inž. Prelovšek. — Dalje se je obč. svet na vprašanje pokrajinske vlade izrekel za popoln nedeljski počitek v vseh obratih v mestu. — Za modernizacijo mestne klavnice in napravo hladilnice se dovoli najem posojila 30 mil. K. — Slov. dijaški kuhinji v Brnu se dovoli 20.000'— K za podpiranje dijakov.

15. Dosedanji upravnik Narodnega gledališča prof. Friderik Juvančič je iz zdravstvenih razlogov odstopil. Prosvetni minister je imenoval za novega upravnika Mateja Hubada, ravnatelja Glasbene Matice in drž. konservatorija v Ljubljani.

Umrlo je v Ljubljani lastnik veletrgovine Anton Krisper, gospod Ivan Krisper.

27. Cene na ljubljanskem trgu. Goveje meso I. 38'— do 42'— K, II. 28'— do 30'— K, teletina 40'—, svinjina 46'—, slanina 74'— do 80'—, mast 85'— K za kilogram. — Mleko I 10'—, sirovo maslo kg 140'— do 180'— K za kilogram, jajca 8'— do 9'— K komad. — Jabolka 18'— do 24'— K za kilogram, pomaranče 4'— K za komad. — Moka: št. 0 24'—, črna 17'50, koruzna 17'—, ajdova 26'— K za kilogram; koruza 13'—, fižol 14'— do 15'—, leča 37'50, čebula 20'—, krompir 6'— K za kilogram. — Kava I. 160'—, II. 96'—, sladkor v kockah 60'—, kristalni 56'—, riž 30'— do 44'—, testenine 32'— do 36'—, paprika 60'— do 150'— K za kilogram; olje 84'— do 96'—, petrolej 20'— K za liter.

Umrlo je v Ljubljani v mesecu februarju 128 oseb.

MAREC 1922

14. Seja obč. sveta. Obč. svet protestira proti zavlačevanju izpraznitve tretje cone na našem Primorju, ki se mora izvršiti v smislu rapallske pogodbe. — Stalno naraščajoča draginja, valovanje cen in često popolno pomanjkanje določenih vrst živil povzroča tudi obč. svetu težke preglavice, ker ogroža normalno prehranjevanje prebivalstva. Povečan izvoz, blagovna in valutna spekulacija se označujejo kot vzroki velike druginje. Obč. svet je sprejel resolucijo, v kateri poziva državno upravo, da izvede obširno reformo izvoza agrarnih produktov in eventualno ustavi ves izvoz iz države. Državna uprava naj prepove bankam tudi vsako trgovanje z živili. — Dalje je bila sprejeta resolucija, v kateri se zahteva za avtonomna mesta pravica določanja cen. Zakon o pobijanju druginje naj se ne uporablja za šikaniranje malih trgovcev in obrtnikov, ampak predvsem proti velikim firmam in bankam, ki so povzročiteljice ogromne druginje. — Ustanovi se pri mestni občini posredovalni urad, ki rešuje spore med gospodarji in posli. — Obč. svet je zavrnil priziv obč. svetnikov, ki so bili v smislu obč. reda kaznovani z globo po K 2'—, ker so z zadnje seje odšli in s tem preprečili sklepčnost seje. — V odbor meščanske imovine je izvoljen krojaški mojster Fran Jeločnik. — Obč. svet je v burni debati sklenil 100% povišek na sedanjo gostaščino v izmeri 3 do 15%. Ta povišek naj se steka v poseben stanovanjski fond, kar da mestni občini 2 milijona K dohodkov za obrestovanje in amortizacijo 35 milijonskega kapitala, iz katerega naj se zgrade hiše z malimi stanovanji. — Sprejet je bil končno predlog obdavčenja gostilniških in kavarniških gostov po 10. oz. 11. uri zvečer. Ta davščina se bo stekala v ubožni zaklad in omogočila zvišanje mesečnih podpor, ki znašajo še vedno samo K 15'— na mesec. Tudi davek na igre v gostilnah in kavarnah je bil sprejet v isti namen. — Inkorporacijsko vprašanje okoliških občin Most,

Viča, Štepanje vasi, Zgornje Šiške in eventualno še drugih, kakor to zahteva pokrajinska uprava, se odloži, da se prouči, za koliko bodo narasli stroški za mestno občino. — Za zgradbo novega magistratnega poslopja, ki je za redno poslovanje nujno potrebno, se dovoli najetje posojila 50 mil. K in se razpiše natečaj za najboljši načrt. V ta namen se dovoli znesek K 100.000—, ki se razdeli na tri premije. — Uslužbencem mestne občine in upokojevcem se priznajo iste plače v dinarjih, kakor so jih prejeli doslej v kronah in draginjske doklade I. razreda državnih draginjskih doklad, vse s 1. januarjem 1922. — Za pospeševanje gradbene delavnosti se proda Društvu učiteljstva in Srednji tehniški šoli in višj. rač. svetniku Iv. Frelihu parcele za Bežigradom po 120 K za m², Francu Možetu parcelo ob Cesti v Rožno dolino po 150 K za m². Za mestno pristavo pa se nakupi sosedno parcelo po K 80— na Kodeljevem. — Mestna trošarina za alkohol se poviša, in sicer za vino v sodih od 200— na 400— K za hl; v steklenicah od 5— na 10— K in pri pivu od 100— na 200— K za hl, na penino od 20— na 80— K za steklenico, vse od 15. III. dalje. — Obč. svet je dalje sklenil, da se regulira Škofja ulica in odobril posojilo 15 mil. K ter izdal gradbeno dovoljenje za zidavo dekliške osnovne šole v Kotnikovi ulici. — Odobren je kredit 1 mil. Din za zgradbo mrtvašnice, najame se še posojilo do dveh mil. Din v te namene. — Mestni zastavljalnici obratni kapital od Din 500.000— ne zadostuje za redno poslovanje in se ji zato zviša obratno glavnico na 1.500.000— Din. — Mestno gasilstvo se mora reorganizirati. V ta namen se najame posojilo 1,5 mil. K za nabavo motorne brizgalne. Mestni dom se mora oddati za gasilstvo. Popravijo se stari avtomobili za trenske vozove gasilcev. Pri občini se osnuje poklicno gasilstvo, obstoječe iz dveh uradnikov, 2 uslužbencev reševalne postaje in 8 poklicnih gasilcev. Osnuje se poseben gasilski fond. — Sprejet je bil nov pravilnik za mestni dekliški internat »Mladiko«. — Stavljeni so bili predlogi: 1. da se vpeljejo stalni promenadni koncerti v mestu in naj se eventualno pobira pri istih 1 Din vstopnine; 2. da se popravi cesta od protestantske cerkve do cerkve v Šiški; 3. da se zaprosi prof. Plečnika, naj izdelava načrt za preureditev ljubljanskega gradu; 4. da se podaljšata Jenkova in Ahacljeva cesta, razširita in kanalizirata Streliška in Strossmayerjeva ulica.

19. Danes je prevzvišeni knezoškof Anton Bonaventura blagoslovil novo cerkev sv. Jožefa v Ljubljani. Cerkev je služila v poldograjenem stanju med vojno za glavno skladišče mestne aprovizacije.

27. Danes je bil pokopan notar Ignacij Gruntar. Pokojnik je bil najboljši prijatelj pesnika Simona Gregorčiča. Njegovo ime je zaslovelo l. 1882., ko so za Veliko noč izšle Gregorčičeve Poezije, katerih založnik je bil pokojni Gruntar. Ko je Gruntar odhajal za notarja v Logatec, mu je napisal pesnik Gregorčič znano pesem »Slovo in naročilo«. Pokojni Gruntar je bil rojen l. 1844. v Kobaridu ob Soči. Z Gregorčičem ga je vezalo prijateljstvo iz mladostnih let. Gruntar je bil zaveden narodnjak, ki je deloval po-

Ignacij Gruntar

Dr. Mihael Napotnik

vsod za korist našega kmetskega ljudstva. Bil je tudi med ustanovitelji posojilnice v Logatcu in v Ribnici.

28. Lavantinski škof dr. Mihael Napotnik je danes ob pol dveh popoldne v Mariboru umrl. Pokojnik je kot naslednik Antona Martina Slomška vodil 32 let lavantinsko škofijo. Rojen je bil l. 1850. v Tepanjči pri Konjicah kot sin kmetskih staršev. Za doktorja bogoslovja je bil promoviran na dunajski univerzi. Po kratkem duhovniškem službovanju je bil poklican za profesorja cerkvene zgodovine in cerkvenega prava na mariborsko bogoslovnico. Od tu je bil imenovan za ravnatelja na dunajski »Augustineum«, zavod za višjo vzgojo duhovnikov. L. 1878. se je udeležil kot vojni kurat okupacije Bosne in Hercegovine. Pokojnik je slovel kot izvrsten govornik. Odlikovan je bil z redom Sv. Save I. razreda.

30. Seja obč. sveta. Župan dr. Perič naznanja, da pokrajinska vlada ne more pritrditi zvišanju občinskih taks, kakor jih je sklenil obč. svet v mesecu januarju, ker nasprotuje to zvišanje tarifi taksne naredbe. — Poročal je o svojih intervencijah v Beogradu, kjer mu je obljubljen podržavljen mestne gimnazije, kar se pa tiče regulacije Ljubljane, pa nočejo v Beogradu ničesar slišati. O županovem poročilu je nastala ostra debata radi nezaupanja v Beogradu, na katerega je naletel župan kot predstavnik sedanje večine obč. sveta. — Nato je obč. svet sprejel resolucijo proti ukinjenju ljubljanske univerze. S popolno univerzo je neločljivo zvezana tudi usoda našega prestolnega mesta kot kulturnega središča Slovenije. Zato obč. svet protestira proti nameravanemu opustu medicinske fakultete. — Škofijskemu društvu za varstvo sirot in dijaškemu društvu »Domovini« podeli obč. svet po 90.000— K podpore. — Zaradi naraščajočih črevesnih in drugih boleznih sklene obč. svet, da se tržni urad primerno reorganizira s fizikatom in uvedejo higiensko-sanitarni predpisi na trgu in v prodajalnah. — Od 1. maja 1922 naprej se pobira prirastkarina kot mestna davščina in se izdelava poseben pravilnik o uvedbi te davščine. — Za kritje proračunskega primanjkljaja za leto 1921/22 se najame posojilo do najvišjega zneska 4 mil. K. — Revidira se sklep za najetje 20 mil. posojila, in sicer tako, da se ima porabiti to posojilo izključno samo za restav-

Miroslav Vilhar

Jakob Furlan

racijo cest in ulic ter izpopolnitev kanalov. — Iz posojila 5 mil. K za povečanje mestne ubožnice se določi znesek 2 mil. K za adaptacijo škofove pristave v Goricanah in za odškodnino za svet. Tako se namesti tamkaj kakih 80 mestnih revežev izven mesta, kjer lahko sodelujejo v domačem gospodarstvu. — Gasilce se zavaruje zoper nezgode pri delavski zavarovalnici zoper nezgode. — Stavbnemu vodstvu za osuševanje barja se izplača 250.000.— K za račun občine. — Zavaljo ogromnih del v mestnih podjetjih itd. sklene obč. svet najeti posojilo 100 mil. dinarjev v inozemstvu, predvsem v Ameriki. — Pri mestni občini se osnuje samostojni oddelek za socialno skrbstvo in je bil sprejet istočasno delovni pravilnik za ta urad.

10. *Veletrgovec Anton Kolenc v Celju* je umrl v celjski bolnišnici. Pokojnik je zapustil z oporoko svoje premoženje svojemu narodu in sicer: 3 milijone kron za štipendije slovenskim visokošolcem na jugoslovanskih in inozemskih visokih šolah vseh vrst in strok; 600.000.— K za štipendije dijaštvu celjskih srednjih šol, če so pokojnikovi sorodniki, tudi izven Celja; 30.000.— K za učence Kmetijske šole v št. Juriju ob juž. žel.; 100.000.— K za mestne reveže v Celju; 50.000.— K za reveže v njegovi rojstni vasi Ljubnem v Sav. dolini. Spomnil se je tudi številnih slovenskih kulturnih društev. Pokojnik je bil zaveden Slovenec, ki je sadove svojega dela iz trgovskega udejstvovanja v žarkem rodoljubju idealista vrnil svojemu narodu.

19. *70-letnico slovenskega pesnika in komponista Miroslava Vilharja* je proslavilo zagrebško Narodno gledališče s prireditvijo svečane matineeje.

Tobak se je občutno podražil, istočasno pa tudi vsi tobačni izdelki. Tako stanejo sedaj cigare 100 komadov Regalitas 300.—, Trabuke, Britanike 225.—, Operas 150.—, Kuba, Viržinke 125.—, Portorike, Braziljke 90.—, Viržiniose, mešane 75.—; cigarete 100 komadov, makedonske 50.—, egiptske 32'50, Balkan in Moeris 25.—, Dame 15.—, Flor 14.—, Bosna in Sport 12.—, Hum, Sava 10.—, Vrbas in Ogrske 8.— Din. — Tobak za kilogram, makedonski specialni 300.—, I. 250.—, II. 200.—, fini turški 350.—, hercegovski I. in Flor 250.—, trebinjski fini 200.—, srbski spec. 150.—, I. 100.—, II. 75.—, savski 75.—, domači 50.—, ogrski 60.— Din.

Umrle so v marcu 104 osebe.

APRIL 1922

1. *Poslednji avstrijsko-ogrski cesar Karel*, rojen avgusta 1887, je v starosti 34 let v Funchalu na otoku Madeiri umrl na pljučnici kot posledici španske bolezni.

7. *Za poroko Nj. Veličanstva kralja Aleksandra I.*, ki je določena na dan 1. junija, se pripravlja tudi naš narod. V Ljubljani se je ustanovil poseben odbor z dr. Danilom Majaronom na čelu, ki je odkupil na Bledu vilo kneza Windischgraetza, katero pokloni kot narodni dar svojemu vladarju. — Ptujski okraj pokloni kot poročno darilo umetniško izdelane vinske sode z rezljanimi motivi iz narodnega življenja. Sodi bodo napolnjeni z najboljšimi pridelki Slovenskih goric. — Slovensko ženstvo, združeno v ženskem Savezu, bo na dan poroke položilo temeljni kamen za zgradbo Dečjega in materinskega doma Kraljice Marije v Ljubljani. V ta namen je mestna občina podarila primerno stavbišče. — Slovenjgrajski okraj pokloni krasno, v šoštanjski tovarni izdelano vprego s srebrnimi okovi za štiri konje. — Mesto Celje in celjski okraj poklonita kot poročni dar kralju Aleksandru dve sliki iz Savinjskih planin, delo slovenskega slikarja Maksa Koželja iz Kamnika. — Kraljevo poroko so morali zaradi bolezni nevestine sestre Jelisavete, soproge grškega prestolonaslednika, preložiti na 8. junij.

11. *Seja obč. sveta*. Župan poroča glede na predlog razširjenja telefonskega omrežja, da je prejel obvestilo poštne direkcije, iz katerega sledi, da radi tehničnih in proračunskih razmer razširitev omrežja ni mogoča. Talno, strešno in stensko drogovje je čez dopustno mero obteženo, tudi položeni kabli so že zasedeni. Neizogibno je torej, da se zgradi v Ljubljani moderna telefonska centrala. V ta namen je poštna uprava zaprosila za kredit 29,300.000.— K. — Novoimenovani ljubljanski meščan Jakob Furlan, šolski vodja v Šiški, je položil meščansko zaobljubo. — Obč. svet je sprejel pravilnik o davku na prirastkarino. V času velikega verižništva in špekulacije pri prodaji hiš in parcel je davščina socialno gotovo upravičena. — Dalje poroča župan, da bi razširjenje cestne železnice v Šiško, na Vič in v Moste stalo skoro 48 mil. K. Občina bi težko prenesla ta znesek, o amortizaciji in obrestovanju pa sploh ni govora. Če pa razširi družba to cestno omrežje, zahteva, da ji občina zajamči primerno obrestovanje kapitala. V letu 1926. je občina upravičena prevzeti cestno železnico v svojo last. Predčasni odkup iste ne nudi nobene ugodnosti. Vendar se mora vprašanje obdržati v evidenci. Razširjenje cestne železnice je tudi v ozkem stiku z bodočo centralo mestne elektrarne. Zato sklene obč. svet, da posebna komisija pregleda vse poslovanje družbe cestne železnice. — Za napravo centralnega šolskega vrta in igrišča v Ljubljani se določi znesek 110.000.— in za šolski vrt na Barju 40.000.— K. — Sklene se izvesti popravila in regulacijo najpotrebnejših cest.

15. *Stari dravski most v Mariboru* je danes izginil. Preostala stebra ob levem bregu Drave sta bila lepo ovenčana. Delavstvo se je ob teh pričah mariborske zgodovine fotografiralo, nakar so ju podrli.

22. Danes so izkopali na Suhem bazarju v Ljubljani truplo kovača Ivana Kramarja, katerega so dale meseca oktobra 1915 avstrijske oblasti ustreliti, ker se je izrazil, da imajo Srbi čisto prav, da se branijo. Od vojaškega strelišča je bilo truplo prepeljano v veličastnem sprevedu na kolodvor in odtod v Črnomelj.

23. Senator Vaclav Klofač, bivši čehoslovaški vojni minister in vodja narodnosocialistične stranke v ČSR, je obiskal danes Ljubljano.

Umrli sta v Ljubljani v mesecu aprilu 102 osebi.

MAJ 1922

9. Seja obč. sveta. Župan naznanja, da je umrl 5. maja obč. svetovalec Josip Dežman. Na njegovo mesto je vstopil obč. svet. Fran Planinšek, nadzornik Južne železnice. — Glede razširjenja cestne železnice je prejel od dveh okoliških občin negativne odgovore, ostale občine pa sploh niso odgovorile. — Obč. svet je sprejel ustanovo umrlega obč. svet. Josipa Lenčeta, po kateri se podpira obubožane obrtnike v varstvo. — Godbeni paviljon, katerega je postavil kavarnar Fran Krapež, se odkupi za 310.000.— K in postavi tja, kjer je stal Radetzkega spomenik. — Za popravilo Mestnega doma se dovoli 500.000.— K. — Tlakovanje cest in ulic se je oddalo tvrdki ing. Milan Lenarčič. — Okrajni bolniški blagajni in začasni delavski zavarovalnici zoper nezgode proda občina parcelo št. 106/21 kat. obč. šentpetersko predmestje po 200.— K m². — Sklene se, da se iz estetičnih razlogov podre mestno skladišče v Tomanovi ulici in se delo odda tvrdki Accetto v znesku 1.5 mil. K. — Podaljša se Aškerčeva cesta in zveže s Cojzovo in Bleiweisovo cesto. Prav tako Ilirska cesta. Razširi naj se tudi Holzapflova cesta. V ta namen stopi občina v stik z lastniki zemljišč glede odkupa. — Brežine ob Ljubljani bo mestna občina zavarovala, da tako prepreči ponavljajoče se nesreče. — Električni cestni železnici se ponovno zviša tarifa in sicer od 2'60 na 3'— K. — Prvih —20 K poviška gre za izboljšanje plač uslužbencem, drugih —20 K poviška pa mora porabiti železnica za zgraditve stanovanjske hiše za svoje uslužbence. — Stavljeni predlogi se izročijo odsekom.

14. Ljubljanska Glasbena Matica je priredila sinoči z velikim uspehom koncert slovenske narodne pesmi v Beogradu.

19. Pokrajinska vlada za Slovenijo je z odobrenjem ministra notranjih del in v smislu novega občinskega volilnega reda razpustila ljubljanski občinski svet. Volitve novega občinskega sveta se bodo vršile šele na jesen. Do tačas pa bo prevzel in vodil posle poseben vladni komisar dr. Bogumil Senekovič.

20. Ambulatorij Protituberkulozne lige je bil slovesno otvorjen v Mariboru.

Upravni odbor ljubljanske Mestne hranilnice je bil oblastno razrešen svoje funkcije. Za komisarja je bil imenovan dr. Ignacij Rutar.

23. Izredna seja obč. sveta. Župan otvori sejo in predstavi obč. svetu vladnega komisarja, svetnika dr. Senekoviča. Nato prečita župan dopis pokrajinske uprave, s katerim se v smislu določila § 87. obč. reda

Vaclav Klofač

Dr. Bogumil Senekovič

razpušča občinski svet in poverja vodstvo občine vladnemu komisarju, ki je te posle prevzel 20. t. m. Župan dr. Perič izjavlja, da je razpust protizakonit, ker določa § 87. obč. reda za Ljubljano, da sme vlada razpustiti občinski svet le iz tehtnih vzrokov. Teh pa ni navedla ob razpustu. V imenu večine občinskega sveta odklanja vso odgovornost za škodo, ki bi jo občinsko gospodarstvo utrpelo. Večina ne bo vložila ugovore zoper razpust, ker bi to pomenilo samo zavlačitev novih volitev, pač pa protestira proti razpustu občinskega sveta, kakor tudi proti razpustu upravnega odbora mestne hranilnice. Večina odklanja tudi vsako sodelovanje v sosvetih. — Protestno izjavo prečita tudi podžupan Riko Jug. Obč. svetovalci Ivan Tavčar, dr. Stanovnik in Ivan Kocmur protestirajo v imenu svojih političnih zastopstev proti razpustu občinske uprave, ki je neutemeljen in naperjen proti avtonomnim pravicam prebivalstva. — Obč. svet je soglasno sprejel sklep, da se proti razpustu ne pritoži.

28. Danes popoldne so prispeli v Ljubljano s posebnim vlakom westfalski Slovenci, ki potujejo jutri dalje v Rajhenburg. So to večinoma rudarji in delavci, ki so kljub težavnim razmeram v tujini, v boju za vsakdanji kruh ohranili zvestobo svojemu jeziku in veri očetov. Sila razmer jih je pognala v tujino in radostnih src se vračajo na obisk v svobodno domovino. — Deca teh izseljencev, ki se je rodila že v tujem svetu, dorašča pod tujim kulturnim vplivom žalibog le slabo, in sploh ne razume našega jezika. — To je nujen poziv vsem prizadetim, da posveti izseljeniškem vprašanju večjo pozornost in to, dokler ne bo prepozno. V tem pogledu bi se lahko učili od Italijanov in Nemcev, ki posvečajo svojim izseljencem naravnost vzorno pozornost in skrb za sistematično organizacijo svojega življa.

30. Umrlo je v Ljubljani v mesecu maju 100 oseb.

JUNIJ 1922

8. Danes je bila v Beogradu svečana poroka Nj. Vel. kralja Aleksandra z rumunsko princesinjo Marijo. Mladoporočenca sta po poroki odpotovala v letni dvorec na Bled. V vseh krajih države so se vršile velike svečanosti na čast mladoporočencema.

Pater
Avguštin Čampa

13. Pater Avguštin Čampa, frančiškanski provincijal, je danes umrl. Pokojnik je bil rojen 1869 v Slatniku pri Ribnici. L. 1919. je postal provincijal slovenske frančiškanske provincije, katero je vodil do svoje smrti.

17. Slovenski politični predstavniki Andrej Kalan, Zvonimir Bernot, dr. Vekoslav Kukovec, Ivan Deržič, Anton Brandtner, dr. Danilo Majaron, dr. Anton Korošec, dr. Ljudevit Perič, dr. Ivan Tavčar, dr. Karel Triller, dr. Karel Verstovšek so priobčili v slovenskem časopisju apel, v katerem se obračajo na vso slovensko javnost, naj bi pomagala z denarnimi prispevki, da se dokončajo notranja dela v anatomsko-fiziološkem inštitutu na Zaloški cesti.

Za rektorja ljubljanske univerze za leto 1922/23 je bil izvoljen univ. prof. dr. Aleš Ušeničnik, profesor na bogoslovni fakulteti, za prorektorja univ. prof. dr. Gregor Krek. Za dekane so bili izvoljeni na juridični univ. prof. dr. Rado Kušej, na tehnični univ. prof. Rihard Zupančič, na filozofski univ. prof. dr. Franc Kidrič, na medicinski univ. prof. dr. Zdenko

Frankenberger in na teološki fakulteti univ. prof. dr. Josip Srebrnič.

Ljubljanska univerza gostuje še vedno pod tujimi strehami. Slednjič bo treba resno misliti na to, da dobi tudi ljubljanska univerza svoj dom in to tak, da ji bo zagotovljen nemoten razvoj.

24. Ob ogromni udeležbi občinstva se je vršil danes pogreb pok. pisatelja Franceta Maslja - Podlimbarskega, avtorja romana Gospodin Franjo. Pokojnik, po svojem poklicu častnik avstrijske vojske, je bil kot politični osumljenec interniran v Oberhollabrunnu in kasneje v Polkavi na Avstrijskem, kjer je tudi umrl. Truplo je bilo postavljeno na mrtvaški oder v Narodnem domu in pokopano na pokopališču pri Sv. Križu.

30. Cene živil v Ljubljani zopet občutno naraščajo. Prodaja se govedina I. po 68.— do 70.—, II. 44.— do 52.—, svinjina I. 86.— do 90.—, II. 80.— do 86.—, teletina 60.—, slanina 116.— do 124.—, mast 120.—, šunka 100.— do 120.—, koštrun 54.—, jagnje 56.—, kozliček 60.— K za kg. Piščanec 50.—, kokoš 80.— do 110.—, raca 120.— do 180.—, domači zajec 20.— do 35.— K za komad. Moka 0 25.—, ajdova 26.— do 34.—, testenine 44.—, poper 96.—, paprika 85.—, kava 100.— do 200.—, sladkor 62.— do 64.—, sirovo maslo 160.— do 200.—, češnje 36.— do 40.— K za kg; jajca komad 3·50 do 4.—, mleko liter 10.— do 12.— K.

Umrlo je v mesecu juniju v Ljubljani 106 oseb.

JULIJ 1922

1. V Mariboru se je osnovalo Društvo za stavbo porodnišnice, ki naj se priklopi kot ginekološki oddelek tamkajšnji splošni bolnišnici.

12. Pokrajinski namestnik g. Ivan Hribar je daroval »Narodni galeriji« v Ljubljani en milijon kron kot temeljni kamen za zgradbo poslopja Galerije upodablajočih umetnikov.

16. Srbska siročad, ki je med vojno izgubila svoje roditelje, je prispela danes v Ljubljano, kjer je priredila dobrodelni koncert. Mladina, ki si je nato ogledala naše mesto, je bila od prebivalstva nadvse priščno sprejeta.

Dr. Franc Kidrič

Ivan Kavčnik

Nj. Vel. kralj, kraljica in pokrajinski namestnik Iv. Hribar

ČSR moški naraščaj poklanja zastavo jugoslov. naraščaju

23. Danes se pričinja v Ljubljani I. jugoslovanski vsesokolski zlet. Ljubljana je slavnostno oblečena in sprejema z navdušenjem množice došlih gostov. Sokolskih prireditev se udeleži tudi Nj. Vel. kralj Aleksander s kraljico Marijo, dalje več članov vlade ter mnogi drugi odličniki. — Za sokolske javne telovadbe in tekmovanja je zgrajen poseben sportni stadion za pokopališčem Sv. Krištofa. — I. jugoslovanskega sokolskega zleta so se udeležili v velikem številu Čehi, tekmovalne vrste pa so postavili tudi francoski, ameriški in belgijski gimnasti.

30. Umrlo je v mesecu juliju v Ljubljani 83 oseb.

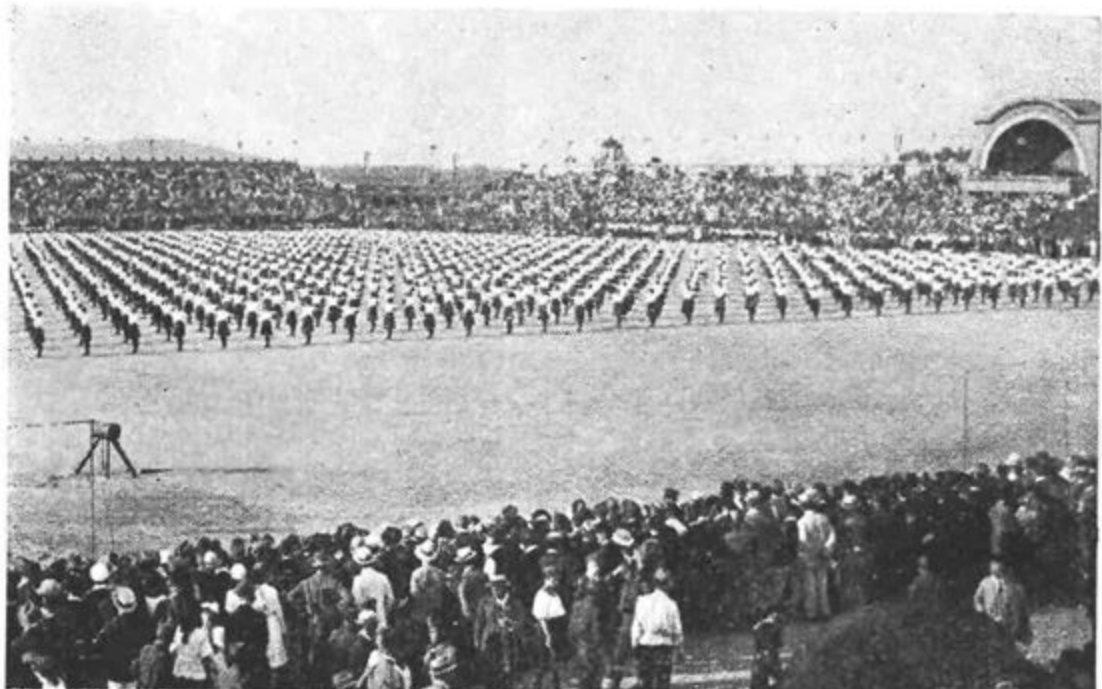
AVGUST 1922

3. Prosvetno ministrstvo čehoslovaške republike je poklonilo ljubljanski univerzi za njeno knjižnico nad 400 znanstvenih knjig.

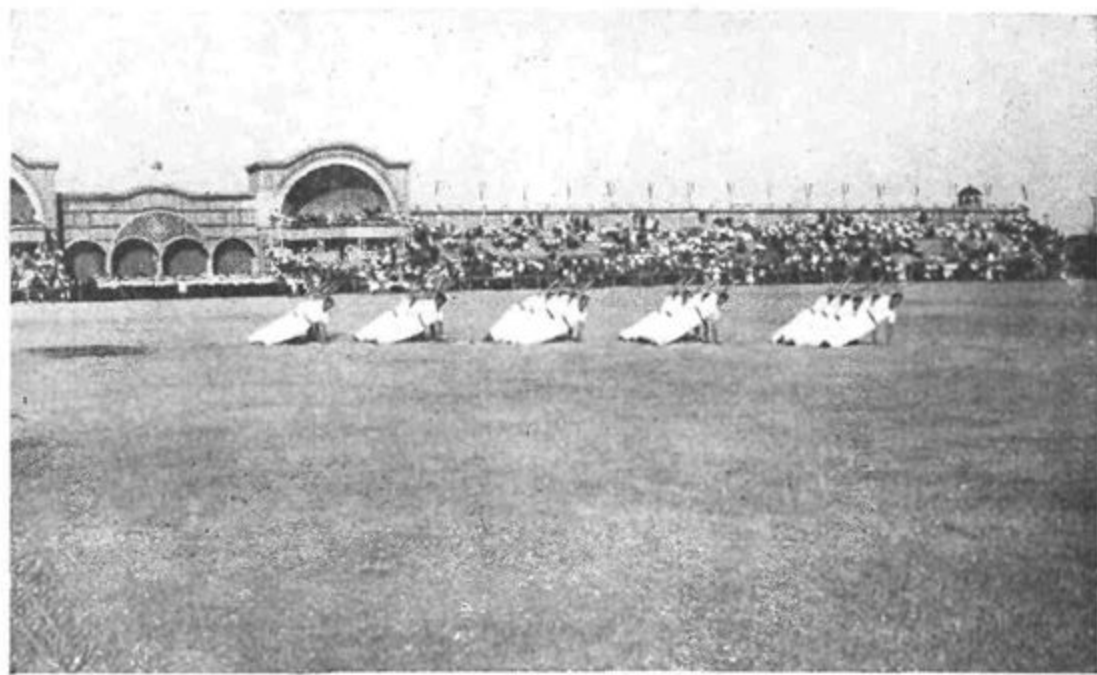
14. V palači pokrajinske vlade v Ljubljani se je vršila danes seja kraljevske vlade pod predsedstvom Nj. Vel. kralja Aleksandra.

Rudarska stavka v Sloveniji, ki je izbruhnila pred nekaj dnevi, še vedno traja. Druginjski val in pa neprimerna razdelitev premoga je težko breme, ki pada na ramena delavstva. Vrše se neprestano pogajanja med lastniki rudnikov, da se doseže sporazum.

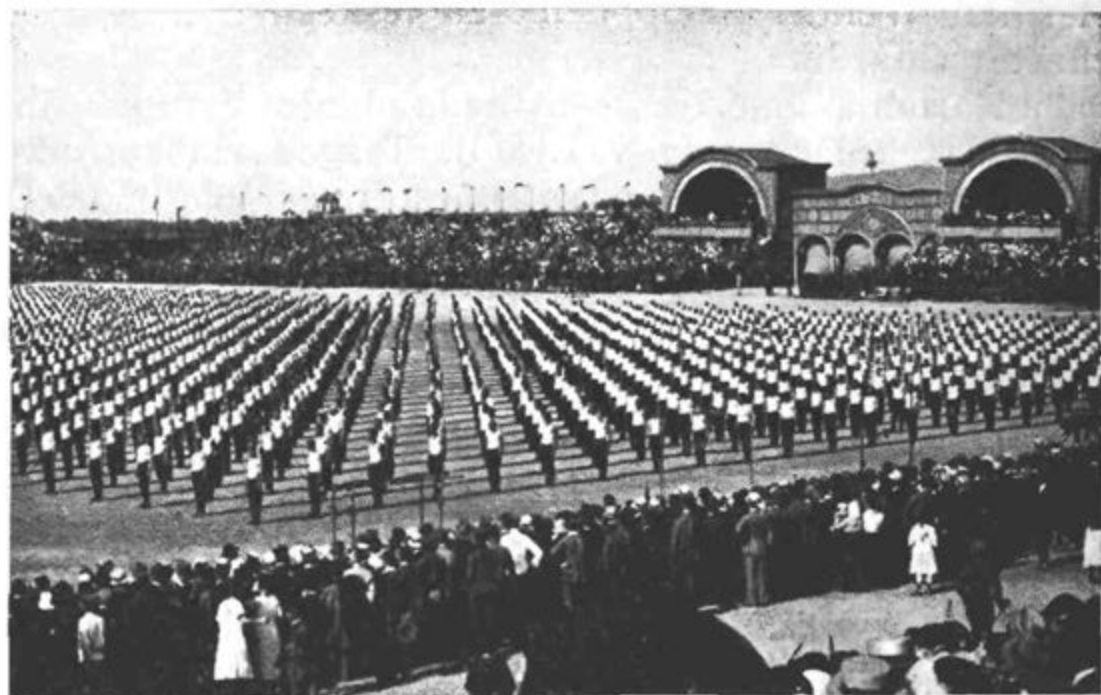
Umrlo je v Ljubljani v mesecu avgustu 99 oseb.

Proste vaje članic

Belgijski gimnasti

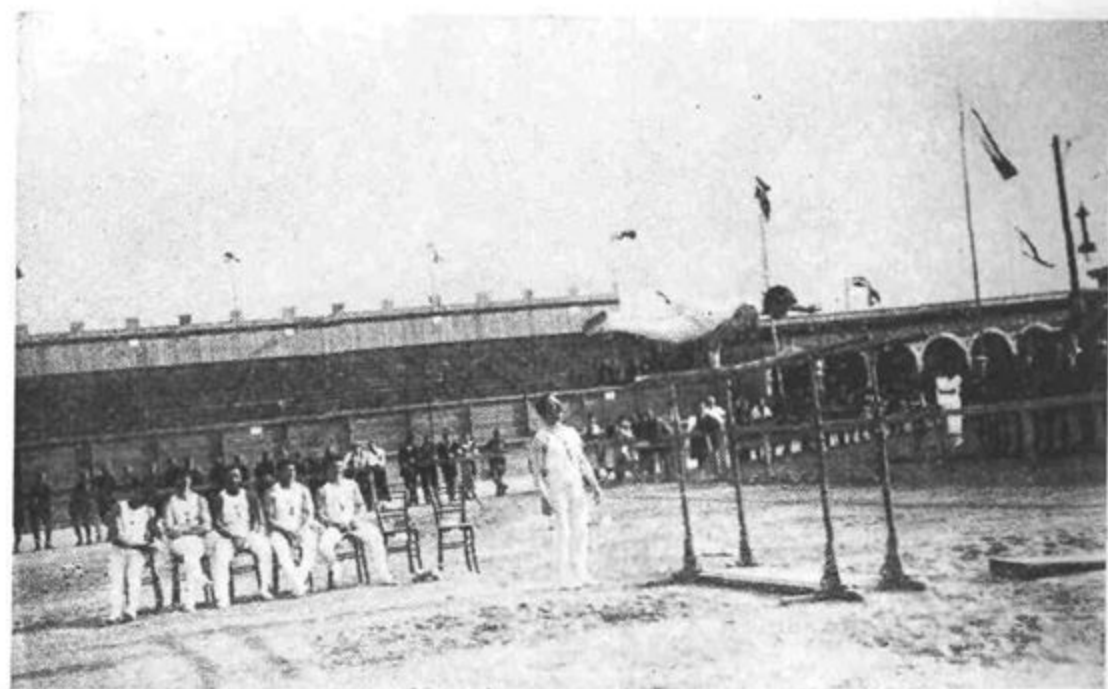

Proste vaje članstva

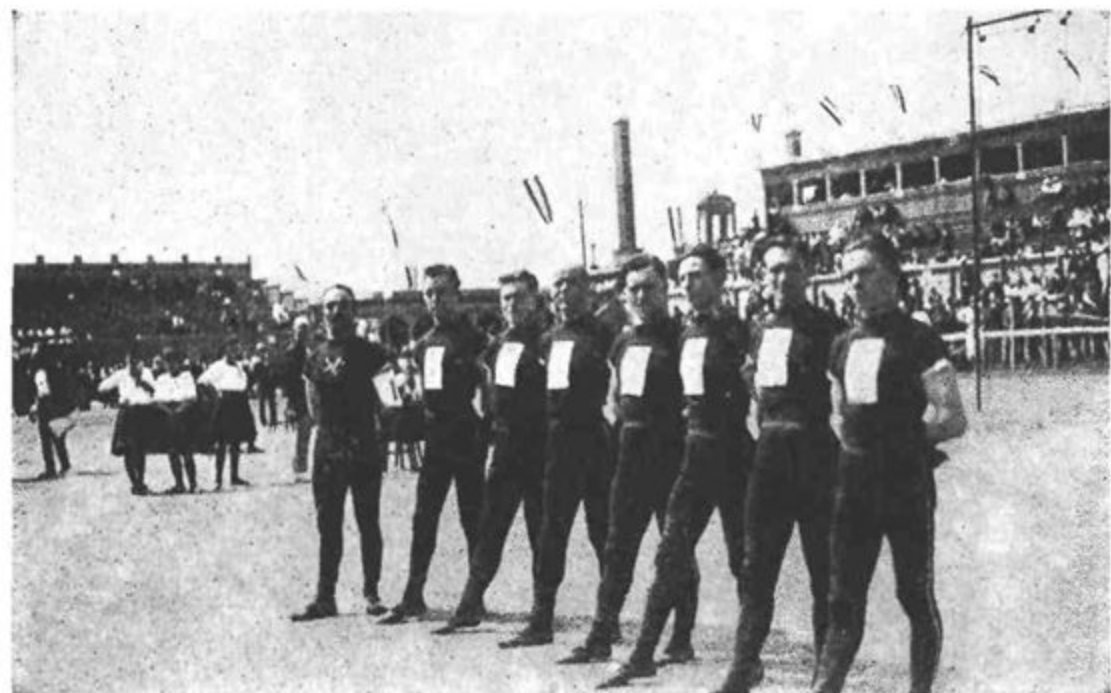
SEPTEMBER 1922

2. II. ljubljanski velesejem, ki bo trajal do 11. septembra, je bil danes slovesno otvorjen. Ljubljanski velesejem je nazorna revija našega gospodarstva. Velik obisk iz vse države in inozemstva prinaša tudi mestu svoje dobrine.

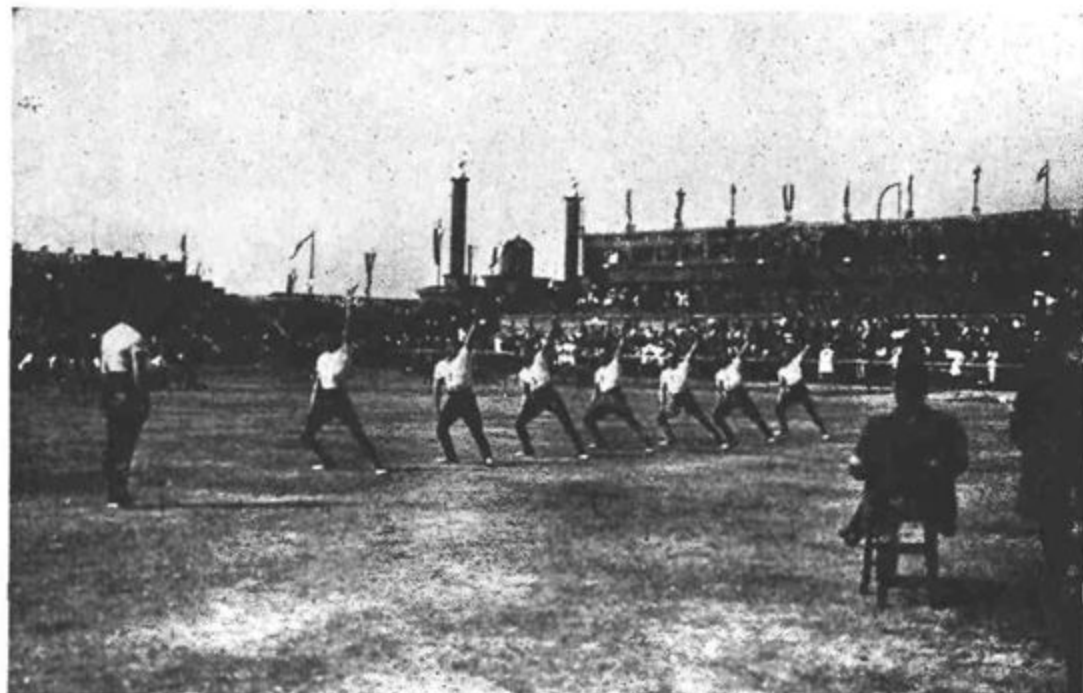
V Ljubljano sta prispela poleg drugih odličnih gostov in gospodarstvenikov znani nemški publicist

Francoski gimnasti na tekmi

Ameriški gimnasti pri tekmovanju

Vaje Sokolov

Herman Wendel in dopisnik angleškega lista »Manchester Guardian«.

3. Narodna galerija je otvorila danes v prostorih srednje tehnične šole v Ljubljani zgodovinsko razstavo slovenskega slikarstva. Razstava obsega 260 del, ki obsegajo dobo od srede XVI. stol. do sedemdesetih let XIX. stoletja. Ob tej priliki je izdala Narodna galerija »Katalog zgodovine razstave slovenskega slikarstva« in brošuro »Slovenska moderna umetnost«, I., Slikarstvo.

8. Pokrajinska obrtna razstava je bila danes otvorjena in bo trajala do 17. septembra.

28. Ministrstvo za narodno zdravje je odredilo s posebnim statutom, ki je bil objavljen v Uradnem listu števil. 100 dne 26. septembra, da se v Ljubljani otvori bolnišnica za ženske bolezni. Ženska bolnišnica, ki je bila že dolgo vroča želja našega ženstva, bo imela poleg ginekološkega oddelka tudi porodnišnico in babiško šolo. Nova bolnica se namesti v bivšem zavetišču Kranjske hranilnice.

30. Prvi predsednik višjega deželnega sodišča v Ljubljani, *Ivan Kavčnik*, roj. 29. VIII. 1858 v Dragomeru v ljublj. okolici, je danes preminul. Pokojnik je bil ena najmarkantnejših osebnosti med slovenskimi pravniki, odličen organizator našega pravosodstva.

Umrlo je v mesecu septembru 92 oseb.

Josip Gruden

Anton Aškerc

Peter Leban

OKTOBER 1922

1. Stolni kanonik in slovenski zgodovinar *dr. Josip Gruden* je danes preminul. Med drugim je napisal »Zgodovino slovenskega naroda«, ki jo je izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu.

Umrlo je v oktobru v Ljubljani 93 oseb.

NOVEMBER 1922

1. Poveljnik Dravske divizijske oblasti, *div. general Dokič*, odhaja iz Ljubljane na novo službeno mesto, na njegovo mesto pa je imenovan generalštabni polkovnik *Milan Vučkovič*.

10. Ustanovilo se je društvo za postavitve spomenika pokojnemu pisatelju *Anton Aškercu*, ki je takoj začelo z nabiralno akcijo. — V Ljubljani obstoji že več sličnih društev in klubov, ki so si nadelo nalogo, postaviti spomenike slovenskim pisateljem in pesnikom.

Umrlo je mesecu novembru v Ljubljani 83 oseb.

DECEMBER 1922

1. *Aleksander Gruber*, hišni posestnik in meščan ljubljanski, podnačelnik Kreditnega društva Kranjske hranilnice in bivši glavni založnik tobaka, je danes umrl.

Rado Čelešnik

Josip Rajner

Miha Moškerc

Ivan Pestotnik

3. *Volitve v občinski svet* so zopet razgrele ljubljansko prebivalstvo. Občinski svet pod vodstvom župana dr. Ljudevita Periča je bil 20. maja t. l. razpuščen. Postavljeni vladni komisar dr. Senekovič je vodil posle občinske uprave. V borbi za gospodarstvo z mestno občino stoji demokratska stranka, ki je postavila za svojega nosilca liste dr. Milana Vidmarja, univerzitetnega profesorja, in Zveze delovnega ljudstva, katere nosilec je bivši župan odvetnik dr. Ljudevit Perič. V »Zvezi delovnega ljudstva« se združujejo za te volitve Slov. ljudska stranka, socialno-demokratsko krilo dr. Periča in komunistična stranka. Poleg navedenih dveh kandidira še »Jugoslovanska zajednica«, v kateri se združujejo narodni socialisti in disidenti demokratske stranke z nosilcem liste dr. Vladimirjem Ravniharjem in socialno-demokratska stranka z nosilcem Jožetom Ogrinom, mizarskim pomočnikom. Volilna borba je ostra, kot v Ljubljani vedno, razgibanost agitacije velika.

5. *Današnje občinske volitve* so prinesle sledeči rezultat: Skupno število volilcev je 12.089, oddanih glasov je bilo 8986 in so prejeli Jug. demokratska stranka 1822 glasov in 5 mandatov, Zveza delovnega ljudstva 3952 glasov in 35 mandatov, Jugoslovanska zajednica 2917 glasov in 8 mandatov in socialno-demokratska stranka 295 glasov in 1 mandat. Izvoljeni so dr. Milan Vidmar, univ. profesor; Josip

Turk, posestnik; Anton Likozar, nadučitelj; dr. Fran Tominšek, odvetnik, Franc Kavčič, gostilničar, dr. Ljudevit Perič, odvetnik; Ivan Makuc, železničar; France Kremžar, novinar; dr. Ivan Stanovnik, odv. kandidat; Josip Pirc, rač. svetnik; Lovro Klemenčič, visokošolec; Ivan Kralj, uradnik; dr. Valentin Rožič, profesor; Franc Orehek, zasebni uradnik; Peter Lešan, železničar; Rado Čelešnik, zas. uradnik; Josip Rajner, železničar; Mihael Moškerc, novinar; dr. Milan Lemež, odv. kandidat; Ignacij Mihevc, uradnik; Ivan Srebot, čevljar in posestnik; Jurij Moser, izvošček in posestnik; Fran Čepeljnik, strojevodja; Franc Slovša, izvošček; Josip Vidmar, čevljar; Janko Jeglič, šolski ravnatelj; Anton Kerhne, železn. ključavničar; Ivan Pestotnik, uradnik; Alojzij Zajc, strojni stavec; Franc Novak, mizar; dr. Anton Breclj, zdravnik; Rajko Osterc, tapetnik; Andrej Lah, uradnik; Srečko Žumer, strojni stavec; Albin Zajc, fin. rač. svetnik; Franc Novak, mizar; Ivan Tokan, uradnik; Anton Kerč, zas. uradnik; Viktor Adamič, žel. uradnik; Hinko Glavan, delavec; Josip Rozman, uradnik; dr. Vladimir Ravnihar, odvetnik; Ivan Tavčar, uradnik agr. direkcije; Anton Ferant, vrtnar; Ferdo Podbevšek, žel. kovač; Fran Bonač, tovarnar; Karl Urbančič, poštni nadoficial; dr. Rado Kušej, vseučiliški profesor; Fran Rupnik, strojevodja v p.; Jože Ogrin, mizarski pomočnik. — Po reformiranem obč. redu je

Lojze Zajec

Srečko Žumer

Albin Zajc

Josip Rozman

Anton Ferant

Ferdo Podbevšek

prejela 24 mandatov lista, ki je imela največ glasov. Količnik znaša 346. Iz ostanka glasov, ki se deli v proporciju na vse liste, je prejela najmočnejša lista še 11 mandatov, tako da ima v novem obč. svetu 35 mandatov. — Županski kandidat je odvetnik dr. Ljudevit Perič.

12. *Umrlo je v Ljubljani* profesor I. drž. gimnazije *Fran Verbič*. Bil je vnet zadružni delavec. Kot šolnik je napisal učno knjigo »Blagoznanstvo« za trgovske šole in »Živalstvo«.

15. *Glasbena Matica v Ljubljani* vstopa v svoje jubilejno 50. leto. Ustanovitev in razvoj Glasbene Matice je tako velikega pomena za narod in njegovo glasbeno kulturo, da se bomo dogodka spominjali v posebnem članku.

Umrlo je v mesecu decembru v Ljubljani 84 oseb.

LETO 1935

MAREC

Dne 22. marca 1935 je umrl v Ljubljani *Božidar Bežek*, dvorni svetnik v pokoju.

Pokojnik se je rodil v Radovljici. Gimnazijo je končal v Ljubljani, pravne študije na Dunaju. Služboval je po raznih sodiščih Slovenije. Leta 1912. je

bil dodeljen deželnemu sodišču v Ljubljani. Tu je bil dolgo dobo podpredsednik društva »Pravnik« ter zaradi svojega finega okusa za čistost slovenskega jezika v naši pravni literaturi jezikovni urednik glasila »Pravnik«. Ob prevratu je bil imenovan za vodjo državnega pravdnštva, leto pozneje pa je postal prvi državni pravdnik. Leta 1925. je bil postavljen v visoki čin dvornega sodnega svetnika pri višjem deželnem sodišču v Ljubljani. V tej funkciji je stopil leta 1929. v pokoj.

Pokojnika, odličnega jurista ter poznavalca in ustvarjevalca slovenske terminologije v juridični literaturi ohranimo v častnem spominu.

APRIL

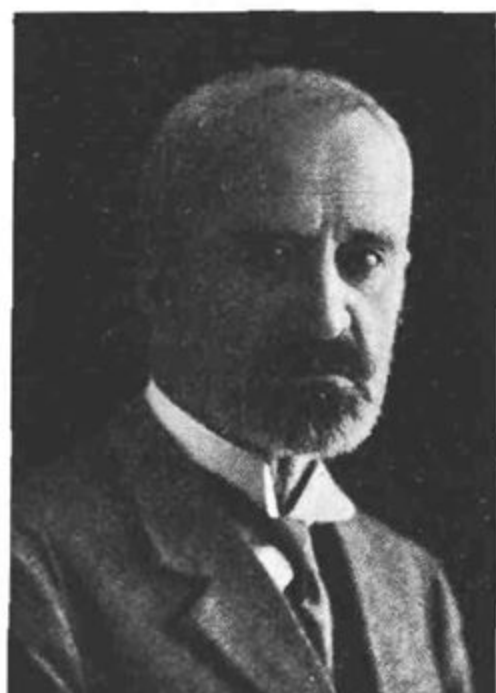
10. *Dr. Henrik Tuma*, odvetnik in senior slovenske alpinistike, rojen 9. julija 1858. l. v Ljubljani, je preminul. Pokojnik se je posvetil v svoji mladosti šoli in služboval kot meščanskošolski učitelj v Trstu. Udeleževal se je našega narodnoprebujevalnega dela ter se končno priključil delavskemu pokretu, kateremu je ostal do smrti zvest zagovornik. Poleg svoje službe se je posvetil srednješolskemu študiju in maturiral na tržaški gimnaziji. Juridčne študije je dovršil na Dunaju ter vstopil v sodno službo, kjer pa ni ostal dolgo. Ustanovil je odvetniško pisarno v Trstu in se preselil nato v Gorico. Pokojni dr. Tuma ni bil samo odvetnik in delavski voditelj, on je praktično sodeloval v gospodarskih organizacijah in zadrugah, zlasti pa si je kot planinski pisatelj postavil odličen spomenik.

11. V ljubljanski drami je bila danes krstna predstava dramskega dela »*Malomeščani*«, vesele slovenske legende, katero je napisal režiser in pisatelj *Bratko Kreft*, avtor drame »*Celjski grofje*«. Delo je doseglo lep uspeh. Komedijo je prevzelo veliko, mestno gledališče v Pragi v svoj repertoar.

Fran Krapež, kavarnar in restavrater v »*Zvezdi*«, je danes preminul. Pokojnik je bil rojen 1. januarja 1864 v Otlici-Dobu pri Ajdovščini. Sin ubožnega kmetiča, je šel v Gradec, s trebuhom za kruhom, in se izučil čevljarstva. Z 21. letom se je osamosvojil kot čevljar mojster v Ljubljani in ostal našemu

Dr. Božidar Bežek

Dr. Henrik Tuma

Bratko Kreft

Fran Krapež

mestu zvest do smrti. Kasneje je prevzel gostilno »Pri Šifu« na Bregu, in na Jurčičevem trgu je ustanovil prvo slovensko kavarno v Ljubljani, katero je potem preselil na Kongresni trg. Po opustitvi Narodne kavarne je prevzel »Zvezdo«, iz katere je naredil eno najlepših gostinskih podjetij v Ljubljani. Pokojnik je sodeloval v mnogih društvih in je bil znan po svoji neverjetni darežljivosti. »Ata Živili«, tako je poznala vsa Ljubljana popularnega moža, je našel svoj mir v domači zemlji.

Senator dr. Gustav Gregorin praznuje svojo 75 letnico. Rojen je bil 10. aprila 1860 v Sežani. Senator Gregorin je bil organizator in voditelj tržaških Slovencev, ustanovitelj tržaškega Narodnega doma, predsednik kuratorija slovenske trgovske šole v Trstu, starosta tržaškega Sokola itd. 1911. leta je bil izvoljen v dunajski parlament. Politično je neumorno sodeloval za pravice našega naroda. Predstavnikom velike antante (USA, Anglije, Francije, Italije) je 1920. leta izročil protest proti vsaki rešitvi italijansko-jugoslovanskega spora, ki bi ne bila v soglasju z načeli sodločevanja narodov. Nesebično je usmerjal svoje javno delo za narod in državo, ter se l. 1920. zopet vrnil v svojo domovino in se naselil v Ljubljani.

14. Bližajo se volitve v Narodno skupščino, ki se bodo vršile 5. maja. Volilna kampanja pričenja s postavljanjem kandidatnih list in z manjšimi zborovanji.

18. »Zveza za tujski promet« praznuje danes 30 letnico svojega plodonosnega obstoja. Istočasno praznuje njen zaslužni predsednik dr. Rudolf Marn svoj 60 letni življenjski jubilej. Delovanje »Zveze za tujski promet« je ozko povezano z delom predsednika Zveze g. dr. Rudolfa Marna, ki je z besedo in tujsko-propagandnim delom sodeloval na tej velevažni gospodarski panogi.

Mirko Gombač, 21 letni slušatelj ljubljanske univerze iz Ljubljane, se je smrtno ponesrečil na Skuti v Kamniških planinah.

23. V Ribnem na Gorenjskem je preminul najstarejši šolnik radovljiškega okraja Janko Vrezec, rojen l. 1855. v Leskovcu pri Krškem.

Monopolski predmeti: cigarete, cigaretne papir in sol so se pocenili.

Dr. Rudolf Marn

Dr. Viljem Krejči

Skupina rotarjev pred Trgovskim domom, kjer se je vršila v dneh 26., 27. in 28. aprila 1935 distriktna konferenca. (Spredej stoječi od leve proti desni: podpredsednik R. I. Walter D. Head iz New Jersey, sedanji guverner jugoslovanskih klubov dr. Viljem Krejči, bodoči guverner za poslovno dobo 1935/36 dr. Viktor Ružič s Sušaka.)

V Mariboru je Narodno gledališče uprizorilo izvorno slovensko opereto »Prebrisani amor«, delo tamošnjega igralca Pavla Rasbergerja.

24. Ing. Bogumil Cihelka, rudarski višji svetnik in vršilec poslov rudarskega glavarja za Slovenijo, je danes preminul.

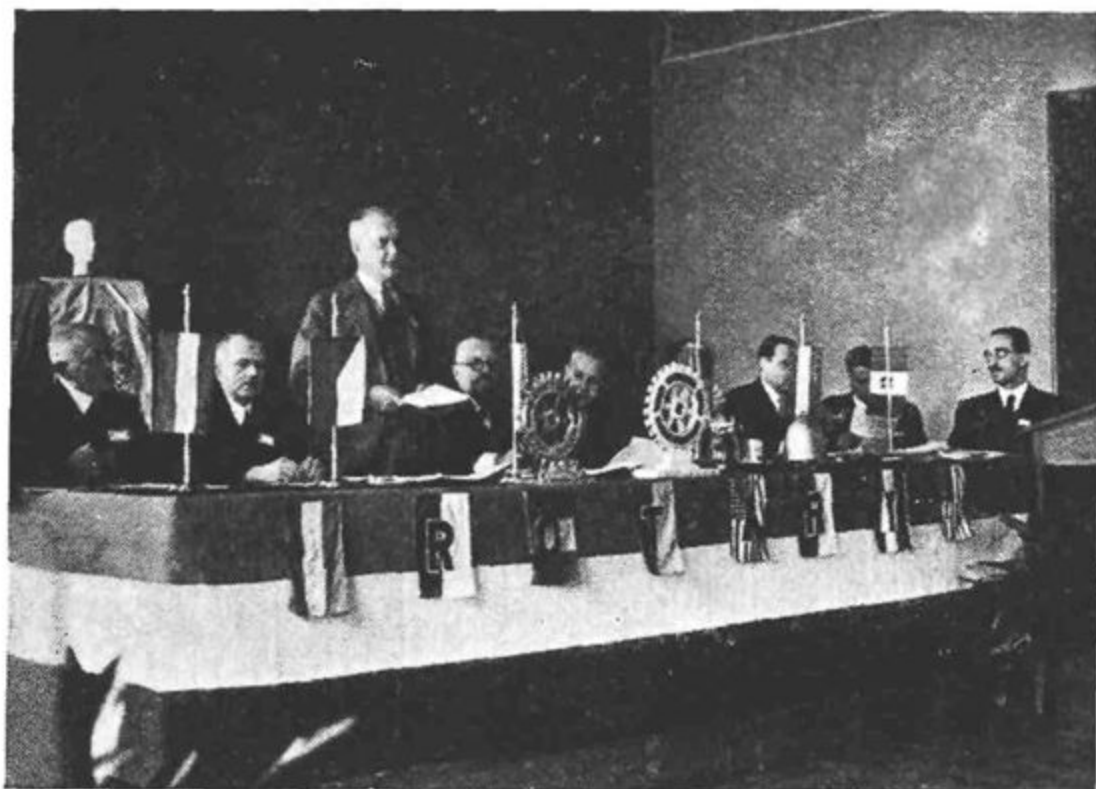
»Spominska razstava na našega kralja Aleksandra«, ki je bila otvorjena 6. t. m., se je danes zaključila. Razstava je bila vzorno urejena in jo je obiskalo nad 7500 ljudi.

»Naš Jadran v slikah« je naslov razstavi, katero je priredil v beli dvorani »Uniona« ruski emigrant profesor Ipolit Majkovski, profesor risanja v Senju pri Splitu.

27. Pevsko društvo »Opus« iz Brna je priredilo svoj zaključni koncert po Jugoslaviji danes v Ljubljani.

Kongres rotarijskih klubov iz Jugoslavije se vrši v Ljubljani. Mednarodna organizacija rotarijcev obsega preko 80 državnih distriktov (okrožij) in je predsednik 77. državnega jugoslovanskega okrožja odvetnik dr. Viljem Krejči. Namen rotarijcev je, skrbeti za omiljenje nasprotij, medsebojno spoštovanje med stanovi in poklici na znotraj, na zunaj pa med državami in narodi. Svetovno rotarijsko zvezo, ki ima svoj sedež v Chicagu, zastopa na ljubljanskem kongresu podpredsednik Walter Head, avstrijsko zvezo Lange, čehoslovaško Zaba, madžarsko Szekely in kot komisar svetovne rotarijske zveze za vzhodno Evropo Gerbel z Dunaja.

28. aprila t. l. je obhajal šestdesetletnico g. Ivan Ogrin, mestni stavbnik v Ljubljani. Gosp. Ogrin je ugleden stavbnik še izza predvojne dobe. Zgradil je veliko mogočnih stavb, med temi naj omenimo samo najlepšo stavbo v Ljubljani, Vzajemno zavarovalnico na Miklošičevi cesti. Udejstvoval se je kot obrtni organizator, bil je nad dvanajst let podpredsednik zbornice T. O. I. in agilen delavec. Po vojni dobi je bil v mnogih odborih in pomagal urejevati povojne razmere, med tem je bil tudi likvidator bivšega deželnega

Predsedstvo konference 77. jugoslovenskega distrikta, ki se je vršila 26., 27. in 28. aprila v Ljubljani. (Od leve na desno: prof. Lange, zastopnik nemškega in avstrijskega distrikta, guverner Zaba, guverner češkega distrikta, podpredsednik R. I. Walter D. Head, dr. Viljem Krejči, guverner jugosloven. distrikta, Josip J. Kavčič, predsednik ljubljanskega Rotary Cluba, za rotarskim znakom M. B. Gerbel, častni komisar R. I. z Dunaja. Albert Szekely, zastopnik madjarskih Rotary klubov, dr. Viktor Ružič, bodoči jugoslovanski guverner, Zdenko Knez, sekretar distriktne konference)

odbora. Pod županovanjem dr. Periča je bil tudi občinski svetnik. Kot načelnik gradbenega odseka je dal marsikako iniciativo. Mnogo takih del se je šele pozneje izvršilo, kot na primer regulacija okoliša Ljubljane, nov stavbni zakon in drugo. Za zasluge je bil odlikovan z redom Sv. Save IV. stopnje. Gospod Ogrin je še čil in ima še neizčrpno voljo do dela. Svojih pet sinov in dve hčerki je dal primerno izšolati. Vsi imajo visokošolsko ali srednješolsko izobrazbo. K jubileju mu iskreno čestitamo.

MAJ

1. Prvi maj, znanilec solncea in praznik pomladi, je letos prinesel sneg, točo, mraz in slano. Dosedanje vreme je bilo mrzlo. V planinah so močni snežni mežeži, temperatura v Ljubljani in Mariboru —1, v ostalih krajih, kakor Rogaški Slatini celo —3 stop. C.

Veličan Fink

Ivan Mohorič

Dr. Riko Fux

Dr. Ivan Lovrenčič

Blagoslovitve praporov na Kongresnem trgu Podmladka Jadranske Straže (Od leve na desno: stolni kanonik g. dr. Mihael Opeka, rektor univerze dr. Samec, div. gen. P. Nedeljković)

3. *Veličan Fink*, mestni blagajnik v pokoju, rojen l. 1863. v Trstu, je danes umrl. Pokojnik je bil nad 43 let v mestni službi in ga je l. 1933. imenoval obč. svet za vestno službovanje za ljubljanskega meščana.

5. *Volitve v narodno skupščino*. Priglašanih je bilo šest kandidatnih list v državi, od katerih so bile potrjene: lista g. Bogoljuba Jevtića, lista g. dr. Vladimira Mačka, lista g. Boža Maksimovića in lista g. Dimitrija Ljotića. Zavrtnjeni sta bili listi dr. Topalovića (socialistična) in dr. Mil. Hodžere (Jug. narodna stranka). — V dravski banovini so bili izvoljeni:

Izvoljeni so za narodne poslance: Ivan Mohorič, bivši minister; dr. Riko Fux, mestni višji svetnik; dr. Drago Marušič, minister; mag. ph. Stanko Hočevar; dr. Andrej Veble, odvetnik; Ivan Prekoršek, upravnik bolnišnice; dr. Franc Klar, zdravnik; Rudolf Pevec, trgovec; Karel Gajšek, notar; Rudolf Pleskovič, učitelj; Avguštin Lukačič, postajenačelnik; Ivan Janžekovič, župan; dr. Ivan Jančič, drž. tožilec; Josip Benko, veleposestnik; Karel Doberšek, šolski upravitelj; Mihael Brenčič, posestnik; dr. Anton Novačan, konzul; dr. Rudolf Dobovišek, odvetnik; dr. Jure Kocce, tajnik ZTOI; Anton Kersnik, posestnik; dr. Ivan Lovrenčič, odvetnik; dr. Fran Šemrov, industrijalec;

Predsednik Oblastnega odbora JS dr. Otmar Pirkmajer izroča zastavonoši zastavo

Nepregledne vrste na Kongresnem trgu ob priliki blagoslovitve zastav Podmladka JS

ing. Fran Zupančič; Milan Mravlje, geometer; Dako Makar, gostilničar; dr. Josip Režek, odvetnik. — V dveh okrajih sta izvoljena ministra Ivan Mohorič in dr. Drago Marušič. Ker je obdržal minister Mohorič radovljiški mandat, pride na njegovo mesto kot narodni poslanec za Ljubljano Rajko Turk. Minister dr. Drago Marušič je obdržal svoje mesto v senatu, zato prideta na njegovo mesto kot narodna poslanca v ljubljanski okolici Albin Koman, posestnik, in v lo-gaškem srezu Lenarčič, trgovec.

11. *Kongres jugoslovanskih nacionalnih akademikov*, katerega se je udeležilo nad 2000 akademikov, se je vršil v Ljubljani. Kongres je imel za cilj ustanovitev Saveza jugoslovanskih nacionalnih akademskih organizacij.

12. *Razvitje 41 praporov Podmladka Jadranske Straže* se je danes slovesno izvršilo na Kongresnem trgu. Pred 10.000 zbranih mladih Stražarjev je blagoslovil stolni kanonik dr. Mihael Opeka 41 novih zastav Podmladka. Predsednik Oblastnega odbora Jadranske Straže dr. Otmar Pirkmajer je osebno izročil zastave mladim zastavonošem. Po blagoslovitvi se je vršil po mestu manifestacijski obhod Podmladkarjev Jadranske Straže.

Albin Koman

Ivan Levec

Na Šmarni gori je ljubljanska Glasbena Matica odkrila spominsko ploščo svojemu častnemu članu, triglavskemu župniku in skladatelju Jakobu Aljažu. Spominsko ploščo je izdelal akademski kipar Tone Kralj. Pesnik Oton Župančič je napisal za spominsko ploščo Aljažu:

Triglavski župnik, ljubil si višine,
po njih si romal, molil, pesmi pel,
premnogo src za njih lepoto vnel,
zdaj ti hvaležno hranijo spomine.

15. Posamezni okraji dravske banovine so močno prizadeti zaradi slane. Zlasti v vinorodnih krajih je slana uničila do 80% vse nizko ležeče vinograde tako, da se ceni škoda na 10 milij. dinarjev.

Po mestu in okolici se množe tatvine in vlomi. Dolga brezposelnost pretvarja ljudi v delomržeže.

10. 80 letnico svojega rojstva slavi danes upokojeni šolski ravnatelj Janez Levec. Rodil se je l. 1855. v Radomljah pri Kamniku.

LJUBLJANSKA SRAJCA

»Pomilovanje, a hkrati ogorčenje se me loti, kadar slišim to zbadljivko — psovko«, tako je rekel odličen slovenski pisatelj. »Še celo ponašajo se z njo nekateri zaslepljeni Ljubljančani. Rabijo jo kot nekaj epitheton ornans in malo manjka, da se kdo iz njih oglasi s predlogom, naj se v ljubljanskem grbu nadomesti zmaj s — srajco.« — Odkod ta psovka? Pred 60 leti je bila neznana. Krog leta 1880. so napravili ljubljanski nemškutarji (ne spominjam se, ali so bili turnarji ali nemško pevsko društvo) izlet na Šmarno goro. Vsi prepoteni so prispeli na vrh, se slekli in razobesili po drevju srajce, da so se posušile. Domačini so se spotikali nad tem in tedaj so zdeli psovko »ljublanske srajce« ljubljanskim nemškutarjem. Samo njim je bila namenjena ta zbadljivka, nikakor pa ne Ljubljančanom sploh, najmanj pa ljubljanskim narodnjakom.

Nemčurji so brez sledu izginili. Po njih je ostala samo psovka »ljubljska srajca« in je skrajni čas, da gre v pozabo tudi malovredna dediščina.

Ivan Vrhovnik.

MARIBORSKA KRONIKA

(OD 1. I. DO 1. V. 1935.)

Maribor je dočakal novo leto 1935 brez snega, ki pa ga je pokrival v novem letu tja do pozne pomladi.

Položaj mariborskega življenja in rasti najlepše kažejo statistike za 1934. Mesto je napredovalo za 62 radioaparatorov in doseglo število 1500. Mariborčanom je izdala oblast 2190 potnih listov, s katerimi so potovali največ v Avstrijo, potem v Italijo in nato v ČSR. Maribor je obiskalo 24.021 tujcev, med njimi 7283 inozemcev. Glavni kolodvor je zapustilo 504.179 (dnevno 1381) potnikov, dopotovalo pa jih je 556.028 (dnevno 1522). Blaga je odpravil glavni kolodvor 14.391 t, prispelo pa ga je 10.641 t. V blagovnem prometu je bilo ocarinjenih 14.629 pošiljk, tranzitiranih pa 54.913. Skupaj je bilo z glavnega kolodvora odpravljenih 47.967 vlakov ali dnevno 132. Koroški kolodvor je odpravil 73.022 potnikov, dopotovalo pa jih je 62.318. Blaga je prišlo na koroški kolodvor 32.701 t, odšlo pa 7822 t; k temu pa je treba prišteti koroški kolodvor kot režijsko postajo z okroglo 20.000 t režijskega blaga. Skupaj je koroški kolodvor odpravil 10.351 prometnih in nad 10.000 strojnih vlakov. V celotnem osebnem prometu Maribora moramo upoštevati še Putnika, ki je odpravil 15.628 jugoslovanskih in 9952 inozemskih potnikov. Gasilci so nastopili pri 24 požarih, med katerimi je bilo 17 večjih. Reševalci so izvršili 1811 reševalnih voženj, na katerih so prevozili 14.034 km. Posamezni Mariborčan je plačal povprečno 1131 dinarjev davka; davčna uprava Maribor levi breg je morala terjati davke v 17.903 slučajih z eksekucijo. Od monopolov omenjamo tobak, katerega so Mariborčani popušili za okoli 24.000.000 dinarjev, 137 primerov nalezljivih bolezni so zahtevali 3 smrtne žrtve. V času zime na prehodu v novo leto je imel Maribor 1575 brezposelnih. Župnije izkazujejo 1179 rojstev, 871 smrtnih slučajev in 380 porok, kar znaša prebitek napram 1933; vendar odpade prebitek na okolico tako, da je bilo v mestu samem 92 smrtnih slučajev več kakor pa rojstev. V cerkvenem pogledu se je izvršilo 1934 v Mariboru 85 prestopov iz cerkve: 78 iz rimskokatoliške, 3 iz evangeljske, 2 iz pravoslavne in 2 iz starokatoliške. Primera statistike z letom 1933 kaže, da je mesto svoj položaj vzdržalo, da pa ni bilo deležno nikakega ali vsaj ne bistvenega napredka.

V kulturnem pogledu je bila zima, kakor povsod, čas občnih zborov in internih manifestacij, zlasti obletnic, ki marsikje oživljajo društveno življenje. V splošnem sledi kulturno življenje tradiciji tekočih del ter ne kaže preporodnih tendenc, razen v novih ustanovitvah.

Jadranska straža je nadaljevala delo na izgraditvi doma v Bakru, 25letnico delovanja je praznovalo Ribarsko društvo in Vincencijeva konferenca pri frančiškanih, nadaljevala se je akcija za žensko realno

gimnazijo in organizirala proti eventualni ukinitvi mariborskega učiteljišča. Narodno gledališče je uprizorilo četvero premier: R. Golouhovo *Od zore do mraka*, I. Šorlijeve *Blodne ognje*, A. Cerkvnikovo *Kdo je kriv* in P. Rasbergerjevo *Prebrisani Amor*. Gledališki diletanti so ustanovili 5. aprila *Ljudski oder*. Premireo je doživel tudi prvi film *Maribor*, katerega je na dolžini 1250 m izdelala zagrebška tvrdka *Svetloton* po iniciativi Mariborskega tedna. Poleg dovršitve tega filma, ki prikazuje Maribor v zgodovinskem, industrijskem, kulturnem, tujskoprometnem in propagandnem pogledu pa so pripravljali zimski sportniki SPD poseben zimskosportni film *Pohorje*. V glasbenem življenju pomeni višek po Narodnem gledališču organizirani koncert Z. Balokovića in koncertna prireditev Glasbene matice v proslavo Modesta Musorgskega; desetletnico V. Parmove smrti je obhajalo Narodno gledališče z uprizoritvijo *Ulrika, grofa Celjskega*. Zanimanje za glasbo pa je nazadovalo in so glasbeni krogi o tem tudi obvestili javnost, da so pevski zbori v nevarnosti. Glasbena posebnost pa so bili obmejni šolarji-pevci s Kaple in Gradišča, ki so nastopili v *Studencih*. Likovni umetniki, organizirani v klubu *Brazdi*, so 24. marca otvorili razstavo v Celju, na kateri so nastopili slikarji *Gvajc Anton*, *Jirak Karl*, *Klemenčič Dore*, *Kos Ivan*, *Košir Franjo*, *Mušič Zoran*, *Sirk Albert* ter kipar *Stoviček Vladimir*. V Mariboru pa je za *Veliko noč* priredil *Jadransko razstavo folklornih slik* in v manjši meri *morskih pokrajin* *Stjepan Baković*, katero je na *Veliko noč* otvoril v imenu mariborskih umetnikov dr. *I. Šorli*. Umetniki so ustanovili 8. aprila *Umetniški klub* v Mariboru, ki je zbral pod svojimi širokimi krili arhitekta, slikarje, kiparje, glasbenike, gledališke igralce, esejiste, pesnike in pisatelje bivše mariborske oblasti z namenom, smotreno razvijati mariborsko kulturno življenje in s tem ustvariti nadomestilo za izgubljeno kulturno aktivno Gorico. Nove ustanovitve so nadalje *Filozofski klub*, ki je nastal 3. aprila pod vplivom ljubljanskega filozofskega društva, organizacija stenografov v stenografskem krožku, na političnem polju pa *Jugoslovanska akcija*, katere glasilo, tednik »*Borba*« pa je prenehalo izhajati 30. aprila s številko 16. V tekočem prosvetnem delu je igrala osrednjo vlogo *Ljudska univerza* z rednimi predavanji, od katerih omenjamo 85letnico *T. G. Masaryka*, prirejeno v zvezi z *Ljudsko univerzo* ter slovenski literarni večer, na katerem so predvajali svoja dela *Albrecht Fran*, *Golia Pavel*, *Gradnik Alojz*, *Koblar France*, *Kraigher Lojz* in *Kranjec Miško*. V seriji predavanj omenjamo vedno pogostejša francoska predavanja. Umetna obrt je bila podana v novi zastavi pevskega društva *Maribor*, katero je blagoslovil lavantinski vladika 28. aprila

la; izdelale so jo mariborske šolske sestre ter je prva zastava, ki nosi portret A. M. Slomška. Novost za Maribor s priropisno in lepotično tendenco je bila akvarijska in terarijska razstava, organizirana od društva Aquarium v dneh 16.—25. marca v Banovinski hranilnici. Strokovna predavanja je organiziralo tudi Slovensko zdravniško društvo, redna tedenska vojaška predavanja je priredila vojaška oblast za rezervne oficirje, Okrožni urad za zavarovanje delavcev pa je za delavce priredil ciklus zdravniških predavanj v prostorih požarne brambe. Večina koncertnih prireditev je bila v unionski dvorani, večina predavanj pa v kazini. V znanstvenem delu je Muzejsko društvo razstavilo v muzeju najdbe F. Lorgerja iz rimske stavbe pri Šmarju pri Jelšah ter ugotovilo v Rušah ostanke predzgodovinske hiše; Zgodovinsko društvo pa je pridobilo bogato literarno in rokopisno zapuščino pokojnega zgodovinarja Matije Ljubše. Od književnih izdaj predstavljajo nivó Maribora poleg ČZN J. Jerajeva Cerkevna zgodovina in zbornik Slovenska krajina v redakciji V. Novaka. Največji kulturni dogodek Maribora pa je bil nastop bolgarskega pevskega društva Rodina iz Sofije, ki je pod dirigentom Asenom Najdenovom priredilo koncert 17. marca. Po prisrčnem pozdravu na kolodvoru med sviranjem himen »Šumi Marica« in »Bože pravde« in po impozantni povorki v mesto so si gosti na dan po koncertu ogledali dopoldne mesto, muzej in študijsko knjižnico, kjer jih je ravnatelj J. Glaser strokovno presenetil s sistematično razstavo slovensko-bolgarskih kulturnih stikov; popoldne so se povzpeli na Kalvarijo ter si z nje razgledali okolico. Dneva prvega bolgarskega obiska v Mariboru sploh, sta bila dneva manifestacij iskrenega bratstva. V obujanju spomina na blagopokojnega kralja Aleksandra I. je bila organizirana vrsta romanj na Oplenac in največje med njimi, železničarsko, je združilo okoli 900 oseb. Največja tekoča akcija pa je za spomenik kralju Aleksandru I. Ker ima za cilj postaviti v Mariboru monumentalni umetniški spomenik, jo moramo šteti h kulturnopolitičnim pokretom. Potem ko se je odbor pred novim letom ustanovil, konstituiral in izvršil vse predpriprave, je po novem letu izvedel podrobna tehnična dela za zbiranje sredstev za spomenik. Idejni odsek odbora pa

Detajli iz povorke Rodine s kolodvora v mesto
Foto Fr. Pivka

Vhod v grajsko stopnišče v Mariboru Foto Fr. Pivka

je preštudiral prostor in vsebino spomenika, pri čemer se je večina odločila za likovni spomenik na Trgu Svobode, manjšina pa se je zavzemala za idejni spomenik na Piramidi.

V razvoju mestnega življenja je v začetku 1935 živel mesto v znamenju novega proračuna in novega regulacijskega načrta. Za mesec januar, februar in marec so bile uveljavljene dvanajstine na stari proračunski podlagi, s 1. aprilom pa se je mestno proračunsko leto prilagodilo državnemu. Mestni občinski proračun za 1935/36 izkazuje 24,071.044 dinarjev dohodkov in prav toliko izdatkov. Doklade na direktne davke so bile znižane od 45 % na 40 %, zato pa so ostale mestu davščine na vozila in je bila neznatno zvišana uvoznina. Proračun Mestnih podjetij pa znaša 30,370.101 dinarjev prejemkov in prav toliko izdatkov. Največ dohodkov donaša mestni občini gostiščina, za njo pa doklade na neposredne davke. Mestnim podjetjem pa donaša največ dohodkov (41,50 %) električno podjetje, največ izdatkov (50 %) pa zavzemajo obrestovanje, amortizacija najetih posojil, tok, odplačila in javne dajatve. Gradbeni urad je v načelu zaključil dela na novem regulacijskem načrtu mesta. Pomožna akcija za zimsko oskrbo potrebnih je prehranjevala v Javni in Ljudski kuhinji 350 siromakov, ogrejevalnica pa jim je bila na razpolago dnevno od 8.—17. ure; poleg tega pa je pomožna akcija nudila delo brezposelnim tako, da je bila zimska beda od Mariborčanov odvrnjena. Socialno stanje Maribora kažejo odpusti delavstva, ki so nastopili (okoli 500 za mesec april) v tovarni Zelenka & Co., v Jugotekstilni in v Mariborski tekstilni tvornici. Novost je otvoritev novega poslopja za Borzo dela (4. januarja), otvoritev novega Grajskega kina (1. februarja), prevzem uprave uradniške nabavljalne zadruga v Celju po Nabavljalni zadrugi drž. uslužbencev v Mariboru, prevzem Prve mariborske mlekarne Adolf Bernhard po Avgustu Verbiču ali imenovanje Josipa Babiča za ravnatelja Splošne stavbene družbe. V vrsto mestnopolitične obnove bi morali šteti izvolitev novega predsednika gasilske mariborske čete Bogdana Pogačnika, v izgraditev gospodarskega Maribora pa spada otvoritev postajališča na Tezmem dne 6. januarja, s katero je bilo ustrezno težnjam, ki so živele od 1913. V gospo-

Blagoslov postajališča Tezna, dne 6. januarja 1935.

Foic Benet

darskih organizacijah se je stopnjeval odpor trgovcev proti prodajanju blaga tovarniškim nastavljenem v industrijah, ker to s svojimi posledicami negativno vpliva na razvoj manufakturne trgovine. Speceristi so se pripravili za ustanovitev združne organizacije v svrhu skupnega združnega nakupovanja blaga en gros, po iniciativi F. Lupše pa se je v cilju pospeševanja jugoslovansko - siamskih gospodarskih stikov ustanovil v Mariboru Jugoslovansko - siamski komite. V svrhu interesnega zastopstva in tehničnega izpopolnjevanja so se organizirali damski frizerji. Nameščenci pa so realizirali ustanovitev Društva združenih zasebnih in trgovskih nameščencev. Kvalitetno mariborsko restavracijsko je pokazala tudi letos že tradicionalna kulinarčna razstava v hotelu pri Orlu.

V okviru mestnega in meščanskega razvoja vidimo izgraditev mesta v kanalizaciji Kosarjeve ulice od Smetanove do Drave, Mejne ulice od Drave do hišne številke 22, napravo kanalskega iztoka v Klavniški ulici in okoli 20 m kanala v Magdalenski ulici, ki je odcep kanala v Frankopanovi ulici. Z drevorednimi drevesi so bile zasajene Pohorska cesta in Danjkova ulica ter Aleksandrova cesta ob nastajajoči promenadi. Cestišče je bilo izgrajeno v Kosarjevi ulici med Smetanovo ulico in Koroško cesto, v Kraljeviča Marka ulici je bil izvršen odkop za napravo cestišča, v Dvořakovi ulici pa reguliran vogal. Ob Magdalenski ulici je mesto pričelo z odkopom parcele, kjer bodo stala nova poslopja za osnovno in meščansko šolo, kateri bo mestna občina poleg drugega Mladinskega doma postavila kot materialni spomenik kralju Aleksandru I. in za kar so se vršila upravno- in finančnotehnična preddela.

18. januar 1935 je važen za izpopolnjevanje mariborskega tujskega prometa, ko je po zaslugi Zveze za tujski promet v Mariboru Generalna direkcija državnih železnic dovolila obiskovalcem pohorskih planinskih postojank tarifne ugodnosti višinskih klimatičnih letovišč. Zanimanje za našo pokrajino so poleg Putnika in Zveze za tujski promet dvigala turistična predavanja v okviru SPD ter smučarske prireditve za Tremi ribniki, na skakalnici v Betnavi, sokolska smučarska tekma na Pohorju ali smučarska prireditve pri Sv. Lovrencu v Puščavi. Razvanjsko tujskoprometno

društvo je otvorilo 7. aprila avtobusno zvezo Maribor—Razvanje. Pred nadaljevanjem so dela na pohorski cesti. Z neuspehom je končala akcija, pridobiti finančna sredstva iz zamrzlih inozemskih vlog za zgradbo pohorske vzpenjače. Župnijska akcija pa je izvršila preddela za obnovitev cerkvice sv. Barbare na Kalvariji. Avstrijski hitlerjanski begunci so prihajali še redno preko meje, četudi v manjšem številu, nakar so jih mariborske oblasti dirigirale v Zagreb. S tem političnim položajem na meji je Avstrija zvezala vrsto nasprotovanj obmejnemu prometu, ki je radi tega nazadoval in čemur so morale tudi jugoslovanske oblasti odgovoriti s protiukrepi.

Politično je Maribor živel v nevtralnem in mirnem predvolilnem razpoloženju, ki so lokalno pripravile v januarju volitve obratnih delavskih zaupnikov v mariborskih tovarnah in ki so končale s preokretom na desno. Lokalni pokrajinski čut je oživel, ko se je pojavil pri rastočih cenah domačega vina v posameznih mariborskih gostilnah banačan; okoliški vinogradniki so zagrozili z bojkotom gostilnam, ki točijo banaško vino. Vrsta zborovanj je dokumentirala za Maribor kot središče naše agrarne produkcije: Zborovanje Udruženja sadnih eksporterjev in izvoznikov, na katerem je bil v posledicah neuspele letošnje kampanje sadnega izvoza prenovljen odbor in nato ustanovitev samostojne organizacije izvoznikov sadja, ki je 6. aprila izvolila pripravljalni odbor in izrekla težnjo, delovati skupno s Kmetijsko družbo. Strokovno kmetijsko zborovanje 26. marca je obravnavalo naš vinogradniški, živinorejski, sadjarski in gozdarski položaj ter tako programatično in podzavestno poudarilo, da je pravo agrarno središče Dravske banovine Maribor; ker nobeno drugo večje slovensko mesto nima v svoji okolici razvitih vseh kmetijskih panog (gozdarstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, živinoreja, poljedelstvo), kar je zbrano edino v Mariboru. Za bodočnost Maribora in zlasti njegove trgovine je to danes še zakrito dejstvo potrebno poudariti proti sedanjemu izključnemu poudarjanju industrije. Dravskopoljsko okolico so razburjali izredno pogosti požari, Maribor sam pa je obiskal v noči od 29. na 30. marca silovit ciklon. 29. se je proti mraku nebo zatemnilo in proti 19. uri je začel pravi orkan, ki je razkrival hiše ter metal žlebove raz nje, trgjal reklamne deske, raztrgal večino telefonskih žic, poškodoval v Orešju dimnike ter zavil v temo s kratkim stikom magdalensko mesto. Moč viharja ponazaruje najbolje primer, da je veter utrl na Veliki kavarni

Smučki teren v mariborski okolici. (Sv. Urban)

Foto Benet

veliko okensko šipo. Prirodno veličastni in divji so bili pogledi na jugu od Maribora na falski visoki vod s kratkim stikom. Nov zoološki pojav v mariborski okolici je pižmarka, ki se je za prvimi lanskimi primeri v ščavniški dolini pojavila najprej pri Sv. Bolfenku, v začetku aprila pa v Dravski dolini pri Fali. Za potek ptičjih letov zanimiva je tudi ugotovitev, da je bila 19. aprila ustreljena pri Št. Janžu na Dravskem polju postolka, ki je imela na nogi obroč od dne 12. junija 1934, pritrjen v Kaltbachu v švicarskem kantonu Luzernu. Pretresljivo na meščanstvo in negativno na zunanji ugled Maribora je vplivala tragična smrt delavca Avgusta Kelneriča 17. aprila, ki je izdihnil po 73 urah, zasut pri delu v vodnjaku na Pobrežju. Nesolidni običaji, ki so sledili lanski aferi Kmetijske eksportne zadruge s primeri zavarovalnih družb za življenje: Splošno gospodarsko društvo, Edinost, Naprednost in Sloga pa kažejo, da so poleg pozitivnih velemestnih vzorov našli v Mariboru tla tudi negativni.

Od Mariborčanov so se za vedno poslovili Halbvidl Andrej, hotelir in organizator kolesarstva, ki je umrl 21. februarja v Laznici; nadalje profesor dr. Franc Rostohar in pasar Karel Tratnik.

Rostohar Franc se je rodil v Mariboru 4. oktobra 1884, kjer je tudi umrl na posledicah svetovne vojne 26. marca 1935. Po maturi v Ljubljani 1904 in odsluženem enoletnem vojaškem roku istotam je poslušal v Gradcu klasično filologijo ter končal študije z doktoratom 1909 in usposobljenostnim izpitom 1911. Prvo leto je služboval na meščanski šoli v Krškem, od 1912 do svetovne vojne pa na gimnaziji v Gorici; po vojni je služil do smrti na mariborski klasični gimnaziji. Aktivno se je udeleževal v strokovnih uradniških organizacijah, pri osrednji skupini državnih uradnikov, Proforskem društvu, stanovanjskih najemnikih, predhodniku Nabavljalne zadruge pri Samopomoči in pri Dijaški kuhinji. Politično je nastopal v bivši narodni socialistični stranki in bil njen zastopnik v prvem jugoslovanskem mestnem svetu, kjer si je pridobil zasluge za organizacijo študijske knjižnice. Zadnjič je politično nastopil kot kandidat za mesto Maribor pri volitvah v oblastno skupščino. Bil je v družbi prijeten tovariš, v šoli pa dobra duša.

Tratnik Karl spada v vrste predvojnega Maribora. Po rodu je Gorenjec, rojen 30. novembra 1869 v Nevljah. 1882—86 se je učil zlatarstva in srebrarstva v Ljubljani pri Schreinerju in njegovem nasledniku, svojemu bratu Leopoldu, kjer je bil dve leti tudi pomočnik. 1888—89 je delal v srebrarski industriji (Rumwolf, Hermann) na Dunaju in Berndorfu, nato pa je vodil bratovo novo podružnico v Mariboru, Stolna ulica št. 1. L. 1894. je prevzel bratovo podružnico, jo razvijal kot samostojno podjetje ter ga ob zidavi nove hiše Stolna ulica št. 1 preselil v Orožnovo ulico št. 5. V predvojni dobi je bil čitalničar in član njenega pevskega zbora, sotrudnik društva katoliških pomočnikov in katoliških mojstrov ter kršč. delavskega društva. Pri volitvah v deželni zbor 1908 je bil slovenski števeni kandidat za Maribor, ob kateri priki so bili nalepljeni v mestu prvič slovenski, dvo-

Dr. Fran Rostohar

Karel Tratnik

jezični volilni letaki. Po vojni je bil podpredsednik mariborskih urarjev. Kot obrtnik je delal v predvojni dobi razen za domače kraje zlasti za ameriške slovenske naselbine, Madžarsko in Hrvatsko. V povojni dobi pa je razširil delokrog proti vzhodu, kjer imajo danes njegove izdelke do Visa, Dubrovnika, Mostarja, Žepč, Šabca, Pančeva, Petrovgrada in Subotice; Tratnikov izdelek je največji svečnik v Jugoslaviji, v Murski Soboti. Kot vesela in družabna narava je bil priljubljen pred vojno v petju med prijatelji, h katerim je štel zgodovinarja M. Ljubšo in pesnika A. Medveda; po vojni pa predvsem v planinstvu. Umrl je v Mariboru na raku 31. januarja 1935.

SLOVENŠČINA V NAREČJU IZGNANIH KRAJNSKIH ŽIDOV

IVAN KOŠTIÁL

Odlični naš kronist I. Vrhovnik piše v članku »Kapela Vseh svetnikov v Ljubljani«, da so bili Židje s Kranjskega izgnani l. 1515. ter da se je njihova sinagoga (v sedanji Židovski ulici) pretvorila v katoliško kapelo. (Po knjigi dr. Gersona Wolfa »Die Juden«, 1883, str. 20. je izgnal cesar Maks Hebrejce s Kranjskega in Koroškega že l. 1513. in se ni smel od tega leta do l. 1848. noben Izraelec stalno naseliti v teh deželah.) Iz Radgone, Celja, Sl. Bistrice, Ptuja in Maribora jih je izgnal isti vladar že l. 1496. Vsi ti Judje iz slovenskih deželá ko se zatekli na Poljsko (tako menda tudi nekateri iz Gorice, izgnani l. 1564). Tam so v zvezi z nemškimi priseljenci-obrtniki ustvarili četrti stan, meščanski, ker so bili dotlej Poljaki le plemiči, duhovniki in kmetovalci. Židje so govorili in še govore svoj »mamelóš«, t. j. »materinščino«, ki se imenuje tudi »jidiš«. S tem jezikom so se jeli ukvarjati lingvisti šele v XX. stoletju: Hermann Strack je objavil l. 1916. (pri Hinrichsu v Lipskem) »Jüdisches Wörterbuch«, Matthias Mieses pa l. 1924. (pri Harzu v Berlinu) svojo »Die jiddische Sprache«. Ker prevladuje v tem jeziku nemški element, so skušali filologi ugotoviti, kateri nemški dialekt je izvor jiddiša. Nekateri so trdili, da je obrenski, drugi, da je frankfurtski, tretji, da je alemanški; Mieses pa se je izrekel za bavarsko-avstrijska narečja, ki se govore v alpskih deželah Avstrije in na jvzh.

Bavarskem. Kar se pa tiče slovanskih besed v jiddišu, imajo nekatere poljski, druge ruski ali ukrajinski pečat, dosti jih je tudi, ki so lahko izposojenke iz kateregakoli slovanskega jezika (n. pr. rak, žaba, potok, jalov, pijavka, smola, žila i. dr.); nekatere pa imajo po mnenju M. Miesesa slovensko lice in so morale biti sprejete v »mamelošn« v Sloveniji pred letom 1515. (pred izgnanstvom). Istega mišljenja je Cv. Rothmüller, ki je poročal v 37./38. številki zagrebškega »Židova« dne 14. septembra 1928. o Miesesu ter dodal še nekaj primerov.

Slovenske izposojenke v jiddišu naj bi bile: *mezynik* iz *mezinek* = *mezinec* (pri Megiserju), *veverka* iz slov. *veverka*, *trepické* iz *trepét* ali *trepečem*, *jadn* (= jeziti, mučiti) iz *jaditi*, *pamejlech* iz *pomaleh* = *polagoma*; *chrakn* iz *hrakati* (to pa je tudi rusko in poljsko), *grabljen* iz *grabljati* (*seno*, *listje*), *ugerke* (= *kumara*) iz *ugorka*, *gombe* iz *goba*; *zajec*; *žedne* iz *žeden* (= *žejen*, pri Ptujju), *trostene* iz *trstén*; *ouskornjaju* iz *izkoreniniti*; *vesne* (= *pomlad*) iz *vesna* (to je pa nova, samo pesniška beseda!), *brusnica* (pri nas mlad naziv), *kriwde* iz *krivda* (*enako!*) i. dr., nadalje razne tvorbe z obrazili -njak, -nik, -nica, -ke, -inke, -ina. Vsakdo vidi, da so nekatere teh besed lahko tudi iz ruščine ali malorusčine. — Daljšemu bivanju med Slovenci ali Hrvati pripisuje Mieses tudi rabo raznih zloženih glagolov (zlasti s predponkami *on-* (= *an-*), *unter-*, *fa-* (= *ver-*) in *cy-* (= *zer-*), n. pr.:

1. *sich ón-esn* (*anessen*) namesto nemškega *sich satt-essen* = *najesti se*;
2. *ón-redn* (*anreden*) nam. n. *bereden* = *nagovarjati*;
3. *unter-hajcn* (*unterheizen*) nam. n. *einheizen* = *podkuriti* (Max Walden iz Vratislave piše *unterzünden*);
4. *unter-kejfn* (*unterkaufen*) nam. n. *bestechen* = *podkupiti*; (v knjižni nemščini pa je *unterkaufen* le = *prekupčevati*, *branjariti*);
5. *fa-šrájbn* (*verschreiben*) nam. n. *niederschreiben*, *notieren* = *zapisati*; (vendar pa so pisali Kohl iz Brehmena, Werner iz Königsberga, Mathesius iz Rochlitz na Saskem i. dr. *verschreiben* v pomenu *notieren*);
6. *fa-trachtn* (*vertrachten*) nam. nemšk. in *Gedanken versinken* = *zamisliti se*;
7. *fa-glystn* (*vergelüsten*) nam. n. *Lust bekommen* = *zahoteti*, Schmellerjev slovar navaja zastarelo besedo *Verlust* (od *Lust*) = *Gefallen*, *Belieben*;
8. *ejer is fa-nemen* (*er ist vernommen*) nam. n. *beschäftigt* = *zaposlen ali sh. zauzet*;
9. *cy-lóst* (*zerlassen*) nam. n. *ungezogen* = *razposajen*, *rezijanski razpuščen*, sh. *raspušten*, češki *rozpustilý*, poljski *rozpustny*.

Če tudi ni vse to slovenskega izvora, je vendar verjetno, da so vzeli izgnani Židje l. 1515. nekatere slovenizme s seboj na Poljsko.

SPLOŠNI PREGLED

DROBNE VESTI

»Komunalne finance naših mest« je naslov 27. zvezku knjižnice beogradskega mestnega poglavarstva. Delo je napisal priznani komunalni politik Slobodan Vidaković. »Komunalne finance naših mest« so nadvse zanimiva študija o komunalnih financah naših mest, sestavljena na podlagi statističnih podatkov iz leta 1933/34. Vsem komunalnim delavcem v naših občinskih zastopih nujno priporočamo, da si nabavijo to knjižico, kakor tudi, da postanejo naročniki Biblioteke mestnega poglavarstva v Beogradu, ki prinaša v svoji zbirki velezanimiv material iz posameznih panog občinskega gospodarstva. Slobodan Vidaković je izdal istočasno v izdaji knjižnice Gece Kona v Beogradu zelo poučno delo »Naši socialni problemi«, v katerih obravnava pereča vprašanja socialne politike, kakor: Vsebina socialne politike; problem dečje zaščite; šolska reforma; stanovanjsko vprašanje in asanacija; aprovizacijska politika; za izboljšanje naše vasi; delavsko vprašanje; problem eksekucije; občinske finance. Izčrpno delo ima 368 strani in stane v mehki vezavi 60.—, v trdi 80.— Din. Ta knjiga bi morala biti v knjižnici vsakega javnega in občinskega delavca in v vsaki občini. Naroča se v knjigarni Geca Kon, Beograd.

IZ UREDNIŠTVA

2. številka »Kronike« se je zakasnila radi tiskarskega mezdnege gibanja, ki se je razvilo v stavko. Cenjene naročnike vljudno prosimo, da nam neljubo zamudo oprostite.

»Kronika slovenskih mest« bo odslej v posebni rubriki pričela objavljati podrobnejša poročila o vseh pomembnejših dogodkih na našem knjižnem trgu. Zato vabimo vse založnike, knjižne družbe itd., da nam za vsako delo, o katerem žele, da bo zabeleženo v naši reviji, pošljejo po en recenzijski izvod.

Preselitev uredništva in uprave »Kronike slovenskih mest.«

Kulturni oddelek mestnega poglavarstva se je preselil v novourejene prostore bivše Auerspergove palače v Gosposki ulici. Sporočamo to vsem našim cenjenim naročnikom, da se je z oddelkom preselilo tudi uredništvo in uprava »Kronike«, katere točni naslov je sedaj:

Ljubljana, Gosposka ulica 15, Telefon 3999.

»Kroniko« izdaja Mestna občina ljubljanska. Za izdajateljico in uredništvo odgovoren mestni arhivar in tiskovni referent Lojze Slanovec, za upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. Tiska Učiteljska tiskarna, zanjo odgovoren Franc Štrukelj. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo z dovoljenjem uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60.—, za pol leta Din 30.—, za četrt leta Din 15.—. Za inozemstvo Din 100.—. Posamezna številka velja Din 30.—. Naroča se: Mestno načelstvo, kulturni oddelek, Ljubljana.

Kdaj bo konec krize?

Ko bodo denarni zavodi zopet dajali nova posojila, ko bodo ta nova posojila omogočala 1. izvajanje javnih del (šol, cest, regulacij itd.), 2. poživljenje gradbene delavnosti, 3. olepšanje zunanjosti naših krajev

Kaj se doseže s takimi investicijami?

Zaposlitev tisočev in desettisočev ljudi, poživljenje obrti, industrije, trgovine in kmetijstva, izboljšanje življenjskih pogojev vsega naroda, zmanjšanje javnih izdatkov za socialno skrb, zmanjšanje javnih bremen

Kdo lahko pripomore k izboljšanju gospodarskega položaja?

Vsi tisti, ki tiščijo svoj denar doma in ki ga sedaj zaupajo domačemu denarnemu zavodu, da bo mogel dajati nova posojila za napredek Ljubljane, Dravske banovine in vse države

Koristi, ki jih imajo vlagatelji od novih vlog, vloženih po 1. jan. 1933.:

4 % obresti od navadnih vlog; 5 % obresti od vlog, vezanih na 3 mesečno odpoved, vedno prosto razpolaganje s temi vlogami

Posnemajte še Vi tiste vlagatelje, ki so zaupali

Mestni hranilnici ljubljanski

23 milijonov dinarjev novih vlog!

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA ima kot največja hranilnica v Jugoslaviji blizu 400 milijonov dinarjev vlog

Erika

Kraljica malih
pisalnih strojev

Cene neverjetno nizke!

Najmočnejša in najboljša
vseh malih pisalnih stro-
jev, neporušljiv material,
genialna konstrukcija

The Rex & Co.

Ljubljana

Gregorčičeva ulica

TELEFON 2268

Zahtevajte takoj ponudbe in prospekte!

Schneider & Verovšek

trgovina z železnino in stroji na debelo in drobno
v Ljubljani, Tyrševa (Dunajska) cesta 16

Za nakup vsakovrstne železnine, stavbnega materiala in orodja za vsako obrt, in sicer: vse vrste paličnega in betonskega železa, I in U nosilk, cementa, strešne lepenke, vodovodnih cevi, peči, štedilnikov, vsakovrstnega okovja za stavbe in pohištvo, kuhinjske posode in opreme v najboljši in najcenejši izpeljavi ter ostalega v železninarsko stroko spadajočega blaga, Vam priporočamo najstarejšo tvrdko te stroke z bogato zalogo

**Vlažno,
hladno!**

NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME
NIVEA-CREME

Zaradi varnosti natrite močno vsak večer obraz in roke z

Nivea Creme

To je dovolj. Koža Vam postane odporna in nežna. Veter in slabo vreme Vam ne bosta mogla več škodovati. / Dobili boste spet mladostno lep in svež videz, ki ga imamo mi vsi tako radi. — Nivea je poceni!

Škatla: Din 3.50, 6.— in 25.—

**PLIN
KURTIVO
SODOBNOSTI**

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd. – le plin!

Resljeva cesta št. 28   Telefon št. 29-77

JUGOSLOVANSKA
TISKARNA
LJUBLJANA

BAKROTISK
LITOGRAFIJA
OFFSETTISK
KLIŠARNA
KNJIGOVEZNICA

